

TRENDY ROZWOJU ORAZ OCENA JAKOŚCI KAPITAŁU LUDZKIEGO W WOJEWÓDZTWIE POMORSKIM

**Opracowanie znowelizowane
dla Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego**

Gdańsk 2010

TRENDY ROZWOJU ORAZ OCENA JAKOŚCI KAPITAŁU LUDZKIEGO W WOJEWÓDZTWIE POMORSKIM

Opracowanie znowelizowane
dla Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego

Gdańsk 2010

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Badanie w ramach projektu systemowego „Moduł Informacyjno-Decyzyjny Regionalny Barometr Społeczny” (MID RBS) realizowanego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki na lata 2007-2013. Projekt współfinansowany jest ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Wydawca

URZĄD MARSZAŁKOWSKI WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Departament Rozwoju Regionalnego i Przestrzennego

80-810 Gdańsk

ul. Okopowa 21/27

tel./fax 58 32-61-684, e-mail: drrip@woj-pomorskie.pl

TRENDY ROZWOJU ORAZ OCENA JAKOŚCI KAPITAŁU LUDZKIEGO W WOJEWÓDZTWIE POMORSKIM

Autorzy opracowania:

Dr Magdalena Szmytkowska

Dr inż. Grzegorz Masik

Dr hab. Mariusz Czepczyński

Redakcja techniczna:

Cezary Pawlikowski

Projekt graficzny okładki i druk:

„ARTIKOM” Sp. z o.o.

© **Copyright by** Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego

Gdańsk 2010

ISBN 978-83-88262-74-6

SPIS TREŚCI

STRESZCZENIE	7
WSTĘP	11
1. TRENDY SYTUACJI DEMOGRAFICZNEJ WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO	13
1.1. ZRÓŻNICOWANIE LICZBY LUDNOŚCI I STRUKTUR DEMOGRAFICZNYCH	13
1.2. RUCH NATURALNY I MIGRACJE	23
1.3. PROGNOZY LUDNOŚCI	35
1.4. WNIOSKI	45
2. UWARUNKOWANIA ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO	48
2.1. DOSTĘPNOŚĆ I POZIOM EDUKACJI	49
2.2. JAKOŚĆ KSZTAŁCENIA	55
2.3. SZKOLNICTWO WYŻSZE I DZIAŁALNOŚĆ B+R	59
2.4. PROBLEMY WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO	67
2.5. WNIOSKI	71
3. JAKOŚĆ KAPITAŁU LUDZKIEGO	73
4. RYNEK PRACY W REGIONIE POMORSKIM	81
4.1. ZATRUDNIENIE	81
4.2. BEZROBOCIE	87
4.3. ZAWODY DEFICYTOWE I NADWYŻKOWE	95
4.4. WNIOSKI	97
5. OBSZARY ROZWOJU I STAGNACJI W REGIONIE POMORSKIM – PRÓBA DELIMITACJI	100
6. ROZWÓJ KAPITAŁU LUDZKIEGO W KONTEKŚCIE TRENDÓW DEMOGRAFICZNYCH ORAZ ROZWOJU EDUKACJI I RYNKU PRACY W REGIONIE POMORSKIM	110
7. REKOMENDACJE PROPONOWANYCH DZIAŁAŃ DLA POLITYKI REGIONALNEJ	113
SŁOWNIK PODSTAWOWYCH POJĘĆ	117
BIBLIOGRAFIA	119
ZAŁĄCZNIK 1: DEMOGRAFIA	121
ZAŁĄCZNIK 2: KAPITAŁ LUDZKI	135
ZAŁĄCZNIK 3: RYNEK PRACY	166

Streszczenie

Wykonana analiza trendów demograficznych oraz poziomu i jakości kształcenia, jako wiodących dla kształtowania kapitału ludzkiego, wykazała szczególnie korzystną sytuację województwa pomorskiego na tle pozostałych regionów pod względem rozwoju demograficznego. Pomorze cechuje stosunkowo młoda struktura demograficzna, budowana najwyższym w skali kraju współczynnikiem urodzeń (12,4‰ przy przeciętnej dla Polski 10,9‰) i wskaźnikiem dzietności, które z kolei wpływają na zdecydowanie największy pośród wszystkich regionów przyrost naturalny (3,5‰ przy średniej dla Polski na poziomie 0,9‰), a ten z kolei – na korzystny wskaźnik obciążenia demograficznego. To, co równie ważne, to fakt, że województwo pomorskie, jako jedno z czterech w kraju (obok mazowieckiego, wielkopolskiego i małopolskiego) zachowuje dodatnie saldo migracji ogółem (+0,6‰, przy średniej dla kraju –0,4‰), choć – podobnie jak inne regiony kraju – zmaga się z odpływem mieszkańców poza granice kraju, szczególnie po roku 2004. W regionie pomorskim zaznacza jednak się trend malejącej liczby urodzeń i zmniejszającego się udziału osób niepełnoletnich, szczególnie w dużych miastach, co znamionuje strukturalne starzenie się społeczeństwa i kulturowe zmiany stylu życia. Województwo pomorskie, podobnie jak inne regiony państw rozwiniętych, zaczyna wchodzić w fazę tzw. drugiego przejścia demograficznego, którego cechą charakterystyczną jest spadek płodności poniżej poziomu gwarantującego ciągłą zastępowalność pokoleń. Dowodem wejścia w ten etap cyklu przemian demograficznych są, według prognozy, obecne i przewidywane spadki dzietności i reprodukcji naturalnej.

Przestrzenne zróżnicowanie zmian liczby ludności jest z jednej strony rezultatem pogłębiających się procesów suburbanizacji, natomiast z drugiej – problemów społecznych, wynikających z trudnej sytuacji gospodarczej obszarów byłego województwa śląskiego i elbląskiego. Problemem społecznym regionu staje się odpływ migracyjny ze średnich i małych miast regionu, zazwyczaj do obszarów centralnych dużych miast, wynikający z braku szans na lokalnym rynku pracy. Poza regionalnymi uwarunkowaniami ruchu naturalnego, istotne znaczenie mają ruchy migracyjne, zarówno w układzie wewnątrzregionalnym, jak i zagraniczne. Dane z ostatnich lat ujawniają wyraźne pogłębianie się procesów rozlewania się miast (*urban sprawl*), skutkujące rozszerzaniem pierścienia wokółtrójmiejskiego, zarówno w sensie obejmowanej przestrzeni, jak i intensyfikacji napływu ludności. Również wokół pozostałych miast regionu obserwuje się wyraźny wzrost liczby ludności, wynikający z coraz bardziej dynamicznego odpływu mieszkańców z miast – ośrodków subregionalnych Pomorza.

Województwo pomorskie notuje słabsze wskaźniki w zakresie wychowania przedszkolnego aniżeli średnio w kraju i zdecydowanie gorsze niż regiony krajów Unii Europejskiej. Wynikiem malejącego udziału dzieci i młodzieży w strukturze wieku jest zmniejszanie liczby szkół podstawowych, a tym samym ich dostępności w sensie fizycznym. Są to ruchy zgodne z regułami ekonomicznymi, natomiast w kontekście budowania kapitału ludzkiego – stają się pewnego rodzaju barierą. Im wyższy poziom kształcenia, tym dostępność placówek oświatowych maleje i następuje coraz większa koncentracja szkół w ośrodkach największych. Pozytywnym aspektem działań na rzecz rozwoju kapitału ludzkiego w regionie, są skuteczne działania przeciw wykluczeniu cyfrowemu, które w skali regionu pomorskiego wyrażają się istotnie rosnącą dostępnością uczniów do komputerów

w szkołach, szczególnie tych zlokalizowanych w obszarach słabszych społecznie i gospodarczo.

W województwie pomorskim z roku na rok rośnie liczba studentów oraz nauczycieli akademickich, co daje szansę na nadrobienie dystansu do regionów o dużych tradycjach uniwersyteckich. Najwyższy wzrost liczby studentów notują kierunki zaliczane do przedmiotów technicznych, ścisłych oraz eksperymentalnych, co jest bardzo korzystne w kontekście tworzenia środowiska proinnowacyjnego oraz kreowania i wdrażania nowych technologii. Badania wykazują, że uczelnie pomorskie nie cieszą się dużą popularnością w kraju i studia podejmują głównie mieszkańcy Trójmiasta i województwa pomorskiego oraz w mniejszym stopniu – województw ościennych. Z drugiej strony – skoro uczelnie pomorskie mają zasięg głównie regionalny, istnieje szansa, iż wykształcone w nich osoby, zasilą lokalny rynek pracy. Z ogólnej analizy działalności B+R w województwie pomorskim, skoncentrowanej niemal w całości na obszarze Trójmiasta wynika, że główny ciężar rozwoju badań, które prowadzi się na rzecz rozwoju i innowacyjności, spoczywa na uczelniach wyższych. Najbardziej zasilana finansowo jest działalność realizowana w ramach nauk technicznych, co jest zrozumiałe w kontekście charakteru i kierunku badań.

Najwyższy odsetek osób z wykształceniem wyższym koncentruje się w Trójmieście i innych miastach regionu. Stosunkowo dobrą strukturą wykształcenia cechują się obszary bezpośrednio otaczające Trójmiasto (strefa oddziaływania zespołu miejskiego) oraz gminy okalające pozostałe większe ośrodki subregionalne. Na drugim biegunie – obszarów o dominacji ludności słabo wykształconej, która w wyniku edukacji zdobyła najwyżej wykształcenie podstawowe – znajdują się gminy leżące wzdłuż wschodniej i zachodniej granicy województwa oraz pas gmin leżących wzdłuż granicy pomiędzy byłymi województwami śląskim i gdańskim.

W województwie pomorskim notuje się ciągle zbyt niski wskaźnik zatrudnienia (58%), zarówno na tle kraju (59%), lecz w szczególności na tle Unii Europejskiej (65%). Pozytywnym trendem jest jednak fakt, że w latach 2004-2009, wskaźnik ten znacząco wzrósł, zarówno w Polsce, jak i regionie pomorskim (odpowiednio o 7,6% i 8,4%), przy niewielkim wzroście w krajach unijnych (zaledwie o 1,7%). Niski poziom zatrudnienia wraz ze znacznym (wyższym niż w kraju) odsetkiem beneficjentów pomocy społecznej sprawia, że pomorski rynek pracy pozbawiony jest osób, które z racji wieku, mogłyby aktywnie funkcjonować na lokalnym rynku pracy, zamiast biernie oczekiwać na świadczenia społeczne. Zatrudnienie kobiet w regionie jest o 15 punktów procentowych niższe aniżeli mężczyzn, co też negatywnie wyróżnia pomorskie na tle innych regionów UE.

Atrakcyjnymi rynkami pracy dla dojeżdżających są miasta powiatowe wraz z ich strefą podmiejską. Gminy wokół Słupska oraz Trójmiasta cechują się znacznym udziałem pracujących, dojeżdżających do pracy z innych gmin. Analiza wyjeżdżających do pracy w układzie gmin wskazuje na dwa pasma o większej mobilności przestrzennej pracowników – jedno w części północnej województwa na linii Słupsk-Trójmiasto, drugie biegnące południkowo na linii Trójmiasto-Tczew i dalej na południe.

W ostatnich latach stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie pomorskim spadała szybciej niż średnio w kraju, osiągając w 2008 roku wartość poniżej przeciętnej. W układzie regionalnym w najgorszej sytuacji są obszary regionu leżące w częściach peryferyjnych Pomorza (wschodnie i zachodnie gminy i powiaty),

natomiast najniższy udział osób pozostających bez pracy dotyczy Trójmiasta oraz gmin je okalających.

Mając na uwadze omówione trendy rozwoju społecznego regionu pomorskiego, autorzy w rekomendacjach dla polityki władz regionalnych skoncentrowali się głównie na następujących kwestiach:

1. **Poprawie jakości nauczania poprzez istotne upowszechnienie edukacji przedszkolnej** – rekomendację tę sformułowano w odpowiedzi na bardzo niskie wskaźniki Pomorza w edukacji przedszkolnej, która jest kluczowa z punktu widzenia rozwoju intelektualnego i społecznego dziecka; szczególną uwagę należy zwrócić na zwiększenie dostępności do przedszkoli na obszarach wiejskich przez wspieranie tworzenia tzw. małych przedszkoli oraz przeprowadzenie działań o charakterze informacyjno-promocyjnym, wskazujących na korzyści uczestnictwa dzieci w edukacji przedszkolnej, szczególnie wśród rodziców z rodzin o niskim statusie ekonomiczno-społecznym; również w miastach należy zwiększyć dostępność do przedszkoli oraz podjąć działania na rzecz wprowadzenia elastycznego czasu pracy przedszkoli, dostosowanego do potrzeb pracujących rodziców; przez wzgląd na wagę edukacji wczesnoszkolnej należy również zaoferować opiekę przedszkolną dla dzieci matek niepracujących, którym często odmawia się przyjęcia do placówki przedszkolnej.
2. **Zwiększeniu oferty kształcenia i jakości nauczania oraz poprawa wizerunku szkół zawodowych** – rekomendacja ta wynika z faktu niedoboru na rynku pracy pracowników wykwalifikowanych („z zawodem”), który jest spowodowany m.in. zbyt pochopnymi decyzjami o zamykaniu szkół zawodowych; wobec negatywnego postrzegania tego typu placówek, należy przeprowadzić kampanię informacyjną zmieniającą dotychczasowy wizerunek szkół zawodowych wśród uczniów i rodziców, a nade wszystko zapewnić środki na modernizację i wzbogacanie bazy techniczno-dydaktycznej szkół zawodowych, które wpłyną na zwiększenie atrakcyjności nauczania na poziomie zawodowym.
3. **Promocji kształcenia ustawicznego i edukacji dorosłych**, szczególnie w kontekście wydłużającego się średniego trwania życia oraz prognozowanego starzenia się społeczeństwa; należy rozwijać edukację dorosłych poprzez rozszerzanie oferty edukacyjnej oraz uruchamianie nowych kierunków – działania na rzecz aktywizacji i rozwijania kompetencji osób dorosłych mogą okazać się kluczowe wobec prognozowanego starzenia ludności; rekomenduje się uruchomienie subregionalnych centrów kształcenia ustawicznego (przy wykorzystaniu funduszy UE), które mogą okazać się dużo bardziej skuteczne niż działalność jednego – regionalnego; należy dążyć do zlikwidowania zjawiska tzw. wykluczenia cyfrowego poprzez wprowadzenie powszechnego dostępu do Internetu.
4. **Systematycznym odchodzeniu od *welfare state* do *workfare society*** (od państwa opiekuńczego do społeczeństwa aktywnego zawodowo), przez stopniowe zmniejszanie transferów socjalnych i przywilejów emerytalnych (które ugruntowują bierność i bezradność) oraz

stworzenie systemu zachęt do pracy i finansowania szkoleń zawodowych; bardzo korzystne wskaźniki demograficzne i przedsiębiorczość Pomorzan pozostają w istotnej sprzeczności ze znacznym odsetkiem beneficjentów pomocy społecznej, co może oznaczać utrwalanie się pewnych zachowań społecznych i powielanie złych wzorców, wymagających interwencji, szczególnie w kontekście niskiego poziomu zatrudnienia.

Zaprezentowane powyżej rekomendacje autorów z pewnością nie wyczerpują wszystkich możliwości i środków, które można by podjąć dla ustawicznej poprawy jakości kapitału ludzkiego w regionie pomorskim. Skoncentrowano się głównie na zadaniach, które wybiegają w przyszłość i mogą wpłynąć pozytywnie na istotny wzrost kompetencji Pomorzan, a tym samym na jakość kadr na rynku pracy oraz docelowo – na zwiększenie konkurencyjności gospodarczej regionu.

Wstęp

Niniejsze opracowanie dotyczy rozwoju kapitału ludzkiego w regionie pomorskim, zarówno w kontekście czynników decydujących o jego poziomie i jakości, jak również wpływu, jaki może wywierać na lokalne i regionalny rynek pracy.

Zasadniczymi celami niniejszego opracowania były:

- analizy trendów demograficznych, przeprowadzone w oparciu o dostępne dane statystyczne, dotyczące zmian liczby ludności, przeobrażeń struktur demograficznych, ruchu naturalnego oraz ruchów migracyjnych;
- analizy poziomu, dostępności i jakości pomorskiej edukacji jako podstawowego czynnika kształtującego kapitał ludzki w regionie;
- próba określenia wpływu kapitału ludzkiego na rynek pracy oraz wskazania na te społeczne aspekty, które mogą mieć znaczenie w kontekście kształtowania rynku pracy.

Zakres przestrzenny opracowania dotyczy województwa pomorskiego w jego granicach administracyjnych. Analizy były prowadzone zarówno dla województwa jako jednostki podziału administracyjnego (i wówczas badane cechy były odnoszone do poziomu kraju i tam, gdzie to możliwe, do innych regionów Unii Europejskiej), jak również w zróżnicowaniu wewnątrzregionalnym (w układzie powiatów i gmin).

Opracowanie ma charakter dynamiczny i zawiera analizy dotyczące wybranych zjawisk społecznych zachodzących w latach 1998-2008. W przypadku braku porównywalnych danych w przekrojach czasowych, cechy zostały przedstawione jako diagnoza stanu w ostatnim dostępnym w statystykach roku kalendarzowym.

Praca opiera się głównie o dane ilościowe dostępne w statystyce regionalnej, które stanowiły podstawę dla wyznaczenia i zaprezentowania wskaźników, wyjaśniających sytuację demograficzną regionu, prognozę ludności, poziom edukacji, jak i podstawowe współczynniki, służące ocenie sytuacji na rynku pracy. W celu syntezy analizowanych wskaźników, opisujących trendy demograficzne, jakość kapitału ludzkiego oraz rynek pracy oraz wyznaczenia podobnych do siebie obszarów pod względem potencjału rozwojowego, posłużono się hierarchiczną analizą skupień. Analizę dla dwudziestu powiatów przeprowadzono metodą Warda przy zastosowaniu kwadratu odległości euklidesowej jako miary podobieństwa z użyciem danych zestandaryzowanych (opis metodologii w pracy Z. Kaczmarka i J.J. Paryska, 1977).

Dla wsparcia merytorycznego przedstawionych analiz oraz możliwości porównania spostrzeżeń i ocen, wykorzystano inne materiały źródłowe i analityczne z zakresu przemian społecznych i gospodarczych, zachodzących obecnie w Polsce, w tym m.in.:

1. Beneficjenci pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych w 2008 roku, 2010, GUS, Kraków
2. Edukacja – Przyszłość – Zmiana, 2008, Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa
3. Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie pomorskim. Raport, 2008. Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku, Gdańsk

4. Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski, 2003, Warszawa
5. Osiągnięcia maturzystów w roku 2008, 2008, Centralna Komisja Egzaminacyjna, maszynopis, Warszawa,
6. Polska 2030. Wyzwania rozwojowe, 2009, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa
7. Pomorska mapa zawodów i umiejętności przyszłości, 2008. Pomorskie Obserwatorium Rynku Pracy, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk
8. Pomorskie Obserwatorium Rynku Pracy, 2009. Raport VII/2009: wersja rozszerzona, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk
9. Raport o kapitale intelektualnym Polski, 2008, Zespół Doradców Strategicznych Premiera, Warszawa
10. Rozwój regionalny w Polsce. Raport 2009, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2009, Warszawa
11. Rynek Pracy w Polsce 2009 rok, 2010. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy, Wydział Analiz i Statystyki, Warszawa
12. Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2008-2009, 2009, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa

W toku opracowania wykorzystano również publikacje naukowe, w których podejmowane są kwestie teoretyczne, dotyczące uwarunkowań i rozwoju kapitału ludzkiego oraz jego wpływu na rynek pracy i wzrost konkurencyjności lokalnej gospodarki.

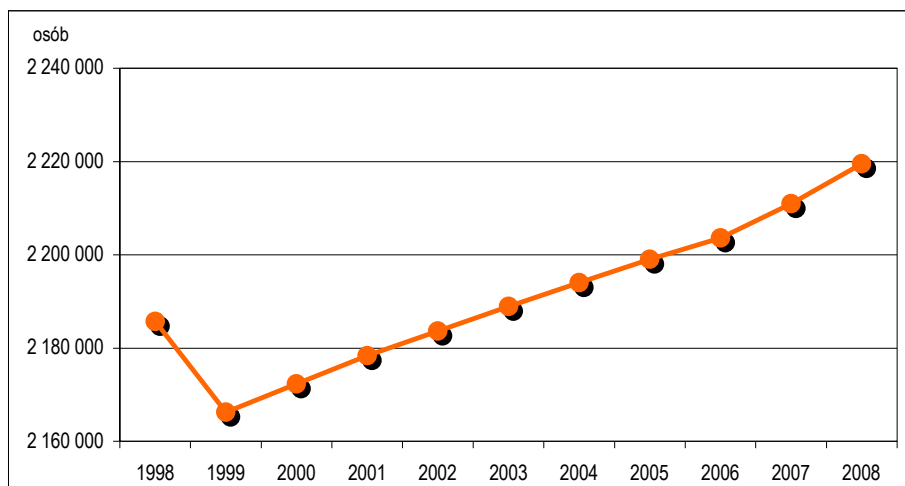
1. Trendy sytuacji demograficznej województwa pomorskiego

Podstawą tworzenia i kreowania kapitału ludzkiego jest człowiek jako jednostka oraz ludzie jako określona populacja, która rozwija się i zamieszkuje określoną przestrzeń, kształtując jej określony wymiar społeczny. Analiza procesów i trendów demograficznych staje się bazą dla wszelkich dociekań na temat potencjału rozwoju społecznego. Wymiar demograficzny jest niezbędny dla wszelkich odniesień do podstawowych kwestii opisujących rozwój i jakość kapitału ludzkiego, w tym edukacji, rozwoju umiejętności i kompetencji czy stanu zdrowia.

1.1. Zróżnicowanie liczby ludności i struktur demograficznych

Zmiany liczby ludności

W województwie pomorskim w latach 1998-2008 nastąpił wzrost ludności z 2,13 mln do 2,23 mln osób, czyli o 4,7% (ryc.1.1.). Poza jednorazowym spadkiem, zanotowanym w 1999 roku, obserwuje się stabilny coroczny wzrost liczby ludności.

Ryc. 1.1. Zmiany liczby ludności w województwie pomorskim w latach 1998-2008
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Na poziomie powiatowym dostrzega się już wyraźne zróżnicowania w tempie zmian w zaludnieniu (ryc.1.2.A). Takie przestrzenne zróżnicowanie liczby ludności jest z jednej strony rezultatem pogłębiających się procesów suburbanizacji, natomiast z drugiej – problemów społecznych, wynikających z trudnej sytuacji gospodarczej obszarów byłego województwa śląskiego i elbląskiego. Jeszcze bardziej jaskrawe

różnice obserwuje się na poziomie gmin (ryc.1.2.B). Do gmin, w których nastąpił najwyższy wzrost populacji, należą:

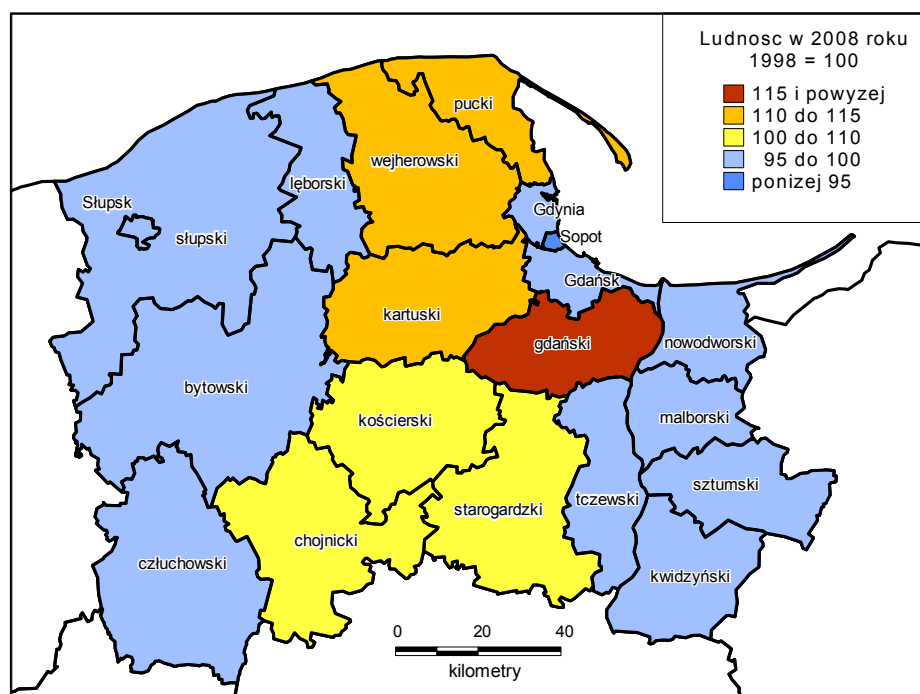
- Kosakowo (powiat wejherowski) – 83%;
- Kolbudy (powiat gdański) – 61%;
- Wejherowo – 47%;
- Żukowo (powiat gdański) – 45%;
- Pruszcz Gdański (powiat gdański) – 34%;
- Szemud (powiat wejherowski) – 33%.

Wszystkie wymienione gminy przylegają bezpośrednio do obszaru Trójmiasta i stanowią główny cel osiedlania się mieszkańców pochodzących z konurbacji trójmiejskiej. Na drugim biegunie znalazły się gminy, gdzie spadek liczby ludności wyniósł co najmniej 10%. Należą do nich:

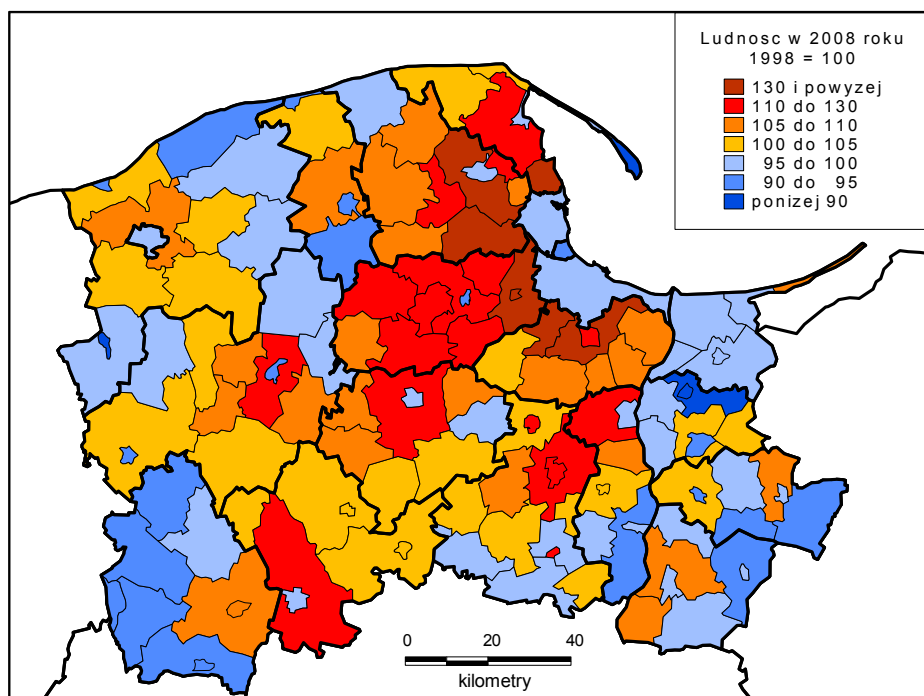
- Nowy Staw (powiat malborski) – 18%;
- Hel (powiat pucki) – 18%;
- miasto Kępice (powiat słupski) – 12%;
- miasta: Sztum, Czarne i Miastko oraz gmina Stary Dzierżgoń – 10%.

W ujęciu przestrzennym gminy, w których spada zaludnienie, leżą w obszarach peryferyjnych województwa, w jego części wschodniej, zachodniej i północno-zachodniej.

A

B

Ryc. 1.2. Dynamika zmian liczby ludności według powiatów (A) i gmin (B) w latach 1998-2008 (1998=100)

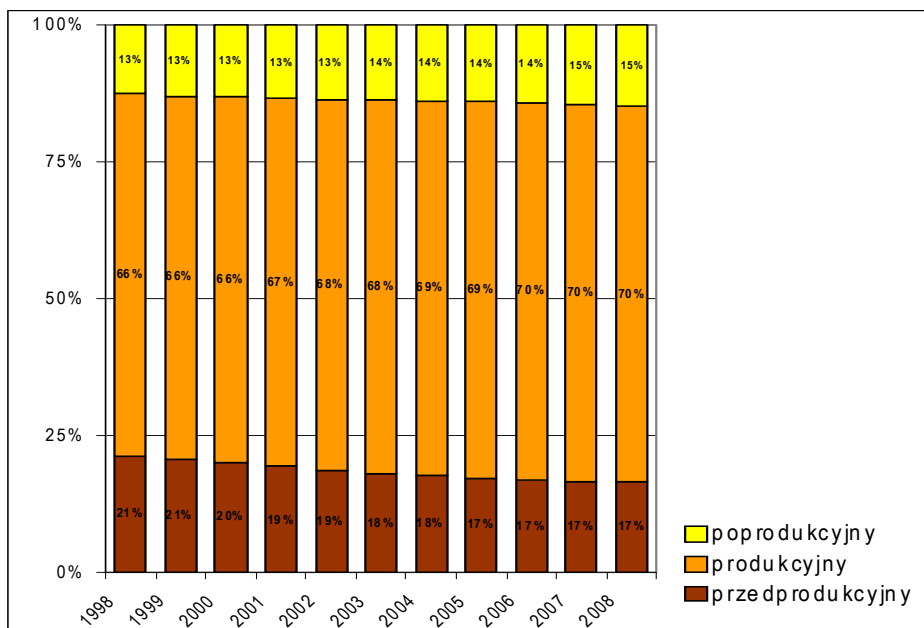
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Struktura płci i wieku

W wyniku depopulacji wielu obszarów Środkowej Europy zmienia się struktura demograficzna społeczeństw. Do regionów o największym spadku ludności oraz w wyniku tego procesu do najszybciej starzejących się należą wschodnie obszary Niemiec oraz środkowa Szwecja (zał.1.1). Z uwagi na relatywnie młode społeczeństwa państw Europy Środkowej, udział ludności w wieku 65 lat i powyżej nie jest w tych krajach wysoki. Szczególnie korzystne uwarunkowania demograficzne na tle Europy notuje się w wielu regionach Polski, w tym w województwie pomorskim, gdzie udział ludności w wieku poprodukcyjnym nie przekracza 14% i należy do najniższych na kontynencie. Należy jednak zauważyć, że mimo dobrej sytuacji demograficznej zauważa się w ostatnich latach lekki spadek udziału osób w wieku przedprodukcyjnym i nieco wyraźniejszy wzrost udziału osób w wieku poprodukcyjnym (ryc.1.3).

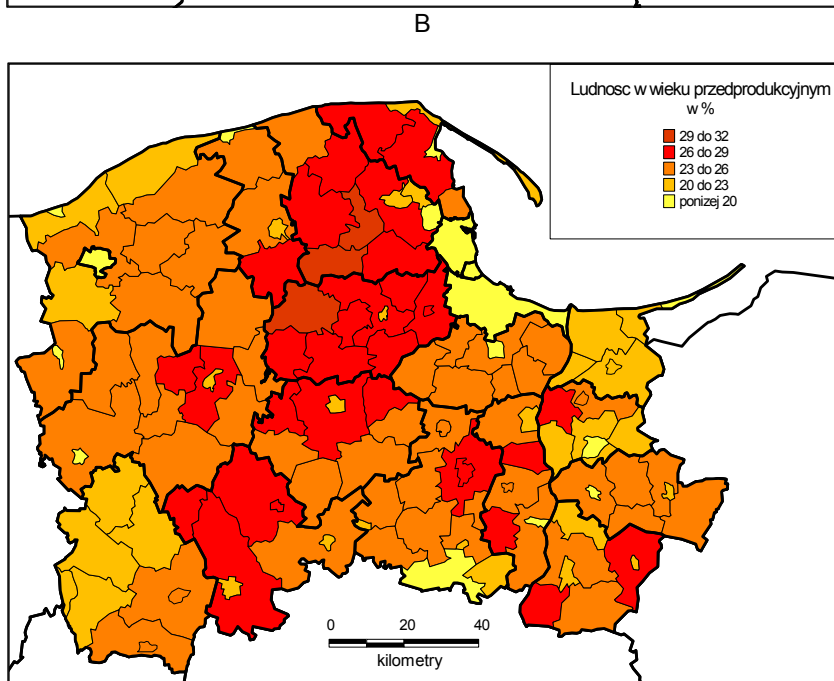
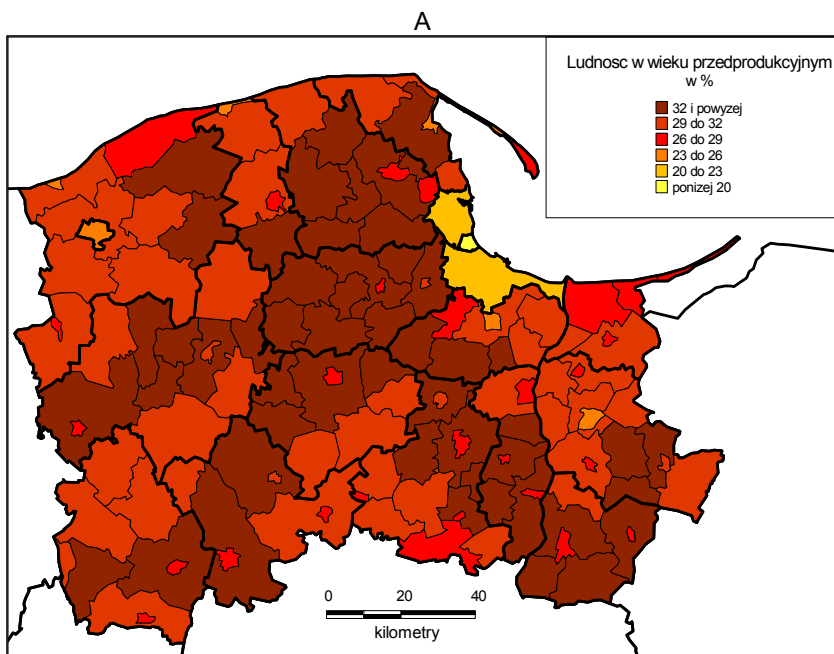
Poza najwyższym przyrostem naturalnym w województwie pomorskim, społeczeństwo tego regionu cechuje relatywnie korzystna struktura demograficzna. Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (17 lat i mniej) wyniósł w 2008 r. 20,6% (przy średniej dla kraju wynoszącej 19,3%), co oznaczało, że w województwie

zamieszkuje trzecie w kolejności najmłodsze społeczeństwo. Do regionów, które mają relatywnie korzystne struktury demograficzne należą województwa Polski północnej i południowo-wschodniej (zał.1.2). Najbardziej niekorzystną strukturą cechują się natomiast województwa: łódzkie, świętokrzyskie i mazowieckie, a także województwa Polski wschodniej.

Ryc. 1.3. Struktura wieku ludności województwa pomorskiego w latach 1998-2008
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bank Danych Regionalnych GUS, 2010

Jeszcze w 1998 roku w znacznej części gmin osoby w wieku przedprodukcyjnym stanowiły aż trzecią część ogółu mieszkańców (ryc.1.4.A). W powiatach kartuskim i wejherowskim niemal wszystkie gminy (bez gmin miejskich) notowały tak znaczny odsetek osób poniżej 18 lat. Są to obszary wiejskie, zamieszkiwane przez ludność kaszubską, gdzie dominuje tradycyjny model rodziny ze stosunkowo licznym potomstwem. Należy jednak podkreślić, że dokonujące się od lat 90. procesy suburbanizacji istotnie wpływają na utrzymanie stosunkowo młodej struktury wieku, bowiem to głównie rodziny z dziećmi przenoszą się do strefy podmiejskiej.

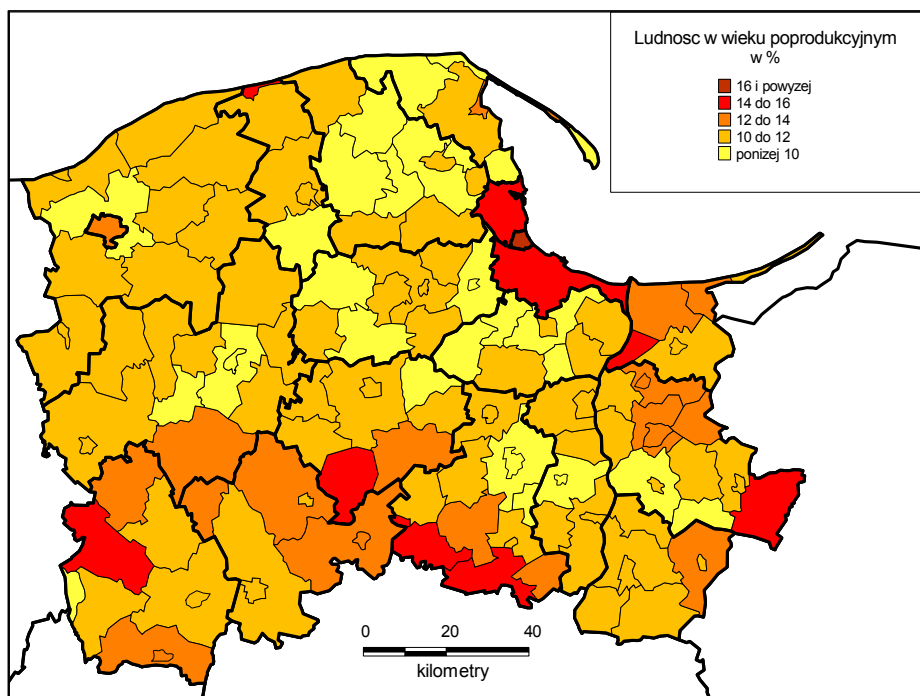
Ryc. 1.4. Ludność w wieku przedprodukcyjnym w gminach województwa pomorskiego w 1998 (A) i 2008 roku (B)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bank Danych Regionalnych GUS, 2010

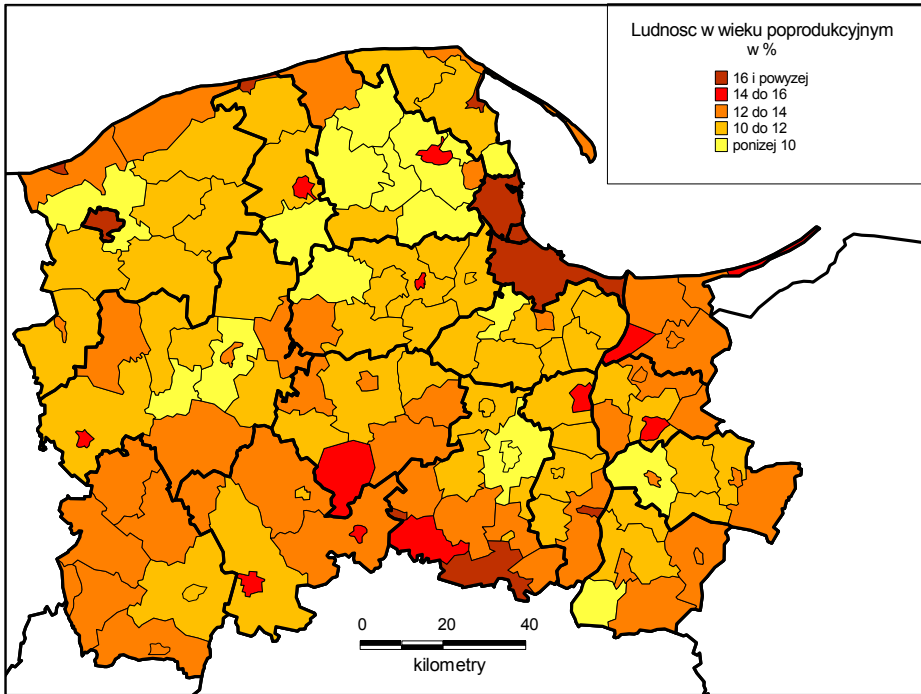
W ciągu kolejnych dziesięciu lat sytuacja uległa istotnym zmianom (ryc.1.4.B). We wszystkich gminach udział dzieci i młodzieży w strukturze wieku spadł. O skali spadku świadczy fakt, że jeszcze w 1998 roku aż 55 gmin notowało udział osób do 18 lat na poziomie powyżej 32%, a już w 2008 takiego udziału nie ma w żadnej gminie.

Tempo wzrostu grupy osób w wieku poprodukcyjnym jest nieco niższe aniżeli omówiona powyżej dynamika spadku liczebności grupy wieku przedprodukcyjnym. Niemniej jednak w przestrzeni regionu pomorskiego zaznacza się trend wzrostowy tej grupy wiekowej. Przede wszystkim w porównaniu z rokiem 1998 (ryc.1.5.A) rośnie odsetek osób starszych w Trójmieście i innych ośrodkach miejskich. To oznacza, że póki co wzrasta grupa osób w wieku produkcyjnym, co jest korzystne z gospodarczego punktu widzenia. Należy mieć jednak świadomość pewnej bezwładności procesu, co sprawi, że z czasem wzrost odsetka osób starszych będzie się wzmacniał. W układzie wewnątrzregionalnym zaznaczają się dwa główne obszary zamieszkiwane przez osoby starsze (ryc.1.5.B). Przede wszystkim jest to obszar Trójmiasta, w którym odsetek osób w wieku emerytalnym w Sopocie osiąga już 25%, a w Gdyni i Gdańsku odpowiednio 19% i 18%. Ponadto znaczący udział osób w wieku poprodukcyjnym notuje się w innych ośrodkach miejskich regionu (Słupsk, Puck, Ustka, Łeba, Kartuzy).

A

B

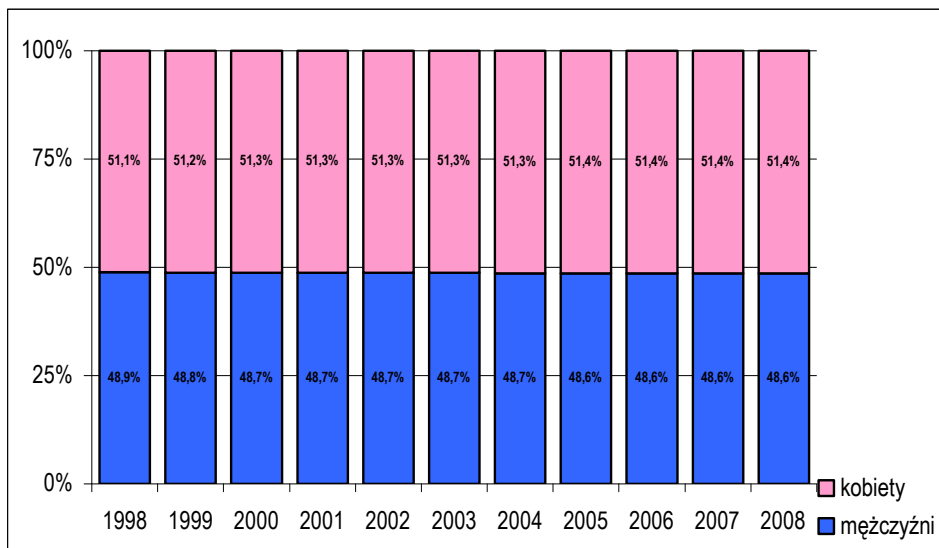

Ryc. 1.5. Ludność w wieku poprodukcyjnym w województwie pomorskim według gmin w 1998 (A) i 2008 roku (B)

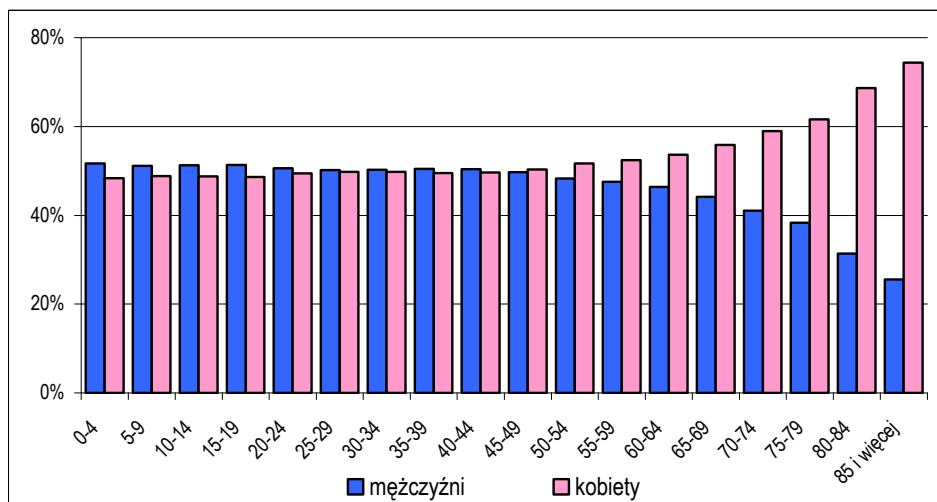
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

W strukturze płci ludności województwa pomorskiego ogółem zaznacza się minimalna przewaga kobiet, która w latach 1998-2008 systematycznie nieznacznie wzrasta (ryc.1.6). W krajach europejskich lekka przewaga kobiet w populacjach jest zjawiskiem naturalnym. Natomiast zróżnicowania te są bardzo wyraźne, kiedy weźmie się pod uwagę przedziały wiekowe (ryc.1.7). W najmłodszych rocznikach zaznacza się nieznaczna przewaga mężczyzn, równowaga płci następuje w okolicach 50. roku życia i od tego momentu następuje coraz wyraźniejszy wzrost odsetka kobiet przy jednoczesnym spadku liczby mężczyzn.

Wskaźnik feminizacji, czyli liczba kobiet przypadających na 100 mężczyzn, wykazuje również znane w demografii prawidłowości: w miastach przeważają licznie kobiety, natomiast na obszarach wiejskich – mężczyźni (ryc.1.8). W ujęciu przestrzennym (zał. 1.13) najwyższe wartości współczynnika obserwuje się w przypadku miast: Sopot (117), Słupsk (113) i Łeba 112, natomiast najwyższą przewagę mężczyzn mają gminy: Gniewino i Kępice (odpowiednio 89 i 92).

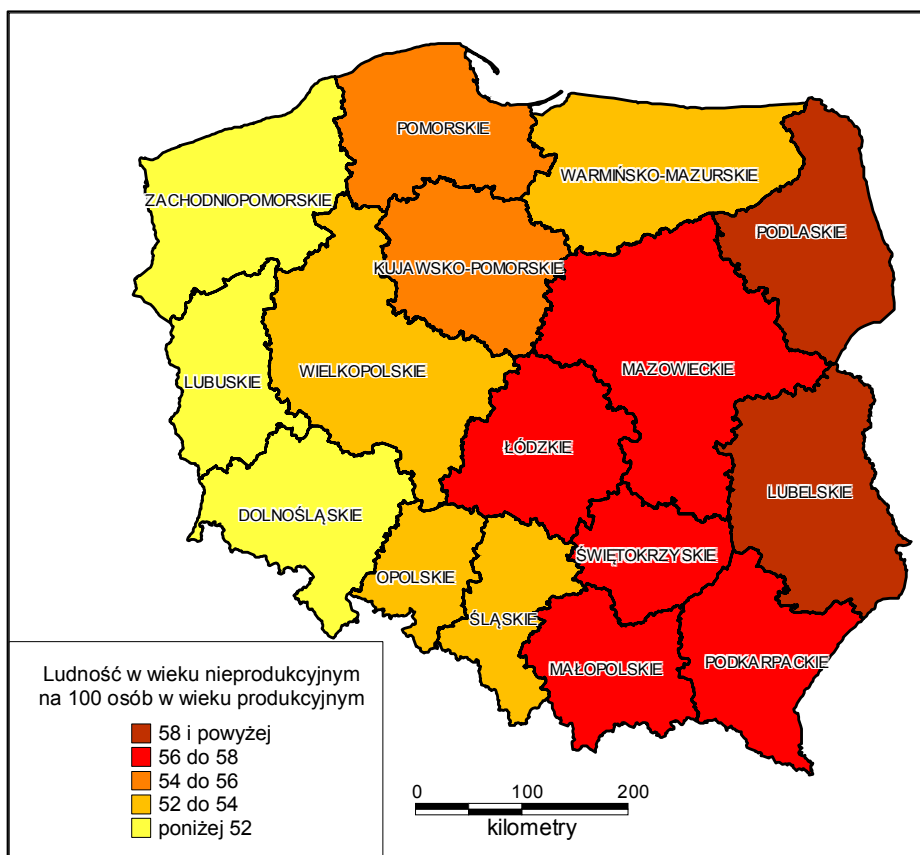
Ryc. 1.6. Struktura płci ludności województwa pomorskiego w latach 1998-2008
 Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Ryc. 1.7. Struktura płci ludności województwa pomorskiego według grup roczników w 2008 roku
 Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Obciążenie demograficzne

Wyrazem zaobserwowanych powyżej zmian jest wskaźnik obciążenia demograficznego, który określa liczbę ludności w wieku nieprodukcyjnym (przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym) na 100 osób w wieku produkcyjnym. Pomorskie na tle innych regionów Polski wypada przeciętnie (ryc.1.8), choć należy podkreślić, że w latach 1998-2008 następuje spadek wartości wskaźnika, co jest pozytywne z gospodarczego punktu widzenia. Najlepszą sytuację notują zachodnie województwa Polski, aktywne gospodarczo i atrakcyjne dla osiedlania się młodych osób, natomiast najgorszą – regiony wschodnie, które z racji odpływu osób młodych podlegają szybszym procesom starzenia.

Ryc. 1.8. Obciążenie demograficzne w Polsce według województw w 2008 roku

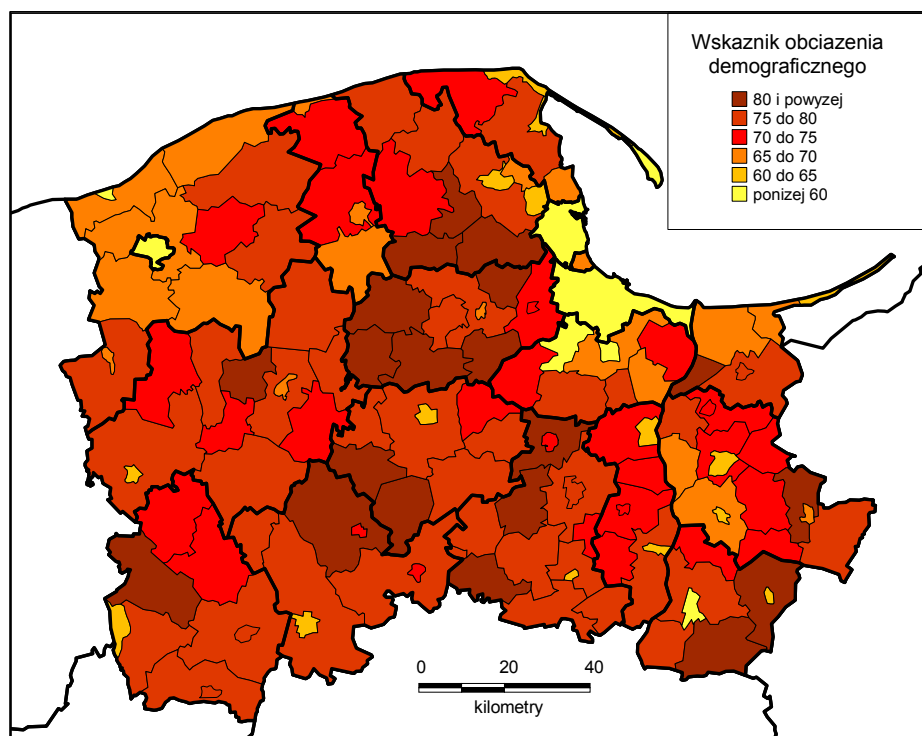
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

O ile jeszcze w roku 1998 wskaźnik obciążenia demograficznego wynosił 65, to już po dziesięciu latach – 55. Z ekonomicznego punktu widzenia jest to sytuacja pozytywna, bowiem rośnie grupa osób aktywnych zawodowo. Można zauważyć pewną prawidłowość: otóż gminy, w których notowano znaczny odsetek dzieci

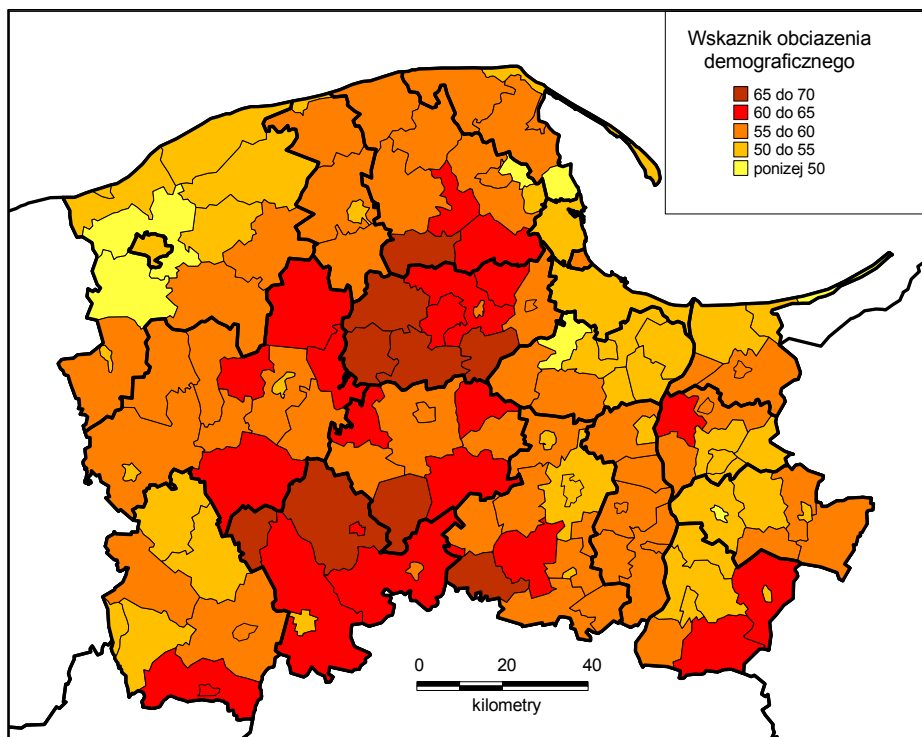
i młodzieży w 1998 roku, notują wyraźny spadek wartości wskaźnika obciążenia demograficznego, natomiast w obszarach, które cechowała starsza struktura wieku, ten spadek jest minimalny. Oznacza to, że w gminach młodych demograficznie w ostatnich latach następuje zasilanie grupy w wieku produkcyjnym osobami, które osiągnęły pełnoletność, natomiast w znacznie mniejszym stopniu następuje przesunięcie osób w wieku średnim do grupy w wieku emerytalnym. To sprawia, że wskaźnik obciążenia demograficznego tak wyraźnie maleje. Należy jednak podkreślić bezwładność tych procesów, co przy malejącej liczbie grupy osób do 18. roku życia i przesuwaniu kolejnych roczników do grupy w wieku poprodukcyjnym, spowoduje ponowny wzrost tego wskaźnika.

W badanym dziesięcioleciu najniższy spadek wskaźnika obciążenia demograficznego nastąpił głównie w gminach miejskich i wynikał przede wszystkim z wyraźnie malejącego odsetka dzieci i młodzieży (ryc.1.9). Jednocześnie wzrost liczby osób starszych jest mniej dynamiczny, co sprawia, że grupa osób w wieku nieprodukcyjnym rośnie wolniej aniżeli grupa osób w wieku produkcyjnym. W najbliższych latach należy się jednak spodziewać zmiany trendu i w konsekwencji wzrostu wskaźnika obciążenia demograficznego, jako rezultatu wzrostu liczebności grupy osób w wieku poprodukcyjnym, co wynika bezpośrednio z obecnej struktury wieku.

A

B

Ryc. 1.9. Wskaźnik obciążenia demograficznego w gminach województwa pomorskiego w 1998 (A) i 2008 (B) roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

1.2. Ruch naturalny i migracje

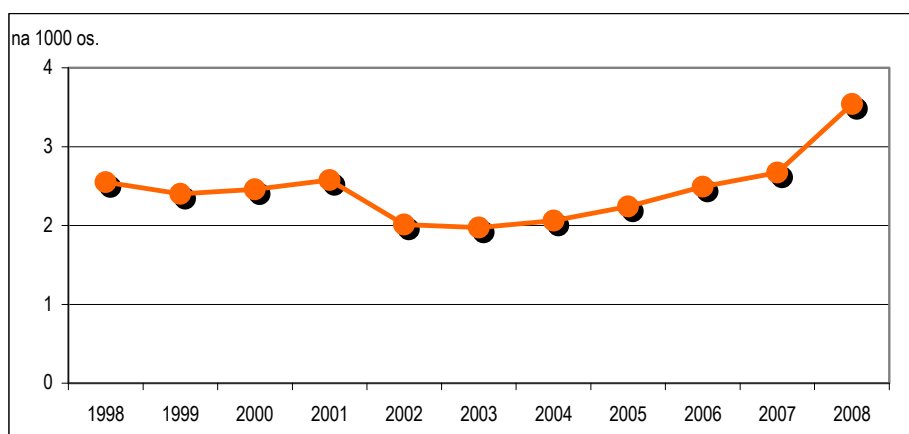
Województwo pomorskie charakteryzuje się stosunkowo młodym społeczeństwem w skali kraju. Cechuje się również relatywnie nie najgorszymi wskaźnikami w porównaniu z innymi regionami Europy. Podstawowymi parametrami opisującymi uwarunkowania demograficzne są: przyrost naturalny, migracje oraz ruch rzeczywisty. Wskaźnik przyrostu naturalnego w latach 2003-2007 na Pomorzu był dodatni – przekraczał nieco wartość 0. Podobne wartości cechowały województwa Polski północno-zachodniej (zał.1.3). Wśród pozostałych regionów Unii Europejskiej dodatni przyrost naturalny zanotowano we Francji, Belgii, Niemczech i szczególnie wysoki w Irlandii. Duże wartości ujemne ruchu naturalnego zanotowano na Litwie, Łotwie, Węgrzech, Bułgarii i wschodnich landach Republiki Federalnej Niemiec.

Stosunkowo młode społeczeństwo województwa pomorskiego w porównaniu z pozostałymi województwami pozwala na relatywnie optymistyczny pogląd, iż struktura demograficzna tego regionu pozostanie jedną z najmniej zachwianych

w Polsce. Najwyższy przyrost naturalny w kraju, sięgający w 2008 r. 3,5 osoby na 1000 mieszkańców (zał.1.4) oraz najwyższy współczynnik dzietności przekraczający 1,5 (zał.1.5) potwierdzają, iż województwo pomorskie ma potencjał demograficzny pozwalający w przyszłości wykorzystać go do wzrostu gospodarki regionu.

Przyrost/ubytek naturalny

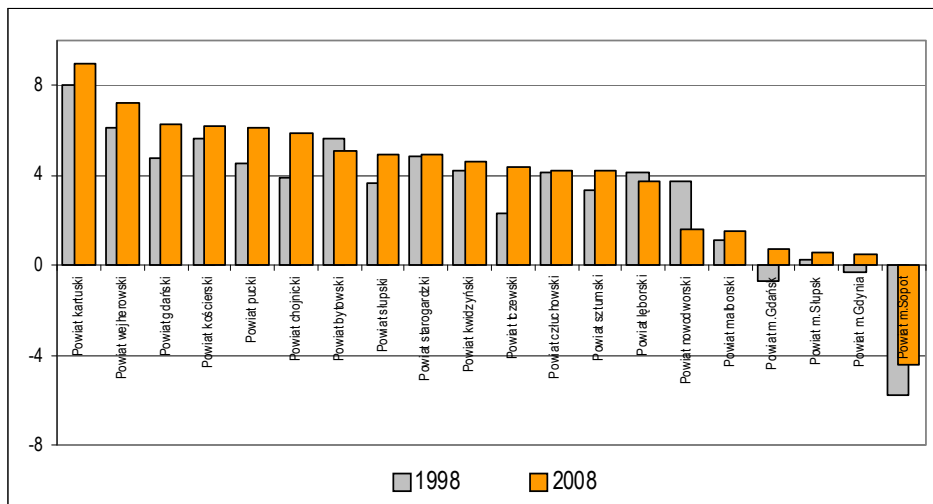
W ruchu naturalnym analizie poddano zmiany trzech podstawowych wskaźników: liczby urodzeń i liczby zgonów na 1000 osób oraz bezpośrednio z nich wynikającego współczynnika przyrostu naturalnego na 1000 osób. Przyrost naturalny jest wskaźnikiem, który bezpośrednio wpływa na strukturę wieku populacji badanego obszaru. W całym badanym okresie liczba urodzeń przewyższała liczbę zgonów, co skutkowało dodatnimi wartościami omawianego wskaźnika. Począwszy od 2003 roku następuje coraz wyraźniejszy wzrost wartości przyrostu naturalnego, co będzie wpływać na zachowanie stosunkowo młodej struktury wieku i korzystnej sytuacji demograficznej na tle innych polskich regionów (ryc.1.10).

Ryc. 1.10. Przyrost naturalny na 1000 ludności w województwie pomorskim w latach 1998-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bank Danych Regionalnych GUS, 2010

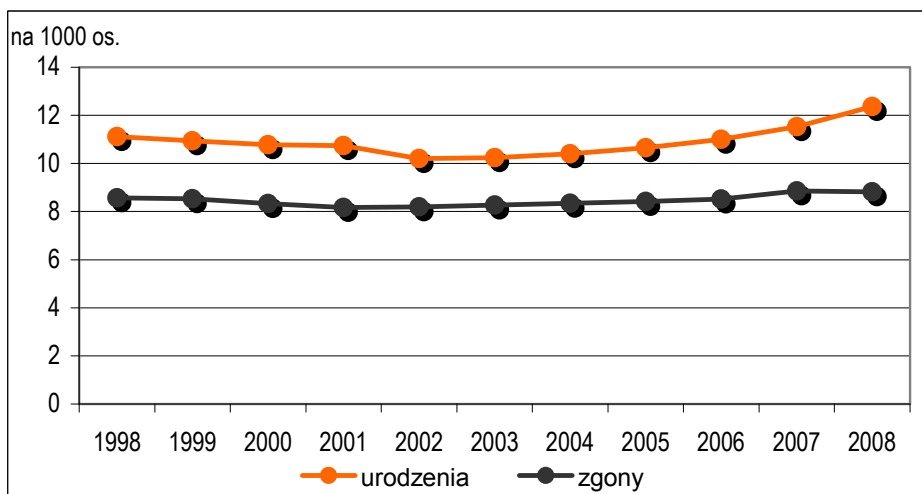
W 2008 roku, spośród wszystkich powiatów regionu pomorskiego, tylko w Sopocie zanotowano ubytek naturalny. Co więcej, w porównaniu do 1998 roku, w większości powiatów wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 osób nadal wzrasta. Załedwie w przypadku trzech powiatów traci na wartości: w powiecie nowodworskim, bytowskim i lęborskim (ryc.1.11).

Ryc. 1.11. Przyrost naturalny na 1000 osób w latach 1998 i 2008 według powiatów
 Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bank Danych Regionalnych GUS, 2010

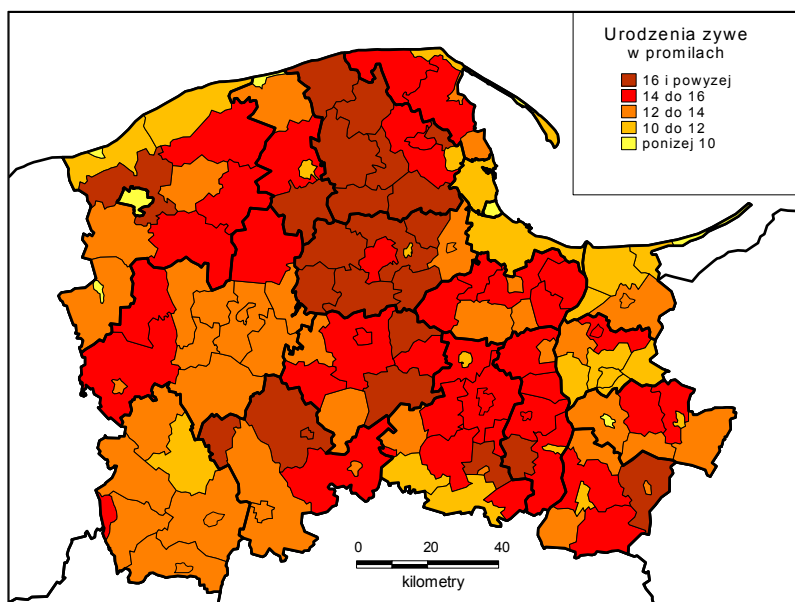
Urodzenia i zgony

W latach 1998-2008 zwraca uwagę ogólny rosnący trend liczby urodzeń (szczególnie od roku 2002) oraz stabilizacja liczby zgonów. O ile liczba urodzeń wzrosła w tym czasie o 13%, to liczba zgonów tylko o 4,5%. Porównanie liczby urodzeń i zgonów odniesionych do 1000 mieszkańców regionu (ryc.1.12) również podkreśla rosnącą różnicę między tymi wskaźnikami (przyrost naturalny).

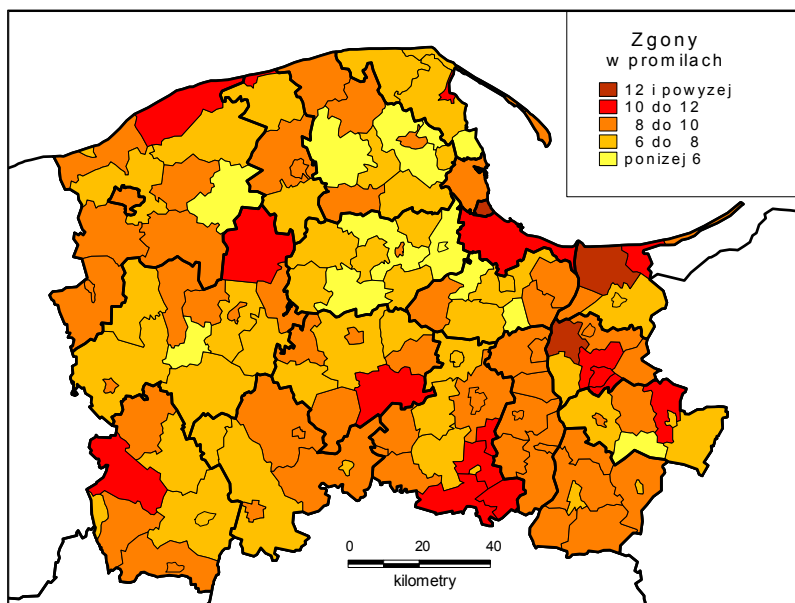

Ryc. 1.12. Liczba urodzeń żywych i zgonów na 1000 osób w latach 1998-2008
 Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bank Danych Regionalnych GUS, 2010

A

B

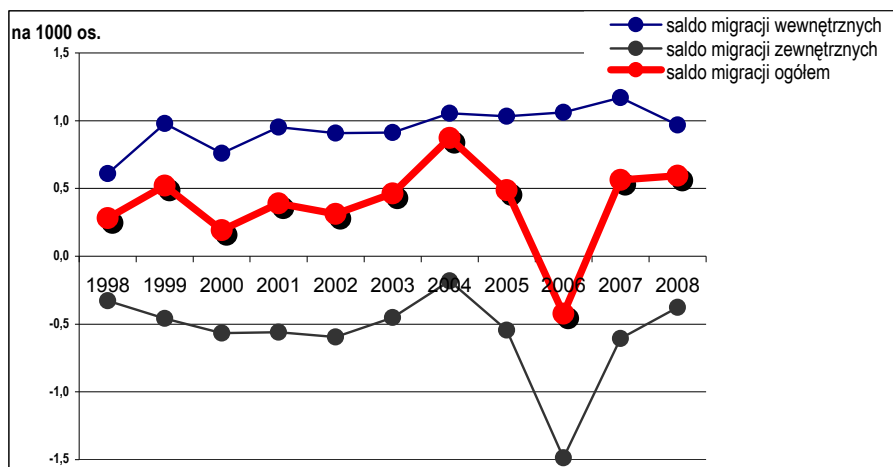
Ryc. 1.13. Liczba urodzeń żywych (A) i zgonów (B) na 1000 ludności w 2008 roku według gmin
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bank Danych Regionalnych GUS, 2010

Analiza trendów zmian liczby urodzeń na poziomie gminnym ukazuje pewne analogie do struktur wiekowych. Podobnie bowiem jak w przypadku grupy w wieku przedprodukcyjnym, tak i w przypadku liczby urodzeń na 1000 osób (ryc.1.13.A) najwyższe wartości dotyczą gmin leżących w powiatach okalających Trójmiasto oraz w powiatach chojnickim i kościerskim

W układzie gminnym województwa pomorskiego można również odnaleźć pewne analogie przestrzenne między udziałem osób w wieku poprodukcyjnym a wskaźnikiem liczby zgonów na 1000 mieszkańców danej gminy (ryc.1.13.B). Poza miastami, są to gminy leżące w obszarach peryferyjnych regionu, leżących wcześniej w granicach byłych województw słupskiego i elbląskiego. Natomiast w grupie gmin, gdzie wskaźnik zgonów jest najniższy, znalazły się jednostki administracyjne leżące głównie w strefie suburbanizacji Trójmiasta, co stanowi kolejne potwierdzenie, że te obszary posiadają stosunkowo młode i najbardziej perspektywiczne struktury demograficzne.

Migracje

W Europie zauważa się pewną analogię pomiędzy ruchem naturalnym i migracjami. Obszary, które mają pozytywne wskaźniki ruchu naturalnego cechuje zazwyczaj odpływ migracyjny i odwrotnie – regiony tzw. „Starej Europy”, z wyjątkiem północno-wschodniej Francji oraz Niemczech, stanowią docelowe miejsce migrantów. Obszarami odpływowymi są wschodnie landy Niemiec oraz większość regionów nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej. Spośród województw Polski, województwo pomorskie należało do tych czterech, do których w latach 2003-2007 więcej ludzi napłynęło niż wyemigrowało (zał.1.6). Dynamiczny rozwój głównych ośrodków gospodarczych – Gdańska i Gdyni sprawia, iż więcej osób przybywa na stałe niż emigruje (zał.1.7). Dodatnie saldo migracji w tych latach, które wyróżnia województwo pomorskie na tle wielu regionów Europy Środkowej, wskazuje na niewykorzystany jeszcze w pełni potencjał gospodarczy; w województwie tworzone są miejsca pracy, których poszukują mieszkańcy innych regionów Polski. Głównym zagrożeniem powodującym odpływ osób, szczególnie w wieku produkcyjnym mobilnym, są wyjazdy za granicę. Otwarcie rynku pracy dla Polaków w Niemczech od 2011 roku może nasilić ten problem.

Ryc. 1.14. Saldo migracji na 1000 ludności w województwie pomorskim w latach 1998-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

W latach 1998-2008 (z wyjątkiem roku 2006) w województwie pomorskim notowano dodatnie saldo migracji (ryc.1.14), głównie za sprawą migracji wewnętrznych, których saldo wynosiło średniorocznie 2 tysiące osób.

Wartość ogólnego salda migracji obniżają migracje zagraniczne, bowiem w całym omawianym okresie przeważał odpływ migracyjny za granicę nad napływem. Średniorocznie saldo migracji zagranicznych wyniosło w tym czasie -1,2 tysiąca osób. O ile saldo migracji wewnętrznych ma dość stabilny przebieg z lekkim trendem wzrostowym, o tyle w przypadku migracji zewnętrznych nastąpił wyraźny wyłom po roku 2004, czyli po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej i otwarciu przez pierwsze państwa (Wielką Brytanię, Irlandię i Szwecję) rynków pracy dla nowych członków Unii. W 2006 roku odpływ zagraniczny był tak duży (-3,3 tys. osób), że przyniósł ujemną wartość ogólnego salda migracji wewnętrznych i zewnętrznych.

Możliwości zatrudnienia za granicą wywołały w całym kraju falę migracji zarobkowych i ten fakt wpłynął na nasilenie negatywnego trendu, budowanego rosnącym odpływem w porównaniu z końcem lat 90. Dyskusyjnym pozostaje problem oszacowania wielkości migracji powrotnych, spowodowanych przede wszystkim kryzysem gospodarczym w krajach Europy Zachodniej. Z doniesień medialnych wynika, że ma już miejsce wielka fala powrotów do Polski, co wydaje się nieco przesadzone w kontekście wypowiedzi samych Polaków, przebywających poza granicami kraju. Można natomiast z całą pewnością stwierdzić, że wahania kursów walut (osłabienie euro czy angielskiego funta) oraz głęboki kryzys ekonomiczny wpływają na zdecydowanie mniejszą chęć wyjazdu z Polski w poszukiwaniu pracy i rzeczywiście ta część rodaków, którym się nie powiodło za granicą, decyduje się na powrót. To zresztą znajduje odzwierciedlenie w danych nt. migracji zagranicznych w województwie pomorskim (zał.1.8). Przede wszystkim zaznacza się malejąca liczba wymeldowań za granicę, natomiast skala powrotów jest zdecydowanie mniejsza.

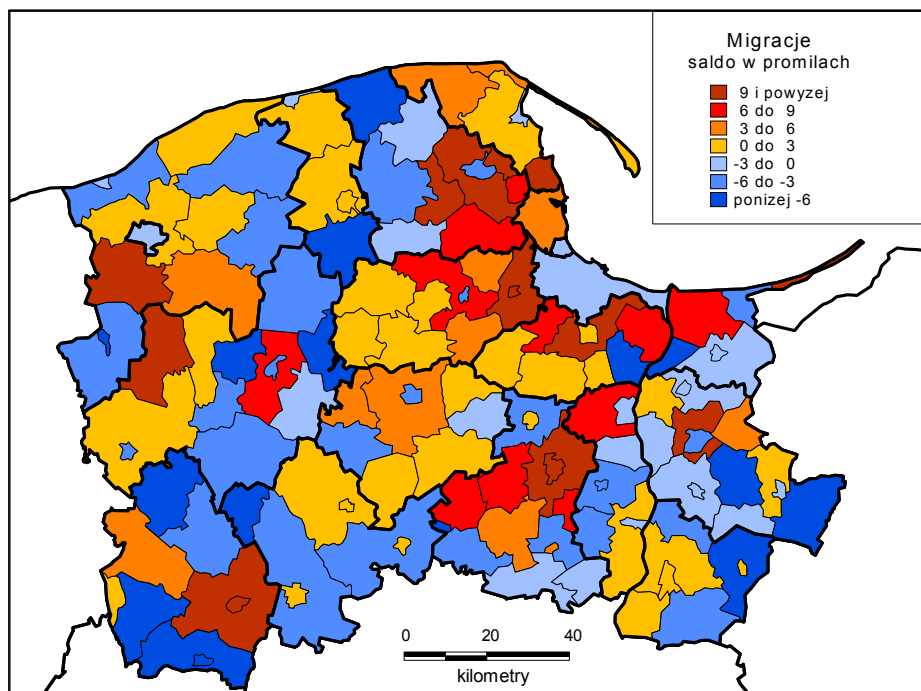
Dodatnie saldo migracji wewnętrznych buduje w największym stopniu mobilność z miast na obszary wiejskie i do innych ośrodków miejskich, która w badanym okresie dotyczyła przeciętnie 19,5 tys. osób rocznie. Nieco słabszy ruch migracyjny wywołują wymeldowania do miast (średnio 15,5 tys. osób na rok). Z kolei zameldowania z obszarów wiejskich wyniosły średniorocznie tylko 9,9 tys. osób, natomiast wymeldowania na wieś 11,7 tys. osób rocznie. Oznacza to, że znacznie większą mobilność wykazują mieszkańcy miast, którzy zmieniają miejsce zamieszkania na inne (zazwyczaj większe) miasto, bądź też wyprowadzają się na obszary wiejskie (najczęściej do strefy podmiejskiej dużych miast). Najniższą aktywność obserwuje się pośród mieszkańców wsi, którzy w najmniejszym stopniu rezygnują ze zmiany miejsca zamieszkania.

Obszarami najintensywniejszego napływu migracyjnego są obszary poddawane procesom suburbanizacji. W roku 1998 był to przede wszystkim pas gmin otaczających Trójmiasto, ale także wyraźnie zarysowujący się odpływ mieszkańców z miejskich ośrodków subregionalnych do gmin sąsiednich (m.in. ze Słupska, Starogardu Gdańskiego, Człuchowa, Malborka, Tczewa). Dane z roku 2008 ujawniły wyraźne pogłębianie się tych procesów, skutkujące rozszerzaniem pierścienia wokółtrójmiejskiego, zarówno w sensie obejmowanej przestrzeni, jak i intensyfikacji napływu ludności. Również wokół pozostałych miast regionu obserwuje się wyraźny wzrost liczby ludności wynikający z coraz bardziej intensywnego odpływu mieszkańców z miast.

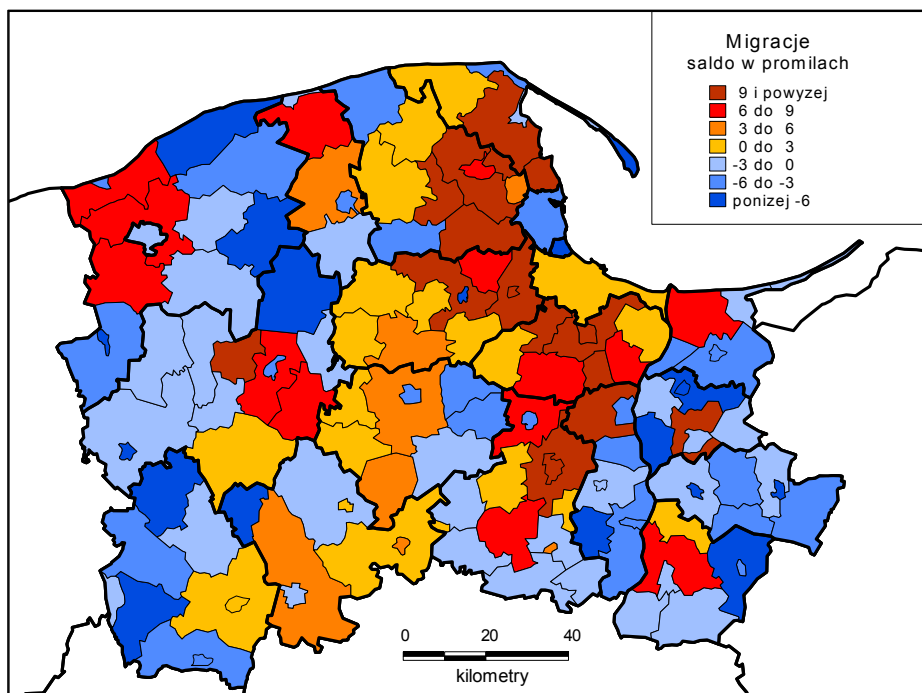
Z drugiej strony coraz wyraźniej krystalizują się obszary odpływowe, w których współczynnik salda migracji spadł poniżej -3%. Są to obszary wschodniej części województwa oraz gminy leżące w północno-zachodniej jego części (wyłączając podlegającą intensywnej suburbanizacji gminy wokół Słupska). Obszary te wymagają specjalnej uwagi, bowiem również inne opisujące je cechy demograficzne świadczą o stagnacji rozwoju społecznego. Za sprawą ruchów migracyjnych przestrzeń województwa pomorskiego zaczyna się wyraźnie polaryzować na obszary silnego wzrostu oraz obszary problemowe.

Analiza bilansu migracji wewnętrznych i zewnętrznych z lat 1998 i 2008 w układzie gminnym uwidacznia istotne różnicowania pomiędzy poszczególnymi obszarami województwa (ryc.1.15). Z upływem czasu dochodzi do ich pogłębiania, co doprowadza do krystalizacji obszarów napływowych i odpływowych w regionie pomorskim.

A

B

Ryc. 1.15. Migracje wewnętrzne i zewnętrzne w 1998 (A) i w 2008 roku (B)
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Typowymi obszarami napływu migracyjnego są:

- strefa podmiejska Trójmiasta,
- obszary okalające inne ośrodki miejskie regionu,
- pas gmin wzdłuż drogi krajowej nr 1 i autostrady A1,
- obszary powiatów kartuskiego, kościerskiego i chojnickiego, cechujące się walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi, atrakcyjne dla realizacji zabudowy mieszkaniowej i lotniskowej.

Natomiast obszarami odpływowymi są dwa zwarte ciągi gmin:

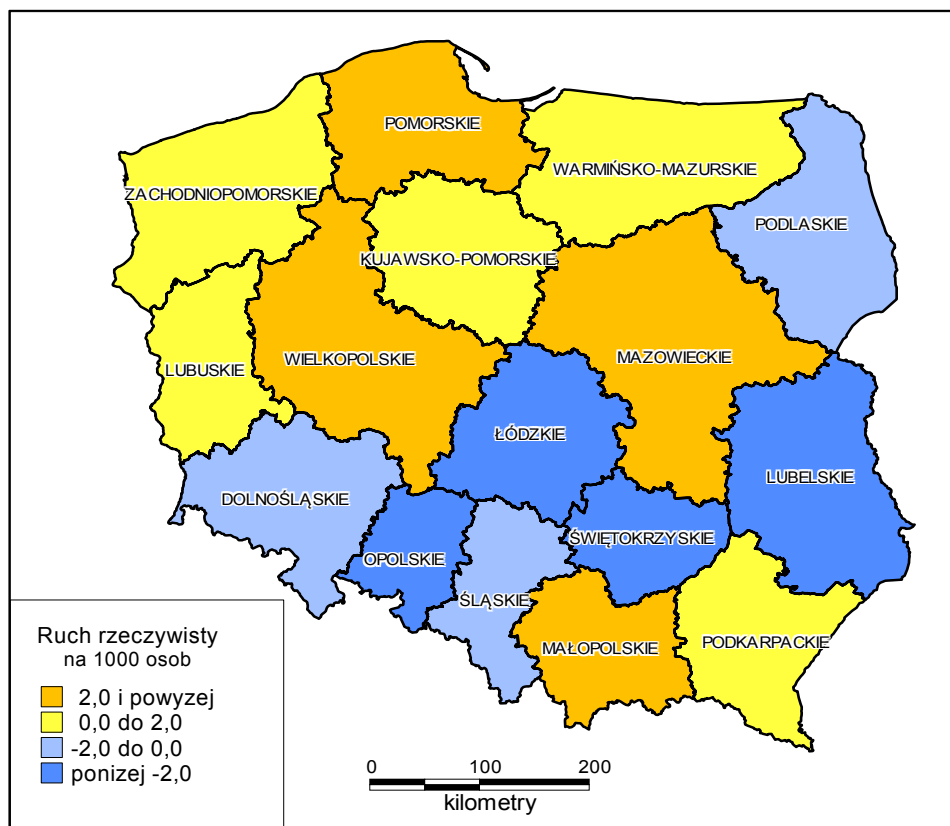
- południowo-wschodniej części województwa, leżące na wschód od Wisły
- zachodniej części województwa (z wyłączeniem gmin Słupsk, Ustka i Kobylnica).

Z powyższego wynika, że w województwie pomorskim większą atrakcyjnością osiedleńczą cechują się obszary aktywne gospodarczo, na których dokonują się procesy suburbanizacji, obszary wzdłuż ważnych ciągów komunikacyjnych (droga krajowa nr 1, autostrada A1) oraz obszary słabsze gospodarczo, ale posiadające walory przyrodnicze i krajobrazowe (strefa brzegowa morza, obszary pojezierne), które są atrakcyjne dla lokalizacji zabudowy mieszkaniowej.

Ruch rzeczywisty

W rezultacie przyrostu naturalnego i migracyjnego w województwie pomorskim notuje się dodatni przyrost rzeczywisty. Wśród regionów nowych państw członkowskich Unii Europejskiej województwo pomorskie należy do tych nielicznych, w których liczba ludności rośnie. Poza omawianym województwem właściwie tylko regiony w Czechach oraz województwa małopolskie, mazowieckie, wielkopolskie i lubuskie notowały przyrost ludności w latach 2003-2007 (zał.1.9). Poza regionami nowych krajów członkowskich, potencjał demograficzny traciły północne regiony Norwegii i Szwecji, wschodnie i środkowe landy Niemiec, niektóre regiony Grecji oraz nieliczne we Francji, Włoszech i Portugalii.

Dodatni przyrost naturalny oraz dodatnie saldo migracji sprawiają, że w województwie pomorskim zanotowano w 2008 r. najwyższy na tle kraju przyrost rzeczywisty wynoszący 4,1 osób na 1000 mieszkańców (ryc.1.16).

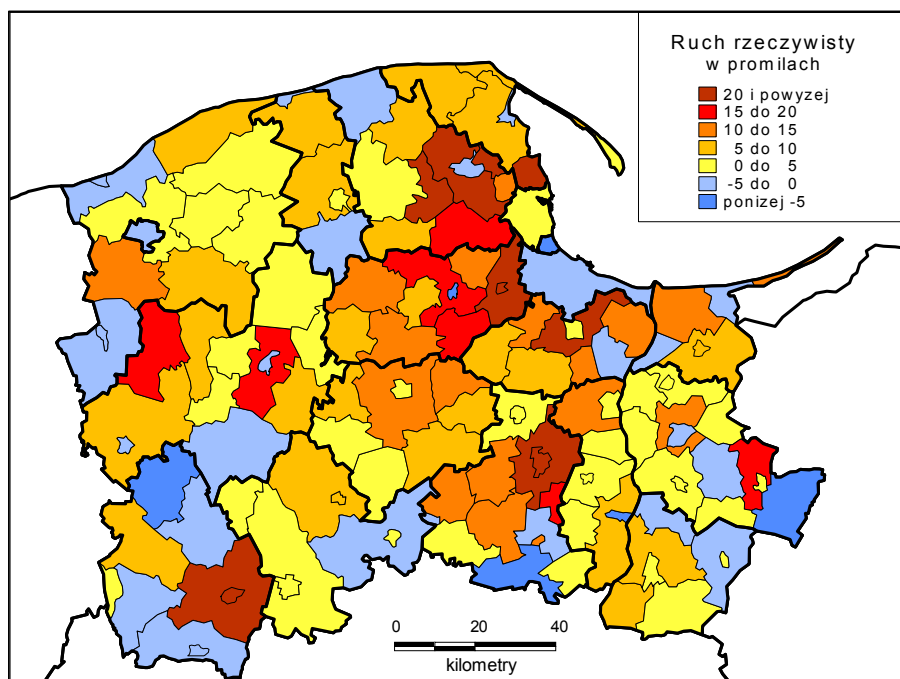
Ryc. 1.16. Ruch rzeczywisty w Polsce według województw w 2008 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Stosunkowo wysoki przyrost naturalny, a co za tym idzie przyrost rzeczywisty, związany jest z zakładaniem rodzin przez roczniki echa wyżu demograficznego. Głównym czynnikiem dodatniego przyrostu rzeczywistego w 2008 r. był relatywnie wysoki przyrost naturalny, w mniejszym stopniu decydował dodatni bilans migracji. W związku z tym spora część społeczeństwa pozostanie młoda, a obciążenie demograficzne nie będzie rodziło tak negatywnych skutków dla gospodarki regionu jak w pozostałych województwach.

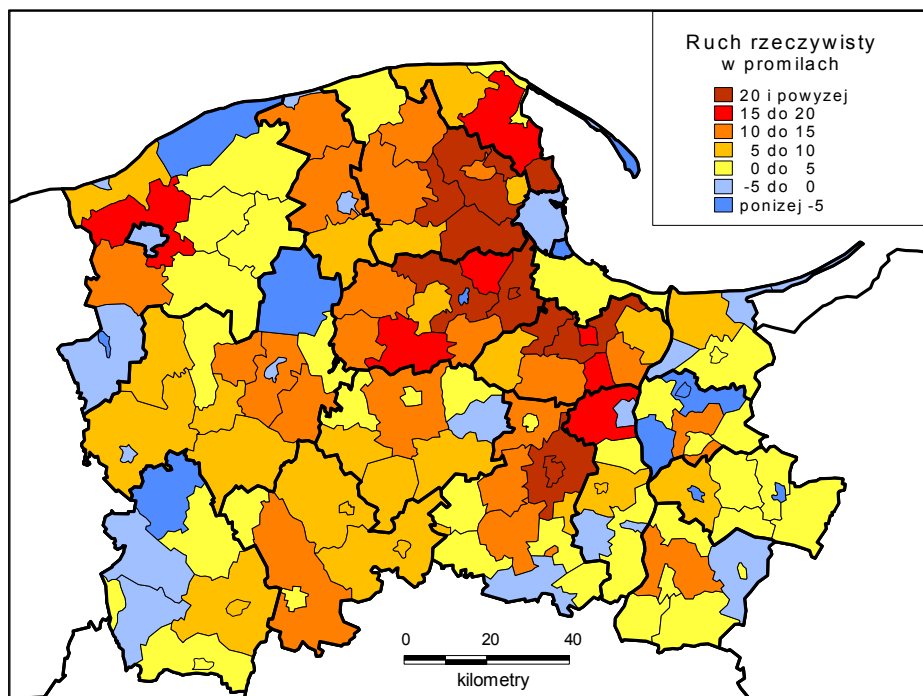
Według prognoz demografów, na skutek małej liczby urodzeń, przyrost naturalny w Polsce w ciągu najbliższych kilku lat zacznie spadać i osiągnie wartości ujemne na kilka dziesięcioleci. Jedynie zmiana polityki prorodzinnej państwa oraz/lub otwarcie rynku pracy dla imigrantów może odwrócić negatywne tendencje. Jedynym regionem Polski, w którym udział ludności w wieku produkcyjnym będzie stabilny może pozostać województwo mazowieckie. Wpływ migracji na dodatni przyrost rzeczywisty był w tym regionie większy niż wpływ przyrostu naturalnego (zał.1.10), co jest odzwierciedleniem wysokiego potencjału Warszawy. Województwo mazowieckie, a także w mniejszym stopniu pomorskie, będzie miejscem docelowym napływu młodych ludzi - uwarunkowania rozwoju kapitału ludzkiego w tym względzie będą korzystne.

Ruch rzeczywisty jest bilansem ruchu naturalnego i migracji. Ponieważ województwo pomorskie ma korzystną sytuację demograficzną, przejawiającą się między innymi dość wysokim przyrostem naturalnym oraz dodatnim saldem migracji (z wyjątkiem 2006 roku), wskaźnik ruchu rzeczywistego ulega dalszemu wzmocnieniu i wykazuje trend wzrostowy(ryc.1.17).

A

B

Ryc. 1.17. Ruch rzeczywisty w przeliczeniu na 1000 osób w województwie pomorskim według gmin w 1998 (A) i 2008 roku (B)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

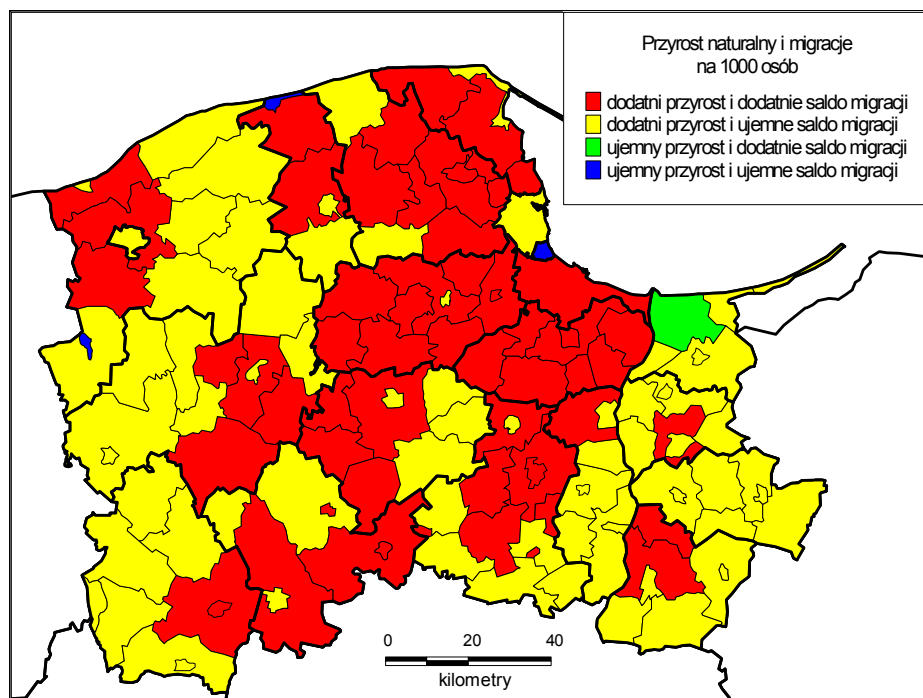
W ujęciu przestrzennym należy zwrócić uwagę na fakt, że mimo odpływu migracyjnego, który notowany jest w ponad 50% wszystkich gmin pomorskich (według danych z roku 2008), znaczna wartość przyrostu naturalnego skutecznie równoważy te niedobory. Z kolei obszary, w których notowane jest dodatnie saldo migracji, są jednocześnie obszarami znacznego przyrostu naturalnego, co istotnie wzmacnia trend wzrostu liczby ludności. Dotyczy on przede wszystkim pierścienia gmin leżących w powiatach otaczających Trójmiasto. Niepokojącą sytuację można zaobserwować w kilku gminach wiejskich, w których sumaryczny wskaźnik przyrostu naturalnego i migracji jest wyraźnie ujemny. Należą do nich gminy leżące na wschód od Wisły oraz słabo rozwinięte gospodarczo gminy wiejskie, leżące w granicach byłego województwa śląskiego.

Reasumując, należy podkreślić fakt dokonującej w przestrzeni regionu pomorskiego polaryzacji, powodowany w głównej mierze wewnętrznymi ruchami migracyjnymi:

- odśrodkowymi – odpływem z dużych ośrodków na ich obrzeża (coraz rozleglejsze w sensie przestrzennym)
- dośrodkowymi – napływem z peryferyjnych obszarów wiejskich do małych i średnich miast bądź na ich obrzeża

Na ryc. 1.18 zaproponowano przedstawienie jednostek gminnych, w zależności od wartości współczynnika przyrostu naturalnego i salda migracji, które decydują o wartości współczynnika przyrostu rzeczywistego. Wyodrębniono następujące grupy gmin:

1. o dodatnim współczynniku przyrostu naturalnego i dodatnim saldzie migracji;
2. o dodatnim współczynniku przyrostu naturalnego i ujemnym saldzie migracji;
3. o ujemnym współczynniku przyrostu naturalnego i dodatnim saldzie migracji;¹
4. o ujemnym współczynniku przyrostu naturalnego i ujemnym saldzie migracji

Ryc. 1.18. Przyrost naturalny i migracje według gmin w województwie pomorskim w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Potwierdza się fakt, iż wskaźnik przyrostu rzeczywistego budowany jest głównie w oparciu o pozytywny trend demograficzny w postaci dodatniego przyrostu naturalnego. Połowa gmin notuje zarówno dodatni przyrost, jak i napływ migracyjny. Natomiast zaledwie trzy gminy zanotowały ujemny przyrost naturalny i ujemne saldo migracji. W znakomitej większości gmin, w których saldo migracji jest ujemne, dodatni przyrost naturalny w dużej mierze równoważy niedobory odpływu migracyjnego (por. ryc. 1.17.B).

¹ W załączniku 1.12 przedstawiono macierz relacji między przyrostem naturalnym i migracjami w układzie gminnym

Problemy społeczne oraz trudności gospodarcze, z jakimi boryka się większość peryferyjnych obszarów odpływowych powoduje, że dodatkowym negatywnym impulsem są decyzje o migracjach zarobkowych poza granice Polski. Ponieważ podejmują je łatwiej osoby młode i sprawne, siła degradacji społecznej tych obszarów ulega zwielokrotnieniu.

Pozytywnym zjawiskiem na tle kraju pozostaje bardzo korzystna struktura wieku oraz jeden z najwyższych w kraju współczynnik przyrostu naturalnego, który dotyczy niemal wszystkich gmin i stanowi ważny czynnik warunkujący rozwój kapitału ludzkiego.

1.3. Prognozy ludności

1.3.1. Prognozy demograficzne

Przewidywanie struktury i kierunków przemian demograficznych ludności na danym terenie jest niezwykle ważnym zadaniem, niezbędnym do podejmowania działań o charakterze planistycznym, pozostaje jednakże zadaniem niezwykle trudnym, bowiem trudno jest przewidzieć zmiany podstawowych czynników warunkujących zachowania przestrzenne i demograficzne obecnych, a także potencjalnych, przyszłych mieszkańców. Programowanie demograficzne dla obszarów, cechujących się znaczną dynamiką demograficzną i gospodarczą jest zawsze obciążone znaczną możliwością błędu. Wiele czynników niezależnych od województwa czy powiatu, jak choćby ogólna sytuacja gospodarcza regionu i kraju, procesy inwestycyjne, warunki kredytowania budownictwa mieszkaniowego, rozwój regionalnych i krajowych sieci infrastruktury komunikacyjnej, rozwój i konkurencyjność sąsiednich obszarów oraz regionalne migracje mogą w zasadniczy sposób zmienić założenia prognozy demograficznej, a przez to i wyniki tych prognoz.

Zmiany demograficzne zapoczątkowane w latach 1990. charakteryzuje znaczne obniżenie płodności, co w Polsce i pomorskim mogło być wynikiem konfliktu kulturowego, związanego z tradycyjnym pojmowaniem roli kobiety w społeczeństwie, jak również wzrostu trudności w łączeniu pracy zawodowej i obowiązków rodzinnych. Ponadto w ostatnich latach mniejszej skłonności do wstępowania w związki małżeńskie towarzyszy coraz późniejsze ich zawieranie. Dodatkowo, upowszechnienie pro-zdrowotnego stylu życia, zmiany struktury wykształcenia ludności, zwiększenie dostępności usług medycznych i opiekuńczych oraz podnoszenie jakości tych usług będzie prowadzić do dalszego systematycznego obniżania umieralności, jednak na korzyści osiągnęte z tego tytułu będzie miało wpływ – działające w odwrotnym kierunku – szybkie starzenie się ludności.

Opracowana prognoza demograficzna bazuje na przygotowanych przez Główny Urząd Statystyczny kierunkach przemian demograficznych. U podstaw prezentowanej prognozy ludności leży założenie dalszego, względnie stabilnego rozwoju kraju i Pomorza. Polityka społeczna obejmująca zarówno reformę zabezpieczenia społecznego, poprawę dostępności do usług medycznych, wprowadzanie rozwiązań pozwalających na zmniejszenie kosztów bezpośrednich i pośrednich posiadania dzieci stanowią niezbędne czynniki, które mogą korzystnie wpływać na procesy demograficzne w Polsce. Podstawą obliczeń prognozy był stan ludności według płci, wieku i podregionów w dniu 31.12.2008, do której to bazy

zastosowano podstawowe zmienne wskaźników demograficznych określone przez GUS w 2009 roku.

Wypracowane warianty prognozy pomigracyjnej opierają na dwóch podejściach do procesów demograficznych. Wariant A zakłada, podobnie jak większość prognoz GUS, kontynuację podstawowych trendów demograficznych z ostatnich lat – przyjęto stały wieloletni wskaźnik wzrostu (dodatni lub ujemny, odpowiedni dla poszczególnych powiatów) na najbliższe 10 lat. Wariant ten zakłada kontynuację bieżących trendów demograficznych w skali i kierunku zbliżonych do stałych tendencji wieloletnich. Wariant B opiera się natomiast na zmianie tempa przemian demograficznych, które może wynikać bądź to ze spłycenia (osłabienia) współczesnych tendencji wzrostu, bądź też z pogłębienia, na ogół negatywnych tendencji demograficznych. Probabilistyczne założenia wariantu B opierają się na społeczno-ekonomicznych przesłankach kierunków rozwoju poszczególnych powiatów i mogą być konsekwencją nasilających się ruchów migracyjnych o podłożu gospodarczym.

Zastępowalność pokoleń

Demograf holenderski Dirk van de Kaa uważa, że w krajach rozwiniętych gospodarczo nastąpiło tak zwane drugie przejście demograficzne. Charakterystyczną cechą drugiego przejścia demograficznego jest spadek płodności poniżej poziomu gwarantującego ciągłą zastępowalność pokoleń. W modelu drugiego przejścia demograficznego zmniejszanie się dzietności, przy bardzo niskim poziomie umieralności, przypisywane jest dążeniu obojga rodziców do osiągnięcia własnych źródeł dochodów z pracy oraz odpowiedniego wykształcenia i zadowolenia z życia. Doniosłą rolę zaczynają odgrywać motywacje do stałego podnoszenia poziomu życia rodzinnego. Jak się wydaje, społeczność województwa pomorskiego wyraźnie wchodzi w drugie przejście demograficzne, czego dowodem mogą być obecne i przewidywane spadki dzietności i reprodukcji naturalnej. Problem zastępowalności pokoleń wynika bezpośrednio z malejącej liczby dzieci rodzonej przez jedną statystyczną kobietę. Wysokość współczynnika dzietności na poziomie 2,10 do 2,15 gwarantuje prostą reprodukcję mieszkańców, zaś przy wskaźniku zbliżającym się do 1,0 zastępowalność pokoleń jest wyraźnie zawężona i grozi wyludnieniu miast i regionów. Od początku lat 1990. w Polsce utrwała się proces zastępowalności zawężonej, który jest szczególnie wyraźnie widoczny na obszarach aglomeracyjnych oraz wielu terenach wiejskich. Podobne procesy zachodzą także w województwie pomorskim i można się spodziewać, że najbliższe 10 lat przyniesie pogłębienie tych negatywnych tendencji.

Tabl. 1.1. Prognoza współczynnika dzietności do roku 2020

	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020
POMORSKIE	1,558	1,60	1,60	1,55	1,50	1,40	1,30
Podregion gdański	1,769	1,80	1,90	1,90	1,90	1,90	1,85
Podregion słupski	1,593	1,55	1,50	1,50	1,45	1,40	1,30
Podregion starogardzki	1,637	1,70	1,65	1,60	1,55	1,50	1,40
Podregion trójmiejski	1,292	1,30	1,30	1,25	1,25	1,20	1,15

Źródło: opracowanie własne na podstawie Prognozy Ludności na lata 2008-2035, GUS, 2009 oraz Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Współczynnik dzietności w ostatnich kilku latach wykazywał tendencje wzrostowe, co jest wynikiem wchodzenia w opóźniony okres reprodukcji roczników wyżu demograficznego z lat 70. i 80. XX wieku, należy się jednak spodziewać wygaszania tych tendencji i dalszego spadku dzietności. Spadek ten będzie uwarunkowany zarówno malejącą liczbą ludności w rocznikach wchodzących w okres reprodukcji, jak i kulturowo uwarunkowanym podwyższaniem średniego wieku rodzenia, który w 2020 może w województwie pomorskim osiągnąć 30 lat.

Współczynnik reprodukcji brutto jest miarą charakteryzującą aktualną płodność za pomocą średniej liczby żywo urodzonych córek, przypadających na jedną kobietę w wieku rozrodczym. Jest on iloczynem ogólnego współczynnika dzietności i współczynnika wyrażającego częstość rodzenia dziewcząt i bezpośrednio wpływa na możliwości biologicznego wzrostu liczby ludności w przyszłości.

Tabl. 1.2. Prognoza współczynnika reprodukcji brutto do roku 2010

	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020
POMORSKIE	0,752	0,76	0,77	0,74	0,72	0,70	0,68
Podregion gdański	0,875	0,92	0,96	0,99	1,10	0,98	0,95
Podregion słupski	0,773	0,76	0,74	0,72	0,68	0,64	0,59
Podregion starogardzki	0,784	0,80	0,81	0,78	0,76	0,72	0,67
Podregion trójmiejski	0,611	0,62	0,59	0,57	0,55	0,52	0,48

Źródło: opracowanie własne na podstawie Prognozy Ludności na lata 2008-2035, GUS, 2009, oraz Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Prowadzone przez demografów badania i analizy wskazują, że trwający od kilkunastu lat spadek dzietności jeszcze nie jest procesem zakończonym i dotyczy w coraz większym stopniu kolejnych roczników młodzieży. Wśród przyczyn tego zjawiska wymienia się: zwiększone zainteresowanie zdobywaniem wykształcenia, trudności na rynku pracy, zmniejszenie świadczeń socjalnych na rzecz rodziny, brak w polityce społecznej filozofii umacniania rodziny i generalnie trudne warunki społeczno-ekonomiczne, w jakich znalazło się pokolenie w wieku prokreacyjnym.

Najbardziej dynamiczne zmiany w dzietności, ale także we współczynniku reprodukcji brutto dotyczą dwóch podregionów województwa: gdańskiego i trójmiejskiego. Podregion gdański, będący niemal w całości obszarem intensywnych procesów suburbanizacyjnych cechować się niewątpliwie będzie relatywnie wysokim wskaźnikiem dzietności oraz reprodukcji brutto, co jest efektem rozwoju ilościowego strefy podmiejskiej i napływu głównie młodych mieszkańców, w wieku reprodukcyjnym na tereny podregionu. Napływ ten pochodzi przede wszystkim z Trójmiasta, które w związku z wpływem będzie cechowało się, typowymi dla dużych miast europejskich, niskimi i malejącymi wskaźnikami dzietności i reprodukcji. Wskaźniki dla podregionów słupskiego oraz starogardzkiego, z uwagi na ich silne wewnętrzne zróżnicowanie, nie wykazują wyraźnych odstępstw od ogólnego trendu spadkowego.

Struktura wieku

Mimo że w porównaniu do innych regionów pomorskie cechuje się względnie młodą strukturą demograficzną, będzie tu postępować proces starzenia się społeczeństwa. Jest to prawidłowość obserwowana w większości krajów europejskich. Wynika ona przede wszystkim ze spadku przyrostu naturalnego oraz wzrostu przeciętnej długości trwania życia. Starzenie się społeczeństwa może okazać się najpoważniejszym wyzwaniem stojącym przed Pomorzem, którego reperkusje mogą oddziaływać na pozostałe sfery życia gospodarczego i społecznego regionu. Wyrażna zmiana struktury wieku mieszkańców wpłynie zdecydowanie na zmianę dominujących stylów życia, dopasowujących się do możliwości i ograniczeń, wynikających z wieku. Starsi ludzie być może nadal pozostający aktywni zawodowo będą w większości reprezentować bardziej tradycyjne hierarchie wartości. Dodatkowo prawdopodobne znaczne obciążenia finansowe osób zatrudnionych mogą przyczynić się do dalszego ograniczania wydatków publicznych na inne cele. Można także spodziewać się pewnej pauperyzacji grupy emerytów, wynikającej z niestabilnego systemu zabezpieczeń społecznych.

Tabl. 1.3. Prognoza struktury wieku do roku 2020

	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020
Podregion gdański							
0-17	122290	122300	122300	122400	122400	122500	122500
18-59/64	324170	340000	350000	360000	370000	375000	380000
60+/65+	59421	66000	73000	78000	81000	84000	99000
Podregion słupski							
0-17	103568	100000	96000	90000	86000	80000	72000
18-59/64	311055	315000	315000	310000	305000	300000	290000
60+/65+	64971	68000	72000	78000	81000	84000	97000
Podregion starogardzkim							
0-17	110587	108000	103000	98000	93000	90000	83000
18-59/64	315659	320000	320000	330000	330000	330000	330000
60+/65+	64132	72000	78000	83000	85000	94000	103000
Podregion trójmiejski							
0-17	120518	118000	113000	110000	106000	100000	94000
18-59/64	482609	470000	460000	450000	430000	420000	410000
60+/65+	140532	153000	162000	178000	185000	192000	203000

Źródło: opracowanie własne na podstawie Prognozy Ludności na lata 2008-2035, GUS, 2009, oraz Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Prognoza demograficzna w ujęciu subregionów statystycznych wykazuje silne przestrzenne zróżnicowanie województwa pomorskiego:

- Podregion gdański wykazuje typowe cechy obszaru submetropolitalnego i cechy te znajdują swój wyraz w prognozach procesów demograficznych. Subregion gdański będzie w najbliższych latach cechował się wysokim, ale generalnie stabilnym wskaźnikiem dzietności, z wysokim udziałem ludności w wieku przedprodukcyjnym.
- Podregion słupski składa się z dwóch typów obszarów o różnych cechach demograficznych: podmiejskich oraz przeważających peryferyjnych, o niskich i malejących wskaźnikach demograficznych. Subregion jako całość będzie w najbliższych latach wykazywał negatywne skutki procesów demograficznych, z obniżającym się wskaźnikiem dzietności oraz starzeniem się społeczeństwa i spadkiem liczby ludności w wieku produkcyjnym.
- Podregion starogardzki jest najsilniej zróżnicowanym demograficznie podregionem województwa, ze wschodnią częścią o wyraźnie negatywnych cechach demograficznych, które w najbliższych latach będą ulegały pogłębieniu oraz częścią zachodnią, cechującą się generalnie pozytywnymi wskaźnikami. Podregion jako całość będzie w najbliższych latach wykazywał relatywnie niewielkie spadki wskaźników dzietności, przy postępującym procesie starzenia się społeczeństwa.
- Podregion trójmiejski jest typowym demograficznie obszarem centralnym metropolii i wykazuje także typowe dla obszarów wielkomiejskich niewielkie i malejące wskaźniki dzietności oraz wyraźne i rosnące tendencje starzenia się społeczeństwa, przy spadku liczby ludności w wielu produkcyjnym i poprodukcyjnym.

Prognozowany wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym, zamieszkałych w województwie pomorskim, będzie dynamiczny, zwłaszcza w miastach, w tym głównie w podregionie trójmiejskim. Jednocześnie będzie miał miejsce sukcesywny i bardzo wyraźny spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym w każdym z podregionów, poza najbardziej dynamicznie zmieniającym się podregionem gdańskim, o charakterze podmiejskim, gdzie najprawdopodobniej w najbliższych latach nastąpi niewielki wzrost liczby ludności w wieku poniżej 17 lat. Liczba ludności w wieku produkcyjnym będzie wyraźnie malała w podregionie trójmiejskim oraz nieznacznie malała w podregionie słupskim. Podregion starogardzki zanotuje nieznaczny wzrost liczby ludności w wieku produkcyjnym, zaś najbardziej wyraźny wzrost w tej grupie odnotuje podregion gdański, co będzie skutkiem wchodzenia w wiek produkcyjny dzieci urodzonych w końcu XX i na początku XXI wieku.

1.3.2. Prognozy pomigracyjne

Prognozy demograficzne dzielą się na dwa zasadnicze typy: relatywnie prostą prognozę biologiczną lub naturalną, bazującą na ekstrapolacji obecnych tendencji wskaźników urodzeń, zgonów oraz struktury wieku mieszkańców oraz tak zwaną prognozę pomigracyjną, uwzględniającą zasadnicze zazwyczaj dla kształtowania się

liczby ludności danego terenu ruchy migracyjne, w tym zarówno możliwe imigracje oraz emigracje. Prognozy biologiczne obejmują jedynie zmiany urodzeń i zgonów i w większości powiatów mają relatywnie niewielki wpływ na ogólną liczbę ludności, która w zasadniczej mierze zależy od zmian migracyjnych. Z uwagi na fakt, że migracje dotyczą przede wszystkim młodych ludzi (w zasadniczej mierze odpowiedzialnych za zmiany wskaźnika urodzeń, kierunki i wielkość migracji), mogą mieć one zasadnicze znaczenie w kształtowaniu zmian ogólnej liczby ludności, przy czym prognozy biologiczne mogą być traktowane jedynie jako składowe zasadniczej prognozy, to jest pomigracyjnej. Dodatkowym utrudnieniem poprawnego metodologicznie i uzasadnionego prognozowania demograficznego są znaczne wahania tendencji migracji, na które wpływają bezpośrednio liczne uwarunkowania gospodarcze, społeczne, kulturowe, polityczne oraz infrastrukturalne. Należy przy tym podkreślić, że wzrost ilościowy liczby mieszkańców przestaje być w epoce postindustrialnej wyznacznikiem czy miernikiem rozwoju miast czy regionów. Większość współczesnych socjologów wzrost i rozwój kojarzy raczej z przemianami jakościowymi środowiska i społeczeństwa oraz budową jakościowego kapitału społecznego.

Prognoza liczby mieszkańców zostanie wykonana w sposób wielowariantowy, przyjmując za podstawę tendencje zmiany liczby mieszkańców powiatów w ciągu 10 lat (1999-2008). Podział na prognozy bezmigracyjne i pomigracyjne, stosowane nadal przez niektórych scjentyfistycznych demografów, uznano za bezcelowy, z uwagi na fałszywe z gruntu i zbyteczne metodologicznie eliminowanie migracji, która bez wątpienia będzie miała miejsce i będzie *de facto* decydowała o wielkości liczby mieszkańców w poszczególnych powiatach. Dodatkowo także za bezzasadne uznano obliczanie precyzyjnej liczby mieszkańców, którą w niniejszej prognozie zaokrąglono, z uwagi na przybliżoność i płynność założeń analitycznych.

Poniżej przedstawiono dwuwariantowe prognozy demograficzne pomigracyjne dla powiatów województwa pomorskiego. Wariant A zakłada kontynuację głównego trendu zmiany liczby mieszkańców z ostatnich kilku lat, zaś wariant B bazuje na założeniu zmiany tempa i/lub kierunków przemian demograficznych (głównie spowodowanych ruchami migracyjnymi).

Większa część subregionu gdańskiego (niemal cały powiat gdański ziemski, wschodnia część powiatu kartuskiego, prawie cały powiat pucki oraz południowa część powiatu wejherowskiego) jest typowym przykładem obszaru o cechach suburbanizacyjnych, gdzie dynamicznym imigracjom, głównie ludzi młodych, towarzyszą wysokie wskaźniki przyrostu naturalnego. Wariant A zakłada prostą kontynuację bardzo wysokich wskaźników wzrostu liczby ludności powiatów subregionu w ostatnich kilku latach, zaś w wariantcie B przyjęto możliwe wygaszenie tempa wzrostu liczby mieszkańców z uwagi zarówno na nasycenie rynku mieszkaniowego, jak i spadek popytu na nowe budownictwo w strefie podmiejskiej. Można się jednak spodziewać następnej fali wzrostu dynamiki liczby mieszkańców powiatu po roku 2020, gdy w okresie reprodukcji będą wchodziły roczniki migracyjne powiatów przełomu XX i XXI wieku.

Tabl. 1.4. Podregion gdański

Warianty / lata	2010	2012	2014	2016	2018	2020
Powiat gdański						
A (kontynuacja)	95000	106000	114000	118000	122000	127000
B (spłylenie)	97000	100000	103000	106000	109000	111000
Powiat kartuski						
A (kontynuacja)	118000	122000	126000	129000	132000	136000
B (spłylenie)	116000	119000	121000	123000	124000	126000
Powiat nowodworski						
A (kontynuacja)	35600	35600	35700	35700	35700	35700
B (pogłębiecie)	35500	35500	35500	35400	35300	35200
Powiat pucki						
A (kontynuacja)	77800	79000	80200	81500	83400	84000
B (spłylenie)	77000	78000	78600	79100	79500	80000
Powiat wejherowski						
A (kontynuacja)	193000	197000	200000	202000	204000	206000
B (spłylenie)	195000	202000	208000	214000	219000	225000

Źródło: opracowanie własne na podstawie Prognozy Ludności na lata 2008-2035, GUS, 2009, oraz Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Część powiatów kartuskiego, wejherowskiego oraz puckiego zamieszkała jest w zasadniczej mierze przez bardzo tradycyjne społeczności lokalne Kaszubów, cechujące się typowymi dla tych obszarów wysokimi wskaźnikami przyrostu naturalnego, dzietności oraz reprodukcji, które jednakże, jak się wydaje, wraz ze zmianami kulturowymi, stylów życia mieszkańców i ich społecznej urbanizacji, będą ulegały spłyleniu.

Specyficzną część podregionu gdańskiego stanowi powiat nowodworski, nie posiadający zupełnie cech suburbanizacji i cechujący się stagnacją liczby ludności w ostatnich latach, czego kontynuację przewiduje wariant A. W wariancie B natomiast przewiduje się spadek liczby ludności powiatu wynikający zarówno z niewielkich i malejących wskaźników reprodukcji, jak i, przede wszystkim, z nasilenia się migracji wyjazdowych z terenu powiatu, głównie do obszarów centralnych konurbacji trójmiejskiej.

Podregion słupski jest silnie demograficznie zróżnicowanym podregionem o zróżnicowanych tendencjach zmian liczby mieszkańców. Powiaty z dynamicznymi ośrodkami centralnymi, leżące na peryferiach etnicznych Kaszub – chojnicki i zachodnia część bytowskiego – cechują się znaczną dynamiką przyrostu liczby mieszkańców, która w wariancie A będzie kontynuowana przez najbliższe 10 lat. Wzrost ten jest szczególnie widoczny w powiecie chojnickim i z pewnością nie ograniczy się on tam do samego miasta Chojnice i jego przedmieść. W wariancie

B zakłada się ograniczenie tempa przyrostu liczby mieszkańców ze względu na trendy migracyjne, rosnącą konkurencyjność innych regionów, zwłaszcza wielkomiejskich oraz kulturowo uwarunkowany spadek wskaźników dzietności i reprodukcji brutto. Powiat człuchowski cechuje się generalnie ustabilizowaną liczbą mieszkańców, która to stabilizacja może być utrzymana w najbliższych latach (wariant A) lub może nastąpić pogłębienie negatywnych skutków emigracji i malejącego przyrostu naturalnego, prowadzących do spadku liczby mieszkańców (wariant B).

Powiat łęborski w ostatnich latach wykazywał niewielki wzrost liczby mieszkańców, co dotyczyło głównie terenów pasa komunikacyjnego wzdłuż drogi A6 i linii kolejowej. W prognozie zakłada się dalszy wzrost liczby mieszkańców będący efektem procesów suburbanizacji aglomeracji trójmiejskiej (wariant A). W wariantcie B natomiast założono spłylenie tempa wzrostu liczby mieszkańców, które może być efektem wzrostu konkurencyjności innych obszarów podmiejskich aglomeracji.

Tabl. 1.5. Podregion słupski

Warianty / lata	2010	2012	2014	2016	2018	2020
Powiat bytowski						
A (kontynuacja)	76200	76500	76800	77100	77400	77900
B (spłylenie)	76000	76200	76400	76600	76700	76800
Powiat chojnicki						
A (kontynuacja)	94000	95200	96000	97000	98000	99000
B (spłylenie)	93600	94200	94900	95300	95700	96100
Powiat człuchowski						
A (kontynuacja)	56700	56600	56500	56400	56300	56200
B (pogłębienie)	56800	56800	56800	56800	56700	56700
Powiat łęborski						
A (kontynuacja)	64000	64200	64400	64600	64800	65100
B (spłylenie)	63800	63900	64000	64200	64300	64400
Powiat słupski						
A (kontynuacja)	93600	94100	94600	95100	95800	96200
B (spłylenie)	93400	93800	94000	94200	94500	94700
Powiat m. Słupsk						
A (kontynuacja)	96800	96200	95900	95200	95000	94400
B (pogłębienie)	97000	96800	96500	96300	96100	96000

Źródło: opracowanie własne na podstawie Prognozy Ludności na lata 2008-2035, GUS, 2009, oraz Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Powiat słupski wykazuje i najprawdopodobniej w najbliższych latach także będzie wykazywał mniej (wariant B) lub bardziej (wariant A) dynamiczny wzrost ludności. Wzrost ten będzie dotyczył niemal wyłącznie terenów podmiejskich Słupska i będzie powodowany suburbanizacją tej części powiatu. Pozostała, peryferyjna część powiatu będzie przy tym najprawdopodobniej doświadczała depopulacji. Miasto Słupsk, podobnie jak wiele innych miast średniej wielkości, przechodzi przez fazę deaglomeracji i suburbanizacji, co przejawia się malejącą liczbą ludności i jej odpływem do strefy podmiejskiej. Dodatkowo negatywne tendencje ruchu naturalnego w mieście mogą pogłębić te procesy. Wariant A zakłada kontynuację malejących trendów z ostatnich 10 lat, zaś w wariantcie B przyjęto spłylenie negatywnych tendencji, które można było dostrzec w mieście w ostatnich 2 latach. Podregion starogardzki należy do najbardziej zróżnicowanych demograficznie w województwie pomorskim, zaś średnie dane dla tego podregionu wydają się być w niewielkiej mierze reprezentatywne dla zachodzących w nim procesów. Zasadniczą część regionu tworzą powiaty człewski, starogardzki i kościerski, o zbliżonych cechach demograficznych i tendencjach zmian liczby ludności. Każdy z tych powiatów cechuje się gwałtownym przyrostem liczby mieszkańców, przy czym zakłada się utrzymanie się tych trendów w najbliższych latach (wariant A). Wzrost liczby mieszkańców wynika zarówno w wysokich wskaźników przyrostu naturalnego, jak i atrakcyjnych terenów rezydencjalnych, sprzyjających osadnictwu zarówno w strefie suburbanizacji metropolii gdańskiej (powiat człewski, północna część kościerskiego i starogardzkiego). Dodatkowo dynamiczny rozwój gospodarczy ośrodka ponadpowiatowego, jakim jest Starogard Gdański wpływa na wysoki przewidywany wzrost liczby mieszkańców. Wariant B zakłada zaś spłylenie tendencji wzrostowych.

Tabl. 1.6. Podregion starogardzki

Warianty / lata	2010	2012	2014	2016	2018	2020
Powiat kościerski						
A (kontynuacja)	68400	68900	69500	70300	70800	71200
B (pogłębienie)	68000	68200	68400	68600	68900	69100
Powiat kwidzyński						
A (kontynuacja)	82000	82600	83100	83600	84100	84700
B (pogłębienie)	81800	82000	82200	82500	82800	83000
Powiat malborski						
A (kontynuacja)	62700	62500	62400	62300	62200	62200
B (pogłębienie)	62400	62200	62000	61700	61500	61200
Powiat starogardzki						
A (kontynuacja)	125000	126400	127500	128700	130000	131000

B (pogłębienie)	124300	125000	125400	125900	126800	127100
Powiat tczewski						
A (kontynuacja)	113900	114400	115000	115400	115900	116500
B (pogłębienie)	113500	113700	113800	114000	114300	114500
Powiat sztumski						
A (kontynuacja)	41700	41500	41400	41300	41200	41100
B (pogłębienie)	41500	41300	41100	40900	41700	40500

Źródło: opracowanie własne na podstawie Prognozy Ludności na lata 2008-2035, GUS, 2009, oraz Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Powiaty malborski i sztumski posiadają wiele cech demograficznych obszarów peryferyjnych. W ostatnich kilku latach wykazywały spadek liczby mieszkańców w wyniku migracji oraz niskiego przyrostu naturalnego. W wariantcie A założono kontynuację niewielkiego spadku liczby ludności, zaś wariant B przyjmuje wyraźne pogłębienie negatywnych trendów, będące przede wszystkim rezultatem ujemnego i pogłębiającego się salda migracji.

Powiat kwidziński, poza samym miastem Kwidzynem, posiada cechy demograficzne podobne do powiatów malborskiego i sztumskiego, zaś sam Kwidzyn wydaje się bardziej przypominać dynamiczny Starogard Gdański. Średnie wskaźniki dla całego powiatu przewidują bądź to utrzymanie rosnących tendencji (wariant A) lub też ich załamanie (wariant B).

Tabl. 1.7. Podregion trójmiejski

Warianty / lata	2010	2012	2014	2016	2018	2020
Powiat m. Gdańsk						
A (kontynuacja)	455000	454500	454000	453500	453100	452800
B (pogłębienie)	45400	452800	451400	449800	448000	446000
Powiat m. Gdynia						
A (kontynuacja)	248000	247000	246000	245000	244000	243000
B (pogłębienie)	247000	245000	243000	241000	238000	235000
Powiat m. Sopot						
A (kontynuacja)	37900	37000	36000	34800	34000	33100
B (pogłębienie)	37000	35500	34000	32800	31100	29900

Źródło: opracowanie własne na podstawie Prognozy Ludności na lata 2008-2035, GUS, 2009, oraz Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Podregion trójmiejski, na który składają się centralne miasta metropolii: Gdańsk, Gdynia i Sopot, w najbliższych latach będzie najprawdopodobniej cechował się, podobnie jak inne metropolie europejskie, depopulacją, wynikającą z migracji do

strefy podmiejskiej, ubytkiem naturalnym i najprawdopodobniej malejącymi wskaźnikami dzietności i reprodukcji biologicznej. Wariant A zakłada kontynuację spadku liczby mieszkańców, zaś w wariantcie B przyjęto możliwe pogłębienie się tych tendencji i przyspieszenie depopulacji, spowodowane spadkiem napływu ludności i wzrostem odpływu. Możliwe jest przy tym także zahamowanie negatywnych trendów, jak miało to miejsce w ostatnich latach w Gdańsku, poprzez nasilenie budownictwa mieszkaniowego w atrakcyjnych, wewnątrzmiejskich lokalizacjach.

Tabl. 1.8. Województwo pomorskie

Warianty / lata	2010	2012	2014	2016	2018	2020
A (kontynuacja)	2236000	2253000	22270000	2287000	2301000	2314000
B (spłycenie)	2229000	2238000	22450000	2259000	2258000	2265000

Źródło: opracowanie własne na podstawie Prognozy Ludności na lata 2008-2035, GUS, 2009, oraz Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Województwo pomorskie w najbliższych latach najprawdopodobniej będzie się charakteryzowało gwałtownym (wariant B) lub bardzo gwałtownym (wariant A) przyrostem liczby mieszkańców. Przewidywany wzrost wynika zarówno z relatywnie wysokich wskaźników przyrostu naturalnego, zwłaszcza w centralnej części regionu, ale także z dużej atrakcyjności gospodarczej i rezydencjalnej Trójmiasta. Dodatkowo prężne ośrodki ponadregionalne, w tym Starogard Gdański, Chojnice, Kwidzyn i Słupsk wzmacniają atrakcyjność migracyjną, zarówno poprzez ograniczanie wyjazdów, jak i przyciąganie nowych mieszkańców z innych regionów.

1.4. Wnioski

1. W skali kraju region pomorski wyróżnia się w pozytywny sposób pod względem młodości demograficznej, liczonej m.in. stosunkowo wysokim przyrostem naturalnym i znacznym współczynnikiem dzietności.
2. W regionie pomorskim następuje wzrost liczby osób w wieku produkcyjnym, co jest korzystne z gospodarczego punktu widzenia, ponieważ wpływa bezpośrednio na poprawę wskaźnika obciążenia demograficznego oraz na wzrost aktywności zawodowej mieszkańców.
3. Trend malejącej liczby urodzeń i zmniejszającego się udziału osób niepełnoletnich w dużych miastach jest już silnie zaznaczoną prawidłowością, związaną ze strukturalnym starzeniem się społeczeństwa, kulturowymi zmianami stylu życia oraz odpływem migracyjnym na obszary pozamiejskie.
4. Przestrzenne zróżnicowanie zmian liczby ludności jest z jednej strony rezultatem pogłębiających się procesów suburbanizacji, natomiast z drugiej – problemów społecznych, wynikających z trudnej sytuacji gospodarczej obszarów byłego województwa słupskiego i elbląskiego.

5. Najlepszą sytuację w sensie rozwoju społecznego, a w konsekwencji także gospodarczego, mają powiaty okalające Trójmiasto, w tym szczególnie należące do nich gminy, sąsiadujące z obszarem trójmiejskim; są one zamieszkiwane przez tradycyjne społeczności lokalne, zachowujące znaczny poziom identyfikacji z zamieszkiwanym obszarem (np. Kaszuby) oraz przez nowych mieszkańców – głównie młode rodziny z dziećmi.
6. Problemem społecznym staje się odpływ migracyjny ze średnich i małych miast regionu, zazwyczaj do obszarów centralnych dużych miast, wynikający z braku szans na lokalnym rynku pracy, co z kolei wiąże się ze słabą kondycją gospodarki lokalnej.
7. Na obszarze województwa pomorskiego, na skutek dynamiki negatywnych procesów demograficznych, krystalizują się obszary o tendencjach depopulacyjnych; są to tereny w większości wiejskie i małe miasta, położone w zachodniej i we wschodniej części województwa.
8. Poza zróżnicowaną dynamiką zmian w ruchu naturalnym, istotne znaczenie mają ruchy migracyjne, zarówno w układzie wewnątrzregionalnym, jak i zagraniczne; możliwości zatrudnienia za granicą wywołały w całym kraju falę migracji zarobkowych i ten fakt wpłynął na nasilenie negatywnego trendu, budowanego rosnącym odpływem w porównaniu z końcem lat 90; należy jednak podkreślać fakt, że mimo to Pomorze zachowuje dodatnie saldo migracji.
9. Dodatkowo saldo migracji wewnętrznych buduje w największym stopniu mobilność z miast na obszary wiejskie i do innych ośrodków miejskich; najniższą aktywność obserwuje się wśród mieszkańców wsi, którzy w najmniejszym stopniu rezygnują ze zmiany miejsca zamieszkania (obawy przed zmianą, brak środków na tę zmianę, mentalność lokalnego środowiska).
10. Migracje wewnątrzregionalne, przyczyniające się do rozwoju obszaru metropolitalnego i skutkujące wyludnianiem się obszarów peryferyjnych, mogą także przyczynić się do zmian stylów życia, zarówno na pustoszejących obszarach peryferyjnych, jak i w aglomeracji Trójmiasta.
11. Dane z ostatnich lat ujawniają wyraźne pogłębianie się procesów rozlewania się miast (*urban sprawl*), skutkujące rozszerzaniem pierścienia wokółtrójmiejskiego, zarówno w sensie obejmowanej przestrzeni, jak i intensyfikacji napływu ludności; również wokół pozostałych miast regionu obserwuje się wyraźny wzrost liczby ludności wynikający z coraz bardziej intensywnego odpływu mieszkańców z miast – ośrodków subregionalnych Pomorza.
12. Możliwe jest stopniowe wygaszanie tempa wzrostu liczby mieszkańców suburbiów, z uwagi zarówno na nasycenie rynku mieszkaniowego, jak i spadek popytu na nowe budownictwo w strefie podmiejskiej; można się jednak spodziewać następnej fali wzrostu dynamiki liczby mieszkańców powiatu po roku 2020, gdy w okres reprodukcji będą wchodziły roczniki migracyjne powiatów przełomu XX i XXI wieku.
13. Coraz wyraźniej krystalizują się obszary odpływowe, w których współczynnik salda migracji spada poniżej -3‰. Są to obszary południowo-wschodniej części województwa na wschód od Wisły oraz gminy leżące w północno-zachodniej jego części (wyłączając podlegające intensywnej suburbanizacji gminy wokół Słupska); obszary te wymagają specjalnej uwagi, bowiem również inne

opisujące je cechy demograficzne świadczą o stagnacji, a nawet zaburzeniu rozwoju społecznego.

14. Mimo odpływu migracyjnego, który dotyczy ponad połowy gmin pomorskich, znaczna wartość przyrostu naturalnego skutecznie równoważy te niedobory; zatem pod względem demograficznym sytuacja nie ulega pogorszeniu, natomiast pod względem gospodarczym może to być problem z powodu odpływu osób z grupy aktywnych zawodowo, co może powodować wzrost wskaźnika obciążenia demograficznego.
15. Problem zastępowalności pokoleń wynika bezpośrednio z malejącej liczby dzieci rodzonych przez jedną statystyczną kobietę; od początku lat 1990. w Polsce utrwała się proces zastępowalności zawężonej, który jest szczególnie wyraźnie widoczny na obszarach aglomeracyjnych oraz wielu terenach wiejskich. Podobne procesy zachodzą także w województwie pomorskim i można się spodziewać, że najbliższe 10 lat przyniesie pogłębienie tych negatywnych tendencji.
16. Współczynnik dzietności w ostatnich kilku latach wykazywał tendencje wzrostowe, co jest wynikiem wchodzenia w opóźniony okres reprodukcji roczników wyżu demograficznego z lat 70. i 80. XX wieku, należy się jednak spodziewać wygaszania tych tendencji i dalszego spadku dzietności (malejąca liczba ludności w rocznikach wchodzących w okres reprodukcji, kulturowo uwarunkowane podwyższanie średniego wieku rodzenia).
17. Województwo pomorskie zacznie wchodzić w fazę tzw. drugiego przejścia demograficznego, którego cechą charakterystyczną jest spadek płodności poniżej poziomu gwarantującego ciągłą zastępowalność pokoleń; dowodem wejścia w ten cykl przemian demograficznych są, według prognozy, obecne i przewidywane spadki dzietności i reprodukcji naturalnej.
18. Imigracja zagraniczna może być naturalną konsekwencją poprawy jakości życia, zwłaszcza względem innych, wyraźnie uboższych regionów; napływ nowych mieszkańców (najprawdopodobniej z bliższego i dalszego Wschodu, w tym z krajów byłego Związku Radzieckiego) może zostać wzmocniony przez rosnący popyt na mniej wykwalifikowanych pracowników, podobnie jak ma to miejsce obecnie w krajach Zachodniej Europy.

2. Uwarunkowania rozwoju kapitału ludzkiego województwa pomorskiego

Zgodnie z definicją OECD² kapitał ludzki to wiedza, umiejętności, kompetencje oraz inne cechy ucieleśnione w człowieku, które powiązane są z jego ekonomiczną aktywnością. Innymi słowy obejmuje ogół takich cech i ludzkich właściwości (wiedza, umiejętności, zdolności, zdrowie, motywacja), które mają określoną wartość i stanowią źródło przyszłych dochodów. G.S. Becker (1975), który jako jeden z pierwszych badaczy sformułował podstawy teoretyczne pod pojęcie kapitału ludzkiego, tłumaczy to zagadnienie w prosty sposób mówiąc, że ludzie w trakcie swego życia „pracują nad sobą”, uzyskują wykształcenie i umiejętności, które następnie pozwalają im korzystnie „siebie sprzedać”, przede wszystkim na rynku pracy³.

Najistotniejszymi cechami kapitału ludzkiego są: niematerialność i fakt przypisania do człowieka. Kapitał ludzki, jako ucieleśniony w człowieku, nie może być odstępowany na takiej samej drodze jak inne formy kapitału⁴. Natomiast dzięki niemu, człowiek jako jednostka, ale też członek grupy społecznej, czy szerzej społeczności czy w końcu społeczeństwa, może z niego czerpać konkretne i wymierne profity w postaci satysfakcjonującej w sensie zawodowym i finansowym pracy. Te zdobyte w ciągu życia zdolności, przynoszą pozytywne efekty, które są cenne nie tylko dla jednostki, lecz również dla społeczeństwa. Dbłość o budowę kapitału ludzkiego w społecznościach lokalnych i regionalnych przełoży się z czasem na wzrost gospodarczy i rosnący dobrobyt.

W badaniach nad kapitałem ludzkim zdecydowanie największy nacisk kładzie się na analizy struktur demograficznych oraz ocenę poziomu edukacji i jakości wykształcenia. Do innych elementów, które wpływają na rozwój oraz jakość kapitału ludzkiego, zalicza się ponadto rozwój nauki, który z kolei wpływa na budowę przewag konkurencyjnych regionów i wzrost innowacyjności w gospodarce lokalnej. Analizy dotyczą też wskaźników, którymi można ocenić stan zdrowia ludności. Nieraz ocenie poddaje się kwestie migracyjne, które mogą obrazować mobilność zasobów ludzkich, związaną ze zmianą pracy, ale także umiejętność dostosowania do zmieniających się warunków na rynku pracy. Z drugiej strony, w przypadku regionów odpływowych, ruchy migracyjne mogą istotnie wpłynąć na osłabienie kapitału ludzkiego.

Coraz częściej kapitał ludzki jest wiązany z kapitałem społecznym. O ile kapitał ludzki jest determinowany przez strukturę wiekową i wykształcenie populacji, wiedzę i umiejętności posiadane i nabywane w procesie edukacji i kształcenia ustawicznego oraz wielkość i produktywność zasobów pracy, o tyle kapitał społeczny jest pewnego rodzaju uzupełnieniem o tradycje kulturowe, normy zachowań społecznych, powiązania sieciowe między podmiotami, instytucjami i obywatelami⁵. Trudno jednak znaleźć miarodajne i jednoznaczne wskaźniki, którymi można by ten kapitał

² The Well-being of Nations. The role of Human and Social Capital, 2001, OECD, Paris

³ Becker G.S., 1975, Human Capital, National Bureau of Economic Research, New York

⁴ Janc K., 2009, Przestrzenne zróżnicowanie kapitału ludzkiego i społecznego na Dolnym Śląsku (w:) Endo i egzogeniczne determinanty obszarów wzrostu i stagnacji w województwie dolnośląskim w kontekście Dolnośląskiej Strategii Innowacji, DAWG, Wrocław

⁵ por. Rozwój regionalny w Polsce. Raport 2009, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2009, Warszawa

‘zmierzyć’. Zazwyczaj stosuje się w takich przypadkach metody badań jakościowych, głównie badań społecznych.

W Polsce zasady kształtowania kapitału ludzkiego reguluje ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku (Dz.U. Nr 95, poz.425, z późniejszymi zmianami), w myśl której państwo ma obowiązek zapewnienia powszechnego i bezpłatnego kształcenia dzieci i młodzieży oraz zmniejszenia różnic w warunkach kształcenia, wychowania i opieki między poszczególnymi regionami kraju, dostosowywania kierunków i treści kształcenia do wymogów rynku pracy, a także kształtowania postaw sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w życiu gospodarczym.

W krajach Unii Europejskiej, zgodnie z założeniami Strategii Lizbońskiej, w celu poprawy jakości kapitału ludzkiego, winno się dążyć do realizacji następujących celów:

- wzrostu poziomu aktywności zawodowej oraz wzrost zdolności do zatrudnienia osób bezrobotnych,
- zmniejszania obszarów wykluczenia zawodowego,
- wzrostu spójności terytorialnej,
- zwiększenia potencjału administracji publicznej i ukierunkowania jej na działania zmierzające do stworzenia gospodarki opartej na wiedzy,
- zwiększenia poziomu adaptacji na zmiany w społeczeństwie i gospodarce,
- upowszechnienia edukacji społeczeństwa.

Za największą część składową w procesie tworzenia kapitału ludzkiego uważana jest edukacja⁶. W następnej kolejności uwzględnia się w procesie tworzenia kapitału ludzkiego zdrowie, poziom życia, dostępność do podstawowych usług, stabilność społeczną itd.⁷

W niniejszym opracowaniu szczególną uwagę poświęcono kwestiom edukacji na wszystkich jej szczeblach, warunkom i jakości nauczania, szkolnictwa wyższego i sfery B+R czy też poziomowi wykształcenia. Jako uzupełniające dla oceny jakości kapitału ludzkiego, podjęto kwestie stanu zdrowia mieszkańców oraz analizy grup społecznych, które z różnych powodów spychane są na margines życia społecznego.

2.1. Dostępność i poziom edukacji

Wychowanie przedszkolne

Korzystne uwarunkowania demograficzne w wielu regionach Polski na tle krajów europejskich mogą być nie w pełni wykorzystane, jeżeli nie są podejmowane działania sprzyjające rozwojowi kapitału ludzkiego. Szczególne znaczenie w tym zakresie ma edukacja wczesnoszkolna. Nauka poprzez zabawę od najmłodszych

⁶ Cohen D., Soto M., 2001, Growth and Human Capital: good data good results, Technical Papers, OECD, No 179

⁷ Soszyńska E., 2008, Jakość instytucji, kapitał ludzki a dynamika rozwoju gospodarczego, [w:] D. Kopycińska (red.), Zarządzanie wiedzą we współczesnej gospodarce, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin

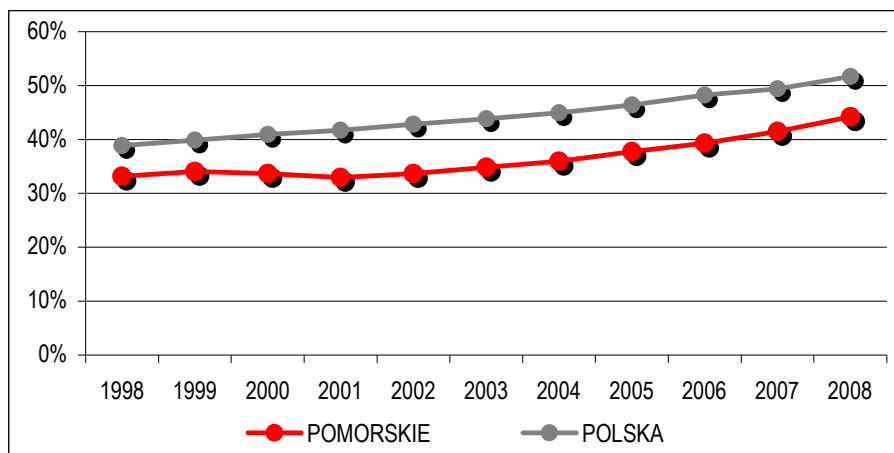
lat, obcowanie dzieci z rówieśnikami, nauka odpowiednich zachowań mają kluczowe znaczenie dla rozwoju człowieka i rzutują na późniejsze relacje w społeczeństwie, w tym na społeczną aktywność i zaangażowanie w tworzenie społeczeństwa obywatelskiego. Właściwe postawy obywatelskie i aktywność społeczna przekłada się z kolei po latach na gospodarkę i rozwój danego regionu. Niestety, podobnie jak w innych województwach, tak i w województwie pomorskim dzieci korzystających z edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej jest stosunkowo niewiele. Uwagę zwraca fakt, iż w wielu regionach nowych państw członkowskich Unii Europejskiej udział czterolatków objętych edukacją przekraczał 80% (zał.2.1). Wskaźniki dla Polski oraz województwa pomorskiego wyraźnie ustępują krajom i regionom UE (zał.2.2). Od roku 2002 wszystkie sześciolatki w Polsce objęte są obowiązkową edukacją w tzw. „zerówkach”. Natomiast od roku 2009 rodzice mogą decydować, czy ich dzieci pójdą do szkoły jako sześćcio- czy siedmiolatki (Ministerstwo Edukacji Narodowej 2010). Należy pamiętać, że zwiększenie odsetka dzieci uczęszczających do przedszkoli przy uwzględnieniu polaryzacji warunków materialnych, społecznych i kulturalnych ich rodzin prowadzi do zmniejszenia zagrożeń związanych z nierównym startem szkolnym, a w szczególności utrwalaniem podziałów społecznych i edukacyjnych w trakcie kształcenia i późniejszej pracy.

Dostępność i powszechność opieki przedszkolnej są w Polsce nie tylko niskie, ale bardzo zróżnicowane między miastami a obszarami wiejskimi. O ile w miastach, według danych GUS z 2008 roku, do przedszkoli uczęszczało 72,3% dzieci z grupy wiekowej 3-6 lat, o tyle w gminach wiejskich – już tylko 19,8%. Dysproporcje częstokroć wynikają z faktu, iż gminy wiejskie są rzadziej zaludnione, co podnosi koszty i utrudnia zorganizowanie edukacji przedszkolnej. Dodatkowo gminy wiejskie są biedniejsze, a na edukację przedszkolną nie otrzymują środków z budżetu centralnego. Polska jest jednym z nielicznych krajów Unii Europejskiej, gdzie wczesna edukacja nie jest finansowana przez państwo. Z „Raportu o kapitale intelektualnym Polski”⁸ wynika, że wczesna edukacja jest bardzo ważna, gdyż to właśnie w najmłodszych latach kształtuje się większa część umiejętności intelektualnych i społecznych. Dostęp do dobrej edukacji przedszkolnej jest szczególnie ważny dla dzieci, którym środowisko domowe nie może zapewnić odpowiednich warunków i bodźców rozwoju. Chodzi tu przede wszystkim o dzieci z rodzin ubogich, dysfunkcyjnych, ale również zamieszkujących typowe obszary wiejskie.

Zakładanie i prowadzenie publicznych przedszkoli należy do zadań własnych obowiązkowych gminy. Sieć wiejskich przedszkoli to głównie placówki jedno- lub dwuoddziałowe oraz oddziały przedszkolne przy szkołach podstawowych. W ostatnich latach pojawiła się głównie w gminach wiejskich tendencja do przekształcania jednooddziałowych przedszkoli w oddziały przedszkolne przy szkołach podstawowych. Oznacza to ograniczenie dostępności do edukacji przedszkolnej dzieciom w wieku od 3 do 5 lat, co jak już wspomniano, obniża ich szanse rozwojowe już na starcie.

Z dostępnych danych statystycznych wynika, że województwo pomorskie notuje słabsze wskaźniki w zakresie wychowania przedszkolnego aniżeli średnio w kraju (ryc.2.1).

⁸ Raport o kapitale intelektualnym Polski, 2008, Zespół Doradców Strategicznych Premiera, Warszawa

Ryc. 2.1. Udział dzieci w wieku 3-6 lat uczęszczających do przedszkoli w województwie pomorskim na tle Polski

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Omawiając kwestię dostępności do placówek przedszkolnych, należy podkreślić, iż we wszystkich bez wyjątku gminach regionu pomorskiego, znajdują się przedszkola, bądź przynajmniej oddziały przedszkolne przy szkołach podstawowych. Zarówno pod względem liczby tych placówek, jak i odsetka dzieci w wieku przedszkolnym, które do nich uczęszczają, zaznaczają się różnice w układzie regionalnym (zał.2.5). Potwierdza się wyższy stopień wykorzystania miejsc w przedszkolach w miastach, głównie ze względu na ich lepszą dostępność fizyczną. Najniższe wartości udziału dzieci w wychowaniu przedszkolnym mają gminy z powiatów leżących we wschodniej i południowo-zachodniej części województwa oraz gminy leżące w powiecie wejherowskim. Ten niski odsetek dzieci posyłanych do przedszkoli może być skutkiem nie tylko słabej dostępności do placówek, ale też niechęci rodziców, która może z wynikać braku środków na edukację przedszkolną; szczególnie, kiedy dotyczy to rodzin wielodzietnych i matek, które nie pracują.

Wprowadzenie form wychowania i edukacji dzieci w wieku od trzech do sześciu lat, innych niż typowe całonocne przedszkola oraz zerówki w szkołach podstawowych, umożliwiła nowelizacja ustawy oświatowej z 2007 roku (Dz. U. nr 7, poz. 38). Należą do nich dwa typy działalności na rzecz edukacji przedszkolnej: zespoły bądź punkty przedszkolne. Usankcjonowano tym samym prowadzone zwłaszcza na wsiach przez organizacje pozarządowe tzw. małe przedszkola finansowane z funduszy unijnych⁹. Rozporządzenie wprowadza dwie nowe formy wychowania przedszkolnego, które mają się sprawdzić na terenach wiejskich oraz w zaniedbanych środowiskach wielkich miast. Chodzi o to, by także pochodzące stamtąd dzieci objęte były edukacją przedszkolną i lepiej przygotowane do podjęcia nauki. Póki co, te nowe formy edukacji przedszkolnej są dość słabo reprezentowane w województwie pomorskim.

Dzieci objęte wczesną i długotrwałą edukacją przedszkolną znacznie częściej odnoszą sukcesy w toku dalszej edukacji, a także na rynku pracy. Z tego względu

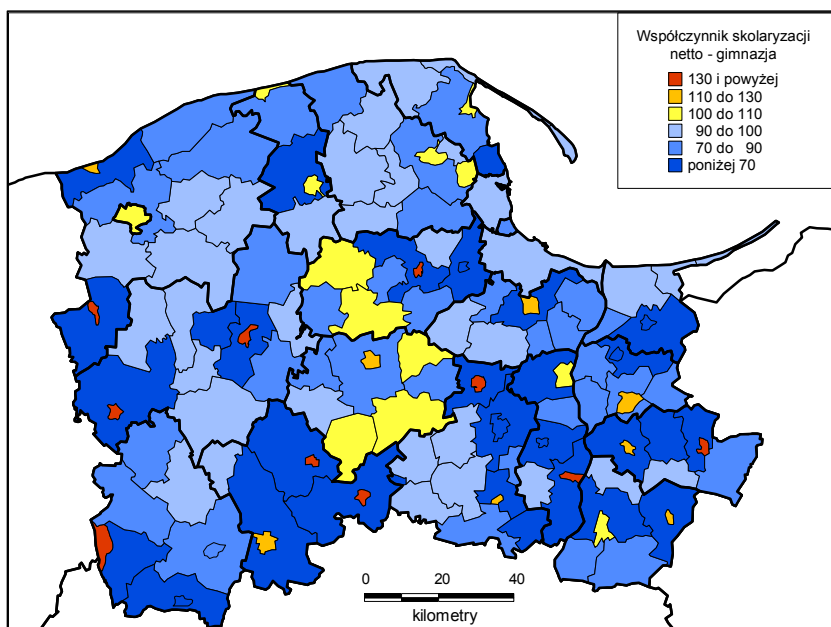
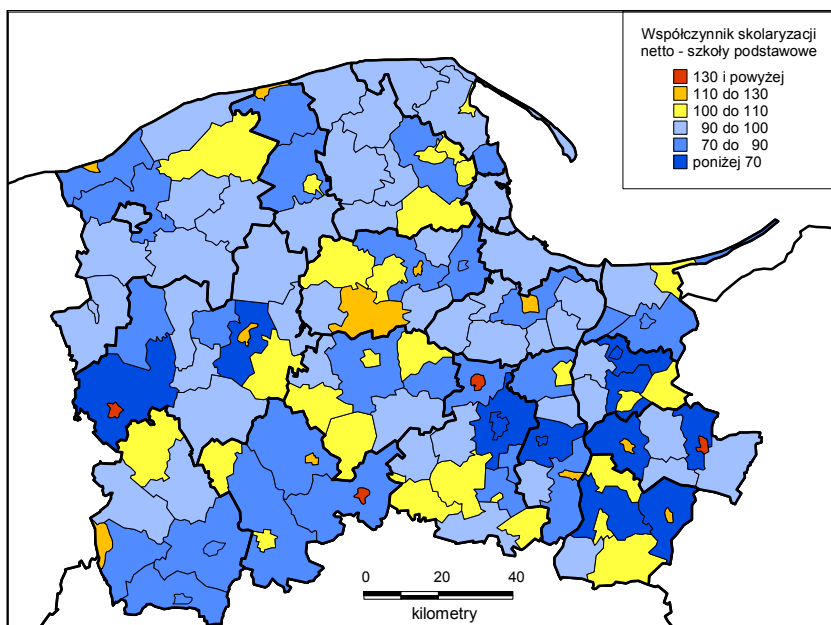
⁹ Dziennik „Rzeczpospolita” z dnia 25 stycznia 2008 roku.

należy uznać, że edukacja przedszkolna ma fundamentalne znaczenie dla jakości kapitału ludzkiego kraju. Podkreślić należy szczególne znaczenie edukacji przedszkolnej w niwelowaniu różnic społecznych i rozwojowych dzieci pochodzących z gorzej sytuowanych grup społecznych, w szczególności z terenów wiejskich. Dostęp do edukacji przedszkolnej znacznie ułatwia rodzicom godzenie obowiązków rodzicielskich i zawodowych, a przez to ułatwia podjęcie decyzji o posiadaniu dziecka i wpływa korzystnie na współczynnik dzietności kraju.

W większości krajów UE poszerzanie dostępu do edukacji przedszkolnej i dbanie o jej jakość zostało uznane za kwestię priorytetową. W konsekwencji obserwuje się stały wzrost liczby dzieci korzystających z edukacji przedszkolnej na terenie Europy Zachodniej. Upowszechnienie edukacji przedszkolnej jest jednym z celów Strategii Lizbońskiej, która zaleca krajom UE objęcie opieką przedszkolną 90% dzieci w wieku 3-6 lat do roku 2010.

Szkolnictwo podstawowe i gimnazjalne

W Polsce istnieje tzw. obowiązek szkolny, czyli ustawowo określony obowiązkowy czas pobierania nauki. Każde dziecko obowiązuje ukończenie nauki na poziomie szkoły podstawowej i gimnazjum. W ostatnich latach, ze względu na zmieniającą strukturę demograficzną w Polsce, która się przejawia malejącą liczbą dzieci i młodzieży, zmniejsza się także poziom naboru do szkół. Wynikiem tych procesów jest zmniejszająca się liczba placówek szkolnych, a tym samym – malejąca dostępność szkół w sensie fizycznym. Ponadto, w dobie wzrostu znaczenia edukacji niektóre szkoły są bardziej, a inne mniej popularne. Dochodzi zatem do sytuacji zamykania placówek, które tracą dzieci na rzecz innych. Trzecim aspektem są decyzje administracyjne podejmowane przez władze lokalne i kuratoriów oświaty o zamykanych placówkach, często powodowane ograniczaniem kosztów, które zazwyczaj wywołują poważne protesty pośród rodziców. W ostatnich latach we wszystkich powiatach województwa pomorskiego nastąpił spadek liczby szkół podstawowych (zał.2.6). W ujęciu dynamicznym trudno znaleźć istotne różnice, co oznacza, że w głównej mierze likwidacja szkół podstawowych odbywa się zgodnie z rytmem przemian demograficznych w regionie. W przeważającej liczbie gmin współczynnik skolaryzacji mieści się w przedziale między 90 a 110, czyli obrazuje typową sytuację, kiedy wszystkie dzieci danej grupy wiekowej mogą uczęszczać do szkoły w swojej miejscowości/gminie. Należy jednak zauważyć, że najwyższy współczynnik skolaryzacji osiągają małe miasta, koncentrując dzieci ze swojego obszaru, ale także – jak wynika z danych z okolicznych gmin wiejskich – zapewne dzieci z tych obszarów. Szczególnie jest to widoczne w przypadku takich gmin jak: Miastko, Żukowo, Brusy, Czersk, Skarszewy, Pelplin, Nowy Staw czy Dzierżgoń.

Ryc. 2.2. Skolaryzacja – szkoły podstawowe i gimnazjum – według gmin w województwie pomorskim w 2008 roku

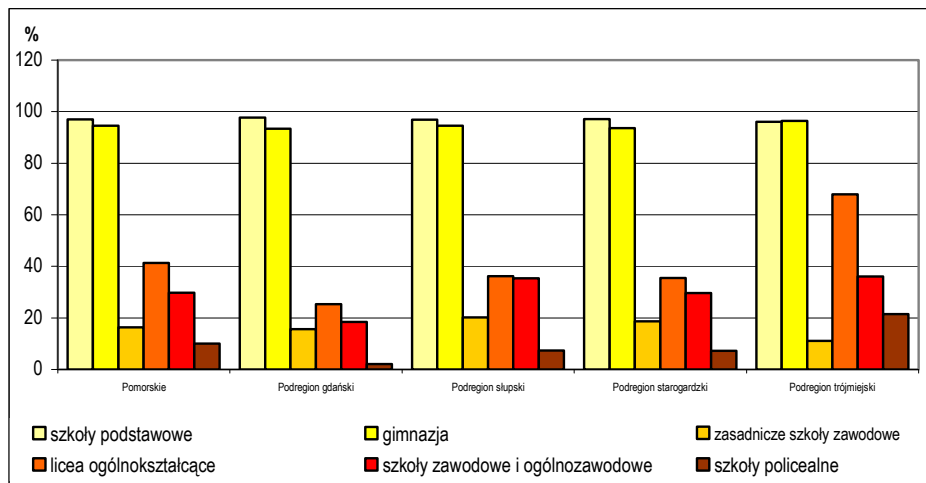
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

W szkolnictwie gimnazjalnym zróżnicowania regionalne są bardziej wyraźne, głównie z powodu mniejszej gęstości, a tym samym mniejszej dostępności placówek tego szczebla edukacji (ryc.2.2). Największe problemy z dostępnością do gimnazjum mają uczniowie zamieszkujący obszary wiejskie powiatów: chojnickiego, kwidzyńskiego, sztumskiego, tczewskiego i bytowskiego. Natomiast leżące na ich obszarach miasta, notują najwyższe współczynniki skolaryzacji, przekraczające wartość 130. Podobnie jak w przypadku szkół podstawowych, zmiany w ostatnim pięcioleciu są statystycznie nieistotne.

Szkolnictwo ponadgimnazjalne

Według danych z 2008 roku na obszarze województwa pomorskiego funkcjonowało 140 liceów ogólnokształcących ponadgimnazjalnych dla młodzieży (zał.2.9). Centrami szkolnictwa średniego są przede wszystkim powiaty grodzkie: Gdańsk, Gdynia i Sopot oraz Słupsk, gdzie skoncentrowanych jest łącznie 71 tego typu placówek, czyli ponad 50%. Znakomita większość z pozostałych placówek zlokalizowana jest w ośrodkach miejskich, które często są stolicami powiatów. W analizach dostępności szkolnictwa ponadgimnazjalnego wzięto pod uwagę udział uczniów liceów ogólnokształcących w liczbie ludności odpowiadającej nauczaniu na tym poziomie, czyli od 17 do 19 lat w układzie powiatowym (ryc.3.8.). Największą wartość tego wskaźnika notują grodzkie powiaty: Sopot (82%), Słupsk (78%) i Gdynia (70%) i Gdańsk (58%). Z kolei najniższą wartość współczynnika skolaryzacji mają powiaty: pucki (17%), gdański (15%) i ziemski słupski (4,7%), gdzie brakuje większych ośrodków miejskich, oferujących nauczanie na poziomie liceum ogólnokształcącego.

Współczynnik skolaryzacji na poziomie podregionalnym wykazuje pełną dostępność szkolnictwa na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym, osiągając wartości przekraczające odpowiednio 97% i 93% (ryc.2.3).

Ryc. 2.3. Współczynnik skolaryzacji według typów szkół w podregionach województwa pomorskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Zróznicowania dotyczą edukacji na poziomie ponadgimnazjalnym. Niekwestionowanym centrum szkolnictwa ogólnokształcącego jest podregion trójmiejski, w którym wskaźnik ten osiąga wartość na poziomie 70%, przy średniej dla województwa wynoszącej około 41%. Najslabiej wypada pod tym względem podregion gdański, ale bliskość Trójmiasta i jego stosunkowo dobre skomunikowanie z zapleczem powoduje, że uczniowie mogą podejmować świadome decyzje o wyborze trójmiejskiego liceum. Rośnie zainteresowanie ofertą szkolnictwa policealnego, które koncentruje się głównie w Trójmieście i tam współczynnik skolaryzacji przekracza już 20%. W przypadku placówek szkolnictwa zasadniczego zawodowego wyróżniają się podregiony słupski, starogardzki i gdański, gdzie współczynnik skolaryzacji oscyluje wokół 20% i jest on wyraźnie wyższy niż notowany w Trójmieście, co jest istotnym elementem dla analiz na temat jakości kształcenia. Być może jest to rodzaj odpowiedzi na zapotrzebowanie rynkowe: w podregionach, gdzie poziom wykształcenia jest stosunkowo słaby, odpowiednią ofertę stanowią szkoły zawodowe. Ale można też zauważyć dokładnie odwrotną analogię: to brak wyboru szkół i utrudniona dostępność do placówek ogólnokształcących na wyższym poziomie sprawia, że młodzież podejmuje naukę w szkołach, do których jest w miarę blisko.

Analizy dostępności szkolnictwa na poziomie podstawowym, gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym potwierdzają, że w głównej mierze to wielkość ośrodka miejskiego liczona wielkością populacji, generuje sieć szkół. Im wyższy poziom kształcenia, tym dostępność ta maleje i następuje coraz większa koncentracja szkół w ośrodkach największych. W zależności od dystansu fizycznego oraz możliwości finansowych rodziców, dzieci i młodzież zamieszkujące obszary pozbawione tego typu szkół podejmą bądź nie edukację na wyższym poziomie. Należy więc znaleźć odpowiednie instrumenty i rozwiązania, które dadzą szansę na pokonanie tych barier, przynajmniej dla tej grupy uczniów, która chce kontynuować edukację na coraz wyższym szczeblu.

2.2. Jakość kształcenia

Warunki nauczania

W badaniu jakości nauczania w szkołach wzięto pod uwagę wskaźnik liczby uczniów na pomieszczenie szkolne oraz poziom komputeryzacji szkół. Z ryc.3.10, obrazującej przestrzenne zróznicowanie tego wskaźnika w układzie gmin województwa pomorskiego wynika, że najwięcej dzieci na jedną salę lekcyjną przypada w małych i średnich ośrodkach miejskich regionu, co może znamionować z jednej strony większą liczebność dzieci w małych miastach przy stosunkowo niewielkiej liczbie szkół i pomieszczeń szkolnych, ale z drugiej strony – z pewnością uczęszczają do tych szkół dzieci z sąsiadujących gmin wiejskich, co zaznacza się bardzo niewielką liczbą dzieci przypadającą na salę lekcyjną w tych właśnie gminach.

W tych sytuacjach wskaźnik – który nominalnie jest destymulantą, gdyż im niższa jego wartość, tym sytuacja jest lepsza – należy jednak traktować z pewną ostrożnością. Okazuje się bowiem, iż w obszarach nowo zaludnianych (przede wszystkim w obszarach podmiejskich) oraz gminach sąsiadujących z miastami, gdzie zazwyczaj oferta edukacyjna jest większa i bardziej atrakcyjna, rodzice

decydują się na dowożenie dzieci do szkół miejskich. To sprawia, że spada liczba dzieci w szkołach wiejskich i zarazem ich udział liczebny w przeliczeniu na pomieszczenie szkolne.

Zjawisko obserwowane jest już w gminach wokół Trójmiasta, w których dochodzi do zamykania szkół nie tylko z powodu malejącego udziału młodszych roczników w strukturze demograficznej, ale też właśnie z racji przemieszczeń wahadłowych i dojazdów do szkół w miastach. Ponieważ szkoły w miastach służą zarówno mieszkańcom, jak i dzieciom przyjezdnym, ich problemy z niżem demograficznym nie są tak dotkliwe. Z drugiej strony powstaje poważny problem finansowania edukacji dzieci spoza przez gminy miejskie, na których spoczywa obowiązek utrzymania szkół.

Należy zwrócić również uwagę na fakt, że w przypadku gmin miejskich nastąpił jednocześnie względnie największy spadek liczby uczniów na pomieszczenie, co bez wątpienia jest bardzo pozytywnym zjawiskiem w kontekście warunków nauczania (zał.2.11). Wynika on jednak w głównej mierze z malejącego udziału dzieci i młodzieży w strukturze wiekowej. Wydaje się, że omawiane powyżej zachowania (dojazdy dzieci do szkół w miastach) miały zdecydowanie mniejsze znaczenie, o czym świadczy fakt, że niemal we wszystkich obszarach zanotowano spadek liczby dzieci przypadających na salę lekcyjną.

Pośród wskaźników, które mają opisywać jakość nauczania, coraz częściej stosuje się poziom komputeryzacji w szkołach, który można mierzyć odsetkiem szkół posiadających komputery, liczbą uczniów przypadających na jeden komputer oraz liczbą komputerów na stu uczniów. Poziom wyposażenia w komputery szkół podstawowych i gimnazjów, które świadczą o uwarunkowaniach nauczania w tego rodzaju placówkach w porównaniu z resztą kraju nie wypada zbyt dobrze. niespełna 80% gimnazjów w regionie było wyposażonych w komputery (przy średniej dla kraju 83%), a liczba uczniów szkół podstawowych i gimnazjów przypadających na jeden komputer należała do najwyższych w kraju (zał.2.13).

W województwie pomorskim najlepszą relację między liczbą komputerów a liczbą uczniów notuje się w gminach wiejskich obszarów, które uchodzą za słabsze pod względem społecznym oraz gospodarczym, czyli tych leżących na zachodnich peryferiach województwa, w granicach powiatów bytowskiego i słupskiego. Wysoką wartość wskaźnika mają ponadto gminy powiatu starogardzkiego, tczewskiego czy chojnickiego. Również gminy leżące na wschód od Wisły, które w analizach demograficznych i gospodarczych lokują się wśród słabiej rozwiniętych, w przypadku komputeryzacji osiągają wypadają znacznie lepiej. Słabiej wypadają natomiast obszary województwa uchodzące za prężne w analizach społeczno-gospodarczych, czyli Trójmiasto, większość gmin powiatów okalających ośrodek trójmiejski (szczególnie wejherowski) oraz powiat kościerski. Nie oceniając problemu stosunkowo słabej dostępności do komputerów uczniów m.in. Trójmiasta, gmin strefy podmiejskiej, powiatu wejherowskiego czy też kościerskiego, należy szczególnie podkreślać wysoki poziom komputeryzacji w obszarach słabszych społecznie i gospodarczo. Z pewnością fakt ten wpłynie na proces wyrównywania szans w obrębie regionu, tym bardziej, że dokonuje się w grupie dzieci, którym umożliwia się edukację i dostęp do wiedzy na równi z obszarami lepiej rozwiniętymi.

To głównie lata członkostwa w Unii Europejskiej wpłynęły na tę bardzo pozytywną tendencję. Hasła o działaniach na rzecz wyrównywania dysproporcji w zakresie dostępu i wykorzystania Internetu oraz innych technik informacyjnych, nie tylko w układzie międzyregionalnym, ale również wewnątrzregionalnym – w tym

w szczególności pomiędzy dużymi ośrodkami a obszarami wiejskimi i małymi miastami – znalazły swój materialny wyraz w przypadku wielu pomorskich gmin wiejskich. Gminy wiejskie mogą również skorzystać ze środków przeznaczonych na program mający na celu zwiększenie dostępu do edukacji poprzez tworzenie centrów kształcenia na odległość w niewielkich szkołach na wsi.

Podobne prawidłowości można zaobserwować w przypadku komputeryzacji w gimnazjach, gdzie również gminy leżące w powiatach zlokalizowanych w zachodniej części województwa notują największą dostępność do szkolnych komputerów. Z powodu ograniczonej dostępności do danych z lat poprzednich, nie ma możliwości pełnej interpretacji ujęcia dynamicznego, aczkolwiek mimo to, jednoznacznie wyróżniają się powiaty słupski, bytowski i człuchowski.

Działania wspierające edukację na najniższych szczeblach, dające szansę nabycia umiejętności korzystania z komputera oraz dostępności do Internetu, będącego najbardziej aktualnym medium, niosącym największą ilość informacji, posiadają pewną bezwładność. Należy zatem spodziewać się konkretnych rezultatów tej zwiększonej dostępności do wiedzy *on-line* w najbliższych latach, zarówno w lepszych wynikach egzaminów na szczeblu szkoły podstawowej i gimnazjum, jak rosnącym współczynniku skolaryzacji i docelowo, o rosnącym poziomie wykształcenia.

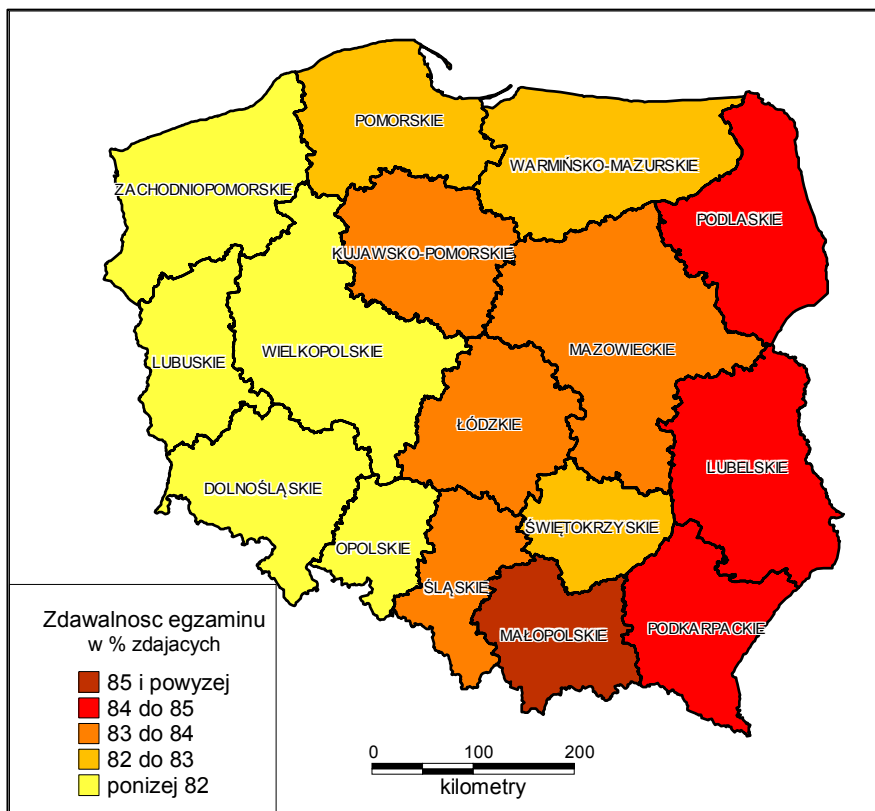
Efekty kształcenia

Wymiernym sposobem określenia jakości nauczania na poziomie gimnazjalnym są wyniki uzyskane podczas egzaminów, które następnie decydują o możliwościach wyboru szkoły średniej. Im wyższy wynik, tym większa szansa na możliwość wyboru lepszej szkoły średniej.. W przypadku gimnazjów pod uwagę wzięto wyniki egzaminu z części matematyczno-przyrodniczej uzyskane przez uczniów ostatnich klas gimnazjalnych (zał.2.18). Żeby uniknąć porównania wyników z jednego roku, na które mogły mieć wpływ inne czynniki, mogące podważać wiarygodność wnioskowania jednorocznego (np. oceniany jako prosty albo trudny test w danym roku), zaprezentowano uśrednione wyniki z trzech ostatnich lat (2007-2009) w postaci odsetka punktów możliwych do uzyskania. Szkołami, których uczniowie osiągają najlepsze wyniki w naukach ścisłych, są przede wszystkim placówki zlokalizowane w miastach regionu pomorskiego, choć uczniowie kilkunastu gmin wiejskich również przekraczają próg 50%.

Na poziomie ponadgimnazjalnym jakość nauczania można ocenić poprzez porównanie odsetka maturzystów, którzy pomyślnie zdali egzamin maturalny. Dostyc interesująco przedstawia się wskaźnik zdawalności egzaminu maturalnego według województw. Zauważyć można, iż na obszarze Polski wschodniej oraz na południowym wschodzie kraju zdawalność jest wyższa (ryc.2.4).

Młodzi ludzie upatrują swojej szansy na polepszenie bytu w możliwościach, jakie dają studia wyższe, których ukończenie jest uwarunkowane m.in. zdaną maturą. Pomimo dużej zdawalności w mniej zurbanizowanych wschodnich regionach Polski należy podkreślić, iż wciąż istnieje zróżnicowanie ze względu na kryterium miastowości. Przykładowo, na obszarach wiejskich w Polsce zdawalność matury w roku 2008 wyniosła 67%, w miastach do 20 tys. mieszkańców 76% a w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców 81% (Osiągnięcia maturzystów...2008). Można, więc wnioskować, iż w miastach wschodnich regionów zdawalność jest szczególnie wysoka. Większe możliwości znalezienia pracy po szkole średniej w województwach zachodnich oraz mniejsze szanse na prace na wschodzie Polski mogą mieć wpływ

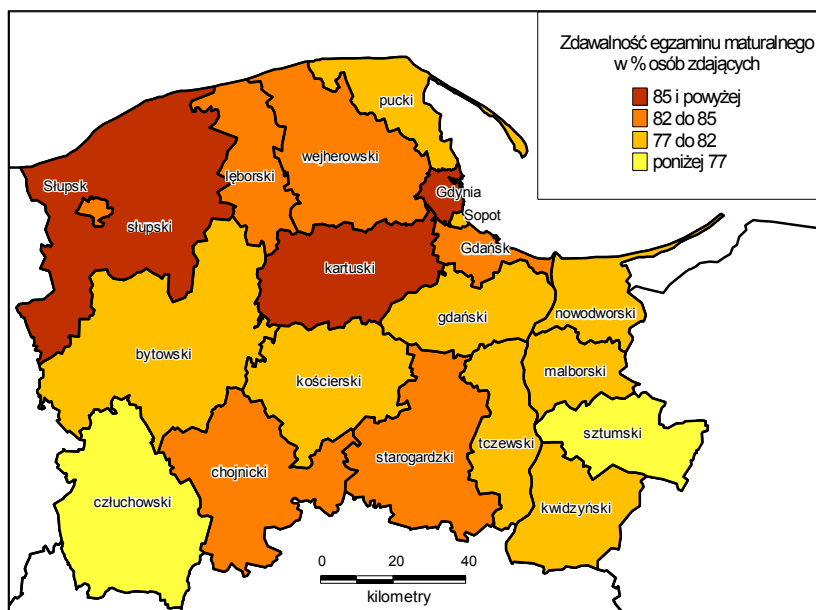
na motywację młodzieży do nauki. Należy podkreślić, iż przeciętna zdawalność egzaminu maturalnego w województwie pomorskim w latach 2007, 2008 i 2009 na poziomie 82,3% (9 pozycja w Polsce) nie była zadowalająca.

Ryc. 2.4. Zdawalność egzaminu maturalnego wśród maturzystów danego rocznika według województw – przeciętna zdawalność w latach 2007, 2008 i 2009.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Centralnej Komisji Egzaminacyjnej 2010.

W województwie pomorskim przeanalizowano powyższy wskaźnik na poziomie powiatów (ryc.2.5). Największy odsetek zdających pomyślnie egzamin maturalny zanotowano w powiecie grodzkim Gdyni (88,3%) oraz w powiatach ziemskim – słupskim (86%) i kartuskim (85%), co oznacza, że na ich obszarach funkcjonują szkoły średnie, prezentujące wysoki poziom nauczania. Najslabiej wypadają w ostatnich latach powiaty: sztumski i człuchowski.

Ryc. 2.5. Zdawalność egzaminu maturalnego we wszystkich typach szkół; średnia z lat 2007-2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Gdańsku

Powyższe zestawienia dotyczące edukacji w szkołach podstawowych, gimnazjach i średnich wskazują na przeciętną lub niższą od przeciętnej pozycję województwa pomorskiego na tle Polski. Jakość tej edukacji w regionie może okazać się niewystarczająca dla poprawy sytuacji materialnej społeczeństwa. Uczniowie analizowanych szkół za kilka bądź kilkanaście lat wystartują na rynku pracy, ale brak wykształconych odpowiednio kompetencji (np. znajomość technologii przyszłości, zdolność logicznego myślenia, zaangażowanie) mogą się przyczynić do trudności w znalezieniu przez nich zadowalającej pracy.

2.3. Szkolnictwo wyższe i działalność B+R

Na powodzenie kształtowania kapitału ludzkiego w regionach ma wpływ nie tylko powszechna i dobrej jakości edukacja na niższych poziomach kształcenia, ale nade wszystko kontynuacja nauki na szczeblu wyższym i – co się podkreśla jako szczególnie istotne – kształcenie ustawiczne na każdym etapie życia, włączając w to edukację dorosłych. Szkolnictwo wyższe, podobnie jak działalność badawczo-rozwojowa, stanowią funkcje egzogeniczne regionu i wymagają odpowiednio przygotowanej kadry. Koncentrują się zazwyczaj w centrach regionów i jego większych ośrodków subregionalnych.

Ułatwiony dostęp do edukacji na studiach wyższych od lat 90. spowodował gwałtowny wzrost liczby studentów w Polsce. Szybki wzrost ich liczby nie pociągnął

za sobą tak szybkiego wzrostu zasobu kadrowego uczelni. Skutkiem tego jest względne obniżenie jakości nauczania oraz wzrost udziału studentów studiów niestacjonarnych. Pomorze wyróżnia się pod względem dynamiki przyrostu liczby studentów na tle wielu regionów Europy Zachodniej i Środkowej (zał.2.19). Tylko w województwie mazowieckim oraz w niektórych północnych i południowych regionach Unii Europejskiej udział studentów wśród ludności w wieku 20-24 lat był wyższy.

Chęć zaspokojenia potrzeb w zakresie edukacji prowadzi do rozwoju szkolnictwa wyższego, w tym do tworzenia nowych szkół wyższych. Możliwości województwa pomorskiego w zakresie oferty edukacyjnej, mierzone liczbą szkół wyższych, należą do wysokich w kraju, co wynika poniekąd z potencjału ludnościowego. W województwie w 2008 r. funkcjonowało 28 szkół wyższych (zał.2.20), co stanowi porównywalną liczbę do województw, w których zlokalizowane są aglomeracje miejskie o zbliżonej liczbie ludności do aglomeracji trójmiejskiej. Największą liczbę uczelni wyższych zanotowano w województwie mazowieckim, co niewątpliwie wpływa na relatywnie wysokie dodatnie saldo migracji.

Na liczbę szkół wyższych wpływ ma potencjał naukowy regionu. W województwach o wysokiej liczbie nauczycieli akademickich notuje się większą liczbę szkół wyższych a także większą liczbę studentów (zał.2.21). W województwie pomorskim w 2008 roku zatrudnionych było niecałe 6 tys. nauczycieli akademickich, w tym nieco ponad 1,2 tys. na stanowiskach profesorskich. Liczba studentów wyniosła niecałe 105 tys. i była wyższa niż w roku 2006 o ok. 3 tys.

Uwarunkowania nauczania (dostępność do kadry akademickiej) mogą być określone za pomocą liczby studentów przypadających na nauczyciela akademickiego. W województwie pomorskim wartość ta wyniosła 18 i była niższa niż przeciętna. Wskaźnik ten, a także liczba studentów przypadających na profesora, może dać wskazówkę na temat jakości oferty edukacyjnej. W porównaniu do województw o dłuższych tradycjach akademickich, w województwie pomorskim dostępność do kadry profesorskiej była mniejsza (wskaźnik wyniósł 83). Dla przykładu w województwie małopolskim i wielkopolskim na jednego profesora przypadało po 81 studentów, w województwie mazowieckim 78, a w łódzkim zaledwie 75.

Nie najlepiej przedstawia się potencjał naukowy województwa pomorskiego, kiedy wziąć pod uwagę udział kadry akademickiej w stosunku do ogółu ludności (zał.2.22). Na tle pozostałych regionów zarówno udział nauczycieli akademickich ogółem jak i profesorów wypada przeciętnie. Jeśli wziąć pod uwagę wielkość aglomeracji trójmiejskiej w porównaniu do pozostałych aglomeracji o podobnej liczbie ludności, to należy stwierdzić, że w województwie pomorskim nie wykorzystuje się w pełni szans, jakie daje potencjał demograficzny.

Województwo pomorskie oferuje dużą liczbę miejsc w uczelniach publicznych, spośród których największą liczbą dysponują Uniwersytet Gdański, Politechnika Gdańska, Akademia Morska i Gdański Uniwersytet Medyczny. Z tego też względu udział studentów publicznych szkół wyższych wśród ludności w wieku 20-24 lat wynosił powyżej przeciętnej. W województwach mazowieckim, małopolskim i dolnośląskim udział ten był najwyższy i przekroczył 45% (zał.2.23).

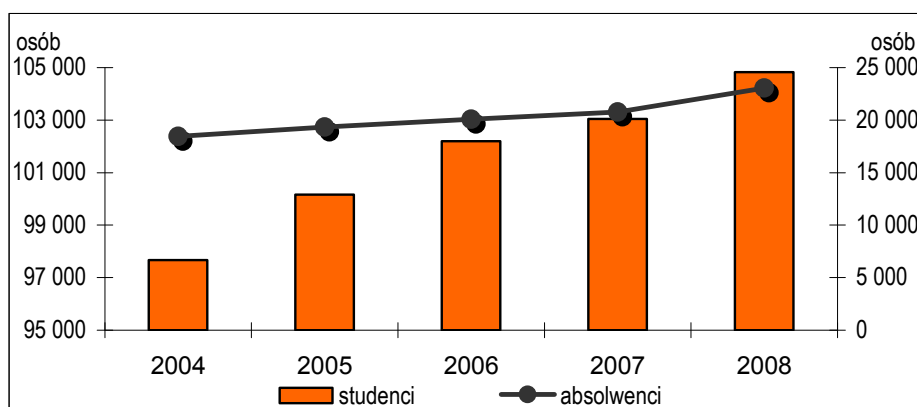
Stosunkowo duża liczba niepublicznych szkół wyższych w województwie pomorskim nie przekłada się na liczbę studentów w tych szkołach – w 2008 r. było ich prawie 32 tys. (wzrost w stosunku do roku 2006 o 2 tys. osób, tj. o 7%). Na obszarze województwa pomorskiego funkcjonowało, bowiem wiele małych uczelni wyższych, które stale rozszerzają ofertę edukacyjną. Co ciekawe, w 2008 roku studentów szkół

publicznych zanotowano niecałe 73 tys. (wzrost w stosunku do roku 2006 o 500 osób). Dla porównania w 2008 r. liczba studentów niepublicznych szkół wyższych w Polsce wynosiła 660 tys. (wzrost w stosunku do roku 2006 o 20 tys. osób tj. o 3%), a publicznych 1,25 mln (spadek o 35 tys. osób). Pomimo bardziej dynamicznego wzrostu liczby studentów niepublicznych pomorskich szkół wyższych w porównaniu do całego kraju, ich udział w relacji do ludności w wieku 20-24 lat nie był wysoki na tle innych województw (zał.2.25). Szczególnie dużo miejsc na uczelniach niepublicznych oferowano w województwach mazowieckim i łódzkim, co ma bezpośredni związek z liczną kadrą profesorską.

Udział studentów szkół publicznych i niepublicznych w ludności w wieku 20-24 lat wyniósł w roku 2008 prawie 60% (zał.2.26), przy czym daje się zauważyć relatywnie mniejszy udział studentów szkół niepublicznych w porównaniu do województw o ugruntowanych tradycjach akademickich. Na tle wszystkich regionów województwo mazowieckie wyróżnia się wysokim udziałem studentów wśród ludności w wieku 20-24 lat. Ośrodek warszawski oferujący wysoki poziom nauczania oraz dużą liczbę miejsc przyciąga młodych ludzi z województw Polski wschodniej.

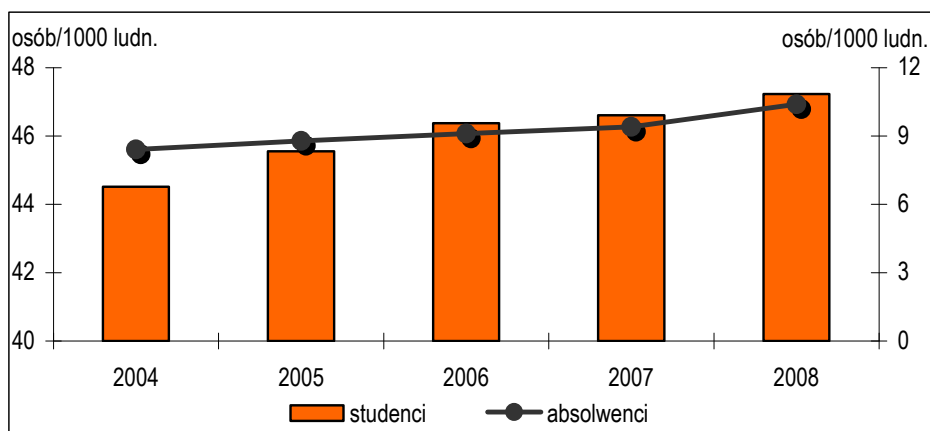
Stosunkowo korzystna w województwie pomorskim jest struktura kształcenia według typów szkół. Przyjęta Strategia Lizbońska na początku obecnego milenium zwraca szczególną uwagę na upowszechnianie kierunków technicznych kształcenia na poziomie wyższym. W województwie w szkołach wyższych o profilu technicznym w roku 2008 naukę pobierało prawie 30 tys. studentów, co stanowiło 27% ogólnej ich liczby (zał.2.27). Największą liczbę studentów na tego rodzaju uczelniach zanotowano w województwach śląskim (53 tys.), mazowieckim (49 tys.) i małopolskim (46 tys.), choć udział tych ostatnich w ogólnej liczbie studentów nie był najwyższy.

Z dostępnych danych statystycznych wynika, że w ostatnich latach zachowany jest trend wzrostu liczby studentów oraz absolwentów uczelni wyższych zarówno w wartościach bezwzględnych, jak i w odniesieniu do liczby mieszkańców (ryc.2.6) i ryc.2.7).

Ryc. 2.6. Studenci i absolwenci uczelni wyższych województwa pomorskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Ryc. 2.7. Studenci i absolwenci uczelni wyższych na 1000 ludności w województwie pomorskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Dominującym ośrodkiem szkolnictwa wyższego na Pomorzu jest Trójmiasto, gdzie studiuje niemal 90% ogółu studentów (zał.2.28). Drugim pod względem ilości studentów jest Słupsk, gdzie obecnie studiuje 8,5% ogółu słuchaczy. Pozostałe ośrodki – w podregionie starogardzkim i gdańskim oferują studia na uczelniach niepublicznych, na których studiuje odpowiednio 1,3% oraz 0,7% ogółu słuchaczy. Analogicznie do liczby studentów, również największy udział absolwentów dotyczy studentów kończących uczelnie trójmiejskie, którzy stanowią aż 87% wszystkich absolwentów szkół wyższych województwa (zał.2.29).

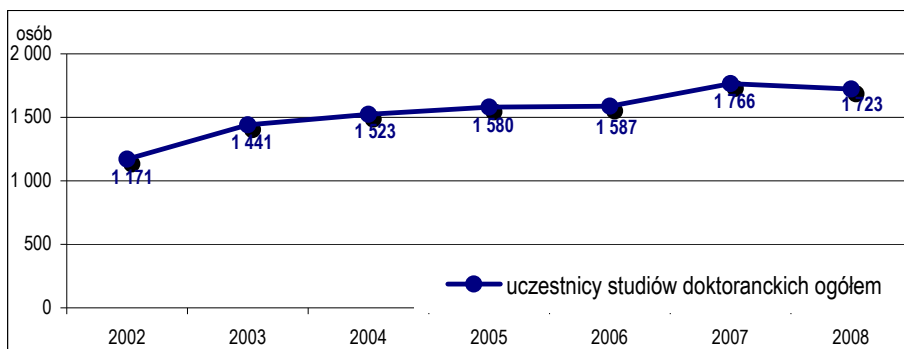
Podobnie jak w przypadku liczebności studentów, tak i pod względem wyboru kierunków studiowania, Trójmiasto jest bezkonkurencyjne, głównie z uwagi na obecność różnego typu uczelni wyższych. Najszerszą ofertą kierunków kształcenia na poziomie wyższym dysponują uczelnie trójmiejskie, pośród których największą liczbę słuchaczy mają kierunki ekonomiczno-administracyjne (20% ogółu słuchaczy szkół publicznych), oraz inżynierijno-techniczne (15%), nauki społeczne (10%) oraz pedagogiczne (9%), humanistyczne (8%) i medyczne (7%). W Słupsku w strukturze oferowanych kierunków studiów dominują natomiast pedagogiczne oraz humanistyczne. W ostatnich latach obserwuje się zmiany liczby studiujących według poszczególnych kierunków studiów na uczelniach publicznych. Pośród specjalności, gdzie najwyraźniej spada liczba studentów, dominują studia z zakresu ochrony środowiska (spadek o 35%) oraz pedagogiczne (-35%). Jest to zapewne następstwo przerostu liczby oferowanych miejsc, bowiem jeszcze w latach 90. studia środowiskowe cieszyły się dużą popularnością, a to skutkowało otwieraniem kierunków i specjalności nie tylko przez różne uczelnie, ale także w obrębie jednej – przez różne wydziały. W przypadku kierunków pedagogicznych to prawdopodobnie rynek pracy – nasycony nauczycielami i jednocześnie stosunkowo słabo opłacany – weryfikuje liczbę kandydatów (por. zał. 2.30-2.32).

Najwyższy z kolei wzrost notują kierunki zaliczane do przedmiotów technicznych, ścisłych oraz eksperymentalnych, co jest bardzo korzystne w kontekście tworzenia środowiska proinnowacyjnego oraz kreowania i wdrażania nowych technologii. Być może system zachęt w postaci oferowania stypendiów dla podejmujących studia

z zakresu nauk ścisłych, ale raczej nade wszystko wymogi rynku pracy, gdzie notuje się znaczne niedobory wysoko wykwalifikowanych absolwentów studiów technicznych i z zakresu nauk ścisłych, powoduje wzrost zainteresowania tego typu kierunkami.

Na uczelniach niepublicznych również ilościowo dominują studenci kierunków ekonomiczno-administracyjnych (33% ogółu studentów uczelni niepublicznych) i społecznych (22%) oraz usług dla ludności (17%) i studiów pedagogicznych (16%). Analiza zmian w pięcioleciu 2004-2008 (zał.2.33) prowadzi do wniosku, że poza pojedynczym przypadkiem kierunku informatycznego, gdzie nastąpił ubytek studentów o 22%, pozostałe kierunki na uczelniach niepublicznych notują wzrost liczby studentów. Szczególnie wart podkreślenia jest fakt znacznego dalszego przyrostu na kierunkach, które są dominujące ilościowo, czyli na ekonomii i administracji oraz na naukach społecznych. (odpowiednio 24% i 73%). Najwyższą dynamikę notują jednak kierunki z zakresu nauk prawnych, gdzie nastąpił niemal sześciokrotny wzrost liczby studiujących. Ponadto na medycynie potroiła się liczba studentów, a na architekturze i budownictwie uległa niemal podwojeniu. Kilka kierunków studiów zostało w analizowanym okresie zamkniętych i zarazem powstawały nowe. Z pewnością uczelnie niepubliczne, jako instytucje komercyjne, które muszą się samofinansować, są bardziej wrażliwe na ruchy w koniunkturze na rynku. Stąd też stać je częściej na decyzję o rezygnacji z kierunków, które nie cieszą się odpowiednią popularnością wśród słuchaczy i jednocześnie – na decyzję o otwarciu kierunku, który rokuje dobry nabór na studia. Trudno natomiast odpowiedzieć na pytanie, czy ta sprawność zarządzania i świadomość rynku idzie w parze z dobrą jakością tego typu kształcenia na poziomie wyższym.

Strukturalna poprawa wskaźników obrazujących rozwój szkolnictwa wyższego prowadzi do systematycznej poprawy struktury wykształcenia. W ostatnich latach obserwuje się wśród studentów coraz większą chęć kontynuacji studiów na poziomie doktoratu, czemu sprzyjają wprowadzone w Polsce w 2005 roku zasady tzw. Procesu Bolońskiego¹⁰, zakładającego trójstopniowy system studiowania (licencjat-magister-doktor) i związane z tym działania władz uczelni na rzecz otwierania kolejnych studiów doktoranckich. Lata 2002-2008 przyniosły wzrost liczby podejmujących studia trzeciego stopnia o 47% (ryc. 2.8).

Ryc. 2.8. Uczestnicy studiów doktoranckich ogółem w latach 2002-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

¹⁰ Proces Boloński to całokształt działań podjętych przez kraje – sygnatariuszy Deklaracji Bolońskiej z 1999 roku, który ma doprowadzić do utworzenia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego

Największy, bo ponad dwukrotny wzrost liczby doktorantów, nastąpił na uczelniach uniwersyteckich, a ponadto na uczelniach medycznych (wzrost o 78%) oraz w instytutach naukowo-badawczych i placówkach Polskiej Akademii Nauk (wzrost o 62%). Spadek (o 28%) zanotowano jedynie w wyższych uczelniach technicznych, co można wiązać z faktem, że rośnie zapotrzebowanie na rynku pracy na inżynierów i specjalistów z zakresu nauk technicznych i absolwenci podejmują w miarę szybko dobrą i satysfakcjonującą pod względem finansowym pracę. Wzrastające zainteresowanie studiami technicznymi może z kolei spowodować w najbliższych latach wzrost zainteresowania pracą naukową, wieńczoną zdobyciem stopnia doktora.

Na jakość kapitału ludzkiego w regionie ma niewątpliwie wpływ poziom naukowej kadry akademickiej, która kształci młodzież i osoby dorosłe na poziomie wyższym. W latach 1999-2008 nastąpił ogólny wzrost liczby nauczycieli akademickich o 23% (zał.2.36). Największą grupę nauczycieli akademickich stanowią adiunkci, czyli pracownicy naukowcy z tytułem doktora, których liczebność jednocześnie najszybciej wzrasta. Znaczny względny przyrost, o 44%, dotyczył drugiej pod względem liczebności grupy naukowców, czyli profesorów (tab.2.1).

Tabl. 2.1. Nauczyciele akademicki w województwie pomorskim w latach 1999-2008 według stanowisk naukowych

Nauczyciele akademicki	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	1999=100
Profesorowie	873	895	953	1 013	1 044	1 147	1 179	1 191	1 252	1 259	144
Docenci	45	48	37	32	24	31	33	38	42	60	133
Adiunkci	1 556	1 607	1 680	1 799	1 898	2 065	2 123	2 248	2 384	2 475	159
Asystenci	1 225	1 189	1 258	1 263	1 205	1 224	1 157	1 070	1 011	982	80

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Natomiast spada liczba asystentów, czyli pracowników etatowych z tytułem magistra. Jest to w głównej mierze efekt prowadzonej przez uczelnie wyższe polityki, które dla poprawy jakości nauczania ograniczają zatrudnianie pracowników z tytułem magistra, preferując zatrudnienie osób, które najpierw otrzymają stopień doktora (np. w ramach uczelnianego studium doktoranckiego).

Analiza wybranych wskaźników, które opisują stan i zmiany szkolnictwa wyższego prowadzi do wniosku, że większość zaobserwowanych trendów jest pozytywna i z pewnością przełoży się w najbliższych latach na poprawę poziomu wykształcenia, ale również da możliwości rozwijania kompetencji i nowych umiejętności. Te cechy w głównej mierze stanowią o sile kapitału ludzkiego regionu. Ponieważ uczelnie pomorskie mają zasięg głównie regionalny, istnieje duża szansa, iż wykształcone w miejscowych uczelniach osoby, zasilą lokalny rynek pracy, wpływając bezpośrednio na poprawę wydajności oraz wdrażanie nowych pomysłów i rozwiązań, co może przynieść skutki w postaci poprawy sytuacji gospodarczej regionu i budowy jej przewag konkurencyjnych.

Działalność B+R

Wyrazem jakości kapitału ludzkiego jest obok środowiska naukowego uczelni wyższych – również obecność sfery badawczo-rozwojowej (działalność B+R), realizowana nie tylko w ramach uczelni, ale też w specjalistycznych instytutach naukowo-badawczych, placówkach PAN oraz oddziałach firm, prowadzących działalność badawczą w procesie projektowym i/lub wytwórczym.

W Polsce największy udział zatrudnionych w sektorze B+R notuje województwo mazowieckie (znaczenie Warszawy jako ośrodka stołecznego), koncentrujące ponad ¼ ogółu kadry naukowo-badawczej kraju (tab.22). Na kolejnych miejscach znajdują się regiony: małopolski (11,3%), wielkopolski (10,6%) i śląski (9,3%). Dość słabo wypada pod tym względem województwo pomorskie, gdzie pracuje zaledwie 5,5% ogółu zatrudnionych w sferze B+R. Zazwyczaj działalność naukowo-badawcza koncentruje się w dużych ośrodkach miejskich. Zważywszy na potencjał ludnościowy Trójmiasta (4. miejsce wśród największych polskich miast), ósme miejsce wśród województw oznacza niedorozwój sektora B+R. Co więcej, inne wskaźniki potwierdzają stosunkowo słabą pozycję pomorskiej nauki i badań. Z danych zawartych w raporcie pt. „Polska nauka w sieci?”¹¹, obrazujących udział regionów w publikacjach z polską afiliacją, wydanych w latach 2005-2006 (dane z Web of Science) wynika, że ośrodek trójmiejski wydał zaledwie 6,8% ogółu polskich publikacji (7. miejsce w kraju).

W Polsce, w strukturze nakładów na działalność badawczo-rozwojową¹² według sektorów ekonomicznych, na przemysł przeznaczają się jedynie 16% ogółu nakładów. Najwyższy udział nakładów na działalność badawczo-rozwojową w przemyśle notują województwa: podkarpackie (65%), lubuskie (45%) i podlaskie (32%). Województwa te należą do słabo uprzemysłowionych, zatem zaangażowanie środków w rozwój przemysłu na tych obszarach znamionuje zainwestowanie w rozwój sektorów innowacyjnych. W województwie pomorskim środki na działalność B+R kierowane są głównie do sekcji poza przemysłem (78%), a na rozwój przemysłu przeznaczają się około 22% ogółu nakładów.

Tab.2.2. Udział województw w zatrudnieniu w sektorze B+R w latach 2005-2008

	2005	2006	2007	2008
Mazowieckie	27,3%	27,6%	27,7%	27,9%
Małopolskie	12,6%	11,0%	11,3%	11,3%
Wielkopolskie	9,5%	10,3%	10,4%	10,6%
Śląskie	9,4%	9,5%	9,0%	9,3%
Dolnośląskie	7,4%	7,3%	7,1%	7,1%
Łódzkie	6,3%	6,4%	6,8%	6,0%
Lubelskie	5,7%	5,9%	5,7%	5,9%
Pomorskie	5,3%	5,7%	5,4%	5,5%
Kujawsko-pomorskie	3,8%	4,0%	3,8%	3,4%
Podkarpackie	2,5%	2,6%	2,6%	2,8%
Zachodniopomorskie	2,9%	2,9%	3,2%	2,8%

¹¹ Olechnicka A., Płoszaj A., 2008, Polska nauka w sieci?, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa

¹² Nakłady wewnętrzne faktycznie poniesione na prace B+R wykonane w jednostce sprawozdawczej w roku sprawozdawczym, niezależnie od źródła pochodzenia środków. Obejmują zarówno nakłady bieżące, jak i nakłady inwestycyjne na środki trwałe związane z działalnością B+R.

Podlaskie	1,9%	1,9%	1,9%	2,1%
Warmińsko-mazurskie	1,9%	1,7%	1,9%	1,8%
Świętokrzyskie	1,1%	1,0%	1,1%	1,3%
Opolskie	1,2%	1,3%	1,3%	1,2%
Lubuskie	1,1%	0,9%	0,9%	0,9%
POLSKA	100%	100%	100%	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Dla zobrazowania aktywności sfery B+R w regionie pomorskim, analizie poddano zatrudnienie, które liczone jest w specjalnych jednostkach EPC¹³. Po kilku latach wzrostu liczby zatrudnionych w B+R, od 2005 roku następuje coraz wyraźniejszy spadek zaangażowania w działalność badawczo-rozwojową (zał.2.37).

Znamienne jest również, że znakomita większość działalności rozwojowo-badawczej (71% ogólnego zatrudnienia) odbywa się w sektorze szkolnictwa wyższego, czyli 'zamknięta' jest w akademickich laboratoriach (zał.2.38). W zdecydowanie mniejszym stopniu jest podejmowana w sektorze przedsiębiorstw czy też sektorze rządowym (odpowiednio 16% i 13%). Oznacza to, że pomorski sektor B+R rozwija się głównie w oparciu o kadry akademickie lokalnych uczelni wyższych. Działalność naukowo-badawcza poza tymi ośrodkami akademickimi jest dużo słabiej rozwinięta.

Pozytywnym aspektem kondycji sfery B+R jest systematycznie rosnąca wartość nakładów na działalność badawczo-rozwojową (zał.2.39), która w ciągu 6 lat uległa podwojeniu w wartościach bezwzględnych. Również w przeliczeniu na jednego mieszkańca nastąpił znaczny przyrost o ponad 100%.

Ponieważ znaczne zaangażowanie w działalność badawczo-rozwojową dotyczy środowiska akademickiego, analizowano również nakłady na działalność B+R według głównych dziedzin nauki (zał.2.40). Niemal 70% środków przeznaczanych jest na nauki techniczne, co jest zrozumiałe w kontekście sposobu i charakteru prowadzonych badań i stanowi zarazem istotny element wspierania innowacyjności lokalnej gospodarki. Również na nauki biologiczne, wchodzące w poczet nauk eksperymentalnych przeznacza się środki, choć w znacznie mniejszym wymiarze (12,5%). Inne dyscypliny naukowe miały udział na poziomie niższym niż cztery punkty procentowe.

Z ogólnej analizy działalności B+R w województwie pomorskim, skoncentrowanej niemal w całości na obszarze Trójmiasta wynika, że główny ciężar rozwoju badań, które prowadzi się na rzecz rozwoju i innowacyjności, spoczywa na uczelniach wyższych. Najbardziej zasilana finansowo jest działalność realizowana w ramach nauk technicznych, co jest zrozumiałe w kontekście charakteru i kierunku badań. W kwestii rozwoju regionalnego pozostaje pytanie, czy realizowane badania i projekty są transferowane do sfery gospodarczej i tam wdrażane w celu usprawniania i unowocześniania lokalnej gospodarki.

¹³ Jednostka EPC stanowi ekwiwalent pełnego czasu pracy i określa 1 osobo-rok poświęcony wyłącznie na działalność B+R

2.4. Problemy wykluczenia społecznego

W analizach kapitału ludzkiego należy również skoncentrować się na tych grupach społecznych, które w sposób zawiniony, bądź też z przyczyn niezależnych od siebie zagrożone są odsunięciem na margines życia społecznego i stopniowym ograniczaniem dostępu do szeroko rozumianej infrastruktury społecznej. Jak zauważa I. Reszke (1991), „wolne wybory” w zakresie ustanawiania i zwiększania własnego „kapitału ludzkiego” są bardzo często determinowane wcześniejszą sytuacją społeczną jednostek uwiązanych w ten proces i niekoniecznie muszą one zależeć od „własnych starań” jednostek¹⁴.

W „Narodowej Strategii Integracji Społecznej dla Polski” wykluczeniem społecznym nazywa się „brak lub ograniczenie możliwości uczestnictwa, wpływania i korzystania z podstawowych instytucji publicznych i rynków, które powinny być dostępne dla wszystkich, a w szczególności dla osób ubogich”¹⁵. Z kolei według zapisów w „Diagnozie Społecznej 2005” wykluczenie społeczne przejawia się brakiem lub niewystarczającym poziomem uczestnictwa w głównym nurcie społeczeństwa i dostępu do rynku pracy, edukacji, opieki medycznej, zabezpieczenia społecznego. W „Diagnozie społecznej 2007” podkreślano szczególnie kwestię ubóstwa i bezrobocia.

Według R. Szarfenberga w Polsce do grupy osób poważnie zagrożonych wykluczeniem społecznym, zalicza się:

- dzieci i młodzież wypadającą z systemu szkolnego,
- osoby długotrwale bezrobotne,
- opuszczających więzienia,
- niektóre kategorie ludności wiejskiej (np. na obszarach po byłych PGR-ach, bądź chłopi nie produkujący na rynek),
- osoby zagrożone eksmisją z zajmowanych lokali,
- imigrantów zarobkowych wchodzących do szarej strefy zatrudnienia,
- osoby uzależnione od narkotyków i alkoholu,
- bezdomnych,
- osoby należące do romskiej mniejszości etnicznej¹⁶.

W literaturze przedmiotu dotyczącej zjawiska (według innych – procesu) wykluczenia społecznego najczęściej jako swoisty „zakłęty krąg” traktuje się trzy zjawiska społeczne o różnym poziomie wzajemnych relacji i oddziaływań:

Bezrobocie → Ubóstwo → Wykluczenie Społeczne

Coraz częściej analitycy podejmujący zagadnienia marginalizacji i wykluczenia społecznego wskazują na bezrobocie jako zjawisko, które nie tylko w wymiarze ekonomicznym, ale także społecznym i osobistym przyczynia się w znacznym stopniu do zepchnięcia człowieka na margines społeczności. Wykluczenie społeczne niesie za sobą istotne konsekwencje w postaci braku dostępności nie tylko do wszelkich świadczeń odpłatnych (z racji braku środków finansowych), ale jest rodzajem „stygmatu”, który powoduje, iż osoby takie są piętnowane oraz ignorowane przy próbach podjęcia pracy bądź jakiegokolwiek próby zmiany. Dlatego

¹⁴ Reszke I., 1991, Nierówności płci w teoriach, Res Publica Press, Warszawa

¹⁵ Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski, 2003, Warszawa

¹⁶ Szarfenberg R., 2006, Marginalizacja i wykluczenie społeczne, IPS UW, Warszawa

też badający zjawisko wykluczenia zwracają na uwagę, że powyższą relację można równie dobrze odwrócić uznając, że to wykluczenie społeczne sprawia, iż trudno jest zdobyć zatrudnienie, a w konsekwencji braku środków finansowych, następuje ubożenie. Również ubóstwo może być przyczyną, która wywoła następne zjawiska. np. w przypadku osoby zamieszkującej peryferyjne obszary, uniemożliwia podjęcie pracy z prozaicznego powodu, jakim jest brak środków finansowych. Tym samym jednocześnie taka osoba staje się trwale bezrobotna i wykluczona z powodu własnej biedy. Można zatem uznać, że te trzy zjawiska wpływają na siebie bardzo istotnie i każde z nich może stać się siłą sprawczą, która powoduje, że w społeczeństwie swojego kraju i regionu osoby nimi dotknięte stają się „gorsze”.

Z badań Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej wynika, że wśród zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym dzieci, zwłaszcza z rodzin wielodzietnych oraz osoby starsze. Szczególną uwagę powinno się poświęcić grupie młodzieży w wieku od 15 do 25 lat, która po zakończeniu obowiązkowego okresu pobierania nauki, wraz z zakończeniem gimnazjum nie kontynuuje edukacji na poziomie ponadgimnazjalnym. Również do ludzi młodych zalicza się tych, którzy uczą się w szkołach ponadpodstawowych, ale sprawiają trudności wychowawcze i mają poważne kłopoty w nauce oraz tych, którzy pochodzą ze środowisk zagrożonych patologią społeczną i ubóstwem.

Uboństwo dotyczy w Polsce również osób starszych. Ich dochody ograniczone do świadczeń emerytalnych, rentowych bądź innych świadczeń socjalnych są na tak niskim poziomie, że nie dają im szans na godne życie, stawiając częstokroć przed dramatycznym wyborem: żywność czy lekarstwa. Tak skrajnie ubodzy ludzie w sposób niezamierzony i niezawiniony są marginalizowani i zamykani we własnym domu. Uboństwo i wykluczenie często wiąże się również z alkoholizmem i całym bagażem problemów społecznych, jakie niesie sobie i najbliższej rodzinie osoba nadużywająca alkoholu.

Podstawowym problemem przy ocenie ilościowej i jakościowej zjawiska wykluczenia społecznego jest brak statystyk, którymi można by opisać powyższe grupy osób zagrożonych. Jest to już skomplikowane na poziomie krajów (wielkość definicji i podejść interpretacyjnych, problem doboru odpowiednich wskaźników itd.), a tym bardziej w ujęciu regionalnym, nie mówiąc o wewnątrzregionalnym. Większość prób określenia tych wartości oparta jest na badaniach społecznych jakościowych, z których wynikają pewne szacunki ilościowe. Dokonywane są próby badań tych grup, ale zazwyczaj dotyczą studiów przypadku konkretnej jednostki administracyjnej, czy wręcz dzielnicy miejskiej. Na tej podstawie trudno o uogólnienia i wnioski, którymi można by się posłużyć przy analizie innych obszarów i grup problemowych.

Z grup osób szczególnie zagrożonych, które opisano powyżej, w skali regionu i jego wewnętrznych zróżnicowań, można poddać wybiórczej analizie zaledwie kilka z nich. Najlepiej opracowane są dane na temat bezrobocia, a zatem jako czynnik mogący wpływać na postępującą marginalizację przyjęto długotrwałe bezrobocie (ponad 2 lata). „Osoby długotrwałe bezrobotne są szczególnie narażone na wykluczenie z rynku pracy, ponieważ długotrwałe pozostawanie bez zatrudnienia przyczynia się do znacznej deprecjacji ich umiejętności i kwalifikacji zawodowych; tymczasem, najczęściej są to osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych, które

jednocześnie nie uczestniczą w kształceniu ustawicznym (...), zmniejsza to szanse na znalezienie przez nich zatrudnienia i utrudnia ich aktywizację¹⁷.

Bezskuteczne próby zdobycia pracy prowadzą często do pogorszenia się stanu zdrowia bezrobotnego oraz do rozwoju negatywnych reakcji emocjonalnych. Przedłużający się okres pozostawania bez zajęcia (w sensie pracy zawodowej) powoduje obniżenie poczucia własnej wartości jednostki oraz spadek motywacji do kontynuacji działań w zakresie poszukiwania zatrudnienia czy zmiany kwalifikacji. Ograniczeniu ulegają zainteresowania i oczekiwanie życiowe bezrobotnych, co dodatkowo wpływa na pogłębienie się ich społecznej izolacji. Utrata pracy prowadzi do zmian w funkcjonowaniu bezrobotnych w otoczeniu społecznym – utrata kontaktów ze znajomymi i nowe znajomości – inni bezrobotni, pracownicy urzędów i pomocy społecznej. Osoby pozostające bez pracy dążą też często do samoizolacji i popadają w stan depresji. Skutki bezrobocia odczuwalne są również w rodzinie dotkniętej tym problemem. Zjawisko to może prowadzić do jej dysfunkcyjności. Jest ono często podstawową przyczyną przemocy w rodzinie, w której np. spadek autorytetu ojca jako żywiciela rodziny implikuje demonstrowanie przez niego siły i władzy w stosunku do bliskich. Niekiedy dochodzi do rozpadu istniejących w rodzinie więzi, czego skutkiem mogą być np. rozwody, separacje. Długotrwałość bezrobocia, dodatkowo, często poprzedzonego przerwą w aktywności zawodowej, nie tworzy dobrych perspektyw dla odpływów do zatrudnienia. Niski poziom zatrudniania wśród tej grupy bezrobotnych jest zjawiskiem powszechnym. Wpływ na nią ma często postawa samych bezrobotnych, którzy do poszukiwania pracy podchodzą z coraz większym pesymizmem i pasywnością oraz wykazują słabe motywacje do podjęcia pracy. Nie uczestniczą oni też często w programach aktywnej polityki rynku pracy. Długotrwale bezrobotni wywodzą się zazwyczaj z grup o długim stażu pracy, co dodatkowo nie sprzyja dążeniu do zmiany nawyków zawodowych i kwalifikacji¹⁸.

Pod względem udziału osób trwale bezrobotnych na tle ogólnej liczby bezrobotnych oraz liczby osób w wieku produkcyjnym (zał.2.41) Pomorze ma nieco lepszą sytuację niż średnia dla Polski. Szczególnie optymistyczna jest dynamika spadku tej grupy osób oraz wyraźnie niższy udział osób pozostających bez pracy ponad 2 lata w porównaniu do grupy osób w wieku produkcyjnym. Ta pozytywna tendencja jest również silnie zaznaczona w układzie powiatowym (por. zał. 2.42-2.43).

Ubóstwo jako kolejny czynnik sprawczy wykluczenia społecznego trudno jest ocenić jest w skali regionu z racji bardzo ograniczonych informacji statystycznych i wielości podejść metodologicznych. Według wspólnie uzgodnionej przez państwa UE i przyjętej przez Eurostat metodologii, za zagrożone ubóstwem uważa się osoby żyjące w gospodarstwach domowych, których dochód do dyspozycji jest niższy od granicy ubóstwa ustalonej na poziomie 60% mediany¹⁹ dochodu w danym kraju. Przyjęto zatem relatywne podejście do pomiaru ubóstwa, w którym próg ubóstwa powiązany jest ze standardem życia w poszczególnych krajach. Miara ta określa zatem grupę ludności będącą w każdym z krajów, w relatywnie najtrudniejszej sytuacji dochodowej (bez odniesienia do poziomu dochodów w pozostałych państwach). Z aktualnie dostępnych szacunków Eurostatu wynika, że w sferze ubóstwa relatywnego żył w tym czasie co szósty obywatel Unii Europejskiej (17%). Najniższy odsetek osób zagrożonych ubóstwem zanotowano w Czechach (9%)

¹⁷ „Edukacja dla pracy. Raport o rozwoju społecznym. Polska 2007”, 2007, UNDP, Warszawa

¹⁸ Kwiatkowski E., 2006. *Bezrobocie: podstawy teoretyczne*, PWN, Warszawa

¹⁹ Mediana czyli wartość środkowa, to wartość cechy w szeregu uporządkowanym, powyżej i poniżej której znajduje się jednakowa liczba obserwacji

i Słowacji (11%), a największy na Łotwie i w Rumunii (odpowiednio 26% i 23%). W Polsce wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym był taki, jak średnia dla 27 krajów Unii i wyniósł 17%. Jednocześnie jednak Polska zaliczała się do grona krajów charakteryzujących się najniższym poziomem granic ubóstwa.

Na potrzeby niniejszego opracowania wykorzystano wyniki badań, przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny według metodologii zastosowanej przez Eurostat do oceny poziomu ubóstwa w państwach europejskich (zał.2.44). GUS przygotował wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym w ujęciu regionalnym, co pozwala ocenić sytuację województwa pomorskiego na tle kraju. Pomorskie notuje ten wskaźnik na poziomie 17%, co stanowi jednocześnie średnią dla Polski. Porównanie udziału osób żyjących poniżej granicy ubóstwa ustawowego lokuje region pomorski w okolicy przeciętnych wartości dla kraju (zał.2.45). Na tle najprężniej rozwijających się województw (mazowieckie, małopolskie, dolnośląskie), wypada jednak nieco gorzej.

Również osoby bezdomne należą do grup nie tylko zagrożonych wykluczeniem, ale w wielu przypadkach już wykluczonych z życia społecznego oraz pozbawionych wszelkich świadczeń i pomocy. Często można mówić o samowykluczeniu, bowiem niezgoda na zmianę pewnych zachowań powoduje, że nie udziela się tym osobom pomocy. Taką sytuację obserwuje się rokrocznie w okresie zimowym, kiedy osoby bezdomne nie chcą skorzystać z pomocy domów opieki społecznej, nie godząc się na spełnienie warunku o niespożywaniu alkoholu. Trudno znaleźć dane statystyczne, które mogłyby przybliżyć skalę tego problemu. Opracowania urzędowe czy też naukowe dotyczą zazwyczaj poziomu całego kraju albo z kolei – bardzo niewielkich skal przestrzennych i małych grup społecznych, podlegających badaniu. Pozostaje więc poważny problem odniesienia ich do skali regionu.

Z zaprezentowanych powyżej bardzo wybiórczych danych trudno wyciągać wiążące wnioski. Próby podejmowane przez autorów na rzecz zdobycia danych w różnego typu instytucjach kończyły się niepowodzeniem, zarówno z powodu mocno ograniczonej ich ilości, niepełności, ale również ze względu na długość oczekiwania na ich udostępnienie, która przekraczała czas trwania projektu.

Niemniej jednak można stwierdzić, iż sytuacja województwa pomorskiego pod względem wielkości ubóstwa oraz zagrożenia długotrwałym bezrobociem jest porównywalna do przeciętnej dla Polski. W przypadku tak wrażliwych społecznie problemów i zjawisk, różnicowania analizuje się w znacznie mniejszej skali, ze względu na różne czynniki lokalne, które je wywołują i kształtują. Badania grup wykluczonych społecznie wymagają bezwzględnie wsparcia metodologią badań jakościowych i doborem jak największej liczby studiów przypadku, których wyniki mogłyby przynieść informacje o liczebności i zróżnicowaniu poszczególnych grup zagrożonych wykluczeniem, mając na uwadze przestrzeń, w której przychodzi im żyć i funkcjonować.

2.5. Wnioski

1. Województwo pomorskie notuje słabsze wskaźniki w zakresie wychowania przedszkolnego aniżeli średnio w kraju i zdecydowanie słabsze niż regiony krajów Unii Europejskiej; ten niski odsetek dzieci posyłanych do przedszkoli może być skutkiem nie tylko słabej dostępności do placówek, ale też niechęci rodziców, która może z wynikać braku środków na edukację przedszkolną
2. Wprowadzenie form wychowania i edukacji dzieci w wieku od trzech do sześciu lat (zespoły i punkty przedszkolne) powinny stać istotnym uzupełnieniem sieci placówek przedszkolnych szczególnie na obszarach wiejskich oraz w zaniedbanych środowiskach wielkich miast.
3. Największe problemy z dostępnością do gimnazjum mają uczniowie zamieszkujący obszary wiejskie południowo-zachodnich i wschodnich powiatów regionu pomorskiego; zarazem leżące na ich obszarach miasta, notują najwyższe w skali województwa współczynniki skolaryzacji, przekraczające wartość 130.
4. Niekwestionowanym centrum szkolnictwa ponadgimnazjalnego, w tym szczególnie ogólnokształcącego jest podregion trójmiejski, w którym wskaźnik ten osiąga wartość na poziomie 70%, przy średniej dla województwa wynoszącej około 41%. Najslabiej wypada pod tym względem podregion gdański, ale bliskość Trójmiasta i jego stosunkowo dobre skomunikowanie z zapleczem powoduje, że uczniowie mogą podejmować świadome decyzje o wyborze trójmiejskiego liceum.
5. Im wyższy poziom kształcenia, tym dostępność placówek oświatowych maleje i następuje coraz większa koncentracja szkół w ośrodkach największych; w zależności od dystansu fizycznego oraz możliwości finansowych rodziców, dzieci i młodzież zamieszkujące obszary pozbawione tego typu szkół podejmą bądź nie edukację na wyższym poziomie
6. W kontekście rozwoju kapitału ludzkiego należy szczególnie podkreślać wysoki poziom komputeryzacji w obszarach słabszych społecznie i gospodarczo. Z pewnością fakt ten wpłynie na proces wyrównywania szans w obrębie regionu, tym bardziej, że dokonuje się w grupie dzieci, którym umożliwia się edukację i dostęp do wiedzy na równi z obszarami lepiej rozwiniętymi.
7. Najwyższy wzrost liczby studentów notują kierunki zaliczane do przedmiotów technicznych, ścisłych oraz eksperymentalnych, co jest bardzo korzystne w kontekście tworzenia środowiska proinnowacyjnego oraz kreowania i wdrażania nowych technologii.
8. Pośród specjalności, gdzie najwyraźniej spada liczba studentów, dominują studia z zakresu ochrony środowiska oraz pedagogiczne (spadek o 35%). Jest to zapewne następstwo przerostu liczby oferowanych miejsc na studiach oraz nasycenia rynku pracy, a także kwestia stosunkowo niskich wynagrodzeń.
9. Z pewnością uczelnie niepubliczne, jako instytucje komercyjne, które muszą się samofinansować, są bardziej wrażliwe na ruchy w koniunkturze na rynku; stąd też stać je częściej na decyzję o rezygnacji z kierunków, które nie cieszą się odpowiednią popularnością wśród słuchaczy i jednocześnie – na decyzję o otwarciu kierunku, który rokuje dobry nabór na studia.

10. Trendy obserwowane w pomorskim szkolnictwie wyższym są pozytywne i powinny się przełożyć na poprawę poziomu wykształcenia w najbliższych latach oraz skuteczny rozwój kompetencji i nowych umiejętności.
11. Uczelnie pomorskie mają zasięg głównie regionalny, a zatem istnieje duża szansa, iż wykształcone w miejscowych uczelniach osoby zasilą lokalny rynek pracy, wpływając bezpośrednio na poprawę wydajności oraz wdrażanie nowych pomysłów i rozwiązań w lokalnej gospodarce.
12. Główny ciężar rozwoju działalności B+R w regionie pomorskim spoczywa na uczelniach wyższych; najbardziej zasilana finansowo jest działalność realizowana w ramach nauk technicznych, co jest zrozumiałe w kontekście charakteru i kierunku badań, natomiast powstaje pytanie, czy realizowane badania i projekty są transferowane do sfery gospodarczej i tam wdrażane w celu usprawniania i unowocześniania lokalnej gospodarki.
13. Sytuacja województwa pomorskiego pod względem skali ubóstwa jest porównywalna ze średnimi wskaźnikami dla Polski; pod względem wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem relatywnym (odniesionym do standardu życia w danym kraju) Pomorze wypada słabiej aniżeli regiony należące do najprężniej rozwijających się (mazowieckie, małopolskie, dolnośląskie).

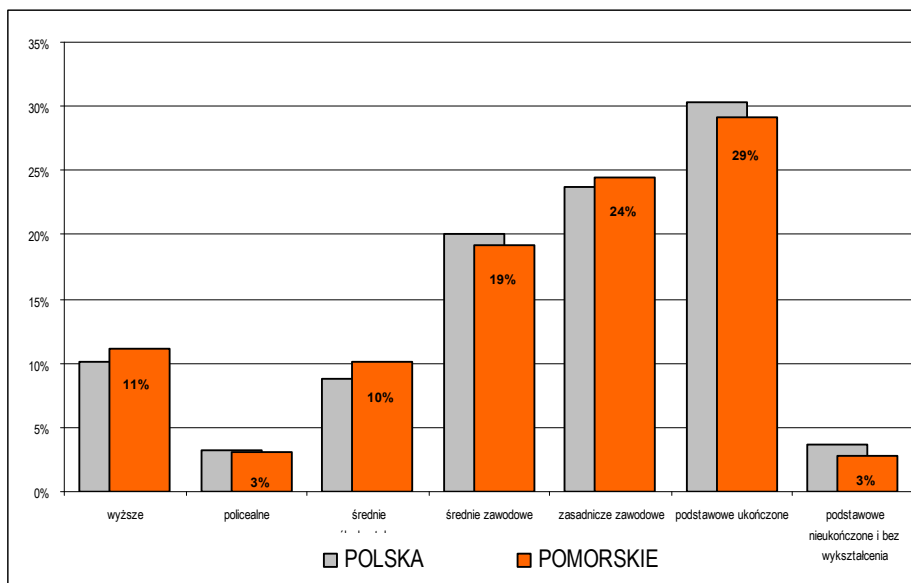
3. Jakość kapitału ludzkiego

Poziom wykształcenia

Brak w pełni ukształtowanej średniej klasy społecznej w Polsce rzutuje na rozwój ekonomiczny kraju. Przyczyną degradacji klasy średniej w przeszłości były decyzje natury politycznej. Skutkiem tych decyzji był z kolei limitowany dostęp do studiów wyższych. Z tego względu w wielu krajach postsocjalistycznych udział ludności z wykształceniem wyższym był i pozostaje niski. Województwo pomorskie należy do tych regionów zjednoczonej Europy, w których udział ten nie przekracza 20% (zał.2.47). Obszarami europejskimi, w których spora część społeczeństwa posiada wykształcenie wyższe, należy zaliczyć kraje skandynawskie, Wyspy Brytyjskie oraz duże aglomeracje miejskie.

Do podstawowych wskaźników, którymi opisuje się jakość kapitału ludzkiego, zalicza się poziom wykształcenia, który jest wymiernym efektem procesów edukacyjnych, którym poddaje się, bądź też nie, człowiek. Ponieważ poziom wykształcenia należy do danych, które uzyskuje się tylko na podstawie wyników przeprowadzanych powszechnych spisów ludności, posłużono się strukturą wykształcenia ludności z roku 2002.

Województwo pomorskie na tle danych dla całego kraju cechuje się bardzo podobną strukturą wykształcenia (ryc.3.1). Należy jednak zwrócić uwagę na nieco korzystniejsze wskaźniki w postaci wyższego niż średnia dla kraju odsetka osób z wyższym wykształceniem i zarazem niższego niż przeciętnie dla kraju – udziału osób najslabiej wykształconych (z wykształceniem co najwyżej podstawowym).

Ryc. 3.1. Struktura wykształcenia w województwie pomorskim na tle Polski
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Najwyższy odsetek osób w wykształceniu wyższym koncentruje się w Trójmieście i innych miastach regionu. Jednocześnie obszary te charakteryzuje najniższy odsetek osób z wykształceniem podstawowym, niepełnym podstawowym i bez wykształcenia. Należy zwrócić uwagę na fakt, że stosunkowo dobrą strukturą wykształcenia cechują się obszary bezpośrednio otaczające Trójmiasto (strefa oddziaływania zespołu miejskiego) oraz gminy okalające pozostałe większe ośrodki subregionalne. Sądząc po zaawansowaniu procesów suburbanizacji i kontynuacji trendu odpływu osób z miast na obszary podmiejskie, można oczekiwać dynamicznych zmian w zakresie poprawy struktury wykształcenia ludności je zamieszkującej (zał.2.49). Planowany na rok 2011 powszechny spis ludności z pewnością pozwoli już zaobserwować wyraźne zmiany, w tym przypadku – przyrost osób dobrze i bardzo dobrze wykształconych.

Na drugim biegunie – obszarów o dominacji ludności słabo wykształconej, która w wyniku edukacji zdobyła co najwyżej wykształcenie podstawowe – znajdują się gminy leżące wzdłuż wschodniej i zachodniej granicy województwa oraz pas gmin leżących wzdłuż granicy pomiędzy byłymi województwami śluskim i gdańskim, czyli takie, które w poprzednim podziale administracyjnym były peryferiami województw z utrudnioną dostępnością do większych ośrodków z placówkami oświatowymi wyższego rzędu (zał.2.50).

Poziom wykształcenia jest tym wskaźnikiem, który mocno różnicuje jakość kapitału ludzkiego w poszczególnych obszarach regionu pomorskiego. Stanowi również odbicie możliwości edukacyjnych, jakie mają obszary miejskie i wiejskie. Można oczekiwać w najbliższych latach wyraźnej poprawy struktury wykształcenia szczególnie w obszarach podmiejskich, na które migrują zazwyczaj osoby młode i zdecydowanie lepiej wykształcone niż ludność miejscowa. Trudno spodziewać się, by bez zdecydowanego wpływu polityki lokalnej i pewnych działań interwencyjnych, poprawę zanotowały obszary, które obecnie są najsłabsze pod względem wykształcenia. Nakładają się tam na siebie problemy z dostępnością do edukacji na poziomie ponadpodstawowym oraz często spotykane na tych obszarach ubóstwo, mocno ograniczające bądź uniemożliwiające mobilność. Bez zewnętrznego i systemowego wsparcia rozwoju tych obszarów nie ma większych szans na zmianę sytuacji.

Stan zdrowia mieszkańców

Wskaźnikiem, który pośrednio opisuje kondycję i stan zdrowia mieszkańców, a jednocześnie jest wykorzystywany do oceny jakości życia na danym obszarze, jest przeciętne dalsze trwanie życia. W porównaniu do danych uśrednionych dla Polski, region pomorski notuje lepszy wskaźnik w przypadku mężczyzn i minimalnie gorszy – w przypadku kobiet (tab.3.1). Kobiety żyją dłużej od mężczyzn przeciętnie o 7,8 roku (w Polsce – o 8,7). Na niższy niż w kraju wskaźnik czasu trwania życia kobiet ma wpływ gorsza sytuacja na wsi. W ujęciu wewnątrzregionalnym zaznaczają się różnicowania, sięgające 2,5 roku w przypadku mężczyzn (pomiędzy podregionem trójmiejskim i starogardzkim, na rzecz tego pierwszego) oraz 2,3 roku w przypadku kobiet. Najwyższe wskaźniki długości trwania życia, jakie notuje Trójmiasto, są wynikiem szeroko rozumianej lepszej jakości życia, większymi możliwościami w zakresie dostępności do leczenia, wyższej świadomości odnośnie znaczenia profilaktyki zdrowia oraz wyższym poziomem zamożności.

Tab.3.1. Przeciętne dalsze trwanie życia w województwie pomorskim w 2008 roku

Jednostka	Mężczyźni			Kobiety		
	ogółem	w miastach	na wsi	ogółem	w miastach	na wsi
Podregion gdański	72	71,6	72,3	79,7	79,1	80,1
Podregion słupski	71,2	71,5	70,9	79,5	79,9	79
Podregion starogardzki	70,9	71,7	69,8	78,5	79	77,8
Podregion trójmiejski	73,4	73,4	0	80,8	80,8	0
Województwo	72,1	72,6	71,1	79,9	80,2	79,1
POLSKA	71,3	71,6	70,7	80	79,8	80,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Regionalnych 2010

O jakości kapitału ludzkiego świadczy między innymi zdrowotność mieszkańców. Pogorszenie sytuacji społecznej i rodzinnej może prowadzić do chorób i zaburzeń natury psychicznej. W poradniach dla osób z zaburzeniami psychicznymi w województwie pomorskim w 2008 roku zarejestrowanych było prawie 90 tys., z tego z zaburzeniami psychicznymi i zaburzeniami zachowania 75 tys. (zał.2.51). Wskaźnik prawie 34 osób na tysiąc mieszkańców należał do wyższych w kraju (piąta pozycja).

W województwie pomorskim w 2008 r. zanotowano około 9 tys. osób posiadających zaburzenia spowodowane używaniem alkoholu. Wskaźnik 4,1 osoby na tysiąc mieszkańców w porównaniu do pozostałych województw można uznać za niewielki. Regiony o wyższej stopie bezrobocia strukturalnego, mniej zurbanizowane, lecz także przechodzące restrukturyzację gospodarki (np. po likwidacji kopalń w rejonie Wałbrzycha) cechują się większym nasileniem tego rodzaju patologii społecznej.

Zaburzenia psychiczne, spowodowane używaniem środków psychoaktywnych, są częstsze w województwie pomorskim niż przeciętnie w innych regionach. Na 10 tys. mieszkańców w 2008 roku było zarejestrowanych około 10 osób (zał.2.52), co stanowiło trzecią pozycję w kraju. Największe zagrożenie uzależnieniem od narkotyków i innych środków psychoaktywnych notuje się w województwie mazowieckim tj. 23 osoby na 10 tys. mieszkańców było zarejestrowanych z powodu zaburzeń oraz w dolnośląskim – 13 osób.

W województwie pomorskim najczęstszymi przyczynami zgonów, wynikającymi ze stanu zdrowia i zachorowalności, były:

- choroby układu krążenia – 34% (Polska - 46%),
- choroby nowotworowe – 28% (Polska - 25%),
- choroby układu oddechowego – 6% (Polska – 6%),
- choroby układu trawiennego – 5% (Polska – 5%)

Należy zaznaczyć, iż mimo nadal bardzo wysokiego odsetka osób umierających z powodu chorób serca i układu krążenia, w porównaniu z poprzednimi latami nastąpił wyraźny spadek śmiertelności nimi powodowanej (zał.2.53). Szeroko prowadzone w ostatnich latach kampanie, mające na celu profilaktykę chorób układu krążenia poprzez zmianę sposobu życia i diety oraz coraz częściej prowadzone akcje zachęcania do bezpłatnych badań oferowanych przez gminy dają nadzieję na systematyczną poprawę stanu zdrowia mieszkańców województwa pomorskiego i utrzymanie spadkowego trendu śmiertelności powodowanej chorobami z tej grupy.

Drugą grupą chorób, która powoduje znaczny poziom umieralności w województwie pomorskim, są nowotwory. Zarówno rozkład przestrzenny, jak i dynamika zmian w zakresie śmiertelności powodowanej chorobami nowotworowymi, są odmienne niż omówione powyżej choroby krążeniowe.

O ile w przypadku chorób układu krążenia dobrze rokującym był malejący trend w udziale zgonów, o tyle w przypadku zgonów wywołanych chorobą nowotworową ich ilość utrzymuje się na podobnym poziomie. Co więcej, w niektórych powiatach względna umieralność w ostatnim pięcioleciu jeszcze wzrosła, w tym najbardziej: w powiecie słupskim i człuchowskim o 5% oraz w powiecie kościerskim o 4% (zał.2.55). Względna poprawę zanotowano w powiecie puckim (spadek o 5%) oraz w miastach Słupsk i Sopot (o 3%). Podobnie jak w przypadku chorób układu krążenia, również tu podjęto działania i akcje profilaktyczne na rzecz walki z chorobami nowotworowymi. Polegają one w głównej mierze na zachęcaniu do badań kontrolnych oraz uczą pewnych zachowań, które mogą zmniejszyć istotnie zachorowalność na tego typu choroby

Stan zdrowia mieszkańców stanowi czynnik uzupełniający w badaniach nad kapitałem ludzkim poszczególnych krajów i regionów. Statystyki odnośnie liczby zgonów, które nastąpiły w następstwie zachorowania, są bardzo niepokojące i należy je oceniać jako istotnie obniżające jakość kapitału ludzkiego w regionie.

Niepełnosprawność

Osoby niepełnosprawne stanowią istotną liczebną grupę społeczną. Z danych spisowych z roku 2002 wynika, że 14% ogółu mieszkańców województwa pomorskiego stanowią osoby niepełnosprawne (zał.2.56). Świadomość tak znaczącej grupy istniejącej w lokalnych społecznościach oraz działania na rzecz ich integracji i możliwość normalnego funkcjonowania w przestrzeni społecznej, jest kluczowa z punktu widzenia jakości kapitału ludzkiego. Stygmatyzowanie osób niepełnosprawnych jako wstydlivego czy wręcz niepotrzebnego elementu w strukturze społecznej jest, nie tylko nieetyczne i niedopuszczalne w sensie moralnym, ale częstokroć jest pozbawianiem się bardzo cennych i wartościowych jednostek, które mogą istotnie wpłynąć na jakość kapitału ludzkiego i społecznego w danym regionie.

Najwyższy udział osób niepełnosprawnych zamieszkuje następujące powiaty: malborski (18%), sztumski (17%) oraz nowodworski, kościerski i miasto Gdynia (16%). Natomiast w powiatach: bytowskim, lęborskim, wejherowskim, słupskim i puckim wskaźnik ten jest relatywnie najniższy (około 12%).

W grupie osób niepełnosprawnych 4% stanowią dzieci i młodzież (zał.2.57). W układzie powiatowym zwraca uwagę stosunkowo wysoki odsetek dzieci i młodzieży niepełnosprawnej w powiecie człuchowskim, co wynika z faktu, że zlokalizowany jest tam Ośrodek Szkolno-Wychowawczy, w którym przebywają i uczą się dzieci z upośledzeniem umysłowym w różnym stopniu. Zorganizowano tam klasy dla dzieci z lekkim upośledzeniem umysłowym oraz tzw. klasy życia na poziomie podstawowym i gimnazjalnym. Z myślą o dalszej przyszłości młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie, prowadzone są również klasy przysposabiające do zawodu w ramach 3-letniej szkoły zawodowej i 2-letniej szkoły przysposabiającej do zawodu. Co szczególnie ważne i cenne, obecność takiego ośrodka spowodowała pobudzenie aktywności społecznej i postaw obywatelskich, których wyrazem jest działalność organizacji pozarządowych, skoncentrowanych na potrzebach osób

niepełnosprawnych, których mottem staje się myśl profesor Haliny Borzyszkowskiej: „Tym, co mają mniej, należy się więcej”.

Pomoc społeczna

W ocenie jakości kapitału ludzkiego, jako uzupełnienie zagadnień związanych z problemem marginalizacji, bierze się również pod uwagę liczbę beneficjentów opieki społecznej. Dla potrzeb badań ilościowych i analiz statystycznych wyodrębnia się dwie zasadnicze grupy korzystających z pomocy społecznej: beneficjentów pomocy społecznej i beneficjentów świadczeń rodzinnych. Pierwszą grupę stanowią z kolei:

- beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej, rozumiani jako zbiorowość gospodarstw domowych, które w danym roku otrzymały pomoc materialną lub rzeczową za pośrednictwem ośrodka pomocy społecznej;
- beneficjenci stacjonarnej pomocy społecznej – rozumianych jako osoby, które w 2008 r. były mieszkańcami placówek pomocy społecznej zapewniających opiekę całodobową²⁰.

Natomiast korzystający ze świadczeń rodzinnych to po pierwsze biorcy tych świadczeń, czyli rodziny pobierające świadczenia na dzieci pozostające na utrzymaniu oraz osoby pełnoletnie uprawnione do świadczeń na siebie; po drugie – zbiorowość dzieci, na które były wypłacane zasiłki rodzinne.

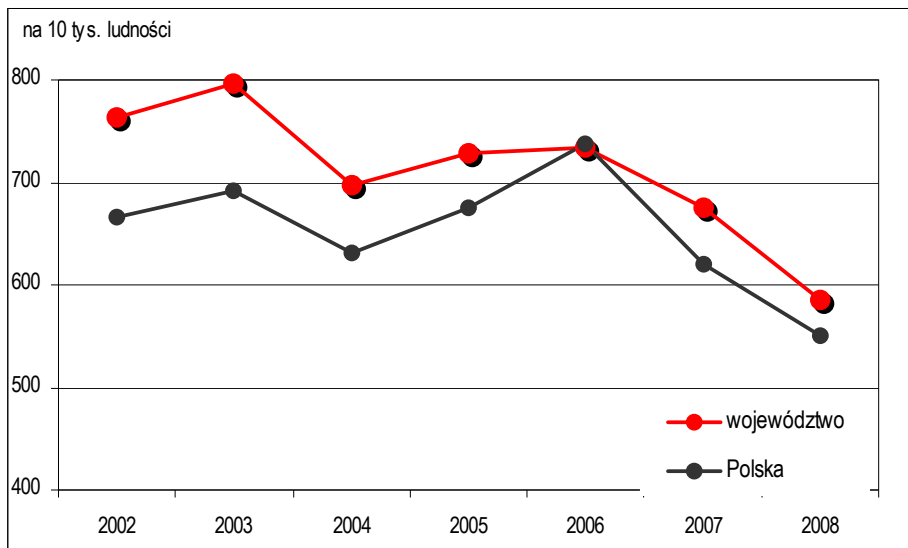
Zgodnie z ustawą o pomocy społecznej do problemów społecznych, które są powodem udzielenia pomocy społecznej, zalicza się następujące:

- **ekonomiczne** – ubóstwo, bezrobocie,
- **zdrowotne** – niepełnosprawność, długotrwała lub ciężka choroba,
- **rodzinne** – potrzeba ochrony macierzyństwa lub wielodzietności, bezradność w sprawach opiekuńczo - wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych, sieroctwo, przemoc w rodzinie,
- **społeczne** – bezdomność, alkoholizm lub narkomania, trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, brak umiejętności w przystosowaniu do życia młodzieży opuszczającej całodobowe placówki opiekuńczo-wychowawcze,
- **pozostałe** – zdarzenie losowe lub sytuacja kryzysowa, trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy, potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi.²¹

Z ryc.3.2 wynika, że w porównaniu ze średnią liczbą osób korzystających z pomocy społecznej w odniesieniu do liczby ludności w Polsce, w regionie pomorskim większa część mieszkańców pobiera różnego rodzaju pomoc społeczną.

²⁰ Beneficjenci pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych w 2008 roku, 2010, GUS, Kraków

²¹ tamże, s. 17

Ryc. 3.2. Osoby korzystające ze świadczeń pomocy społecznej w województwie pomorskim na tle Polski w latach 2002-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

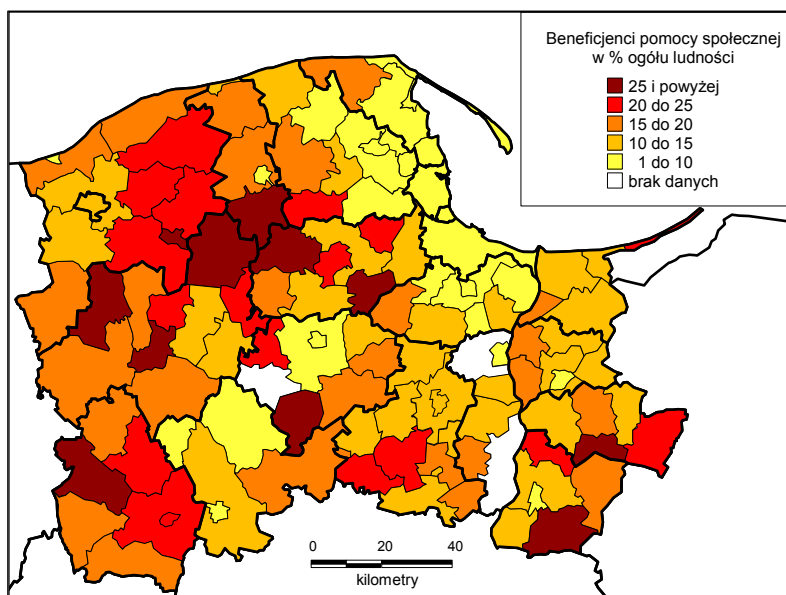
Z badań przeprowadzonych przez GUS wynika, że województwo pomorskie sytuuje się w grupie regionów, gdzie poziom sytuacji bytowej jest relatywnie wysoki, natomiast poziom korzystania z pomocy społecznej – średni (ryc.3.3).

		POZIOM SYTUACJI BYTOWEJ LUDNOŚCI		
		NISKI	ŚREDNI	WYSOKI
POZIOM KORZYSTANIA Z POMOCY SPOŁECZNEJ	WYSOKI	warmińsko-mazurskie podkarpackie świętokrzyskie podlaskie, lubelskie	kujawsko-pomorskie zachodniopomorskie	
	ŚREDNI		lubuskie łódzkie małopolskie	pomorskie wielkopolskie mazowieckie
	NISKI		dolnośląskie opolskie	śląskie

Ryc. 3.3. Zróżnicowanie poziomu korzystania z pomocy społecznej w zależności od sytuacji bytowej według województw w 2008 roku

Źródło: Beneficjenci pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych w 2008 roku, GUS, Kraków

Analiza wielkości świadczeń socjalnych w ujęciu gminnym ukazuje znaczne dysproporcje przestrzenne (ryc.3.4).

Ryc. 3.4. Udział liczby beneficjentów pomocy społecznej w ogólnej liczbie ludności według gmin województwa pomorskiego w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie : „Beneficjenci pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych w 2008 roku”, GUS, Kraków

Duża rozpiętość między najniższymi i najwyższymi wskaźnikami udziału beneficjentów w liczbie ludności, wynika z faktu, iż w województwie pomorskim obok silnych ośrodków miejskich, o stosunkowo niskim zapotrzebowaniu na pomoc społeczną, znajdują się obszary wiejskie, po byłych PGR-ach czy też zlokalizowane peryferyjnie wobec większych ośrodków miejskich, gdzie udział korzystających z pomocy społecznej – często jako głównego źródła utrzymania jest znaczny. Do gmin tych należy także zaliczyć jednostki o wysokim przyroście naturalnym, zamieszkiwane przez rodziny wielodzietne, zazwyczaj korzystające z socjalnych świadczeń rodzinnych. Do gmin, w których odsetek świadczeniobiorców jest najwyższy, należą: Czarna Dąbrówka (aż 47%), Sierakowice i Somonino (33%). Z kolei najniższy odsetek korzystających z pomocy społecznej notują gminy trójmiejskie: Gdańsk, Gdynia i Sopot (poniżej 5%).

Korzystający z pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych żyją zazwyczaj w określonym otoczeniu społeczno-gospodarczym, które wywiera wpływ na ich zachowania. Również najbliższe otoczenie w postaci rodziny jest często decydujące dla losów jego członków. Słabsze wykształcenie rodziców generuje niższe aspiracje w zakresie wykształcenia dzieci. Permanentna obserwacja „wzorców” w postaci regularnych wizyt rodziców w ośrodkach opieki społecznej sprawia, że dzieci czują się usprawiedliwione i zwolnione z obowiązku starania o zmianę swojej sytuacji i z wiekiem ten sposób „zarobku” potraktują jako najprostszy. Świat, w którym żyją, jest

dla nich wymiarem „normalności” i z niego czerpią wzorce. Może się też zdarzyć tak, że przy zderzeniu ze światem szkolnym i rówieśnikami, przy rodzącej się świadomości, że jest się biedniejszym i słabszym społecznie, zrodzi się rozgoryczenie i frustracje, mogące znaleźć ujście np. w zachowaniach niezgodnych z prawem.

Wnioski

1. Najwyższy odsetek osób w wykształceniu wyższym koncentruje się w Trójmieście i innych miastach regionu; stosunkowo dobrą strukturą wykształcenia cechują się obszary bezpośrednio otaczające Trójmiasto (strefa oddziaływania zespołu miejskiego) oraz gminy otaczające pozostałe większe ośrodki subregionalne.
2. Na drugim biegunie – obszarów o dominacji ludności słabo wykształconej, która w wyniku edukacji zdobyła najwyżej wykształcenie podstawowe – znajdują się gminy leżące wzdłuż wschodniej i zachodniej granicy województwa oraz pas gmin leżących wzdłuż granicy pomiędzy byłymi województwami śląskim i gdańskim; na obszarach o słabej charakterystyce pod względem poziomu wykształcenia nakładają się jeszcze problemy z dostępnością do edukacji na poziomie ponadpodstawowym oraz ubóstwo, mocno ograniczające bądź uniemożliwiające mobilność.
3. Głównymi przyczynami zgonów w województwie pomorskim są choroby krążenia oraz choroby nowotworowe; o ile w ostatnich latach notuje się wyraźny spadek śmiertelności z powodu chorób serca i układu krążenia, o tyle poziom śmiertelności wywołanej nowotworami utrzymuje się na podobnym poziomie, a niektóre powiaty notują nawet jego wzrost; systemowa profilaktyka chorób krążenia z promocją zmiany sposobu życia i diety oraz coraz szersza oferta bezpłatnych badań oferowanych przez gminy, przyczyniają się do spadku umieralności.
4. W województwie pomorskim grupa osób niepełnosprawnych stanowi 14% ogółu populacji; świadomość tak znaczącej liczebnie grupy wymaga wsparcia i działań na rzecz integracji i wykorzystania kapitału ludzkiego; w powiatach leżących na wschód od Wisły odsetek osób niepełnosprawnych jest najwyższy (powiat malborski 18%, sztumski 17% oraz nowodworski 16%), co jest niepokojące w kontekście gorszej sytuacji społeczno-gospodarczej tych obszarów i tym samym zagrożenia brakiem wsparcia dla osób niepełnosprawnych.
5. W województwie pomorskim większa część mieszkańców pobiera różnego rodzaju świadczenia pomocy społecznej aniżeli średnio w kraju; w ujęciu gminnym zaznaczają się istotne dysproporcje w udziale osób korzystających z opieki społecznej: najmniej w gminach Trójmiasta (poniżej 5%) oraz w gminach je otaczających (poniżej 10%), natomiast najwięcej – najwięcej gminach wiejskich, często popegeerowskich, zlokalizowanych peryferyjnie wobec dużych ośrodków miejskich oraz w gminach o wysokim przyroście naturalnym, zamieszkiwane przez rodziny wielodzietne, zazwyczaj korzystające z socjalnych świadczeń rodzinnych.

4. Rynek pracy w regionie pomorskim

4.1. Zatrudnienie

Od wielu lat daje się zauważyć nieodpowiednio prowadzoną politykę państwa w zakresie upowszechniania dostępu do edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Trudne w realizacji okazują się także działania zmierzające do wzrostu aktywności zawodowej Polaków. Przywileje emerytalne wielu grup społecznych, brak ścisłego związku przez dziesięciolecia między efektywnością wykonywanej pracy a pobieranymi świadczeniami emerytalnymi spowodowała, że wiele osób kończy przedwcześnie aktywność zawodową. Na tle krajów europejskich województwo pomorskie nie prezentuje się dobrze. Zaledwie 58,1% mieszkańców województwa pomorskiego wśród ludności w wieku 15-64 lat było zatrudnionych w 2009 roku. (zał.3.1). Chociaż wskaźnik ten nie należał do najgorszych w kraju (przy średniej wynoszącej 58,1%), to w porównaniu do wielu regionów Europy (średnio dla 27 państw Unii wynoszący 64,6%), wydaje się niski.

Pozytywnym trendem jest jednak fakt, że jak wynika z dostępnych danych za lata 2004-2009, wskaźnik zatrudnienia wśród ludności w wieku 15-64 lat w województwie pomorskim, a także w Polsce znacząco wzrósł (tab.4.1): w regionie o 8,4 punktów procentowych, w Polsce o 7,6 punktów procentowych, a w krajach Unii zaledwie o 1,7 punktów procentowych, co wskazuje na znaczące zmiany w kraju w porównaniu do pozostałych państw unijnych.

Tabl. 4.1 Wskaźnik zatrudnienia wśród ludności w wieku 15-64 lat w Unii Europejskiej, w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2004-2009.

Obszar	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU-27	62,9	63,5	64,5	65,4	65,9	64,6
Polska	51,7	52,8	54,5	57,0	59,2	59,3
Pomorskie	49,7	51,1	53,7	56,4	58,7	58,1

Źródło: Bank Danych Regionalnych, GUS, 2010 oraz Eurostat, 2010.

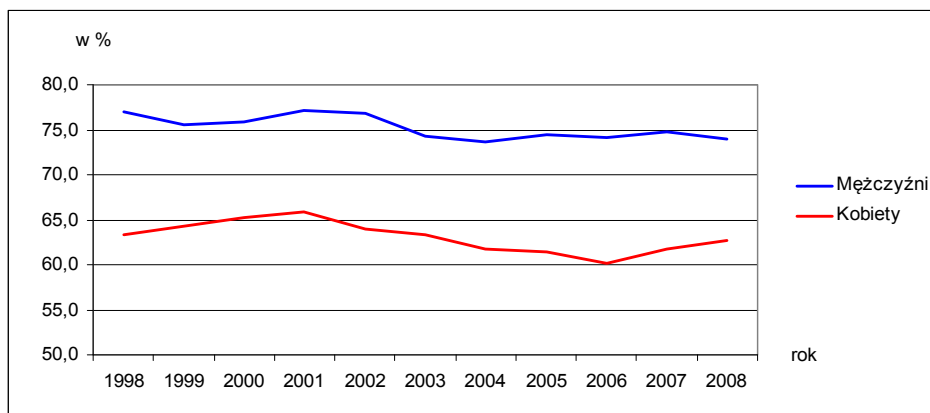
W okresie koniunktury gospodarczej w Polsce zaznaczyły się w niektórych aspektach pozytywne tendencje na rynku pracy. Ostatnie lata przyniosły w województwie pomorskim wzrost liczby osób w wieku produkcyjnym. Jednocześnie od roku 2004 wzrasta udział zatrudnionych wśród tej grupy ludności. Znacznie większy udział notuje się wśród mężczyzn – wskaźnik zatrudnienia wśród ludności w wieku 15-64 lat, dla której prowadzone są również statystyki europejskie, wyniósł w 2008 r. dla mężczyzn 66,4%, dla kobiet 51,4% (zał.3.2). Wartości wskaźników znacząco malały wraz z pogarszającą się sytuacją na rynku pracy na początku lat dwutysięcznych. Wraz ze spadkiem bezrobocia zatrudnienie zaczęło jednak rosnąć. Wspomniane wartości wskaźników są również niższe niż przeciętnie dla Polski i Unii Europejskiej. Wśród mężczyzn w Polsce wskaźnik w 2008 r. wyniósł 66,3%, przeciętnie w Unii 72,8, wśród kobiet w Polsce – 52,4%, przeciętnie w Unii – 59,1%.

W ramach Strategii Lizbońskiej przyjęto, że zasadniczym, syntetycznym miernikiem oceny jakości rynku pracy są stopy zatrudnienia (70% przeciętna, 60% kobiety, 50% starsi tj. w wieku 55-64). Aby osiągnąć cele zakładane przez UE zarówno w Polsce,

jaki i w województwie pomorskim pozostaje do nadrobienia ok. 10 pkt. proc. w dwóch pierwszych wymienionych grupach, mimo iż wskaźniki te w ostatnich latach wzrastają, a w województwie pomorskim dynamika ta jest nieco większa niż w kraju. W odniesieniu do grupy osób starszych w Polsce wskaźnik ten w 2008 roku wyniósł 31,6%, (w województwie pomorskim 33,7%), jednak w omawianym regionie dynamika wzrostu była w ostatnich latach zdecydowanie wyższa. Zatrudnienie osób starszych jest mniejsze o ok. 15 pkt. procentowych niż zakładane w Strategii Lizbońskiej, stąd ważnym zadaniem jest zwiększenie aktywności zawodowej tej grupy społeczeństwa.

Największy odsetek zatrudnionych notuje się od lat w grupach ludności w wieku 30-39 i 40-49 lat (zał.3.3). Ludność w tych grupach wieku, posiadająca rodziny, jest niejako zmuszona do większej aktywności na rynku pracy. Podobne różnice między wartościami wskaźników dla tej grupy ludności i pozostałych notuje się w kraju. Wyraźne różnice widoczne są również, gdy weźmie się pod uwagę ludność posiadającą dzieci w omawianych grupach wiekowych oraz osoby samotne. Pozytywną tendencję widać również wśród ludności w wieku 50 lat i więcej, choć wskaźnik jest stosunkowo niski. Wzrost jego wartości wskazuje na aktywizację tej grupy ludności. Jeśli jednak wziąć pod uwagę znaczący wzrost liczby miejsc pracy w latach 2004-2008, to wskaźnik zatrudnienia dla tej grupy powinien rosnąć szybciej.

Niekorzystną tendencję zauważyć można, gdy weźmie się pod uwagę współczynnik aktywności zawodowej ludności województwa pomorskiego w wieku produkcyjnym. Nie dość, że nie jest on wysoki, to jeszcze wykazuje lekką tendencję spadkową w ciągu ostatnich dziesięciu lat. W 2008 r. jego wartość wyniosła dla mężczyzn prawie 74%, a dla kobiet niecałe 63% (ryc.4.1).

Ryc. 4.1. Współczynnik aktywności zawodowej dla wieku produkcyjnego według płci w województwie pomorskim w latach 1998-2008.

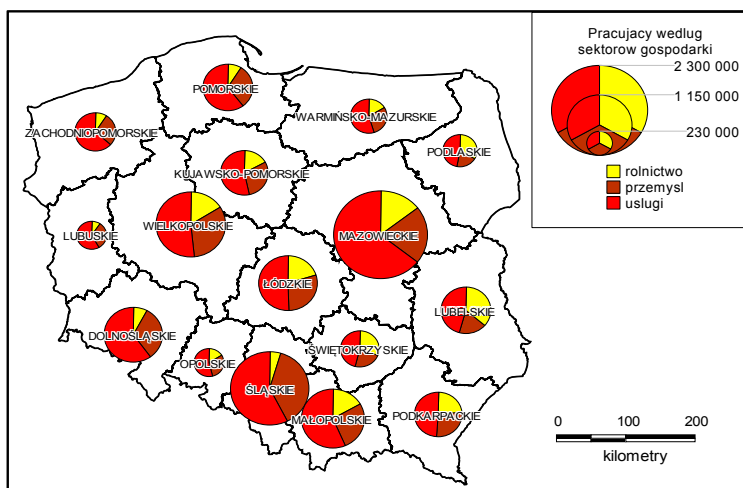
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Dla obu płci w wieku produkcyjnym w województwie pomorskim współczynnik ten wyniósł w 2008 r. 68,3% (w roku 1998 wyniósł 70,3%) i był niższy niż średnio dla kraju, gdzie w 2008 r. wyniósł 69,9% (w roku 1998 wyniósł 72,5%). Wzrost wskaźnika zatrudnienia przy jednoczesnym lekkim spadku współczynnika

aktywności zawodowej w ostatnich kilku latach wynika ze wzrostu liczby miejsc pracy spowodowanego ożywieniem gospodarki w tym okresie, a także wzrostem udziału osób pobierających naukę na poziomie wyższym. Wzrost udziału ludności biernej zawodowo może być, więc korzystny przejściowo jedynie wówczas, gdy osoby te podnoszą swoje kwalifikacje umożliwiając dynamiczny rozwój gospodarki w przyszłości. Jak się jednak okazuje, sporą grupę osób nieaktywnych zawodowo stanowią osoby pobierające przedemerytalne świadczenia społeczne.

Podsumowując należy stwierdzić, że chociaż podstawowy wskaźnik zatrudnienia w ostatnich latach na Pomorzu oraz w Polsce dynamicznie wzrastał, to poziom zatrudnienia w regionie jest ciągle zbyt niski, zarówno na tle kraju, lecz w szczególności na tle Unii Europejskiej. Osoby starsze pomimo zwiększonej aktywności zawodowej wciąż pozostają grupą zbyt rzadko podejmującą pracę. Większą aktywnością zawodową cechują się osoby posiadające rodziny, stąd należy ułatwiać zakładanie rodzin poprzez większą dostępność do żłobków i przedszkoli.

Istotnym elementem oceny rozwoju regionu, w tym dokonanych przekształceń, jest analiza pracujących według sektorów gospodarki. Informacje udostępniane przez Główny Urząd Statystyczny na temat struktury pracujących według faktycznego miejsca pracy wskazują, że zdecydowana większość mieszkańców województwa pomorskiego jest zatrudniona w sektorze usług (60% w 2008 roku), podczas gdy średnio w kraju wskaźnik ten wyniósł 56%. Najbardziej sterczalizowaną gospodarkę posiada województwo mazowieckie, gdzie w omawianym sektorze pracuje nieco ponad 60% ogółu pracujących. Najmniejszy udział pracujących w trzecim sektorze notuje się w regionach Polski wschodniej. Udział pracujących w sektorze przemysłowym (wraz z budownictwem) sięgał w województwie pomorskim 31% (w kraju 29%). Pracujący w rolnictwie stanowili natomiast zaledwie 8% (trzecia pozycja w kraju), co w porównaniu do średniej dla Polski, wynoszącej 16%, wskazuje na zaawansowane przekształcenia gospodarki regionu w skali kraju (ryc.4.2).

Ryc. 4.2. Pracujący według sektorów gospodarki w Polsce w 2008 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Województwo pomorskie w odróżnieniu od pozostałych regionów, z wyjątkiem zachodniopomorskiego, cechuje się znaczącym udziałem tzw. sektora morskiego w wytwarzaniu dochodu. Działalność związana z budową i naprawą statków, rybołówstwem, i wszelkimi usługami związanymi z obsługą gospodarki morskiej stanowią ważną gałąź gospodarki. Poza sektorem morskim (stoczniowym) ważne dla gospodarki Pomorza są branże: chemiczna, w tym przetwórstwo ropy naftowej, elektroniczna, i celulozowo-papiernicza. Z raportu Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową (IBnGR) wynika, że wartość eksportu powyższych działalności przekraczała połowę ogólnej wartości eksportu województwa (Identyfikacja potencjalnych klastrów...2008).

Z raportu IBnGR wynika, że ponadprzeciętne zatrudnienie w województwie pomorskim w porównaniu do zatrudnienia krajowego notuje się w takich sekcjach PKD jak: budowa i naprawa statków, wszelkie działalności związane z rybołówstwem, produkcja masy celulozowej i papieru, produkcja artykułów jubilerskich, przeładunek i magazynowanie towarów, morski i przybrzeżny transport wodny, produkcja odbiorników telewizyjnych i radiowych oraz produkcja gier i zabawek. Analiza dokonana przy pomocy współczynnika lokalizacji pozwoliła stwierdzić, iż w wymienionych działalnościach w województwie pomorskim udział zatrudnionych osób był ponad trzykrotnie większy niż średnio dla kraju.

Gospodarka województwa pomorskiego staje się w coraz większym stopniu gospodarką bazującą na usługach rynkowych. Udział pracujących w usługach wynosił w latach 2003-2008 około 56%, w tym w usługach rynkowych wzrósł z 31 do 33%, w usługach nierynkowych spadł z 25 do 23%. Spośród usług rynkowych najwięcej pracowało w handlu i naprawach pojazdów. W ostatnich latach nastąpił wzrost pracujących w tej sekcji, a także w sekcji obsługa nieruchomości i firm (zał.3.7). Stagnacja zauważalna jest w pośrednictwie finansowym, hotelach i restauracjach oraz w odniesieniu do pozostałej działalności. Spadek nastąpił natomiast w sekcji transport, gospodarka magazynowa i łączność.

Badanie rynku pracy oparte na informacjach udostępnianych przez GUS wydaje się zbyt ogólne, gdyż dane dotyczące sekcji PKD dotyczą całego województwa. Z tego względu warto przyrzeć się analizom przeprowadzonym przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. Bazując na wcześniej wymienionym raporcie Instytutu wyszczególniono znaczenie poszczególnych klastrów²² dla lokalnych rynków pracy. W jedenastu istotnych dla gospodarki regionu klastrach zatrudnionych było ponad 330 tys. osób. Najważniejszymi okazały się klaster budowlany, rolno-spożywczy oraz transportowy (zał.3.8).

Struktura gospodarki określona za pomocą pracujących w wymienionych wyżej branżach koreluje częściowo z nowo zarejestrowanymi podmiotami według sekcji PKD. W 2008 roku zarejestrowano ponad 24 tys. podmiotów. W latach 2004-2008 następował systematyczny coroczny wzrost liczby nowych podmiotów; w 2008 r. liczba nowych podmiotów wzrosła w porównaniu do roku 2004 o 43% i była wyższa niż średnia dla Polski, gdzie wzrost wyniósł 25%. Najwięcej podmiotów rejestrowano w sekcji budownictwo oraz handel i naprawy (zał.3.9). W latach 2003-2008 udział pracujących w sektorze rolniczym w prawie wszystkich powiatach województwa pomorskiego uległ ograniczeniu na korzyść sektorów usługowego i przemysłowego.

Pomimo zauważalnego spowolnienia gospodarczego kierunku przemian rynku pracy w województwie pomorskim można generalnie ocenić pozytywnie. We współ-

²² Klasy w opracowaniu Instytutu rozumiane są jako wiązki grup PKD o ponadprzeciętnym poziomie koncentracji zatrudnienia w stosunku do średniej krajowej i znaczącym udziale w gospodarce regionu

czesnym świecie duży nacisk kładzie się na rozwój społeczeństwa informacyjnego i gospodarki opartej na wiedzy. W związku z powyższym pozytywnie należy odbierać wzrost zatrudnienia w sektorze usług rynkowych w ostatnich latach. Spadek liczby pracujących w sektorze rolniczym jest zgodny ze światowymi tendencjami, aczkolwiek przebiega w wolniejszym tempie. Obserwowane zmiany odpowiadają większości krajów rozwiniętych, gdzie malejąca rola rolnictwa i przemysłu ustępuje miejsca trzeciemu sektorowi - tj. usługom, a w szczególności usługom rynkowym. Niższa dynamika zmian w rolnictwie jest prawdopodobnie związana z istnieniem bufora w postaci bezrobocia ukrytego, amortyzującego rzeczywisty spadek zatrudnienia w okresie dekonunktury (zob. Pomorska mapa...2008)

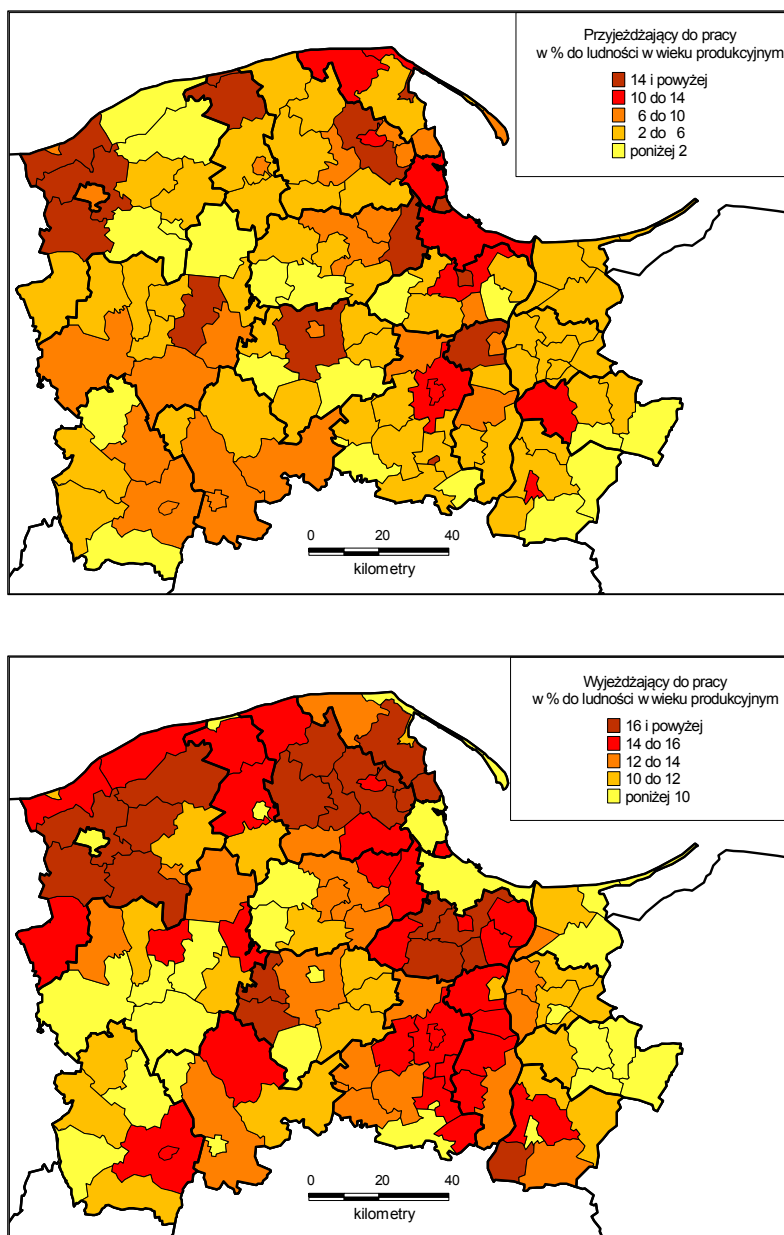
Tworzenie nowych firm a w związku z tym nowych miejsc pracy rozkłada się nierównomiernie w przestrzeni województwa. Największy potencjał ma oczywiście aglomeracja Trójmiasta, do której spora część mieszkańców przyjeżdża do pracy. Relatywnie wysoka mobilność pracowników zaznacza się w powiatach położonych w północnej części województwa (zał.3.13), co niewątpliwie ma związek z lepiej rozwiniętą infrastrukturą komunikacji zbiorowej oraz potencjałem lokalnych rynków pracy większych ośrodków miejskich. Niestety, brak ogólnie dostępnych danych GUS-u uniemożliwia analizę dynamiki zmian, stąd mobilność pracowników obejmuje tylko rok 2006.

Kiedy weźmie się pod uwagę mniejsze jednostki przestrzenne to wyraźnie można wyodrębnić gminy, które stanowią miejsca docelowe codziennych dojazdów do pracy (zał.3.14). Atrakcyjnymi dla dojeżdżających pracowników są miasta powiatowe wraz z ich strefą podmiejską. Gminy wokół Słupska oraz Trójmiasta również cechują się znacznym udziałem ludności pracującej spoza miejsca zamieszkania, co wskazuje na postępującą suburbanizację komercyjną; na tych obszarach lokowane są nowe działalności gospodarcze przyciągające coraz większą liczbę osób poszukujących zatrudnienia.

Powiaty, z których wyjeżdżało do pracy stosunkowo najwięcej ludności znajdują się w centralnej i północnej części województwa pomorskiego (regiony z odpływem powyżej 10% ludności w wieku produkcyjnym). Najwyższe wartości migracji wahadłowych zanotowano jednak w powiatach słupskim oraz wejherowskim i gdańskim, skąd mieszkańcy dojeżdżają do blisko położonych dużych miast (zał.3.14). Miasta na prawach powiatu - Gdańsk i Gdynia, a także Słupsk charakteryzowały się stosunkowo niskim udziałem ludności dojeżdżającej do pracy poza granice administracyjne, co świadczy o relatywnie dobrej ofercie rynku pracy. Wyjątek stanowi miasto Sopot. Podobnie jak w przypadku powiatu gdańskiego i wejherowskiego ludność ciąży do bliskich, ale atrakcyjniejszych pod względem miejsc Gdańska i Gdyni, co potwierdzają wyniki badań przeprowadzonych przez PBS DGA (Migracje szansą województwa pomorskiego...2009). Powiaty znajdujące po wschodniej stronie Wisły cechują się niską mobilnością pracowników, zarówno ze względu na uwarunkowania infrastrukturalne jak również, szczególnie w przypadku powiatu nowodworskiego, ze względu na niedopasowanie podaży pracy do popytu zgłaszanego przez pracodawców z Trójmiasta.

W układzie gminnym zarysowują się dwa pasma o większej mobilności przestrzennej pracowników – jedno w części północnej województwa na linii Słupsk-Trójmiasto, drugie biegnące południkowo na linii Trójmiasto-Tczew i dalej na południe (ryc.4.3). Oprócz strefy podmiejskiej Trójmiasta, to właśnie gminy położone wzdłuż korytarzy transportowych cechują się największymi migracjami

wahadłowymi, co wynika z dostępności komunikacyjnej, w tym także z częstotliwości połączeń autobusowych i kolejowych.

Ryc. 4.3. Przyjeżdżający i wyjeżdżający do pracy według gmin w 2006 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

4.2. Bezrobocie

Poziom bezrobocia, jego struktura oraz rodzaj wpływają w zasadniczy sposób na kształtowanie kapitału ludzkiego. Niewykorzystane zasoby siły roboczej ograniczają rozwój gospodarki, tworząc tym samym lukę między faktycznym rozwojem regionu a jego potencjalnymi możliwościami. Zauważyć można jednak, że w ostatnich latach stopa bezrobocia rejestrowanego w urzędach pracy według danych GUS-u w województwie pomorskim spadała szybciej niż przeciętnie w kraju osiągając w 2008 r. nawet wartość poniżej przeciętnej (tabl.4.2). Podobnie można zauważyć, że stopa bezrobocia mierzona metodą BAEL spadała szybciej w kraju niż przeciętnie w krajach Unii Europejskiej (tabl.4.3), osiągając w 2009 r. wartość niższą niż średnio w Unii.

Tab. 4.2. Stopa bezrobocia w województwie pomorskim i w Polsce w latach 2004-2009

Obszar	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	%					
Polska	19,0	17,6	14,8	11,2	9,5	11,9
Pomorskie	21,4	19,2	15,3	10,7	8,4	12,0

Źródło: *Bank Danych Regionalnych, GUS, 2010*

Tab. 4.3. Stopa bezrobocia w Polsce i Unii Europejskiej w latach 2004-2009

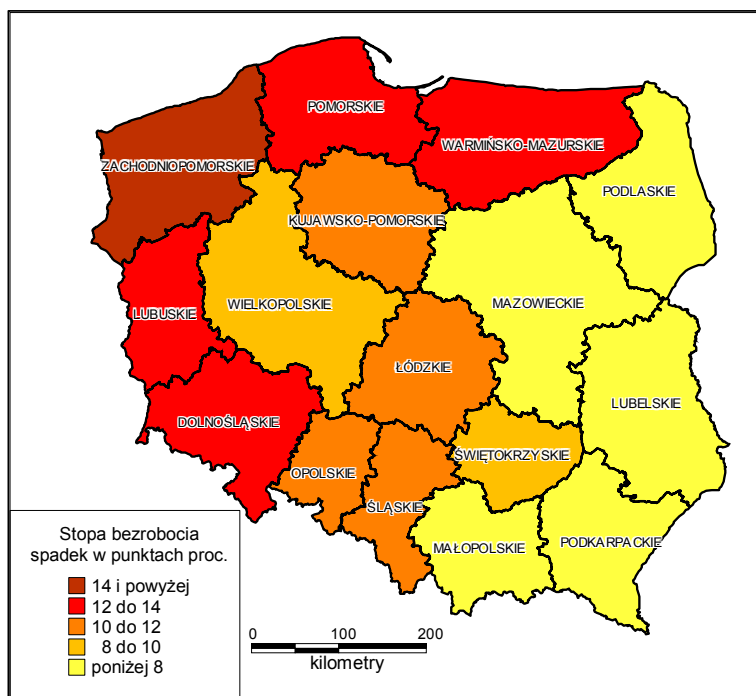
Obszar	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	%					
UE-27	9,0	8,9	8,2	7,1	7,0	8,9
Polska	19,0	17,8	13,9	9,6	7,1	8,2

Źródło: *Bank Danych Regionalnych, GUS, 2010*

Z dostępnych danych wynika, że w 2007 r. województwo pomorskie cechowało się relatywnie wysoką stopą bezrobocia w porównaniu do innych regionów Europy (zał.3.15) wynoszącą 9,5% (wg metodologii BAEL). W kolejnym roku spadła, podobnie jak w pozostałych województwach w Polsce, gdzie osiągnęła wartości sięgające nawet poniżej przeciętnej krajów Unii. W roku 2007 tj. przed nastaniem kryzysu finansowego i fiskalnego stopa bezrobocia była w kraju i w województwie pomorskim relatywnie wysoka. W bardziej uprzemysłowionych regionach Europy lub na obszarach odpływu ludności – np. w krajach bałtyckich notowano niski udział bezrobotnych. Warto podkreślić, że województwo pomorskie notuje niższą stopę bezrobocia w porównaniu z województwami ościennymi – stanowi, więc cel migracji dla tych mieszkańców, nie jest natomiast atrakcyjnym miejscem migracji dla osób z innych regionów Europy.

Relatywnie dobra kondycja gospodarki Pomorza, choć wciąż zbyt mało innowacyjna i niezbyt zdyswersyfikowana sprawia, że stopa bezrobocia w 2008 r. wyniosła jedynie 8,4% przy średniej dla kraju na poziomie 9,5% (wg danych z urzędów pracy). Należy zwrócić uwagę, iż jeszcze kilka lat wcześniej bezrobocie w województwie pomorskim utrzymywało się na wyższym niż przeciętny poziom. Stopa bezrobocia była niższa w 2008 r. w województwach wielkopolskim (6,4%), śląskim (6,9%), mazowieckim (7,3%) i małopolskim (7,5%). Poza województwem śląskim we wszystkich wymienionych, łącznie z pomorskim, notuje się dodatnie saldo

migracji. Jest ono świadectwem dynamicznego rozwoju i relatywnie dobrej sytuacji na rynkach pracy wymienionych regionów. Jeszcze bardziej istotnym jest fakt, że w województwie pomorskim bezrobocie spadało najszybciej spośród wszystkich regionów (ryc.4.4). W latach 2004-2008 spadek bezrobocia wyniósł 61% (przy średniej dla Polski wynoszącej 50%). Równie szybko bezrobocie spadało w województwie pomorskim, gdy wziąć pod uwagę spadek w punktach procentowych (ponad 13 punktów procentowych przy średniej dla Polski wynoszącej 9,5 punktów procentowych). Tylko w województwie zachodniopomorskim spadek był wyższy i wyniósł 14,2 punktów procentowych.

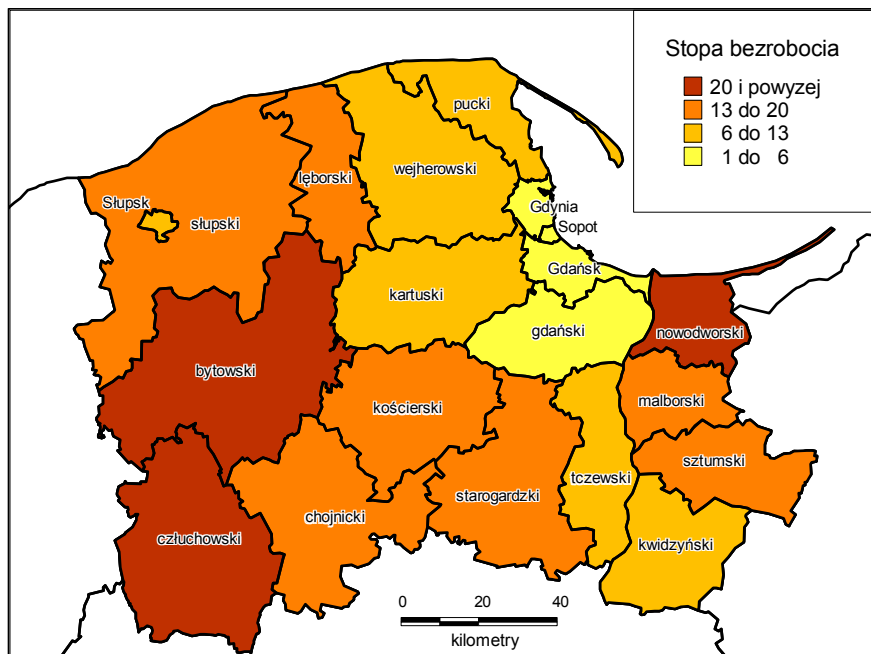

Ryc. 4.4. Spadek stopy bezrobocia według województw w latach 2004-2008
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Korzystne uwarunkowania demograficzne mają bezpośredni wpływ na rynek pracy. Stosunkowo młode społeczeństwo województwa pomorskiego, bardziej aktywne zawodowo, sprzyja ograniczeniu bezrobocia strukturalnego. Instytucje oświaty oraz potencjał gospodarczy dużych ośrodków miejskich sprzyjają napływowi nowych mieszkańców. Ci z kolei, bardziej przedsiębiorczy, przyczyniają się niewątpliwie do powstawania nowych miejsc pracy, a tym samym spadku bezrobocia. Chociaż stopa bezrobocia w województwie oscyluje od lat wokół średniej krajowej, to pozytywnym aspektem jest niewielki udział bezrobotnych z wykształceniem wyższym (w 2008 r. sięgnął zaledwie 7,2% ogółu bezrobotnych, co przy średniej dla Polski wynoszącej 8,5% dało drugą pozycję w kraju). Najwięcej osób bezrobotnych z wyższym wykształceniem zanotowano w 2008 r. w województwach: małopolskim, świętokrzyskim, lubelskim i podlaskim (ponad 10% ogółu bezrobotnych). W latach

2004-2008 następował jednak wzrost udziału bezrobotnych we wszystkich regionach kraju, lecz na Pomorzu wzrost ten był relatywnie niewielki (o 2,9 punktów procentowych) i należał do najniższych w kraju (zał.3.16). Powstające nowe przedsiębiorstwa o coraz wyższej specjalizacji poszukują absolwentów szkół wyższych.

Uogólniona do poziomu województwa stopa bezrobocia kryje zróżnicowania przestrzenne w obrębie regionu pomorskiego. Najmniejszą stopą bezrobocia w 2008 roku charakteryzowały się powiaty tworzące aglomerację trójmiejską i powiat gdański. Znaczna część powiatów województwa osiągnęła jednak stopę bezrobocia wyższą niż 13%. Zauważalna jest tendencja, w której im dalej od Gdańska, Gdyni, Sopotu tym wyżej kształtuje się stopa bezrobocia (ryc.4.5). Wyjątek stanowi tu powiat nowodworski, który mimo bezpośredniego sąsiedztwa z miastem Gdańsk, czyli potencjalnie korzystnego położenia, zalicza się do najgorszych pod względem wielkości stopy bezrobocia. Jest to rezultat niedopasowania strukturalnego podaży pracy do popytu, jaki istnieje w Trójmieście oraz niskiej mobilności przestrzennej (por. Pomorskie Obserwatorium... 2009). Układ przestrzennego zróżnicowania poziomu stopy bezrobocia w regionie pomorskim jest dość trwały i niezależny od zmian poziomu bezrobocia. Wpływ na to mają takie cechy metropolitalnego rynku pracy jak: skala, zróżnicowanie, względnie nowoczesna struktura, duża dostępność i zainwestowanie infrastrukturalne. Wysoka stopa bezrobocia cechuje nadal powiaty położone na obrzeżach województwa, położone daleko od trójmiejskiego rynku pracy – np. powiaty bytowski, człuchowski i in. (por. Pomorskie Obserwatorium... 2009).

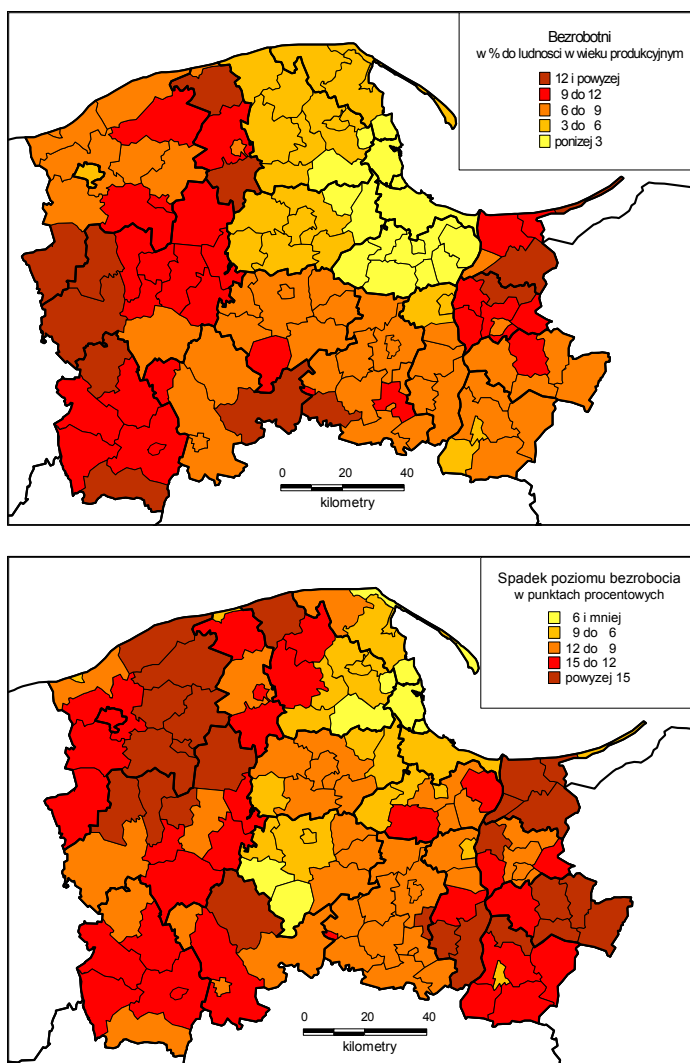

Ryc. 4.5. Stopa bezrobocia w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Trójmiasto i gminy na jego obrzeżu charakteryzują się najniższym udziałem bezrobotnych w relacji do ludności w wieku produkcyjnym. Znaczne obszary województwa pomorskiego, szczególnie na wschodniej jego ścianie reprezentują stosunkowo wysoki udział bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym (ryc.4.6.A). Co ciekawe, to nie granice gmin, a często granice powiatów oddzielają obszary o różnym poziomie bezrobocia.

W gminach charakteryzujących się stosunkowo wysokim udziałem bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym dał się równocześnie zauważyć znaczny na przestrzeni lat 2003-2008 spadek poziomu bezrobocia (ryc. 4.6.B).

Ryc. 4.6. Poziom bezrobocia w 2008 roku i dynamika zmian w latach 2003-2008 w województwie pomorskim według gmin

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Niestety, obszary te wrażliwe są również na wzrost jego poziomu wynikający z koniunktury gospodarczej. Rynek pracy w tych gminach jest bardzo niestabilny i wymaga ciągłej i znacznej interwencji.

Jednym z największych problemów polskiego bezrobocia jest jego wysoki poziom wśród ludzi młodych. Dotyczy on również sytuacji w województwie pomorskim. Bezrobotni do 25 roku życia stanowili tu w 2008 roku 22% ogółu bezrobotnych (w porównaniu do 20,7% w Polsce), przy czym należy zaznaczyć, że był to rok o jednym z najniższych poziomów bezrobocia od wielu lat. Sytuacja na rynku pracy była stosunkowo korzystna, a zatem wysoki poziom bezrobocia w danej grupie wiekowej oznacza szczególne nasilenie problemu dotyczącego określonej grupy ludności województwa pomorskiego.

W całym województwie pomorskim w latach 2003 – 2008 nastąpił spadek liczby osób bezrobotnych w wieku 24 i mniej lat o 69%. Związane to było z ogólnym spadkiem liczby bezrobotnych o 65%. Największe spadki wystąpiły w miastach na prawach powiatu oraz w powiecie gdańskim. Dotyczyły one zatem głównie dużych miast, w których gospodarka szybciej się rozwija i w większym zakresie stwarzała możliwości zarobkowania, a także gdzie dostęp do informacji jest łatwiejszy. Z kolei zmiany wśród bezrobotnych w grupie osób w wieku 55 i więcej lat w województwie pomorskim. Do powiatów o wzrostowej tendencji (o ponad 50%) należały przede wszystkim: kościerski, malborski, człuchowski i starogardzki. Tendencję spadkową w tym zakresie wykazywały pomorskie miasta na prawie powiatów oraz powiat gdański i kwidziński. Jeśli natomiast wziąć pod uwagę udział analizowanej grupy wiekowej w ogóle bezrobotnych to na przestrzeni lat 2003-2008 wzrósł on znacznie w całym województwie od 4 (powiat kościerski) do 11 punktów procentowych (Sopot). Najwięcej bezrobotnych w 2008 roku w województwie pomorskim liczyła grupa w wieku od 25 do 34 lat (27% ogółu bezrobotnych).

Z badań przeprowadzonych dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (Raport końcowy... 2009) wynika, że polityka rynku pracy rozmija się nieco z rzeczywistym zagrożeniem bezrobociem (i zmniejszeniem szans na posiadanie pracy) powodowanych wiekiem. Wiek 25-44 lat, jako samodzielna cecha, negatywnie wpływał na sytuację na rynku pracy. Zatem szczególnie ta grupa była zagrożona bezrobociem, tymczasem zgodnie z Ustawą o promocji zatrudnienia²³ działania urzędów pracy kierowane są szczególnie do osób do 25 i powyżej 50 roku życia. Ponadto środki pomocowe są kierowane z racji samego wieku do osób młodszych lub starszych, pomijając często inne okoliczności jak również efektywność ich wydatkowania.

Wśród zarejestrowanych bezrobotnych w 2008 roku znajdowały się przede wszystkim osoby uprzednio już pracujące (od 75% w powiecie gdańskim do 89% w mieście Słupsku). Struktura ta w latach 2003-2008 ulegała minimalnym zmianom. Liczba osób bezrobotnych zwolnionych z przyczyn dotyczących zakładu pracy spadła województwie tym czasie w województwie pomorskim o 89%. Związane jest to m.in. z faktem, iż ogólna liczba bezrobotnych również w tych latach uległa zmniejszeniu, ale również ze zmianami, jakie następowały w gospodarce (stabilizacja).

Szczególnie niekorzystne jest zjawisko bezrobocia pojawiające się na wsi. Marginalizacja społeczna towarzysząca bezrobociu prowadzi, bowiem na tych obszarach do bierności zawodowej i ubóstwa. Wyrwanie się z tego kręgu zajmuje

²³ Dz. U. z 2004 r., nr 99, poz. 1001

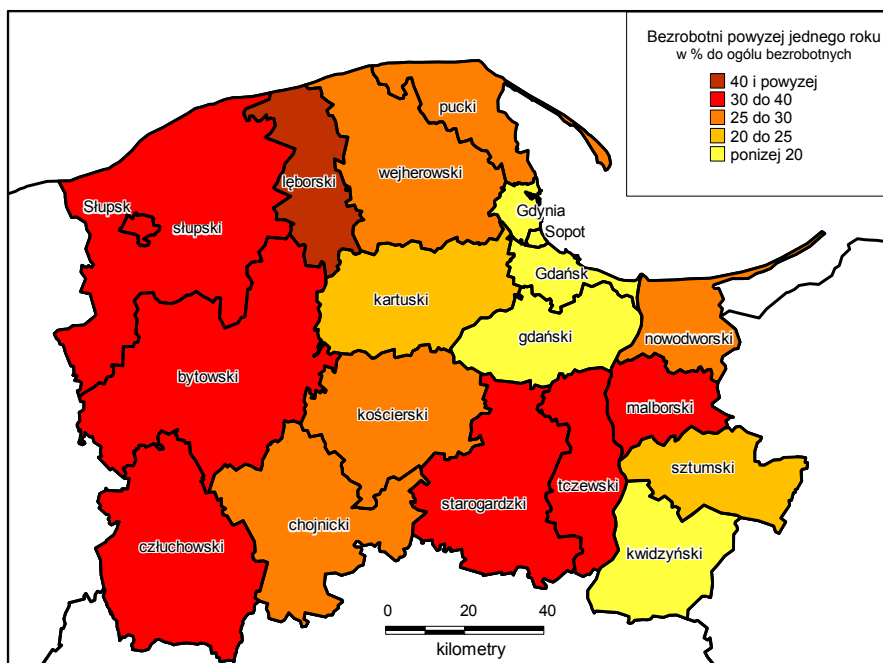
natomiast wiele lat, a dla niektórych osób jest w ogóle niemożliwe. Najwięcej zarejestrowanych bezrobotnych mieszkających na wsi było w powiatach słupskim, kartuskim i gdańskim (ponad 70% ogółu bezrobotnych). Udział bezrobotnych zasadniczo koreluje ze wskaźnikiem urbanizacji. Mniej bezrobotnych na wsi notowano w powiatach, w których udział mieszkańców obszarów wiejskich jest mniejszy.

Podstawowym skutkiem bezrobocia jest pogorszenie położenia ekonomicznego bezrobotnych i ich rodzin. Jest to rezultat spadku dochodów osób, które tracą pracę, co wpływa to na obniżenie poziomu życia i stopnia zaspokojenia potrzeb. Łagodzenie tych skutków następuje poprzez wypłacanie zasiłków dla bezrobotnych. Nie przysługują one jednak wszystkim bezrobotnym i okres ich otrzymywania jest ograniczony (Kwiatkowski, 2006) W zależności od poziomu stopy bezrobocia występującej na danym obszarze w stosunku do przeciętnej stopy w kraju, a także przy uwzględnieniu wieku osoby bezrobotnej i jej okresu składkowego (np. powyżej 50 roku życia, 20-letni okres uprawniający do zasiłku), posiadania na utrzymaniu dzieci do 15 roku życia, pozostawania w związku małżeńskim z osobą, która również jest bezrobotna i która utraciła prawo do zasiłku z powodu upływu przysługującego okresu jego pobierania, zasiłek przyznawany jest na okres 6, 12 lub 18 miesięcy (Ustawa o promocji zatrudnienia). Wśród osób bezrobotnych województwa pomorskiego prawo do zasiłku w 2008 roku miało 23% zarejestrowanych.

Prawie we wszystkich powiatach ponad 1/3 osób pozostawała bez pracy nie dłużej niż 3 miesiące. W niektórych powiatach wskaźnik ten przekraczał nawet 50%. Najszybciej pracę można było znaleźć w Gdyni (63% osób pozostawało bez pracy zaledwie do 3 miesięcy), Gdańsku i powiecie gdańskim (58%), Sopocie (56%) i powiecie kwidzyńskim (52%). Bezrobotnych, którzy krótko poszukiwali pracy było najmniej w powiatach człuchowskim, lęborskim i bytowskim (33-35%).

Stosunkowo krótki okres poszukiwania pracy jest korzystny z punktu widzenia wychodzenia z bezrobocia. Osobom, które na krótko wypadły z rynku pracy zdecydowanie łatwiej można pomóc w znalezieniu zatrudnienia i przystosować je do nowo zaistniałych warunków.

Udział bezrobotnych pozostających bez pracy dłużej niż rok w stosunku do bezrobotnych ogółem ulegał spadkowi (28,1% w 2008 roku w porównaniu do 48,3% w 2006 roku), aczkolwiek w dalszym ciągu w niektórych powiatach wskaźnik ten jest niepokojąco wysoki. Około 40% bezrobotnych w powiecie lęborskim, a także ponad 1/3 w powiecie słupskim i starogardzkim stanowiły osoby pozostające bez pracy dłużej niż rok. Najlepsze (najniższe) pod tym względem wskaźniki osiągnęła aglomeracja trójmiejska i powiat gdański (ryc.4.7).

Ryc. 4.7. Bezrobotni pozostający bez pracy powyżej jednego roku w powiatach województwa pomorskiego w 2008 roku

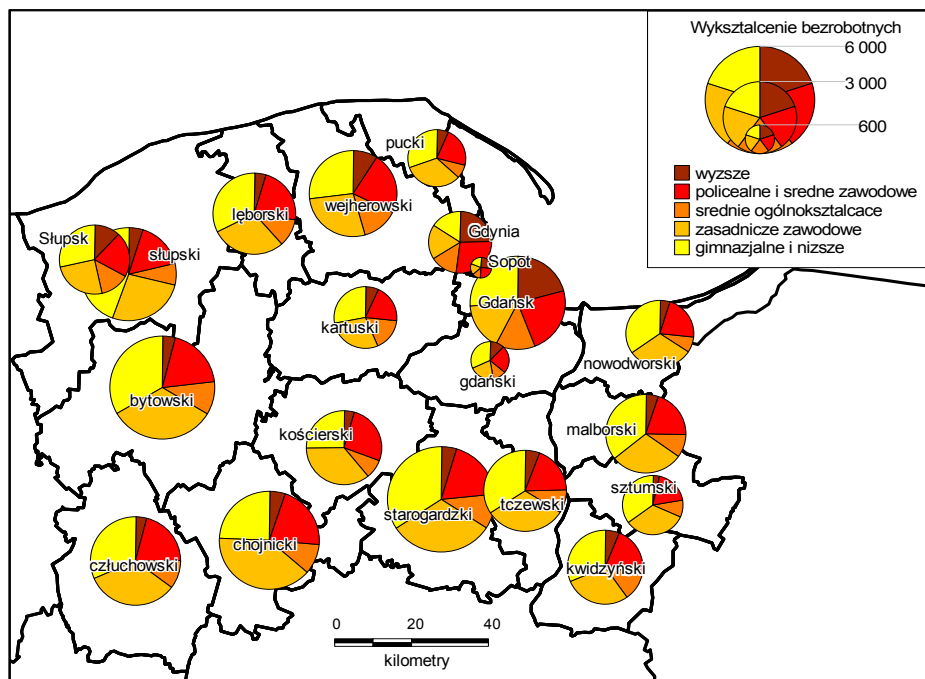
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Niestety wysoki udział długotrwale bezrobotnych (powyżej jednego roku) w bezrobotnych ogółem nie jest korzystny. Poważnym skutkiem bezrobocia, zwłaszcza tego długotrwałego, jest wykluczenie społeczne (por. rozdz. 2.4).

Uwagę zwraca struktura bezrobotnych pod względem wykształcenia w 2008 roku. W porównaniu do innych powiatów aglomeracja trójmiejska (powyżej 20%) jak również miasto Słupsk i powiat gdański (ok. 12%) wyróżnia się stosunkowo wysokim udziałem osób z wykształceniem wyższym (zał. 3.20). Wynika to w zasadniczej mierze z dużej liczby ogółu mieszkańców legitymujących się ukończeniem studiów wyższych i w związku z tym dużą podażą pracy o tym poziomie kwalifikacji, ale może być również efektem zwiększonego zainteresowania uzyskaniem stażu pracy, dofinansowanego ze środków publicznych, jako pierwszego okresu zatrudnienia. W pozostałych powiatach osoby z najwyższym poziomem wykształcenia stanowiły mniej niż 10% ogółu bezrobotnych, co oznacza, że popyt na pracę wysoko kwalifikowaną jest w nich stosunkowo duży.

Odwrotna sytuacja występuje natomiast w przypadku osób z wykształceniem zawodowym (zał. 3.21). W aglomeracji Trójmiasta udział tego rodzaju bezrobotnych w bezrobotnych ogółem nie przekraczał 20%, podczas gdy w większości pozostałych powiatów województwa pomorskiego zbliżał się lub przekraczał 30%. Szczególnie duży udział bezrobotnych z wykształceniem zasadniczym zawodowym zanotowano w powiatach chojnickim (39%) i kościerskim (36%). Generalnie największy problem ze znalezieniem pracy miały osoby z wykształceniem gimnazjalnym i niższym. Największy udział tych osób zanotowano w powiecie słupskim (44%), a także w powiatach bytowskim, nowodworskim, malborskim,

sztumskim, starogardzkim i tczewskim. Wysoki udział osób z niskim poziomem wykształceniem w strukturze bezrobocia oznacza, że na ich pracę nie ma dostatecznego popytu. Liczbę i strukturę bezrobotnych wg wszystkich kategorii wykształcenia przedstawia ryc.4.8. Wynika z niej, że największą liczbę bezrobotnych zarejestrowano w relatywnie mało zaludnionych powiatach: starogardzkim, bytowskim i chojnickim.

Ryc. 4.8. Bezrobotni według wykształcenia w powiatach województwa pomorskiego w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Kobiety jako grupa zawodowa znajdują się w szczególnej sytuacji na rynku pracy. W całym województwie pomorskim udział bezrobotnych kobiet w bezrobotnych ogółem przewyższa 55%. Największe wartości wskaźnik ten osiągnął w 2008 roku w powiatach: wejherowskim, sztumskim, starogardzkim i malborskim (ponad 65%). Najwięcej kobiet bezrobotnych (podobnie jak w przypadku ogółu bezrobotnych) było w przedziale wiekowym 25-34 lata (wyjątek stanowił powiat kartuski).

Struktura wykształcenia bezrobotnych kobiet województwa pomorskiego w 2008 roku była zbliżona do struktury wykształcenia bezrobotnych ogółem. Największy problem ze znalezieniem pracy miały panie z wykształceniem gimnazjalnym i niższym. Dodatkowo w aglomeracji Trójmiasta oraz w Słupsku i powiecie gdańskim w porównaniu do innych powiatów większe trudności miały absolwentki wyższych uczelni. Na perspektywy zawodowe kobiet duży wpływ wywiera jednak poziom ich

edukacji, ponieważ to wykształcenie silnie wpływa na ich zatrudnialność (zob. Raport końcowy... 2009).

W 2008 roku największą grupę bezrobotnych stanowiły kobiety pozostające bez pracy nie dłużej niż 3 miesiące (około 30% ogółu). W niektórych powiatach podobny poziom osiągnęły wskaźniki dotyczące pozostających bez pracy więcej niż 12 miesięcy, w tym w powiecie starogardzkim i lęborskim o ponad 40%.

Sytuacja bezrobotnych kobiet w województwie pomorskim jest trudniejsza niż mężczyzn. Należy zwrócić ponadto uwagę, że bezrobocie dotyka szczególnie grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. Część osób dostaje pomoc formalnie z innej przyczyny niż brak zatrudnienia, choć w rzeczywistości przyczyną ich trudnej sytuacji życiowej jest w zasadniczym stopniu brak dochodów z pracy.

4.3. Zawody deficytowe i nadwyżkowe

Rynek pracy dla swego zrównoważenia wymaga wzajemnego dostosowania się popytu na pracę i podaży zasobów ludzkich. Brak takiego dopasowania prowadzi do deficytu lub nadwyżki, która określana jest przy pomocy wskaźnika intensywności nadwyżki (deficytu) zawodów mierzonego stosunkiem średniej miesięcznej liczby zgłoszonych ofert pracy w danym zawodzie w badanym okresie do średniej miesięcznej liczby zarejestrowanych bezrobotnych w danym zawodzie, w badanym okresie. Zawody nadwyżkowe pojawiają się, gdy na rynku występuje mniejsze zapotrzebowanie niż liczba osób poszukujących pracy w danym zawodzie (por. zał. 3.23-3.24).

Porównując informacje na temat zawodów nadwyżkowych i deficytowych można zauważyć, iż największe niedostosowanie na rynku pracy w różnych powiatach dotyczy grupy robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy, gdzie z jednej strony jest nadmiar osób dysponujących pewnymi kompetencjami i chcących podjąć daną pracę, a z drugiej wiele jest ofert pracodawców pozostających bez odpowiedzi. W trochę mniejszym stopniu problem ten dotyczy grupy pracownicy usług osobistych i sprzedawcy oraz pracownicy przy pracach prostych. Z uwagi na to, że zawody te z reguły wymagają ukończenia szkoły zawodowej lub kursów należałoby się zastanowić nad oferowanymi kierunkami kształcenia w szkołach zawodowych w danych powiatach oraz w większym stopniu dostosować ich ofertę, a także ofertę urzędów pracy (kursy) do trendów pojawiających się na rynku pracy. W szczególnej sytuacji znajdują się osoby wykształcone w zakresie zawodu sprzedawcy. Tylko w Gdyni liczba ofert pracy przewyższała liczbę chętnych do jej podjęcia. W innych powiatach liczba ofert była zawsze niższa - w 2008 roku 4821 osób mogących wykonywać ten zawód nie znalazło zatrudnienia. Podobna sytuacja dotyczy zawodu kucharza, gdzie bez pracy w 16 powiatach pozostało 1229 osób, czy też zawodu ślusarza – 1858 osób bez pracy w 15 powiatach. W związku z powyższym wskazane byłoby ograniczenie miejsc nauki w danych specjalnościach i zwiększenie promocji zawodów, w których występują niedobory kadry na lokalnych rynkach pracy. Przykładem może być zawód robotnika gospodarczego, dla którego w prawie wszystkich powiatach liczba ofert pracy przewyższała liczbę chętnych do jej podjęcia.

Efektywność działań zmierzających do równoważenia rynku pracy (przynajmniej wśród ludzi młodych) mogłaby zwiększyć praca doradców zawodowych

wspierających uczniów już od poziomu gimnazjum w wyborze ich przyszłej drogi edukacyjno-zawodowej. Mogliby oni dostarczać informacji nt. bieżących trendów na rynku pracy, możliwości znalezienia pracy w danym zawodzie w miejscu zamieszkania i w okolicach, możliwości awansu i rozwoju zawodowego oraz prowadzić systematyczną orientację zawodową. Nowoczesna dynamiczna gospodarka wymaga od społeczeństwa aktywności i mobilności różnych zakresach. Aby sprostać tego typu wyzwaniom potrzebne są kompetencje przyszłości oparte na dobrze wykształconych cechach osobowościowych oraz kompetencjach uniwersalnych, kluczowych. Na ich bazie stosunkowo łatwo można budować specjalistyczne kwalifikacje zawodowe i w miarę potrzeby dostosowywać je do zmieniających się wymagań rynku pracy. W celu osiągnięcia zadowalających wyników zadanie ich kształcenia należy rozpoczynać od najmłodszych lat. (por. Pomorska mapa... 2008).

Często jednak w podjęciu zatrudnienia główną przeszkodą nie są braki w wykształceniu i doświadczeniu. Ważny aspekt stanowią też bariery wiekowe, mentalne, zdrowotne czy rodzinne, w tym problemy związane z dojazdem z miejsca zamieszkania do miejsca pracy, brakiem miejsc w przedszkolach i świetlicach zapewniających opiekę dzieciom w różnych porach dnia. Bierność zawodowa jest niekiedy bardziej atrakcyjna od pracy ze względu na możliwość otrzymywania zasiłków, ubezpieczeń i innych świadczeń społecznych (zastępnik wynagrodzenia za pracę).

Oprócz większego dostosowania oferty edukacyjnej ważna staje się więc promocja kształcenia ustawicznego wśród poszukujących pracy. Istotne jest pobudzenie ich aktywności edukacyjnej w kierunku uzupełnienia posiadanych już kwalifikacji bądź całkowitej ich zmiany, ponieważ samo uzupełnienie umiejętności zawodowych w zawodach wcześniej wykonywanych może okazać się niewystarczające. Zmiany w zakresie struktury popytu na produkty i usługi, nowe technologie, zwiększone wymagania względem produktywności i efektywności pracy powodują niekiedy, że tylko nowe kompetencje zawodowe pozwalają na powrót do aktywnej działalności na rynku pracy.

Receptą dla osób szukających zatrudnienia w zawodach sklasyfikowanych jako nadwyżkowe mogłoby być również wspomaganie ich aktywności w kierunku samozatrudnienia.

Z raportu Pomorskiego Obserwatorium Rynku Pracy (Pomorska mapa... 2008) wynika natomiast, że na przyszłe zapotrzebowanie na pracowników wpłyną dzisiejsze tendencje procesów demograficznych. Starzejące się społeczeństwo w większym zakresie będzie potrzebowało opiekunów, terapeutów i personelu medycznego (odpowiednio przygotowanego do zajmowania się osobami starszymi). Biorąc jednak pod uwagę również fakt, iż w województwie pomorskim udział młodych ludzi w ogólnej liczbie populacji jest dość duży, dodatni jest przyrost naturalny, relatywnie wysoki współczynnik dzietności i notuje się postępującą aktywizację zawodową kobiet, to należy się w przyszłości spodziewać również wzrostu zapotrzebowania na zawody związane z opieką nad dziećmi (np. pracownicy przedszkoli, opiekunki do dzieci). Tendencje te można już zauważyć analizując raporty nt. zawodów deficytowych i nadwyżkowych z poszczególnych powiatów (Monitoring zawodów... 2008, Monitoring zawodów 2007). Coraz częściej poszukiwani są pracownicy w zawodach opieki środowiskowej, opiekuna w domu pomocy społecznej, opieki dziecięcej, opieki domowej. Według autorów raportu ze względu na dynamiczny rozwój lotniska w Rębiechowie oraz wzrost znaczenia portów morskich do pracy

poszukiwana będzie większa liczba specjalistów ds. transportu i logistyki. Rozwoju nowych technologii generować będzie natomiast popyt na specjalistów z zakresu informatyki, biotechnologii oraz elektroniki. Zwiększenie zapotrzebowania na pracę dotyczyć będzie również takich zawodów jak: zawody z zakresu usług wellness&spa oraz pokrewnych, specjaliści ds. projektów i pozyskiwania środków unijnych, pracownicy branży budowlanej, specjaliści ds. marketingu nowych branż, specjaliści hodowli zwierząt, specjaliści uprawy roślin, pracownicy opieki społecznej, mechanicy, ślusarze, pracownicy gastronomii, obsługa biurowa i organizacyjna, pracownicy fizyczni - w przemyśle stoczniowym oraz przy produkcji towarów typu: telewizory, lodówki, ekrany komputerowe, sofy.

4.4. Wnioski

1. W województwie pomorskim notuje się ciągle zbyt niski wskaźnik zatrudnienia, zarówno na tle kraju, lecz w szczególności na tle Unii Europejskiej; w ostatnich latach następuje jego dynamiczny wzrost, zarówno w kraju, jak i w regionie.
2. Zatrudnienie kobiet w regionie jest o 15 punktów procentowych niższe niż mężczyzn; osoby starsze pomimo zwiększonej aktywności zawodowej wciąż pozostają grupą zbyt rzadko podejmującą pracę.
3. Współczynnik aktywności zawodowej w regionie nie jest wysoki, co sugeruje, że zbyt duża grupa ludności nie poszukuje aktywnie pracy, a także zbyt wcześnie przechodzi na przedemerytalne świadczenia społeczne.
4. Przekształcenia gospodarki województwa pomorskiego są większe niż przeciętnie dla kraju – udział pracujących w usługach jest większy, natomiast w rolnictwie mniejszy niż średnio dla Polski; do pozytywnych trendów w regionie należy uznać wzrastający w ostatnich latach udział pracujących w usługach rynkowych, w tym szczególnie przy obsłudze nieruchomości i firm.
5. Znaczący dla gospodarki województwa jest tzw. sektor morski. Oprócz niego ważne dla gospodarki Pomorza są branże: chemiczna, elektroniczna i celulozowo-papiernicza; największy realny przyrost dochodów ze sprzedaży w ostatnich latach zanotowano w branży elektronicznej i opiece zdrowotnej, stąd te działalności powinny angażować coraz większą liczbę pracujących.
6. Analiza pracujących w układzie klastrów wskazuje, że największe znaczenie dla regionalnego rynku pracy mają: klaster budowlany, rolno-spożywczy oraz transportowy.
7. Usługi rynkowe w 2008 r. w porównaniu do 2003 roku zwiększyły swoje znaczenie w 16 powiatach województwa; nowe działalności z zakresu pośrednictwa finansowego oraz obsługi nieruchomości i firm otwierane są w szczególności w aglomeracji Trójmiasta, w mniejszym stopniu w średnich miastach powiatowych, co jednak wskazuje na rosnące zapotrzebowanie na usługi wyspecjalizowane.
8. W ostatnich latach udział pracujących w sektorze rolniczym w prawie wszystkich powiatach województwa pomorskiego uległ ograniczeniu na korzyść sektorów usługowego i przemysłowego; w dalszym ciągu znaczny udział zatrudnionych w rolnictwie cechuje powiaty: nowodworski, sztumski, kartuski i kościerski.

9. Relatywnie duży udział pracujących w sektorze przemysłowym notuje się w powiatach: słupskim, kwidzyńskim i tczewskim.
10. Atrakcyjnymi rynkami pracy dla dojeżdżających są miasta powiatowe wraz z ich strefą podmiejską; gminy wokół Słupska oraz Trójmiasta cechują się znacznym udziałem ludności pracującej spoza miejsca zamieszkania, co wskazuje na postępującą suburbanizację komercyjną; na tych obszarach lokowane są nowe działalności gospodarcze przyciągające coraz większą liczbę osób poszukujących zatrudnienia; obszary napływowe migracji wahadłowych mają więc charakter wypowy.
11. Do powiatów, z których wyjeżdża najwięcej pracowników do pobliskich dużych miast należą: słupski, wejherowski i gdański; analiza wyjeżdżających do pracy w układzie gmin wskazuje na dwa pasma o większej mobilności przestrzennej pracowników – jedno w części północnej województwa na linii Słupsk-Trójmiasto, drugie biegnące południkowo na linii Trójmiasto-Tczew i dalej na południe; obszary odpływowe migracji wahadłowych mają charakter pasmowy.
12. Powiaty znajdujące po wschodniej stronie Wisły cechują się niską mobilnością pracowników, zarówno ze względu na uwarunkowania infrastrukturalne jak również, szczególnie w przypadku powiatu nowodworskiego, ze względu na niedopasowanie podaży pracy do popytu zgłaszanego przez pracodawców z Trójmiasta.
13. W ostatnich latach stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie pomorskim spadała szybciej niż przeciętnie w kraju osiągając w 2008 r. wartość poniżej przeciętnej; najmniejszą stopą bezrobocia w 2008 roku charakteryzowały się powiaty tworzące aglomerację trójmiejską i powiat gdański; im dalej od Trójmiasta, tym wyżej kształtuje się stopa bezrobocia.
14. Najmniejszy udział w województwie pomorskim w porównaniu do innych regionów cechował długotrwale bezrobotnych oraz bezrobotnych bez doświadczenia zawodowego, co wskazuje na znaczący potencjał pomorskiego rynku pracy oraz brak rąk do pracy w wybranych branżach.
15. W województwie pomorskim występuje niższy niż przeciętnie w Polsce udział biernych zawodowo pobierających naukę, biernych z powodów chorobowych i niepełnosprawności; pomorskie przewyższa natomiast poziom ogólnopolski pod względem udziału biernych z powodu przejścia na emeryturę; grupa ta ma najwyższy udział w ogóle biernych zawodowo w województwie i dodatkowo ulega on systematycznemu wzrostowi.
16. Uzyskanie pracy oraz jej utrzymanie wymaga często doświadczenia zawodowego; wielu pracodawców zwraca uwagę na brak praktycznego przygotowania do pracy; organizowane przez urzędy pracy staże pomagają wypełnić tę lukę; szczególnie warto zwrócić uwagę na tę kwestię w powiatach, w których udział bezrobotnych bez stażu pracy był wysoki (powiat gdański, sztumski, kartuski, wejherowski); w tych jednostkach szczególnie istotne są ciągłe szkolenia dla osób posiadających niewielkie doświadczenie zawodowe.
17. Najwięcej zarejestrowanych bezrobotnych mieszkających na wsi było w powiatach słupskim, kartuskim i gdańskim (ponad 70% ogółu bezrobotnych); udział bezrobotnych zasadniczo koreluje ze wskaźnikiem urbanizacji.

18. Prawie we wszystkich powiatach ponad 1/3 osób bezrobotnych pozostawała w 2008 r. bez pracy nie dłużej niż 3 miesiące; najszybciej pracę można było znaleźć w Gdyni, Gdańsku i powiecie gdańskim, Sopocie oraz powiecie kwidzińskim.
19. Udział bezrobotnych pozostających bez pracy dłużej niż rok w stosunku do bezrobotnych ogółem ulegał spadkowi (28,1% w 2008 roku w porównaniu do 48,3% w 2006 roku), aczkolwiek w dalszym ciągu w niektórych powiatach wskaźnik ten jest niepokojąco wysoki (np. powiat lęborski – 40%); najlepsze (najniższe) pod tym względem wskaźniki osiągnęła aglomeracja trójmiejska i powiat gdański.
20. Największy problem ze znalezieniem pracy miały osoby z wykształceniem gimnazjalnym i niższym. Największy udział tych bezrobotnych zanotowano w powiecie słupskim (44%), a także w powiatach bytowskim, nowodworskim, malborskim, sztumskim, starogardzkim i tczewskim; szczególnie duży udział bezrobotnych z wykształceniem zasadniczym zawodowym zanotowano w powiatach chojnickim i kościerskim.
21. Udział bezrobotnych kobiet w województwie pomorskim na tle kraju jest ponadprzeciętny; w województwie pomorskim udział bezrobotnych kobiet w bezrobotnych ogółem przewyższał 55% w 2008 r.; największe wartości wskaźnik ten osiągnął w powiatach: wejherowskim, sztumskim, starogardzkim i malborskim; najwięcej kobiet bezrobotnych było w przedziale wiekowym 25-34 lata; największy problem ze znalezieniem pracy miały kobiety z wykształceniem gimnazjalnym i niższym.
22. Bezrobocie dotyka szczególnie grup zagrożonych wykluczeniem społecznym; część osób dostaje pomoc formalnie z innej przyczyny niż brak zatrudnienia, choć w rzeczywistości przyczyną ich trudnej sytuacji życiowej jest w zasadniczym stopniu brak dochodów z pracy.
23. Z danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy wynika, że przy uwzględnieniu czterech najbardziej nadwyżkowych zawodów w każdym powiecie, najczęściej w powiatach województwa pomorskiego nadwyżka pracowników dotyczyła takich zawodów jak: sprzedawca, ślusarz i kucharz.
24. Wśród zawodów deficytowych, w roku 2008 podobnie jak i w roku 2007, najbardziej liczną i znajdującą się w czołówce grupę zawodów stanowiły zawody powiązane z przemysłem stoczniowym: poszukiwani byli spawacze i monterzy części okrętowych; pracownicy w tych zawodach poszukiwani byli nie tylko w Trójmieście, lecz także w innych powiatach, aczkolwiek w przypadku monterów zapotrzebowanie kumulowało się przede wszystkim w Gdańsku, Gdyni oraz w powiecie tczewskim i starogardzkim.

5. Obszary rozwoju i stagnacji w regionie pomorskim – próba delimitacji

Zgodnie z prowadzoną przez Unię Europejską polityką wyrównywania szans rozwojowych, prowadzone są przez samorządy regionalne odpowiednie działania mające na celu wspieranie obszarów słabszych. Jednocześnie wskazuje się na obszary o szczególnym potencjale rozwoju, które powinny być lokomotywami wzrostu dla obszarów stagnujących.

Przedstawiona w poprzednich rozdziałach analiza trendów demograficznych, uwarunkowań rozwoju kapitału ludzkiego i rynku pracy powinna dostarczyć ogólnych wniosków na temat zróżnicowań potencjału rozwojowego w województwie. Aby ocenić zróżnicowania przestrzenne i zidentyfikować podobne do siebie obszary pod względem potencjału rozwojowego posłużono się hierarchiczną analizą skupień. Analizę dla dwudziestu powiatów przeprowadzono metodą Warda²⁴ przy zastosowaniu kwadratu odległości euklidesowej jako miary podobieństwa z użyciem danych zestandaryzowanych.

Do badania skupień wybrano istotne cechy określające potencjał demograficzny, potencjał rynku pracy, opisujące jakość kapitału ludzkiego, a także ilustrujące problemy natury społecznej (w tym zdrowotnej). Wzięte do analizy cechy oraz wartości wskaźników głównie dla roku 2008 (w przypadku braku danych dla lat nieco wcześniejszych) przedstawia tablica 5.1.

Doboru cech dokonano w sposób arbitralny; autorzy badania uznali, że następujące wskaźniki spośród dostępnych bardzo dobrze opisują potencjał demograficzny:

- saldo migracji wewnętrznych na 1000 osób; wskaźnik ten mówi o atrakcyjności miejsca zamieszkania – atrakcyjności rynku pracy i warunków życia co sprawia, że obszary napływowe cechują się coraz wyższym potencjałem demograficznym;
- ludność w wieku przedprodukcyjnym w %; wskaźnik świadczy o młodości demograficznej i potencjale do wzrostu gospodarki w przyszłości;
- ludność w wieku poprodukcyjnym w %; wskaźnik będący destymulantą, choć może być skorelowany w niektórych powiatach z wcześniej wymienionym świadczy o starości demograficznej obszaru i wpływa negatywnie na potencjał rozwojowy badanej jednostki.

Z uwagi na niedostępność danych opisujących zdrowotność mieszkańców województwa pomorskiego wzięto pod uwagę dwa wskaźniki opisujące zgony, świadczące pośrednio o zdrowotności:

- zgony w wyniku chorób układu krążenia w % do ogółu zgonów; wskaźnik ten świadczy o stylu życia mieszkańców będącego wynikiem statusu społecznego i materialnego mieszkańców badanych powiatów;
- zgony w wyniku chorób nowotworowych w % do ogółu zgonów; wskaźnik ten mówi między innymi o potencjale jakim jest jakość środowiska, wskazuje na warunki potencjalnego miejsca zamieszkania.

²⁴ Kaczmarek Z., Parysek J. J., 1977. *Zastosowanie analizy wielowymiarowej w badaniach geograficzno-ekonomicznych* [w:] Z. Chojnicki (red.), *Metody ilościowe i modele w geografii*. PWN, Warszawa

Tab. 5.1. Cechy potencjału rozwojowego powiatów województwa pomorskiego
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Powiat	Saldo migracji wewnętrznych	Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym	Przyczyny zgonów - choroby układu krążenia	Przyczyny zgonów - nowotwory	Niepelnosprawni	Stopa bezrobocia	Zdawalność egzaminu maturalnego	Przyjeżdżający do pracy	Nowo zarejestrowane podmioty gospodarcze	Pracujący w usługach rynkowych	Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto
	na 1000 osób	%	% zgonów ogółem	%	%	%	% do ludności w wieku prod	na 1000 osób	%	Polska = 100		
Bytowski	-1,5	23,7	12,0	36	26	12,4	20,1	80	7,7	7,0	19	80,3
Chojnicki	0,6	23,4	13,6	39	27	14	14,7	83,1	7	9,1	24	74,4
Człuchowski	-3,8	22,0	12,8	36	29	13,4	20,7	75,3	7,2	7,2	19	80,8
Gdańsk	-0,1	16,4	18,5	35	29	13,1	2,6	83,5	10,2	11,7	44	121,8
Gdańsk	14,6	22,8	11,2	33	30	13,2	3,5	78,6	9,8	11,1	33	89,8
Gdynia	-3,2	16,5	18,8	34	31	15,7	2,3	88,3	13,3	11,9	49	110,6
Kartuski	7,1	26,9	11,3	43	24	13,3	6,3	85,2	8,4	9,6	19	79,8
Kościerski	-0,4	24,5	12,9	33	32	16,1	13,8	80,1	7,7	10,3	20	75,5
Kwidziński	-1,2	22,9	11,9	41	27	14,4	9,9	81,8	7,3	7,0	18	89,3
Łęborski	-1,4	22,6	13,0	38	28	12,2	16,3	84,1	8,4	10,7	26	84,2
Malborski	-1,2	20,5	14,3	43	24	18,2	17,8	81,2	4,1	8,3	29	84,1
Nowodworski	0,9	21,3	13,4	43	26	16,2	21,9	80,2	4,3	13,3	20	78,8
Pucki	4,3	23,7	12,1	38	27	11,5	8,4	77,9	9,7	36,5	25	83,2
Ślupsk	-2,0	16,9	16,8	33	28	13,2	6,6	84	9,4	9,3	41	84,5
Ślupski	-0,1	22,1	12,3	32	30	12	16,2	85,9	9,8	7,2	13	76,3
Sopot	-6,7	12,3	24,6	36	30	14,7	1,9	81,1	23,3	14,8	55	117,8
Starogardzki	0,1	22,9	13,3	35	27	13,9	13,8	83	7,1	8,1	21	86,3
Sztumski	-3,8	22,8	11,7	42	26	17,3	16,9	73,9	6	8,0	15	76,9
Tczewski	-1,5	21,8	13,6	38	27	15,2	9,7	79,3	7,8	8,8	24	87,8
Wejherowski	9,8	23,9	11,8	32	27	12,2	8,1	82,6	8,9	11,2	29	86,3

Aby ocenić jakość kapitału ludzkiego i jego bezpośredni oraz pośredni (odłożony w czasie) wpływ na rynek pracy wybrano trzy wskaźniki syntetycznie opisujące potencjał badanych powiatów:

- udział osób niepełnosprawnych w % do ogółu mieszkańców; wskaźnik mówi o istniejących barierach ze strony podaży pracy;
- stopę bezrobocia w %; wskaźnik świadczy o niedopasowaniu podaży pracy do popytu na nią i wskazuje na obszary problemowe w tym aspekcie;
- zdawalność egzaminu maturalnego w %; wskaźnik mówi o jakości wykształcenia na poziomie szkoły średniej i wskazuje na przyszłą sytuację na rynku pracy;

Do oceny potencjału gospodarczego, zaawansowania przemian gospodarczych i atrakcyjności lokalnych rynków pracy wybrano cztery dobrze opisujące owe potencjał wskaźniki:

- przyjeżdżających do pracy w % do ludności w wieku produkcyjnym; wskaźnik mówi o atrakcyjności rynku pracy danego powiatu dla osób z innych powiatów;
- liczbę nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców; wskaźnik świadczy o przedsiębiorczości mieszkańców i możliwościach rozwoju firm w danych powiatach;
- udział pracujących w usługach rynkowych w %; wskaźnik mówi o dokonanych przekształceniach gospodarczych oraz potencjale do tworzenia nowych miejsc pracy w usługach rynkowych;
- przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto (Polska = 100); wskaźnik świadczy o sile/słabości lokalnych gospodarek i częściowo o wytwarzaniu przez nie odpowiednich dochodów.

Przyjęta w opracowaniu metoda mająca na celu poszukiwanie podobnych do siebie obszarów pod względem potencjału demograficznego, potencjału kapitału ludzkiego, rynku pracy i gospodarczego pozwala uwzględnić wiele wskaźników łącznie, co jest jej mocną stroną. Na tej podstawie można wskazać obszary o dużym potencjale rozwoju i obszary stagnacji, które cechują się wieloma wskaźnikami. W odróżnieniu od metody jakościowej, zastosowana w opracowaniu metoda Warda uwzględniająca jednakowo istotnych kilkanaście wskaźników pozwala w sposób zobiektywizowany wskazać takowe obszary²⁵. Po dokonaniu standaryzacji wartości i przeprowadzeniu analizy skupień ową metodą uzyskano następujące podobne do siebie obszary (skupienia):

- **skupienie pierwsze** zawiera duże ośrodki miejskie jak Trójmiasto i Słupsk; nazwano je **skupieniem wielkomiejskim**;
- **skupienie drugie** zawiera trzy powiaty zlokalizowane we wschodniej części województwa, położone na Żuławach sąsiadujące ze sobą oraz położone blisko Trójmiasta. Są to powiaty: malborski, nowodworski i sztumski, które znacznie różnią się od pozostałych; nazwano je **skupieniem żuławskim**;
- **skupienie trzecie** zawiera powiaty zlokalizowane w intensywnie oraz ekstensywnie urbanizującej się strefie podmiejskiej Trójmiasta; są to powiaty: gdański, wejherowski, kartuski i pucki, przy czym powiaty gdański i wejherowski wykazują duże podobieństwo do siebie; cały ten nazwano **skupieniem suburbanizacji**;

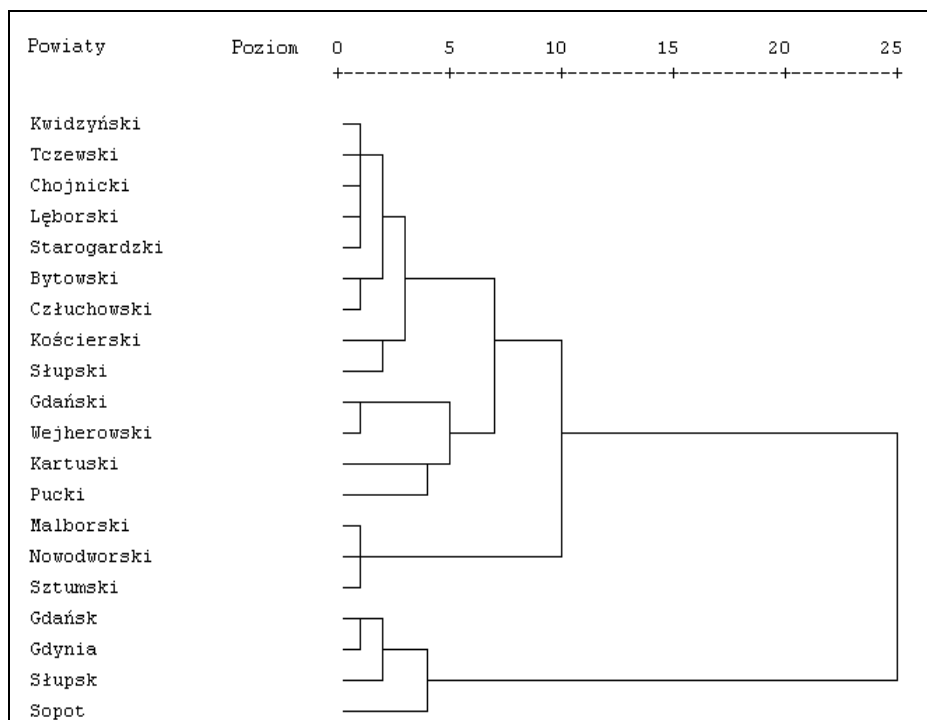
²⁵ należy zaznaczyć, że dobór wskaźników zawsze pozostaje subiektywny

- **skupienie czwarte** zawiera wszystkie pozostałe powiaty, przy czym powiaty kościerski i słupski są do siebie bardziej podobne niż do pozostałych, powiaty bytowski i człuchowski także się różnią od pozostałych jednostek – choć w mniejszym stopniu; nazwano je **skupieniem** szeroko pojętego **zaplecza aglomeracji**.

Dokonana hierarchizacja powiatów pozwoliła na wskazanie podobieństw obszarów, uwzględniając dwanaście istotnych, w ocenie autorów, cech. Wynik analizy metodą Warda pozwala stwierdzić, że uwzględniając owe cechy, przy dokonaniu cięcia na poziomie piątym zostały zidentyfikowane obszary **znacznie różniące się** między sobą pod względem potencjału demograficznego i społecznego. Podobieństwa powiatów przedstawiono na pomocą dendrogramu (ryc.5.1).

Analiza metodą Warda z zastosowaniem danych standaryzowanych pozwala na porównanie między sobą wartości średnich poszczególnych wskaźników dla czterech skupień. Z tego względu, że niektóre cechy są stymulantami, a inne destymulantami, wnioskowanie przeprowadzono oddzielnie dla dwóch grup cech. Potencjał demograficzny określony za pomocą salda migracji oraz udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym wskazuje, że wyraźnie różnią się od pozostałych powiaty skupienia określonego mianem suburbanizacji (wysokie dodatnie saldo migracji) oraz określone mianem wielkomiejskiego (mały udział ludności w wieku przedprodukcyjnym; ryc.5.1).

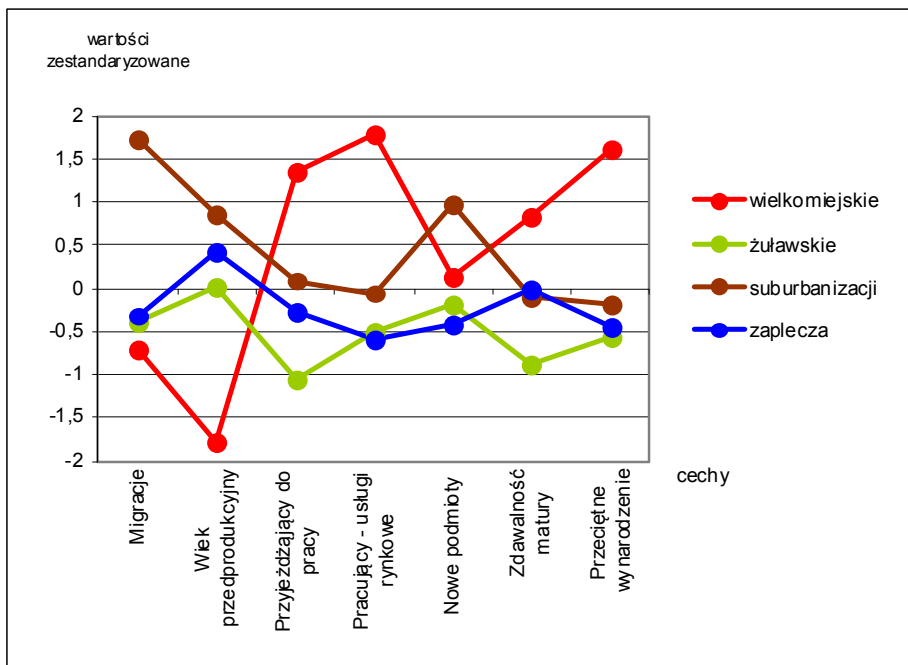
Powiaty grodzkie województwa pomorskiego wykazują również ponadprzeciętne wskaźniki w zakresie przyjazdów do pracy, wysokości wynagrodzeń oraz zdawalności matury. Miasta aglomeracji mają więc znaczący potencjał własnego rynku pracy oraz w zakresie edukacji. W powiatach suburbanizacji notuje się ponadprzeciętne wskaźniki zarejestrowanych nowych podmiotów gospodarczych. Bardzo niewiele osób przyjeżdża do pracy do powiatów położonych na wschodzie województwa, również w tych powiatach notuje się niską zdawalność matury, co nie najlepiej świadczy o poziomie edukacji. W skupieniu powiatów określonych mianem zaplecza notuje się natomiast najniższe wskaźniki dotyczące rejestracji nowych podmiotów.

Ryc. 5.1. Podobieństwa powiatów pod względem cech potencjału demograficznego i społecznego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z tab.5.1

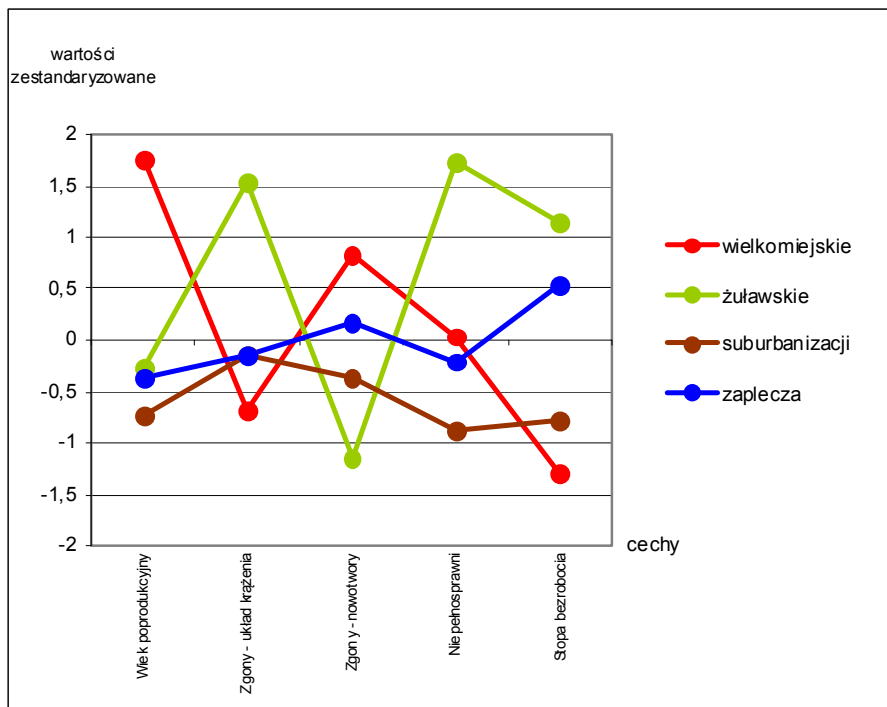
Niski na tle województwa jest także w tych powiatach udział pracujących w usługach rynkowych. Przedsiębiorczość mieszkańców powiatów „zaplecza” jest przeciętnie mniejsza niż pozostałych trzech skupieniach. Biorąc pod uwagę udział pracujących w usługach rynkowych a także wysokość przeciętnego wynagrodzenia zwraca uwagę fakt, iż różnice między skupieniami: żuławskim, suburbanizacji i zapleczem są bardzo małe. Oznacza to, że poziom wynagrodzeń oraz udział pracujących w usługach rynkowych w powiatach zaliczonych do tych skupień są podobne.

Ryc. 5.2. Skupienia województwa pomorskiego i cechy potencjału demograficznego i społecznego o charakterze stymulant²⁶
Źródło: opracowanie własne na podstawie tab.5.1

Analiza cech o charakterze destymulant pozwala wyraźnie stwierdzić, że obszarami wyróżniającymi się znacznie od pozostałych są skupienia tzw. wielkomiejskie oraz żuławskie (ryc.5.3). W miastach aglomeracji notuje się duży udział ludności w wieku poprodukcyjnym oraz relatywnie wysoką śmiertelność z powodu nowotworów (w porównaniu do zgonów z innych przyczyn). Niską stopę bezrobocia świadczącą o stosunkowo korzystnej sytuacji na rynku pracy notuje się w miastach aglomeracji oraz w powiatach suburbanizacji. W tzw. skupieniu żuławskim zwraca uwagę wysoka śmiertelność z powodu układu krążenia – styl życia mieszkańców powiatów położonych na wschodzie województwa znacznie odbiega na niekorzyść w porównaniu do pozostałych. Zwraca uwagę również stosunkowo wysoki udział osób niepełnosprawnych pośród społeczności tych powiatów. Niski poziom wykształcenia przekłada się z kolei na wysoką stopę bezrobocia, która wyróżnia także na niekorzyść skupienie nazwane zapleczem aglomeracji.

²⁶ Im wyższa wartość dodatnia tym cecha korzystniejsza

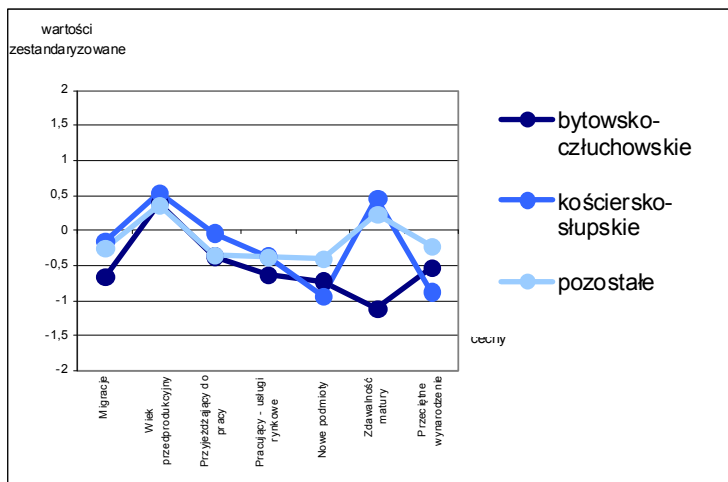

Ryc. 5.3. Skupienia województwa pomorskiego i cechy potencjału demograficznego i społecznego o charakterze destymulant²⁷

Źródło: opracowanie własne na podstawie tab.5.1

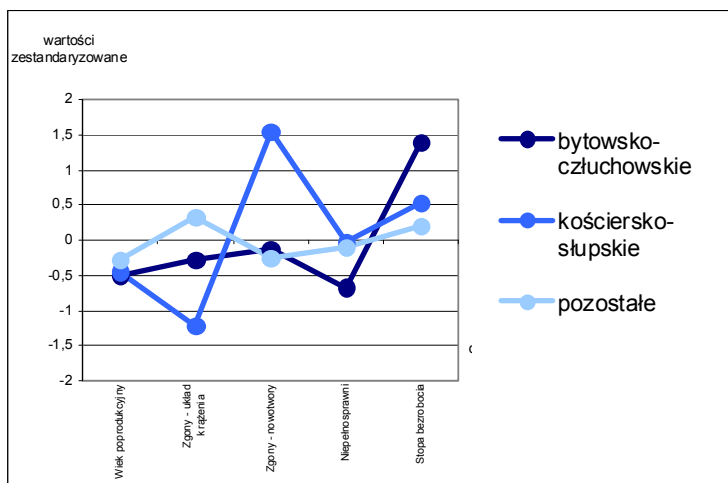
Z ryciny 5.1, przedstawiającej cztery główne skupienia, zauważyć można, że w skupieniu nazwanym zaplecze można wyróżnić podobne do siebie powiaty. Wskazać można więc na trzy mniejsze skupienia: bytowski i człuchowski, kościerski i słupski oraz pozostałe jednostki. Należy jednak podkreślić, że owe trzy skupienia są do siebie stosunkowo podobne. Wspomniane pozostałe jednostki (pięć powiatów – kwidzyński, tczewski, chojnicki, lęborski i starogardzki) wykazują bardzo podobne natężenie wskaźników badanych cech. Powiaty bytowski i człuchowski wyróżniają się na tle dziewięciu powiatów tzw. zaplecza pod względem niskiej zdawalności matur (wartość uśredniona dla dwóch powiatów; ryc. 5.4). Podniesienie poziomu nauczania jest istotne właśnie w tych powiatach. Wartości pozostałych wskaźników o charakterze stymulant są w trzech skupieniach do siebie bardzo podobne.

²⁷ im wyższa wartość dodatnia tym cecha mniej korzysta

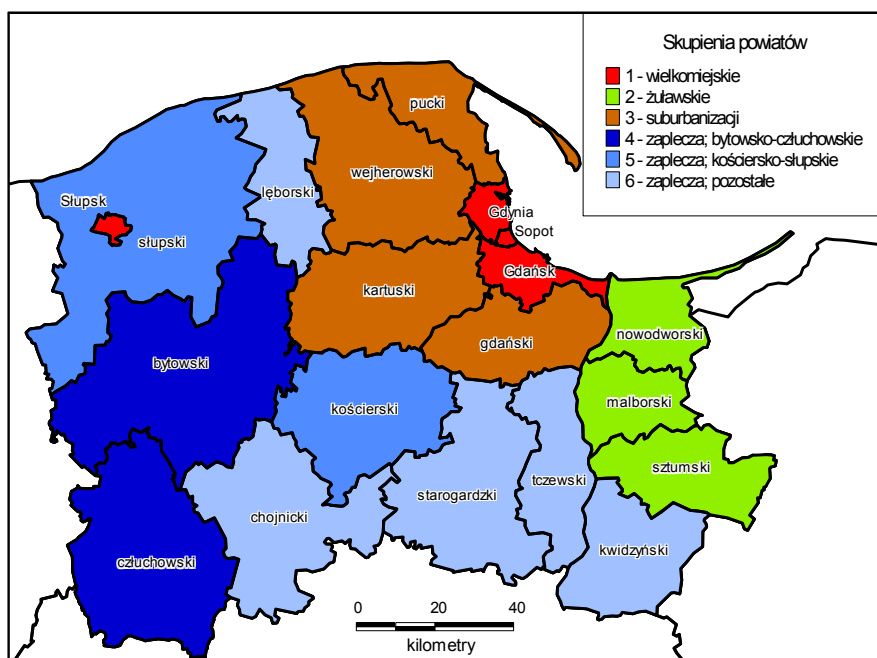
Ryc. 5.4. Skupienia wewnątrz skupienia nazwanego zapleczem oraz cechy potencjału demograficznego i społecznego o charakterze stymulant
Źródło: opracowanie własne na podstawie tab.8.1

Nieco więcej różnic ujawniło się między trzema analizowanymi skupieniami, gdy wziąć pod uwagę „negatywne” cechy (ryc.5.5). Większą relatywnie śmiertelność z powodu nowotworów notuje się w powiatach kościerskim i słupskim (uśredniając wartości obu powiatów). W skupieniu nazwanym bytowsko-człuchowskim na tle pozostałych dwóch skupień zanotowano mniejszy udział niepełnosprawnych, natomiast większy udział bezrobotnych wśród ludności aktywnej zawodowo, co stanowi ważny problem właśnie w tych powiatach.

Ryc. 5.5. Skupienia wewnątrz skupienia nazwanego zapleczem oraz cechy potencjału demograficznego i społecznego o charakterze destymulant
Źródło: opracowanie własne na podstawie tab.8.1

Obszarami o szczególnym potencjale rozwoju są powiaty grodzkie, nazwane skupieniem wielkomiejskim (ryc.5.6). Na ujawnienie się takiego skupienia przy zastosowaniu metody Warda wpływ miały zastosowane wskaźniki, wśród których szczególnie: wysoki udział gospodarki sektora prywatnego, wysoki poziom wynagrodzeń, wysoki udział pracowników dojeżdżających do pracy wśród ludności w wieku produkcyjnym oraz niski poziom bezrobocia²⁸. Uwagę zwraca fakt, że obniżeniu ulega potencjał demograficzny. Negatywne zjawiska w tym zakresie nie są jednak znaczącym zagrożeniem dla rozwoju miast ze względu na wzrost potencjału demograficznego blisko położonych stref podmiejskich.

Ryc. 5.6. Podobieństwa powiatów województwa pomorskiego pod względem potencjału demograficznego i społecznego

Źródło: opracowanie własne na podstawie tab. 8.1

Do zidentyfikowanych obszarów o silnym potencjale zarówno demograficznym jak i społecznym należą powiaty otaczające Trójmiasto. Ich wyodrębnienie nastąpiło głównie na skutek wysokiego dodatniego salda migracji a także wysokiego poziomu przedsiębiorczości mieszkańców. Wzrost jakości kapitału ludzkiego w tych powiatach będzie promieniował na obszary położone dalej od aglomeracji. Z kolei powiaty tzw. zaplecza aglomeracji posiadają głównie potencjał demograficzny; notuje się w nich wysoki udział ludności w wieku przedprodukcyjnym. Jakość kapitału ludzkiego mierzona zdawalnością matury jest w tych powiatach na tle województwa przeciętna, a szczególnie w powiecie człuchowskim wysoce niezadowolająca. Ośrodkami rozwijającymi się intensywnie są Kwidzyn oraz

²⁸ Wskazują na to znaczne odchylenia od pozostałych skupień *in plus* na ryc. 8.2 i znaczne odchylenia *in minus* na ryc. 8.3

Chojnice, jednak uśredniając odpowiednie wskaźniki na całe powiaty, nie wyróżniają znacząco *in plus* w porównaniu do powiatów sąsiadujących z Trójmiastem. Obszarami, które wymagają szczególnej interwencji są powiaty położone we wschodniej części województwa. Na wyodrębnienie skupienia żuławskiego spośród zastosowanych wskaźników miały szczególne znaczenie: niski udział przyjeżdżających do pracy, niski udział zdających matury, wysoka śmiertelność z powodu układu krążenia, wysoki udział osób niepełnosprawnych i wysoka stopa bezrobocia. Wyłącznie wsparcie prorozwojowe służące młodym pokoleniom oraz zwiększenie ich mobilności może przynieść za wiele lat wzrost poziomu dobrobytu społecznościom lokalnym po wschodniej stronie województwa.

Sugestia

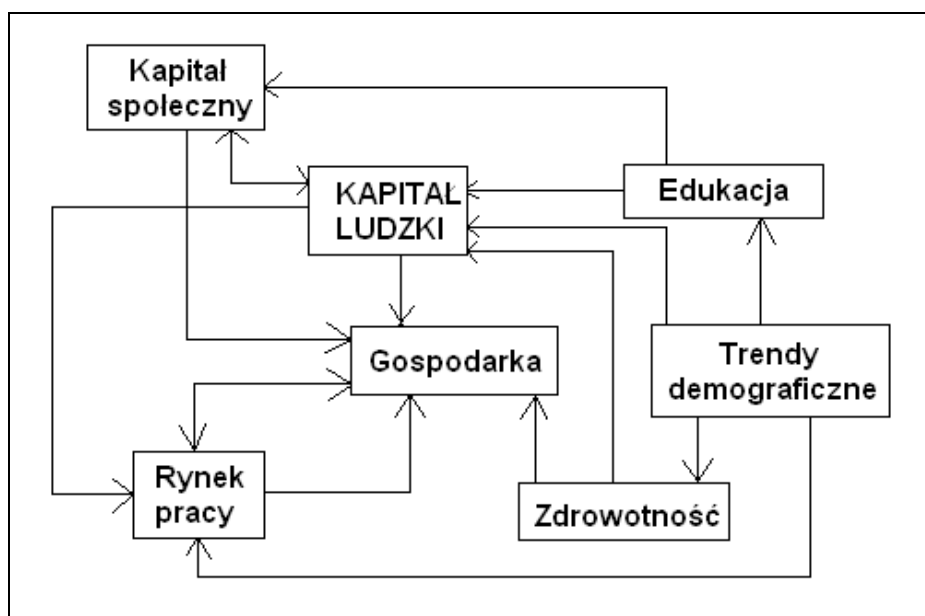
Z przeprowadzonych w 1. rozdziale procesów i prognoz społeczno-demograficznych wynika, że można również zaproponować nieco zmodyfikowany podział województwa pomorskiego, respektując nie tylko zasadę spójności społeczno-gospodarczej, ale również funkcjonalno-przestrzennej wyznaczonych obszarów. Proponowane obszary pogrupowano w następujące podregiony:

- **Trójmiejski** (m. Gdańsk, m. Gdynia, m. Sopot)
- **Suburbanizacyjny** (powiaty: wejherowski, pucki, kartuski, gdański)
- **Wschodni** (powiaty: nowodworski, malborski, sztumski, kwidzyński)
- **Południowy** (powiaty: tczewski, starogardzki, chojnicki, kościerski)
- **Zachodni** (m. Słupsk i powiaty: słupski, lęborski, bytowski, człuchowski)

To podejście, poza typowymi metodami analizy przestrzennej oraz informacji statystycznej, wymagałoby zastosowania metodologii z zakresu badań jakościowych dla realizacji pogłębionych studiów społecznych w oparciu o kontekst historyczny i kulturowy wskazanych obszarów.

6. Rozwój kapitału ludzkiego w kontekście trendów demograficznych oraz rozwoju edukacji i rynku pracy w regionie pomorskim

Jak wskazano w powyższych analizach, najważniejszymi czynnikami, które bezpośrednio kreują kapitał ludzki i stanowią o jego poziomie, są **trendy demograficzne** i **rozwój edukacji** na każdym poziomie i w każdym wieku, które z kolei decydują o kierunkach i rozwoju **rynku pracy**, a ten oddziałuje na rozwój społeczny i gospodarczy regionu (por. ryc.6.1).

Ryc. 6.1 Schemat współzależności pomiędzy demografią, edukacją, kapitałem ludzkim i rynkiem pracy

Źródło: opracowanie własne

Dla uporządkowania znaczenia i siły wpływu poszczególnych zagadnień na jakość kapitału ludzkiego, zastosowano popularną technikę analityczną, zwaną analizą SWOT (ryc.6.2).

	POZYTYWNE	NEGATYWNE
TERAŻNIEJSZOŚĆ	S Mocne strony	W Słabe strony
PRZYSZŁOŚĆ	O Szanse	T Zagrożenia

Ryc. 6.2. Diagram analizy SWOT

Źródło: Opracowanie własne

W oparciu o przeprowadzone analizy informacji statystycznych oraz raportów i opracowań podejmujących zagadnienia kształtowania i podnoszenia jakości kapitału ludzkiego w regionie pomorskim, poniżej przedstawiono analizę SWOT głównych składowych budujących kapitał ludzki regionu: demografię, edukację i rynek pracy.

D E M O G R A F I A	
Mocne strony: • Stosunkowo młoda struktura wieku • Spadek wskaźnika obciążenia demograficznego • Lepsze niż średnio w kraju wskaźniki ruchu naturalnego • Dodatnie saldo migracji ogółem	Słabe strony: • Ujemne saldo migracji zagranicznych • Oznaki starzenia populacji regionu pomorskiego • Postępujące podziały regionu na obszary napływu i odpływu migracyjnego
Szanse: • Kontynuacja napływu migracyjnego spoza regionu • Wzrost grupy populacji w wieku produkcyjnym	Zagrożenia: • Odpływ migracyjny poza granice regionu osób młodych i dobrze wykształconych • Depopulacja obszarów o słabszych wskaźnikach demograficznych

E D U K A C J A	
Mocne strony: • Poprawa warunków nauczania w szkołach podstawowych • Postępująca komputeryzacja szkół wiejskich • Systematyczny wzrost liczby studentów • Elastyczna oferta niepublicznych szkół wyższych uwzględniająca potrzeby rynku	Słabe strony: • Słaby poziom opieki i wychowania przedszkolnego • Utrudniona dostępność do liceów ogólnokształcących w obszarach wiejskich • Słaby poziom zdawalności matur w regionie
Szanse: • Rozwój sieci placówek przedszkolnych (zespołów i oddziałów) w obszarach wiejskich • Rozwój placówek filialnych liceów powiatowych w mniejszych ośrodkach dla zwiększenia dostępności z obszarów wiejskich • Istotny wzrost studiujących kierunki techniczne i nauki eksperymentalne	Zagrożenia: • Zjawisko zamykania szkół podstawowych • Łączenie klas z powodu obniżania kosztów • Brak możliwości kontynuacji nauki z powodów finansowych • Słabe reakcje na potrzeby rynku pracy ze strony edukacji

R Y N E K P R A C Y	
Mocne strony: • Siła przyciągania ośrodka trójmiejskiego • Duża elastyczność rynku pracy • Większy udział MSP niż średnio w Polsce	Słabe strony: • Zbyt mała liczba pracowników o profilu technicznym • Niższy poziom innowacyjności gospodarki
Szanse: • Dalszy napływ i osiedlanie się młodych i dynamicznych ludzi z województw sąsiednich • Rozwój przedsiębiorczości • Wzrost liczby studiujących kierunki techniczne • Transfer technologii z sektora B+R do sfery produkcyjnej	Zagrożenia: • Drenaż mózgów do innych ośrodków miejskich i za granicę • Odpływ pracowników wykwalifikowanych z regionu • Niewykorzystanie potencjału naukowo-rozwojowego Trójmiasta dla rozwoju sfery gospodarczej regionu

7. Rekomendacje proponowanych działań dla polityki regionalnej

Przeprowadzona analiza zmian demograficznych, systemu edukacji, jakości kapitału ludzkiego oraz przeobrażeń rynku pracy, a także wnioski zawarte w opracowaniach i raportach, do których odwoływali się autorzy, pozwalają na sformułowanie ogólnych zaleceń.

W ramach kompetencji samorządu województwa należy rozważyć w terminie krótko- i średniookresowym:

1. Zwiększenie dostępności do przedszkoli na obszarach wiejskich przez wspieranie tworzenia tzw. małych przedszkoli; wspieranie nowych form edukacji przedszkolnej prowadzonej przez partnerów społecznych, upowszechnianie alternatywnych form edukacji przedszkolnej.
2. Działania na rzecz wprowadzenia elastycznego czasu pracy przedszkoli miejskich, dostosowanego do potrzeb pracujących rodziców; wyznaczenie (po zbadaniu potrzeb) przedszkoli, które będą pracowały dłużej albo będą miały zmieniony, stosownie do potrzeb, czas pracy.
3. Stworzenie ofert ośrodków przedszkolnych, z krótszym wymiarem godzin pracy dla dzieci matek niepracujących, współpraca w tym zakresie z placówkami niepublicznymi.
4. Biorąc pod uwagę bardzo niski wskaźnik upowszechnienia edukacji przedszkolnej, trudną sytuację finansową gmin (zwłaszcza wiejskich) i wielu rodzin, winno się stworzyć warunki do korzystania z zajęć edukacyjnych w czasie krótszym niż przedszkole, prowadzonych w ramach klubów, świetlic, ośrodków przedszkolnych czy grup zabawowych.
5. Wobec niechęci rodziców z rodzin o niskim SES (statusie ekonomiczno-społecznym) należy przeprowadzić działania o charakterze informacyjno-promocyjnym, wskazujące korzyści uczestnictwa dzieci w edukacji przedszkolnej, adresowane w szczególności do środowisk o najniższym wskaźniku upowszechnienia edukacji przedszkolnej.
6. Dla wspierania rozwoju kapitału ludzkiego i umiejętności indywidualnych, winno się zadbać szczególnie o uczniów zdolnych poprzez: wykorzystanie narzędzi informatycznych ułatwiających samodzielną naukę, finansowanie zajęć indywidualnego programu i toku nauki, rozwój systemu stypendialnego, organizowanie specjalistycznych zajęć, obozów naukowych, konsultacje z nauczycielami akademickimi itd.
7. Z powodu niedoboru na rynku pracy pracowników „z zawodem”, spowodowanego zbyt pochopnymi decyzjami o zamykaniu szkół zawodowych oraz ich niskiej oceny i negatywnego postrzegania, należy przeprowadzić kampanię informacyjną zmieniającą dotychczasowy wizerunek szkół zawodowych wśród uczniów i rodziców (np. w formie folderu czy też

internetowego informatora o zawodach i możliwościach zatrudnienia po zdobyciu określonych kwalifikacji zawodowych).

8. Zapewnienie środków finansowych na modernizację i wzbogacanie bazy techniczno-dydaktycznej szkół zawodowych, zgodne z wymogami nowoczesnej i konkurencyjnej gospodarki.
9. Uruchomienie subregionalnych centrów kształcenia ustawicznego, korespondujących bezpośrednio z potrzebami edukacji i lokalnego rynku pracy (przy wykorzystaniu funduszy UE), które mogą okazać się dużo bardziej skuteczne niż działalność jednego – regionalnego – centrum.
10. Położenie nacisku na poprawę jakości oraz wzrost atrakcyjności edukacji na poziomie zawodowym przez organizowanie kursów przygotowania pedagogicznego dla specjalistów zainteresowanych pracą w szkole zawodowej, włączenie organizacji pracodawców w proces kształcenia zawodowego w ramach podpisywanych porozumień, organizowanie praktyk uczniowskich i kursów dla nauczycieli przedmiotów zawodowych u pracodawców, w tym z wykorzystaniem środków UE.
11. Likwidację tzw. wykluczenia cyfrowego poprzez wprowadzenie powszechnego dostępu do Internetu, szczególnie w obszarach peryferyjnych regionu, które z racji dystansu fizycznego i ekonomicznego, stają się podstawową barierą dostępu do edukacji i rynku pracy.
12. Położenie nacisku na edukację dorosłych poprzez rozszerzanie oferty edukacyjnej szkół dla dorosłych, w tym uruchomienie nowych kierunków kształcenia oraz wspieranie szkół we wprowadzaniu e-learningu; działania na rzecz aktywizacji i rozwijania kompetencji osób dorosłych mogą okazać się kluczowe wobec prognozowanego starzenia ludności.
13. Stworzenie systemu zachęt, zarówno wobec usługodawców, jak i pacjentów do korzystania w mniejszym stopniu z opieki szpitalnej i szpitalnej pomocy doraźnej, a w większym stopniu z podstawowej opieki zdrowotnej w lokalnych ośrodkach zdrowia oraz do stosowania profilaktyki; wsparcie działań na rzecz edukacji zdrowotnej społeczeństwa, uczenie zdrowego trybu życia (dieta, ćwiczenia fizyczne), aby mieszkańcy regionu jak najdłużej cieszyli się dobrym zdrowiem i byli samodzielnymi.
14. Wsparcie finansowe i organizacyjne szczególnie tych osób rozpoczynających własną działalność gospodarczą, które posiadają kwalifikacje z zawodów nadwyżkowych w danym powiecie.
15. Wymianę informacji między placówkami edukacyjnymi a urzędami pracy i przedsiębiorcami w celu ograniczania zjawiska deficytu i nadwyżki pracowników w konkretnych zawodach.
16. Zwiększenie przepływu informacji między powiatowymi urzędami pracy odnośnie zawodów nadwyżkowych i deficytowych w powiatach, w celu zapewnienia lepszej informacji dla osób poszukujących pracy.
17. Zwiększenie liczby organizowanych przez prywatne służby zatrudnienia kursów i szkoleń w ramach specjalności, na które istnieje największe zapotrzebowanie w danym powiecie lub funkcjonalnie powiązanych miejscowościach.
18. Bardziej efektywne zachęcanie do przekwalifikowania się, poprzez wskazywanie konkretnych obszarów i specjalności, na które w danym podregionie utrzymuje

się największe zapotrzebowanie i w których zauważalna jest tendencja wzrostowa.

19. Zmniejszenie liczby miejsc nauki w zawodach sklasyfikowanych jako nadwyżkowe, przede wszystkim w zawodach takich jak kucharz (powiat bytowski, kościerski, kwidzyński, malborski), ślusarz (powiat bytowski, chojnicki, słupskim) i sprzedawca (powiat tczewski, starogardzki, wejherowski i malborski).
20. Stworzenie stanowisk doradców zawodowych przede wszystkim w gimnazjach; doradcy powinni prowadzić systematyczną orientację zawodową polegającą na rozpoznaniu predyspozycji młodzieży oraz szans na lokalnym, regionalnym i krajowym rynku pracy; doradztwo powinno obejmować także rozpoznanie możliwości rozwoju w danym zawodzie oraz przyszłych trendów dotyczących wynagrodzeń.
21. Stworzenie systemu zachęt do mobilności dla osób posiadających kwalifikacje w zawodach, które w danych powiatach są deficytowe a w innych nie zaliczają się do tej grupy; działania te powinny prowadzić do wzrostu migracji wahadłowych między powiatami, prowadząc do równoważenia lokalnych rynków pracy, należy rozważyć pełne pokrycie kosztów przejazdów dla rozpoczynających nową pracę np. przez okres 3 miesięcy.
22. Przyznawanie większej liczby stypendiów tylko dla tych specjalności, które będą poszukiwane przez pracodawców w najbliższych latach tj. w zakresie logistyki, ochrony zdrowia, wychowania przedszkolnego, elektroniki, informatyki itp.
23. Wsparcie (szkolenia, staże itp.) precyzyjnie określonych grup bezrobotnych w zależności od powiatu; w niektórych powiatach dużo uwagi wymagają osoby np. w wieku 25-34 lat (powiat tczewski, gdański, wejherowski, kwidzyński); w niektórych powiatach szczególnego wsparcia wymagają bezrobotne kobiety (powiat wejherowski, starogardzki, sztumski, malborski), w innych z krótkim stażem pracy (np. powiat malborski), z kolei w innych osoby z wykształceniem wyższym (Trójmiasto), długotrwale bezrobotni (np. powiat łęborski) itp.

**W ramach kompetencji samorządu województwa
należy także rozważyć w terminie długookresowym:**

1. Zagwarantowanie specjalnych funduszy na programy wyrównujące szanse edukacyjne dzieci wychowujących się w środowiskach o niskim kapitale społecznym; programy takie muszą stanowić integralną część wsparcia środowiskowego i odpowiadać na potrzeby konkretnego środowiska; powinna je poprzedzać staranna diagnoza potrzeb i dyskusja środowiskowa uwzględniająca opinie wszystkich przedstawicieli środowiska (zwłaszcza dzieci, rodziców, nauczycieli i przedstawicieli organizacji pozarządowych); wdrażaniem takich programów mogą się zajmować także organizacje pozarządowe.
2. Odejście od *welfare state* do *workfare society* (koniec państwa opiekuńczego, początek społeczeństwa aktywności zawodowej), przez stopniowe zmniejszanie transferów socjalnych i przywilejów emerytalnych (które ugruntowują bierność i bezradność) oraz system zachęt do pracy i finansowania szkoleń zawodowych; wnioskuje się wprowadzenie monitoringu efektywności świadczeń społecznych,

które po spełnieniu swojej roli, winny być wycofywane, by nie prowadzić do bierności i osłabienia chęci do samodzielnego rozwoju zawodowego.

3. Działania na rzecz skłonienia starszych pracowników do opóźnienia momentu przejścia na emeryturę i dłuższego pozostawania w zatrudnieniu; zachwianiu ulega bowiem równowaga międzypokoleniowa, na której opierały się dotychczas funkcjonujące systemy emerytalne (tradycyjna umowa społeczna, gwarantująca, że pracujące pokolenia utrzymują te, które przeszły już na emeryturę).
4. Proces starzenia się społeczeństwa spowoduje wzrost liczby chorych (często na schorzenia przewlekłe) i wymagających opieki; konieczne stanie się przemodelowania systemu opieki społecznej; oprócz rozwiązań prawnych i systemowych, które będą polegać głównie na zapewnieniu środków na rosnące wydatki na opiekę zdrowotną i opiekę nad starszymi osobami, na rynku pracy może pojawić się nisza dla pracowników opiekujących się osobami starszymi i ubezpieczenia społecznego; celowym wydaje się zatem wsparcie kształcenia w tym kierunku.
5. Wobec prognozowanego spadku dzietności i zmian stylu życia winno się wesprzeć działania, które zachęcą kobiety do łączenia pracy z posiadaniem potomstwa, a mężczyzn do aktywniejszego włączania się do opieki nad rodziną na równych zasadach z kobietami.
6. Wsparcie rozwoju układu węzłowo-pasmowego dojazdów do pracy przez zwiększenie częstotliwości połączeń komunikacji zbiorowej (np. połączeń kolejowych małymi autobusami szynowymi na wzór Słowacji czy Węgier), łączącego nie tylko Słupsk i powiat tczewski z Trójmiastem, lecz także Chojnice z Kościerzyną i Trójmiastem, Chojnice ze Starogardem Gdańskim, Tczewem i Trójmiastem oraz Trójmiasto przez Nowy Dwór Gdański z Elblągiem.
7. Zamawianie/wspieranie kierunków kształcenia na różnych poziomach edukacji odpowiadających potrzebom regionalnego rynku pracy. Szczególnie należy rozważyć uruchomienie w Chojnicach i Człuchowie technicznych wyższych studiów zawodowych oraz wykorzystanie funkcjonowania klastra drzewno-meblarskiego i spożywczego do rozwoju szkolnictwa. Także w tych miastach należy rozważyć wsparcie szkolnictwa wyższego w zakresie opieki społecznej, opieki przedszkolnej czy podstawowych usług zdrowotnych (rehabilitacja, pobyty wypoczynkowo-lecznicze itp.) i turystyki. Potencjalne miejsca pracy mogą być, bowiem utworzone w przyszłości po przekształceniu zbędnych szkół podstawowych w przedszkola dla mieszkańców obszarów wiejskich i domy spokojnej starości w atrakcyjnych przyrodniczo miejscowościach dla mieszkańców Trójmiasta. W Trójmieście oraz Słupsku należy wspierać szkolnictwo wyższe kształcące specjalistów w zakresie usług rynkowych wyższego rzędu, w Gdańsku także usług medycznych oraz w zakresie wysokich technologii.
8. Zachęty i wsparcie dla inwestorów, lokujących nowe przedsięwzięcia wymagające dużych nakładów pracy osób o niskich kwalifikacjach w powiatach z dużym udziałem bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i niższym. Dotyczy to w szczególności powiatów we wschodniej części województwa a także w części południowo-zachodniej.

Słownik podstawowych pojęć

Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej – zbiorowość gospodarstw domowych, które w danym roku otrzymały pomoc materialną lub rzeczową za pośrednictwem ośrodka pomocy społecznej

Beneficjenci stacjonarnej pomocy społecznej – osoby, które w danym roku były mieszkańcami placówek pomocy społecznej zapewniających opiekę całodobową

Działalność badawcza i rozwojowa – systematycznie prowadzone prace twórcze, podjęte dla zwiększenia zasobu wiedzy, w tym wiedzy o człowieku, kulturze i społeczeństwie, jak również dla znalezienia nowych zastosowań dla tej wiedzy. Obejmuje ona trzy rodzaje badań, a mianowicie badania podstawowe i stosowane oraz prace rozwojowe. Działalność B+R odróżnia od innych rodzajów działalności dostrzegalny element nowości i eliminacja niepewności naukowej i/lub technicznej, czyli rozwiązanie problemu nie wpływające w sposób oczywisty z dotychczasowego stanu wiedzy.

Kapitał ludzki – wiedza, umiejętności, kompetencje oraz inne cechy ucieleśnione w człowieku, które powiązane są z jego ekonomiczną aktywnością

Migracje wewnętrzne – zmiany miejsca zamieszkania (pobytu stałego lub czasowego) w obrębie kraju, polegające na przekroczeniu granicy administracyjnej gminy, w tym - w przypadku gmin miejsko - wiejskich - zmiany miejsca zamieszkania w obrębie gminy - z terenów wiejskich na miejskie lub odwrotnie. Fakt przybycia (tj. zameldowania) do danej jednostki administracyjnej w celu zamieszkania określa się mianem napływu migracyjnego (wędrownego), wyjazdu - w celu zamieszkania w innej jednostce - mianem odpływu migracyjnego (wędrownego)

Migracje zagraniczne – wyjazdy za granicę i przyjazdy do kraju w celu osiedlenia się (zamieszkania na stałe) lub na pobyt czasowy

Prognoza biologiczna (naturalna) – przewidywanie kształtowania się w przyszłości zjawisk i procesów demograficznych, w oparciu o obecne tendencje wskaźników urodzeń, zgonów oraz struktury wieku mieszkańców

Prognoza pomigracyjna – przewidywanie kształtowania się zjawisk i procesów demograficznych, uwzględniające poza wskaźnikami ruchu naturalnego, zasadnicze dla kształtowania się liczby ludności danego terenu ruchy migracyjne, w tym zarówno możliwe imigracje oraz emigracje

Przyrost naturalny ludności – różnica między liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów w danym okresie

Przyrost rzeczywisty ludności – suma przyrostu naturalnego ludności oraz salda migracji wewnętrznych i zagranicznych (stałych i czasowych)

Stopa bezrobocia (wskaźnik bezrobocia) – procentowy udział liczby bezrobotnych w liczbie ludności aktywnej zawodowo (tzn. pracującej i bezrobotnej)

Wiek poprodukcyjny – ludność w wieku tj. mężczyźni - 65 lat i więcej, kobiety - 60 lat i więcej

Wiek produkcyjny – ludność w wieku zdolności do pracy tj. mężczyźni w wieku 18 - 64 lat, kobiety w wieku 18-59 lat

Wiek przedprodukcyjny – ludność, która nie osiągnęła wieku zdolności do pracy, tj. ludność w wieku 0-17 lat

Wskaźnik intensywności nadwyżki (deficytu) zawodów - stosunek średniej miesięcznej liczby zgłoszonych ofert pracy w danym zawodzie w badanym okresie do średniej miesięcznej liczby zarejestrowanych bezrobotnych w danym zawodzie, w badanym okresie

Wskaźnik obciążenia demograficznego- stosunek liczby osób w wieku poprodukcyjnym do liczby osób w wieku produkcyjnym

Wskaźnik zatrudnienia – udział pracujących w ogólnej liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej

Współczynnik aktywności zawodowej ludności – udział ludności aktywnej zawodowo w ogólnej liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej lub danej grupy

Współczynnik dzietności (poziom płodności) – współczynnik określający liczbę urodzonych dzieci przypadających na jedną kobietę w wieku rozrodczym (15-49 lat)

Współczynnik skolaryzacji netto – relacja liczby osób uczących się (stan na początku roku szkolnego) na danym poziomie kształcenia (w danej grupie wieku) do liczby ludności (stan w dniu 31 XII) w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania

Wykluczenie społeczne – brak lub ograniczenie możliwości uczestnictwa, wpływania i korzystania z podstawowych instytucji publicznych i rynków, które powinny być dostępne dla wszystkich, a w szczególności dla osób ubogich

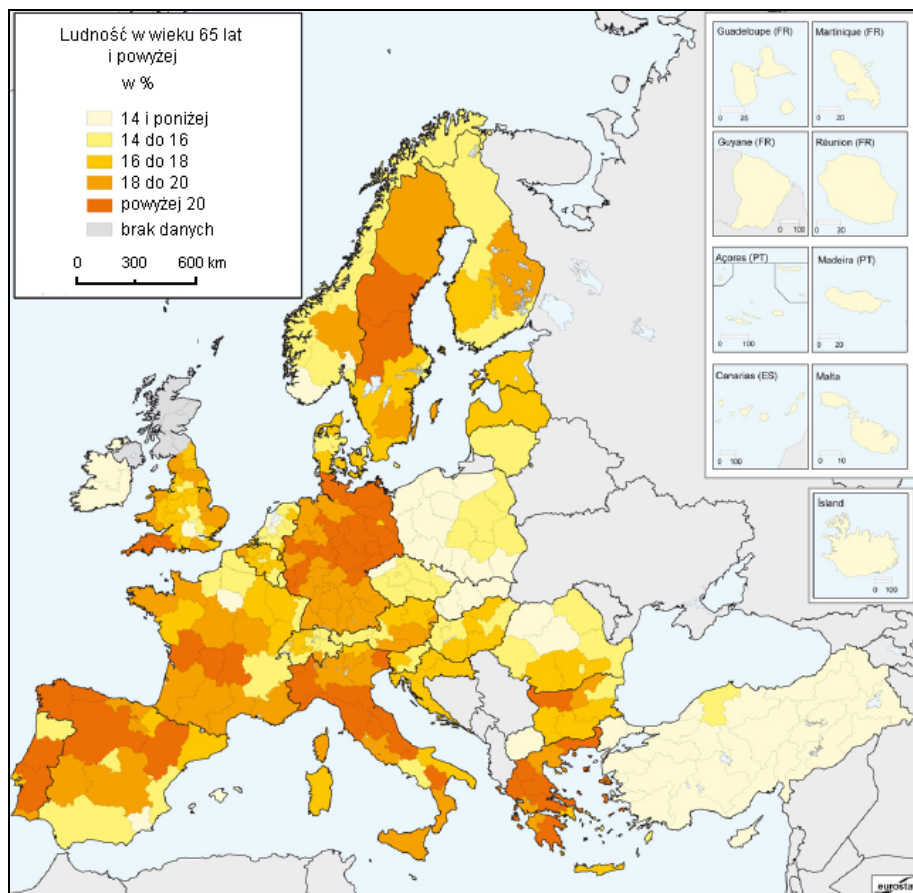
Zagrożeni ubóstwem – osoby żyjące w gospodarstwach domowych, których dochód do dyspozycji jest niższy od granicy ubóstwa ustalonej na poziomie 60% mediany dochodu w danym kraju (relatywność tej miary polega na powiązaniu progu ubóstwa ze standardem życia w poszczególnych krajach)

Bibliografia

- Bank Danych Regionalnych. 2010-04-05,
http://www.stat.gov.pl/bdr_n/app/strona.indeks
- Becker G.S., 1975, *Human Capital*, National Bureau of Economic Research, New York
- Beneficjenci pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych w 2008 roku*, 2010, GUS, Kraków
- Blumsztajn A., Szlendak T., 2006, *Jakość kapitału ludzkiego i wyrównywanie szans edukacyjnych*, w: *Małe dziecko w Polsce. Raport o sytuacji edukacji elementarnej*, Fundacja Rozwoju Dzieci, Warszawa
- Boni M. (red.), 2009, *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa
- Centralna Komisja Egzaminacyjna. 2010-04-14, <http://www.cke.edu.pl/>
- Cohen D., Soto M., 2001, *Growth and Human Capital: good data good results*, Technical Papers, OECD, No 179
- Edukacja – Przyszłość – Zmiana*, 2008, Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa
- Eurostat regional yearbook 2009*. 2009. Eurostat, Bruksela.
- Eurostat*, 2010-05-06,
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
- Identyfikacja potencjalnych klastrów na bazie analizy struktury gospodarki województwa pomorskiego*. 2008, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk.
- Janc K., 2009, *Przestrzenne zróżnicowanie kapitału ludzkiego i społecznego na Dolnym Śląsku* (w:) Endo i egzogeniczne determinanty obszarów wzrostu i stagnacji w województwie dolnośląskim w kontekście Dolnośląskiej Strategii Innowacji, DAWG, Wrocław
- Kaczmarek Z., Parysek J. J., 1977. *Zastosowanie analizy wielowymiarowej w badaniach geograficzno-ekonomicznych* [w:] Z. Chojnicki (red.), *Metody ilościowe i modele w geografii*. PWN, Warszawa
- Kwiatkowski E., 2006. *Bezrobocie: podstawy teoretyczne*, Warszawa, PWN.
- Lelińska K., Gruza M., Stahl J., 2004. *Nowa klasyfikacja zawodów i specjalności, praktyczny przewodnik*. Instytut pracy i Spraw socjalnych, Warszawa
- Ministerstwo Edukacji Narodowej, 2010-04-08,
<http://www.reformaprogramowa.men.gov.pl/>
- Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie pomorskim. Raport*, 2008. Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku, Gdańsk
- Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie pomorskim, Raport 2007*, 2008. Wojewódzki Urząd Pracy, Gdańsk

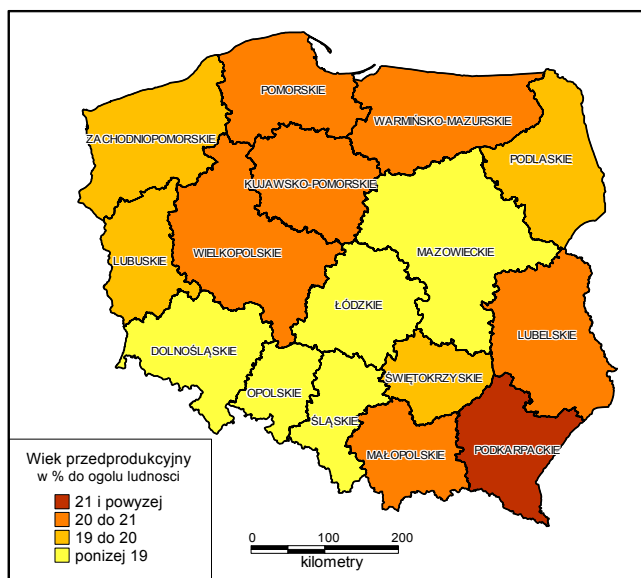
- Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski*, 2003, Warszawa
- Osiągnięcia maturzystów w roku 2008. Sprawozdanie z egzaminu maturalnego w maju 2008 roku. 2008. Centralna Komisja Egzaminacyjna, Warszawa, maszynopis
- Polityka edukacyjna miasta stołecznego Warszawy w latach 2008–2012*, 2008, Urząd m. st. Warszawy
- Pomorska mapa zawodów i umiejętności przyszłości*, 2008. Pomorskie Obserwatorium Rynku Pracy, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk
- Pomorskie Obserwatorium Rynku Pracy*, 2009. Raport VII/2009: wersja rozszerzona, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk
- Raport końcowy z badania ewaluacyjnego. Analiza aktualnej struktury instytucji rynku pracy i instytucji pomocy społecznej w kontekście zakresu ich wzajemnej współpracy, a także głównych obszarów styku*. 2009, IBC GROUP Central Europe Holding SA i SMG/KRC Poland Media SA, Warszawa
- Raport o kapitale intelektualnym Polski, 2008*, Zespół Doradców Strategicznych Premiera, Warszawa
- Reszke I., 1991, *Nierówności płci w teoriach*, Res Publica Press, Warszawa
- Rozwój regionalny w Polsce. Raport 2009*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2009, Warszawa
- Rynek Pracy w Polsce 2009 rok*, 2010. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy, Wydział Analiz i Statystyki, Warszawa
- Soszyńska E., 2008, *Jakość instytucji, kapitał ludzki a dynamika rozwoju gospodarczego*, [w:] D. Kopycińska (red.), Zarządzanie wiedzą we współczesnej gospodarce, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin
- Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2008-2009*, 2009, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa
- Szarfenberg R., 2006, *Marginalizacja i wykluczenie społeczne*, IPS UW, Warszawa
- The Well-being of Nations. The role of Human and Social Capital*, 2001, OECD, Paris
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. z 2004 r., nr 99, poz. 1001

Załącznik 1: demografia

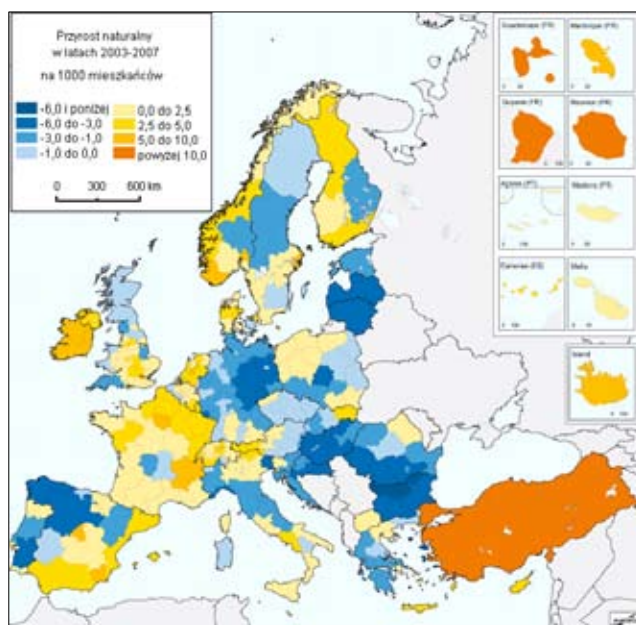
1.1. Ludność w wieku 65 lat i powyżej w regionach Unii Europejskiej oraz regionach wybranych krajów europejskich w roku 2007.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat regional ...2009.

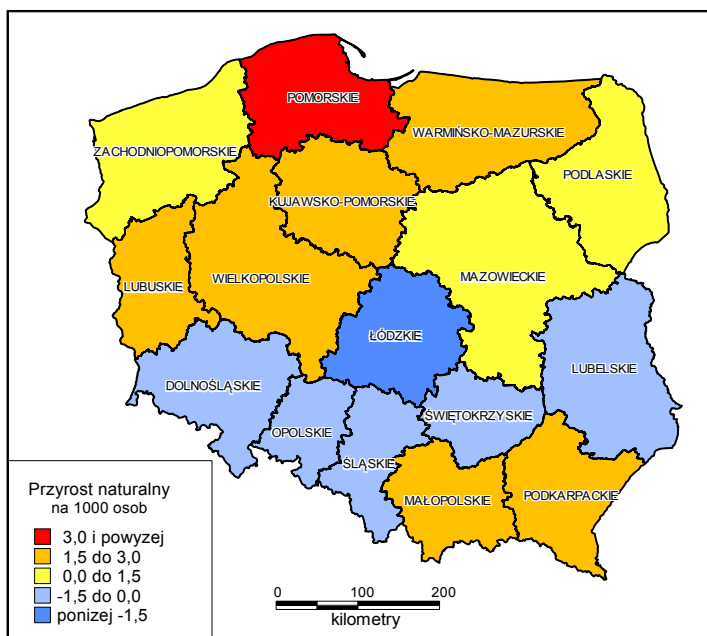
1.2. Ludność w wieku przedprodukcyjnym w Polsce według województw w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

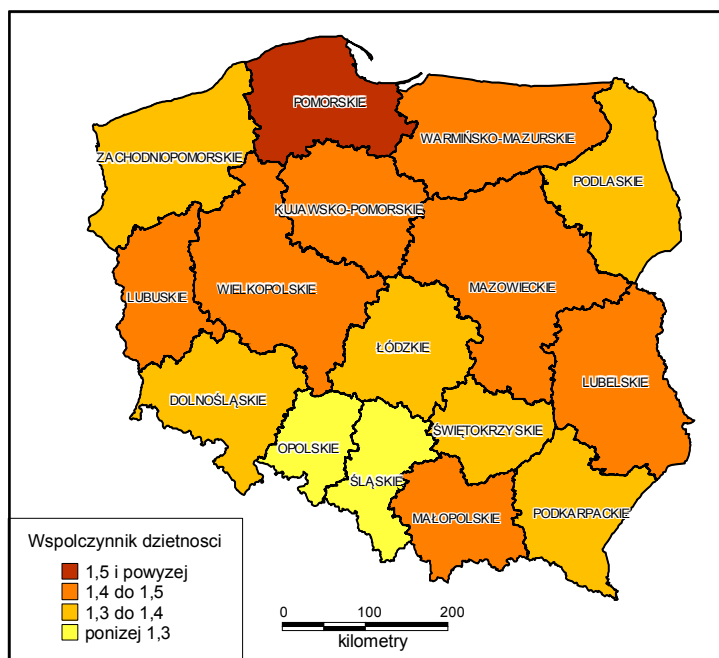
1.3. Przyrost naturalny w regionach Unii Europejskiej oraz regionach wybranych krajów europejskich w latach 2003-2007.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat regional ...2009.

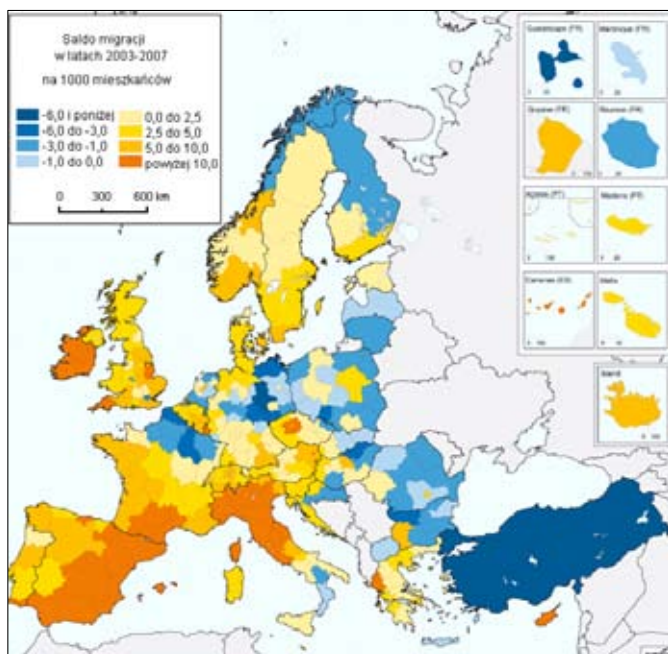
1.4. Przyrost naturalny w Polsce według województw w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

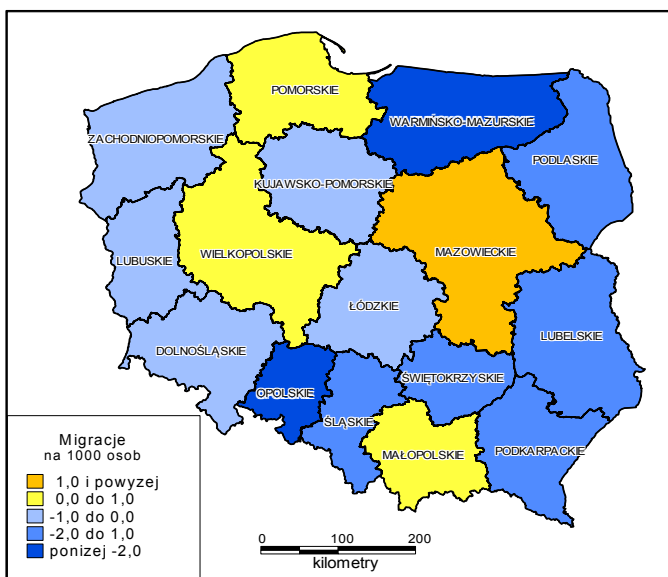
1.5. Dzietność w Polsce według województw w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

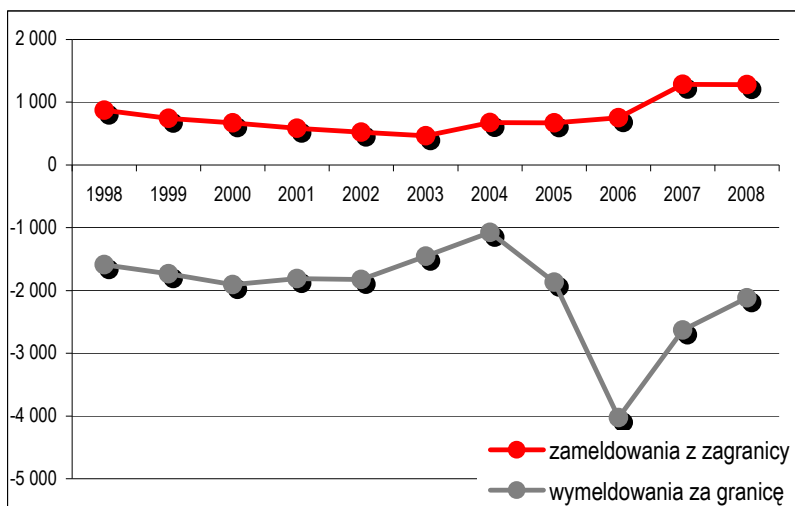
1.6. Migracje w regionach Unii Europejskiej oraz regionach wybranych krajów europejskich w latach 2003-2007.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat regional ...2009.

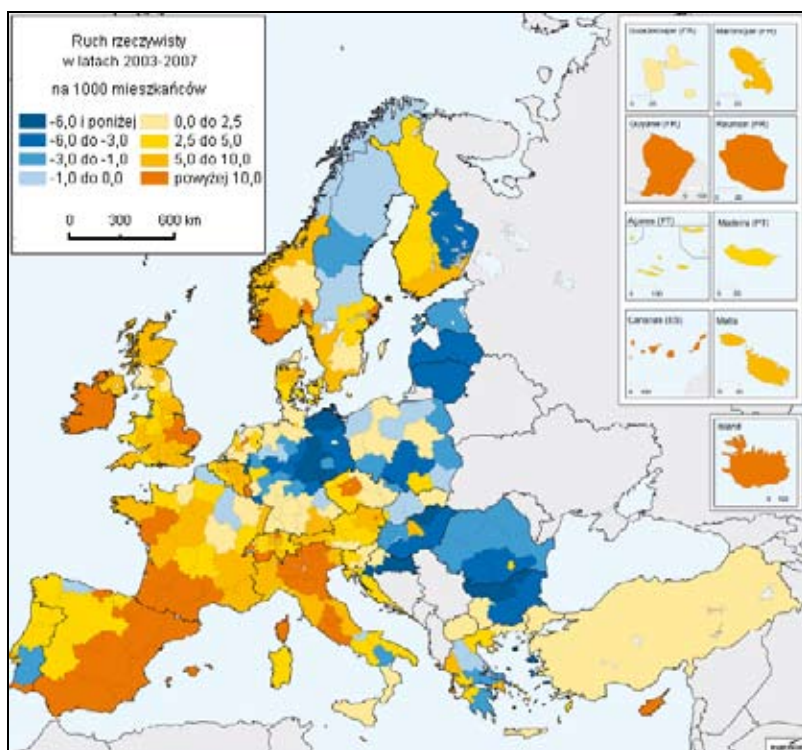

1.7. Migracje w Polsce według województw w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

1.8. Migracje zagraniczne w województwie pomorskim w latach 1998-2008
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

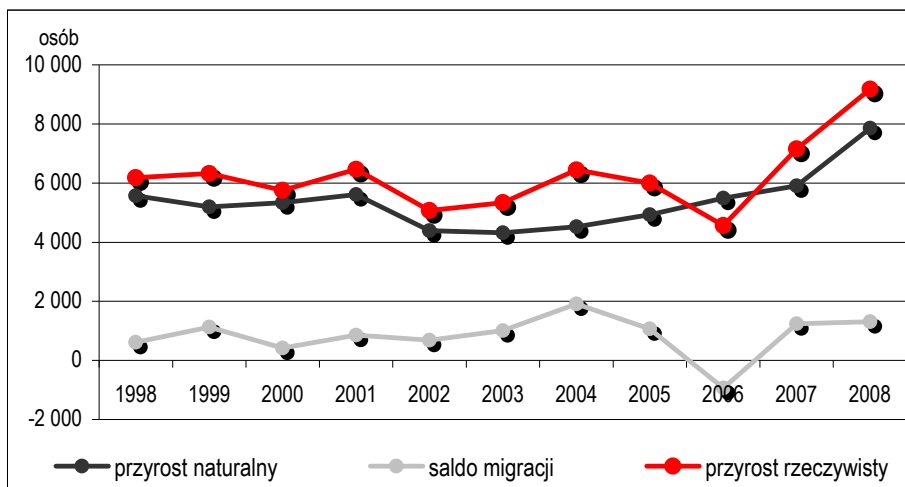

1.9. Ruch rzeczywisty w regionach Unii Europejskiej oraz regionach wybranych krajów europejskich w latach 2003-2007.
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat regional ...2009.

1.10. Przyrost naturalny, migracje i ruch rzeczywisty w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Województwo	Przyrost naturalny na 1000 osób	Saldo migracji na 1000 osób	Ruch rzeczywisty na 1000 osób
Dolnośląskie	-0,2	-0,4	-0,6
Kujawsko-pomorskie	1,6	-0,8	0,8
Lubelskie	-0,2	-2,0	-2,2
Lubuskie	1,8	-0,7	1,1
Łódzkie	-2,3	-0,7	-3,0
Małopolskie	2,2	0,7	2,9
Mazowieckie	1,1	2,2	3,3
Opolskie	-0,6	-3,2	-3,8
Podkarpackie	1,9	-1,1	0,8
Podlaskie	0,3	-1,4	-1,1
Pomorskie	3,5	0,6	4,1
Śląskie	-0,2	-1,5	-1,7
Świętokrzyskie	-0,9	-1,8	-2,7
Warmińsko-mazurskie	2,5	-2,2	0,3
Wielkopolskie	2,9	0,3	3,2
Zachodniopomorskie	1,1	-0,8	0,3
POLSKA	0,9	-0,4	0,5

1.11. Przyrost rzeczywisty w województwie pomorskim w latach 1998-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

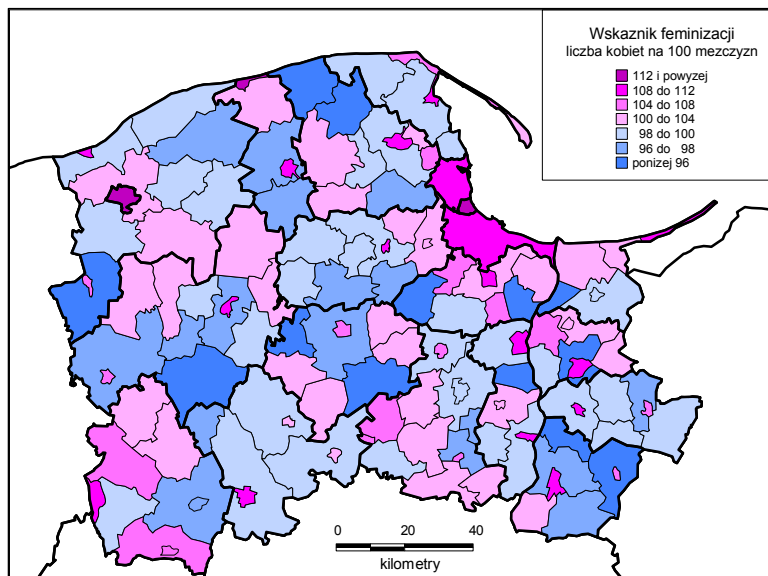
1.12. Przyrost naturalny, migracje i ruch rzeczywisty według gmin w 2008 roku

Jednostka terytorialna	Saldo migracji na 1000 osób	Przyrost naturalny na 1000 osób	Ruch rzeczywisty na 1000 osób
Borzytuchom	10,1	3,8	13,9
m. Bytów	-6	4	-2
Bytów	7,1	5,3	12,4
Czarna Dąbrówka	-10,7	3	-7,7
Kołczygłowy	-0,2	3,4	3,2
Lipnica	2,6	5,4	8
m. Miastko	-8,4	3,6	-4,8
Miastko	-2,1	8,2	6,1
Parchowo	-0,3	3,8	3,5
Studzienice	6,6	5,5	12,1
Trzebielino	-1,6	8,7	7,1
Tuchomie	-0,5	8,2	7,7
m. Chojnice	-2,1	4,6	2,5
m. Brusy	1,1	7,4	8,5
Brusy	-1,7	10,2	8,5
Chojnice	5,1	5,8	10,9
m. Czersk	3,3	4,6	7,9
Czersk	1,1	6,6	7,7
Konarzyny	-8,4	10,7	2,3
m. Człuchów	-9,3	1,7	-7,6
m. Czarne	-2,7	6,8	4,1
Czarne	-8,1	4,3	-3,8
Człuchów	1,3	6,8	8,1
m. Debrzno	-1,3	5,6	4,3
Debrzno	-4,1	5,3	1,2
Koczała	-12,9	4,5	-8,4
Przechlewo	-0,2	3	2,8
Rzecenica	-4,5	0,8	-3,7
m. Pruszcz Gdański	12,7	5,4	18,1
Cedry Wielkie	2,2	5,8	8
Kolbudy	13,2	9,6	22,8
Pruszcz Gdański	33,5	6,5	40
Przywidz	1	5,6	6,6
Pszczółki	10,9	7,3	18,2
Suchy Dąb	7,9	5,1	13
Trąbki Wielkie	7,3	5,1	12,4
Chmielno	1,6	8,2	9,8
m. Kartuzy	-9	1,2	-7,8
Kartuzy	9,7	10,9	20,6
Przodkowo	6,1	9,3	15,4
Sierakowice	0,4	10,6	11
Somonino	1	13	14
Stężycza	3,7	13,5	17,2
Sulęczyno	2,8	9,2	12
m. Żukowo	5	5,9	10,9
Żukowo	29,7	9,1	38,8
m. Kościerzyna	-3,6	5,9	2,3

Jednostka terytorialna	Saldo migracji na 1000 osób	Przyrost naturalny na 1000 osób	Ruch rzeczywisty na 1000 osób
Dziemiany	1,2	7,6	8,8
Karsin	3,6	4	7,6
Kościerzyna	5,7	7,2	12,9
Liniewo	-5,2	5	-0,2
Lipusz	0,9	2,9	3,8
Nowa Karczma	-5,8	8,9	3,1
Stara Kiszewa	-0,9	6,2	5,3
m. Kwidzyn	-0,8	3,7	2,9
Gardeja	-2,7	5,7	3
Kwidzyn	6	5,5	11,5
m. Prabuty	-3,4	5	1,6
Prabuty	-12,3	7,4	-4,9
Ryjewo	0,5	4	4,5
Sadlinki	-0,9	4,4	3,5
Lębork	-5,8	2,2	-3,6
Łeba	-0,8	-2,9	-3,7
Cewice	-1,6	9,5	7,9
Nowa Wieś Lęborska	4,5	5,7	10,2
Wicko	6,1	5,8	11,9
m. Malbork	-0,6	1,1	0,5
Lichnowy	-1,5	1,5	0
Malbork	12,4	0	12,4
Miłoradz	-16	2,9	-13,1
m. Nowy Staw	-3,2	2,7	-0,5
Nowy Staw	-20,7	4,7	-16
Stare Pole	-0,4	2,4	2
Krynica Morska	-2,2	0,7	-1,5
m. Nowy Dwór Gdański	-0,5	2,3	1,8
Nowy Dwór Gdański	-4,8	4,9	0,1
Ostaszewo	-3,7	2,2	-1,5
Stegna	7	-1,4	5,6
Sztutowo	-1,7	0	-1,7
Hel	-10	3,3	-6,7
Jastarnia	-0,8	0	-0,8
m. Puck	-2,2	2,5	0,3
Władysławowo	-4,3	4,6	0,3
Kosakowo	22,2	8,5	30,7
Krokowa	0,5	8,9	9,4
Puck	10,8	8,3	19,1
m. Ustka	-5,1	2	-3,1
Damnica	-1,2	3,6	2,4
Dębica Kaszubska	-1,8	6,4	4,6
Główczyce	-4,9	8	3,1
m. Kępice	-8,4	-0,3	-8,7
Kępice	-5,3	4,6	-0,7
Kobylnica	8,3	2,3	10,6
Potęgowo	-6,2	9,4	3,2
Słupsk	8,1	9,3	17,4

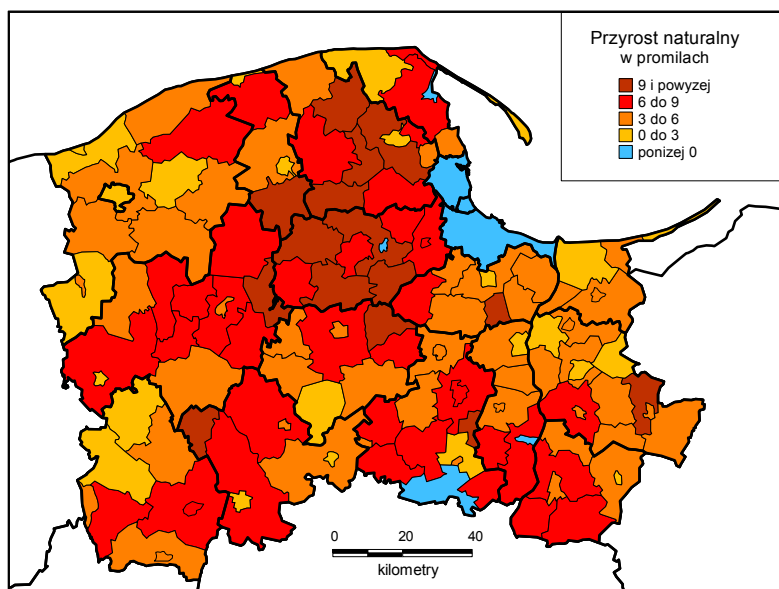
Jednostka terytorialna	Saldo migracji na 1000 osób	Przyrost naturalny na 1000 osób	Ruch rzeczywisty na 1000 osób
Smoldzino	-7,2	0	-7,2
Ustka	7,7	2,1	9,8
Czarna Woda	1,6	4,7	6,3
m. Skórcz	5,4	6,2	11,6
m. Starogard Gdański	-7,1	3,2	-3,9
Bobowo	1,3	4,7	6
Kaliska	-1,9	5,4	3,5
Lubichowo	6,1	7,8	13,9
Osieczna	-1,4	1,4	0
Osiek	-2,4	0,8	-1,6
m. Skarszewy	-3,4	4,3	0,9
Skarszewy	6,7	6,9	13,6
Skórcz	-2,2	5	2,8
Smętowo Graniczne	-1,5	4,7	3,2
Starogard Gdański	14,3	7,4	21,7
Zblewo	2,4	8,3	10,7
m. Tczew	-4,1	3,8	-0,3
m. Gniew	-5,2	1,8	-3,4
Gniew	-4,4	7,2	2,8
Morzeszczyn	-9,3	8,8	-0,5
m. Pelplin	-5,9	0,5	-5,4
Pelplin	-0,2	6,5	6,3
Subkowy	-3,7	6,6	2,9
Tczew	11	5,3	16,3
Reda	18	10,7	28,7
Rumia	4,8	2,8	7,6
m. Wejherowo	8,9	5,4	14,3
Choczewo	-3,9	8	4,1
Gniewino	1,3	9,4	10,7
Linia	-4,8	11,4	6,6
Luzino	10	11,4	21,4
Łęczyce	0	11,3	11,3
Szemud	24,8	10,4	35,2
Wejherowo	14,9	9,4	24,3
m. Dzierzgoń	-10,1	2,7	-7,4
Dzierzgoń	-1,7	3	1,3
Mikołajki Pomorskie	-5,4	7	1,6
Stary Dzierzgoń	-4,8	6	1,2
Stary Targ	-4,4	7,1	2,7
m. Sztum	-6,3	0,3	-6
Sztum	-0,5	6,1	5,6
Gdańsk	0	0,7	0,7
Gdynia	-3,8	0,5	-3,3
m. Słupsk	-2,6	0,6	-2
Sopot	-6,6	-4,4	-11

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

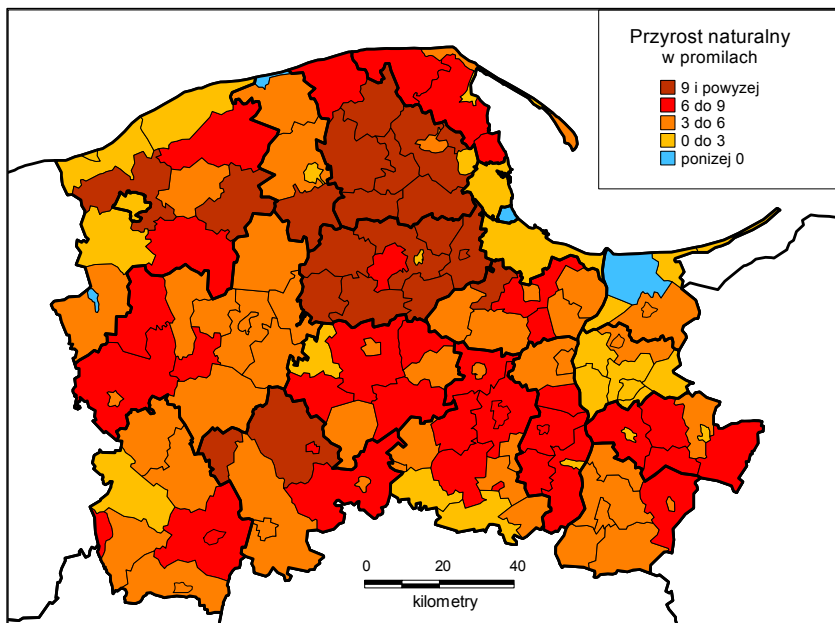
1.13. Współczynnik feminizacji w województwie pomorskim według gmin w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

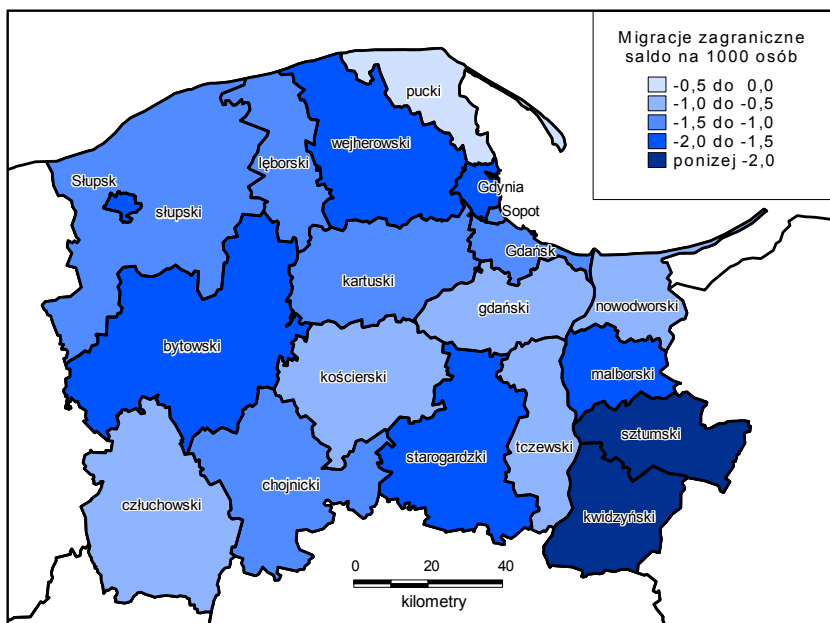

1.14. Przyrost naturalny w województwie pomorskich według gmin w 1998 roku

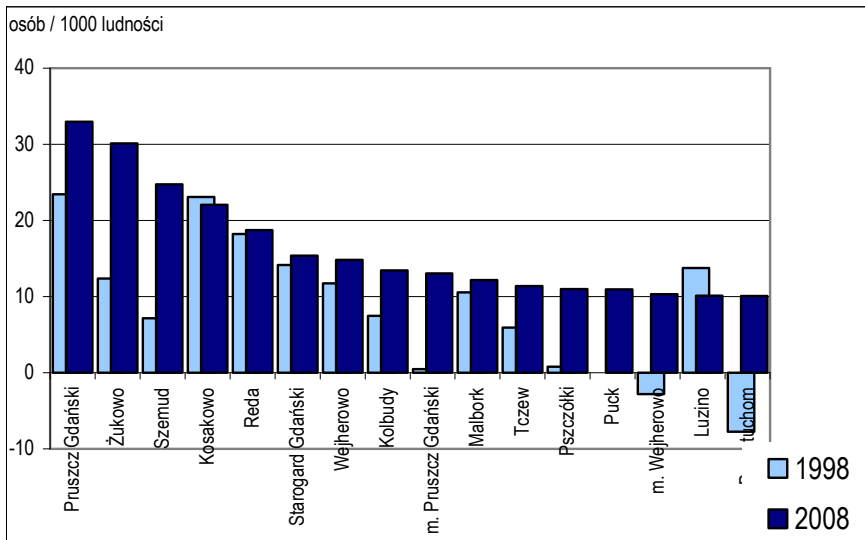
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Ryc. 1.15. Przyrost naturalny w województwie pomorskich według gmin w 2008 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

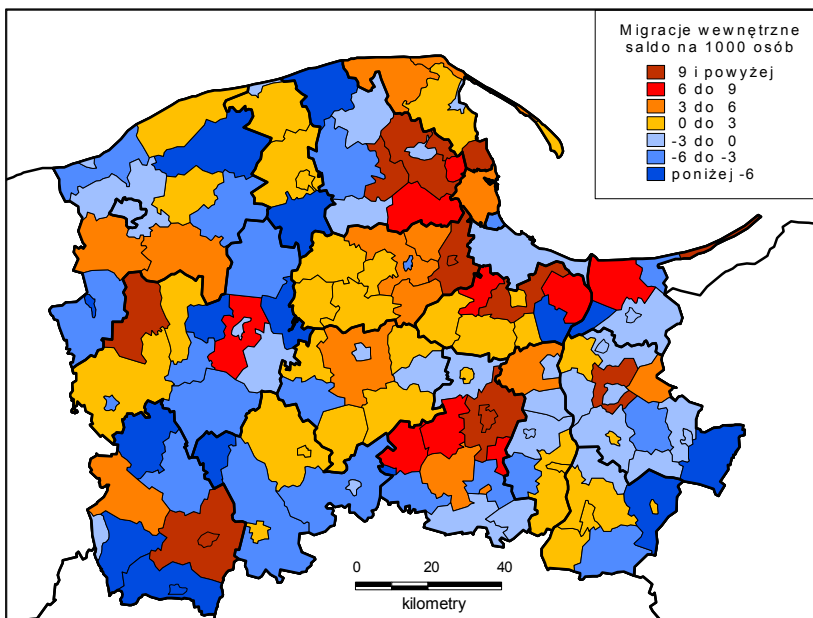

1.16. Saldo migracji zagranicznych na 1000 ludności w 2008 roku według powiatów
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

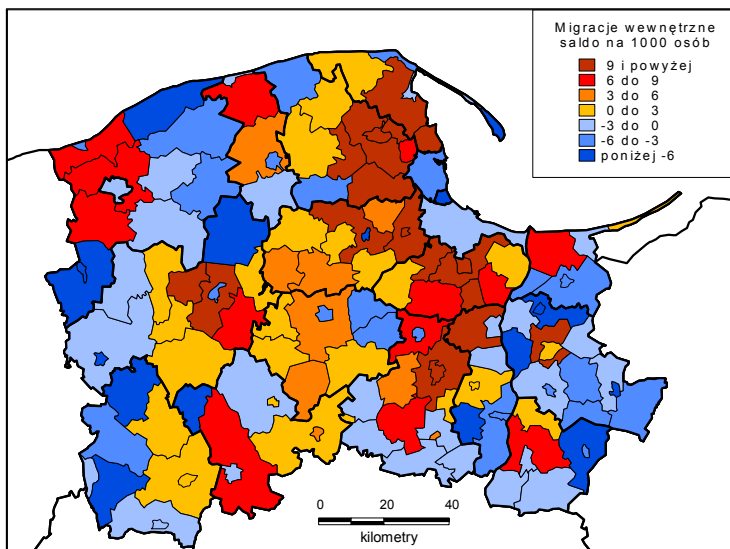
1.17. Gminy województwa pomorskiego o najwyższym saldzie migracji wewnętrznych (ponad 10‰)

Źródło: Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

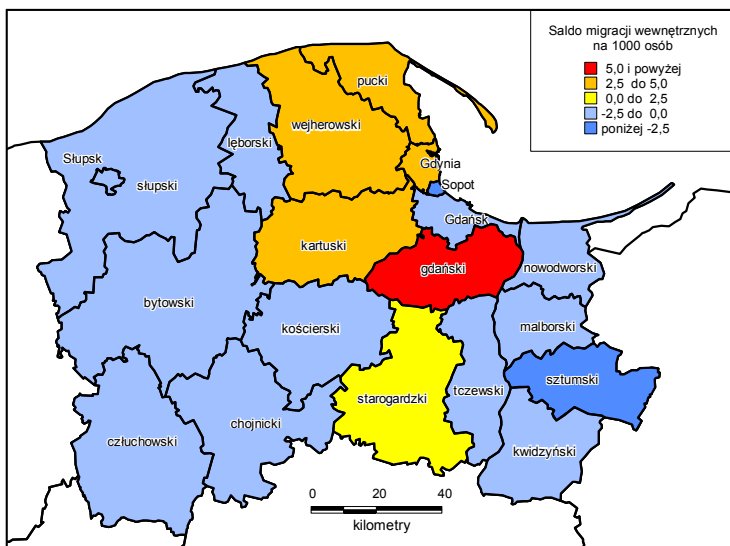

1.18. Migracje wewnętrzne w gminach województwa pomorskiego w 1998 roku

Źródło: Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

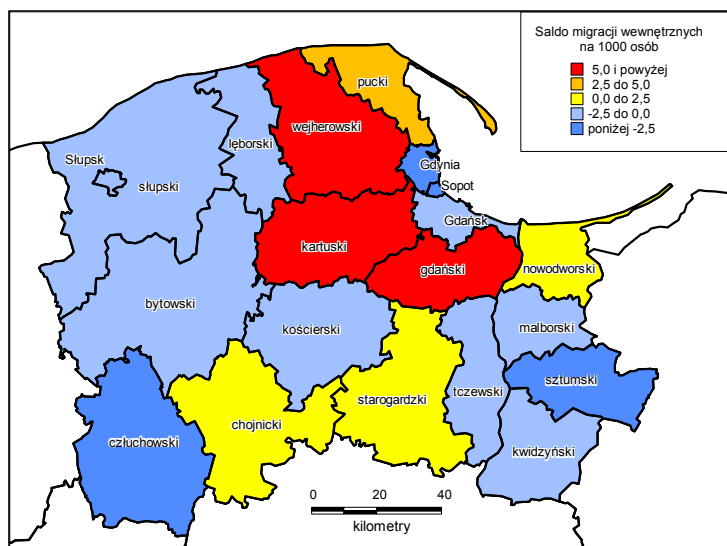

1.19. Migracje wewnętrzne w gminach województwa pomorskiego w 2008 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

1.20. Migracje wewnętrzne według powiatów²⁹ w województwie pomorskim w 1998
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

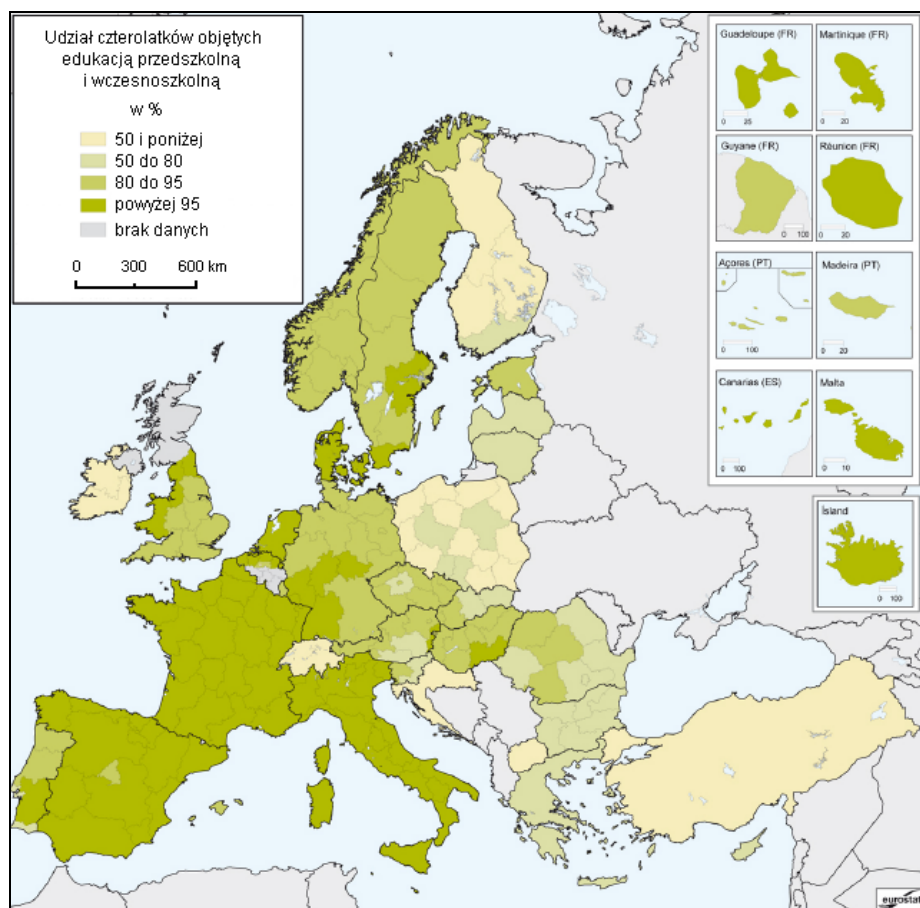
²⁹ W granicach administracyjnych powiatów z 2002 r. przy założeniu, że migracje w gminach należących do później utworzonego powiatu sztumskiego nie odbywały się w obrębie powiatu malborskiego w granicach z 1998 r.

1.21. Migracje wewnętrzne według powiatów³⁰ w województwie pomorskim w 2008r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

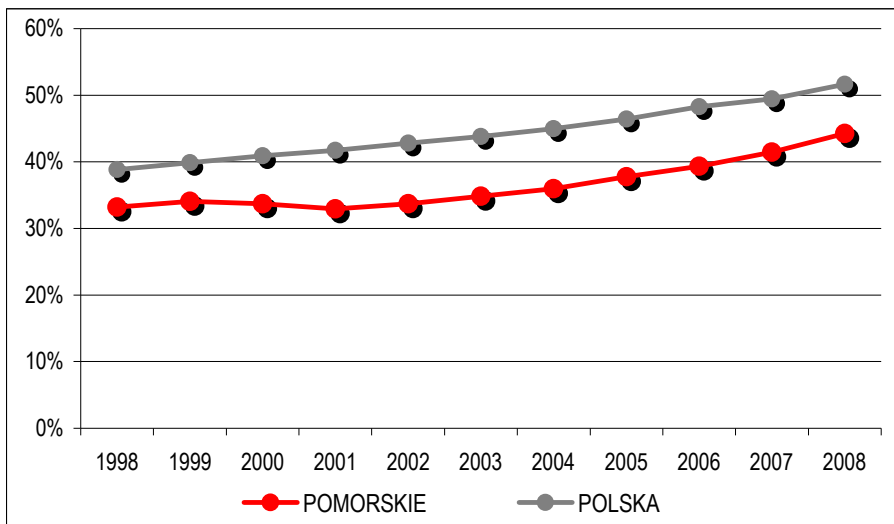
³⁰ W granicach administracyjnych powiatów z 2002 r. przy założeniu, że migracje w gminach należących do później utworzonego powiatu sztumskiego nie odbywały się w obrębie powiatu malborskiego w granicach z 1998 r.

Załącznik 2: kapitał ludzki

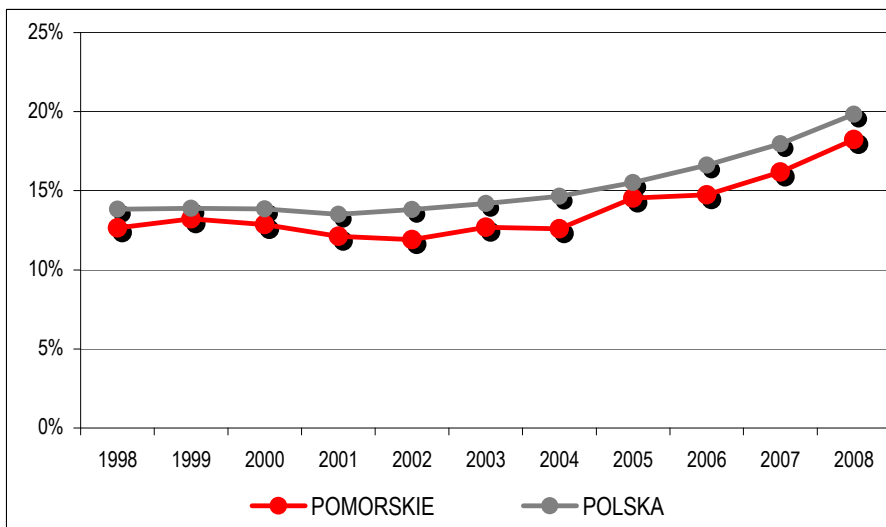
2.1. Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna w regionach Unii Europejskiej oraz regionach wybranych krajów europejskich w 2007 roku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat regional ...2009.

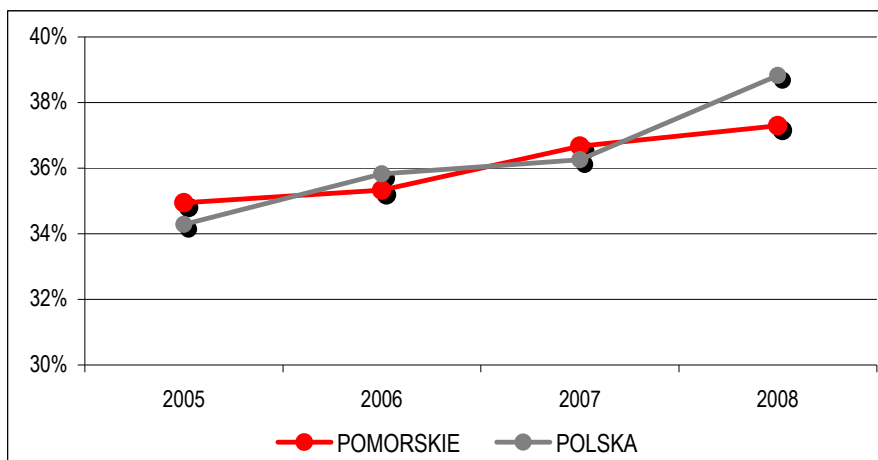
2.2. Udział dzieci w wieku 3-6 lat uczęszczających do przedszkoli w województwie pomorskim na tle Polski

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

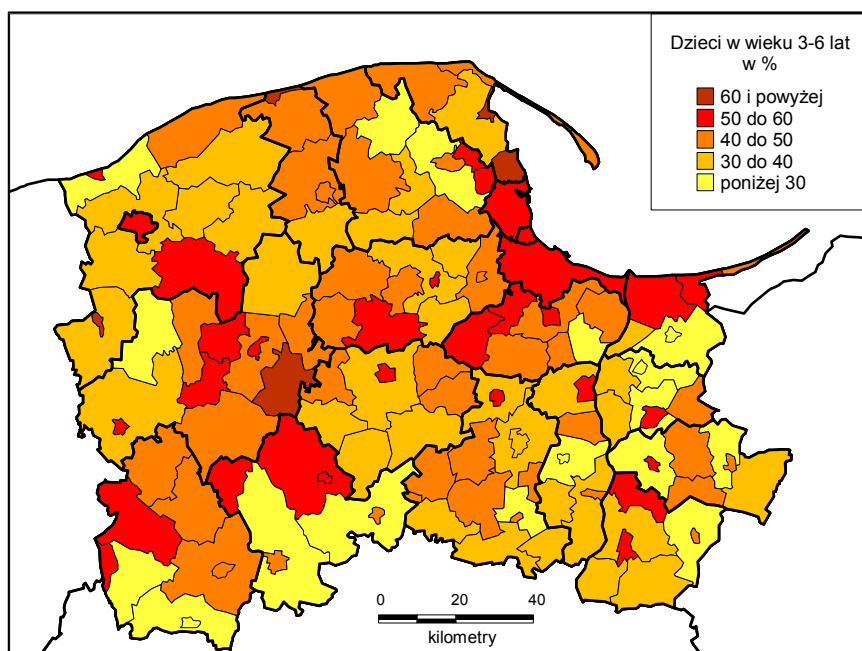
2.3. Udział dzieci w wieku 3-6 lat uczęszczających do przedszkoli na obszarach wiejskich

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

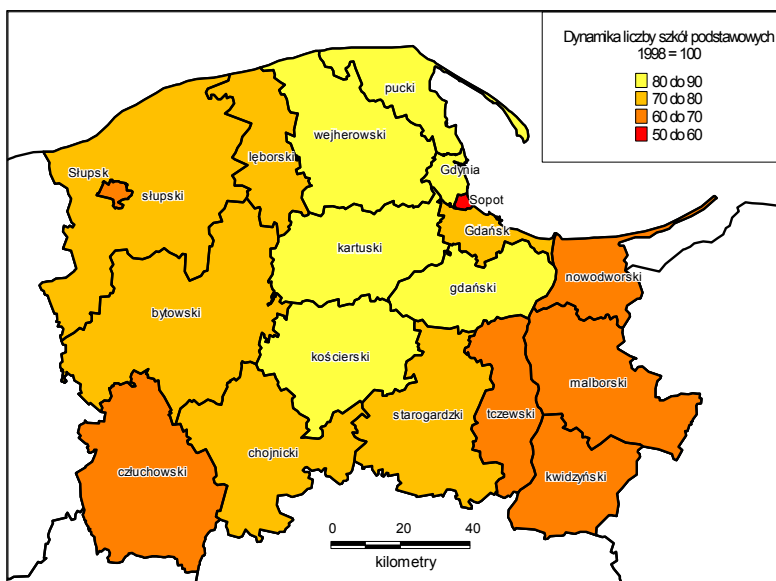
2.4. Udział dzieci w wieku 3-6 lat uczęszczających do przedszkoli i oddziałów przedszkolnych przy szkołach na obszarach wiejskich

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

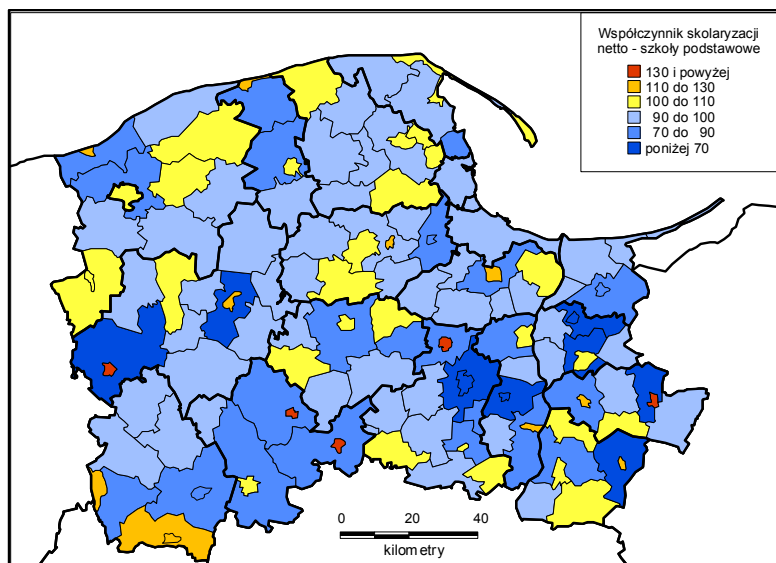

2.5. Udział dzieci w wieku 3-6 lat uczęszczających do placówek przedszkolnych według gmin w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Regionalnych GUS, 2010

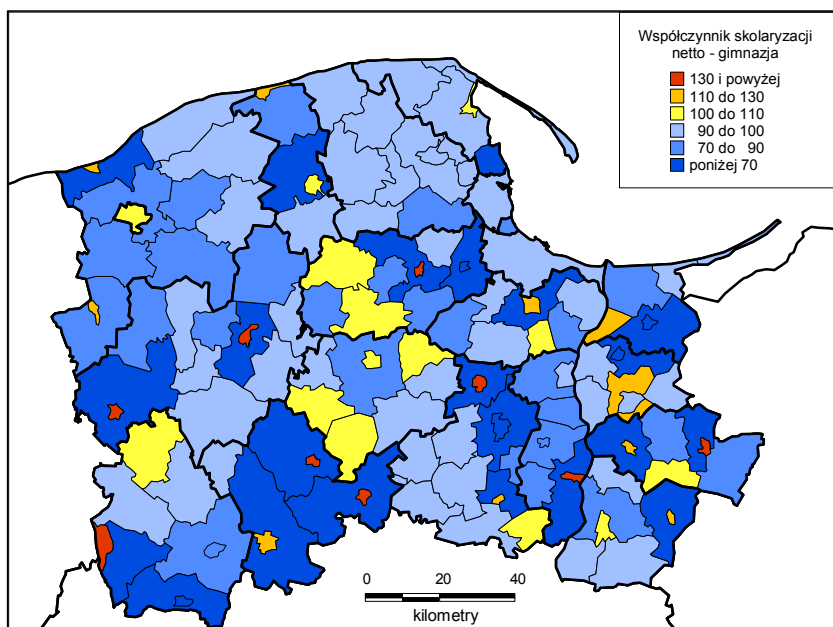

2.6. Zmiany liczby szkół podstawowych według powiatów³¹ w latach 1998-2008.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Regionalnych GUS, 2010

2.7. Skolaryzacja na poziomie szkoły podstawowej według gmin w województwie pomorskim w 2003 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

³¹ Powiat sztumski łącznie z malborskim

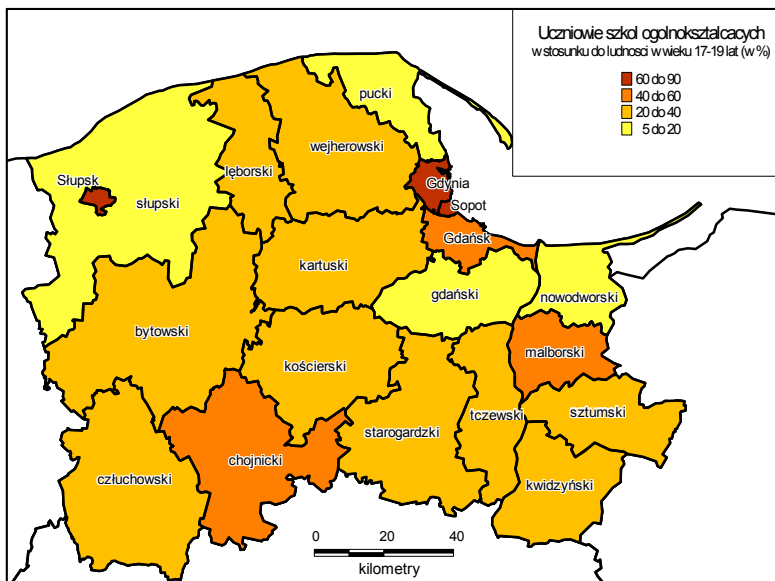
2.8. Skolaryzacja na poziomie gimnazjum według gmin w województwie pomorskim w 2003 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.9. Podstawowe informacje na temat liceów ogólnokształcących dla młodzieży (bez specjalnych) w roku 2008

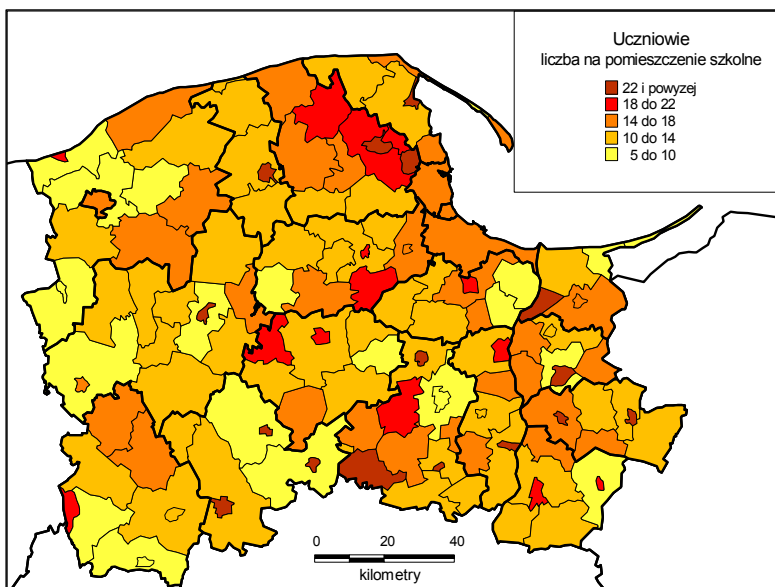
Jednostka terytorialna	Placówki	Uczniowie	Absolwenci
POMORSKIE	142	37 859	12 807
Gdańsk	33	9 379	3 339
Gdynia	17	5 796	1 968
Słupsk	15	3 086	1 051
Sopot	6	1 083	338
Wejherowo	5	1 753	579
Chojnice	5	1 255	451
Starogard Gdański	4	1 677	498
Malbork	4	1 310	432
Lębork	4	972	310
Kartuzy	4	1 240	387
Tczew	3	1 447	532
Rumia	3	910	293
Kwidzyn	3	959	345
Kościerzyna	3	887	316
Bytów - miasto	3	707	234
Reda	2	217	49
Pruszcz Gdański	2	642	202
Pelplin - miasto	2	326	100
Człuchów	2	508	185
Żukowo - miasto	1	117	28
Władysławowo	1	79	21
Ustka	1	218	85
Sztum - miasto	1	358	118
Starogard Gdański - obszar wiejski	1	241	53
Skórcz	1	95	68
Skarszewy - obszar wiejski	1	100	22
Sierakowice	1	113	31
Puck	1	455	152
Prabuty - miasto	1	89	27
Nowy Dwór Gdański - miasto	1	291	109
Miastko - miasto	1	325	144
Łeba	1	13	7
Linia	1	62	14
Kościerzyna - obszar wiejski	1	35	19
Hel	1	64	0
Gniew - miasto	1	151	30
Dzierżgoń - miasto	1	157	56
Czersk - miasto	1	503	159
Czarne - miasto	1	70	13
Czarna Woda	1	50	0
Brusy - miasto	1	119	42

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

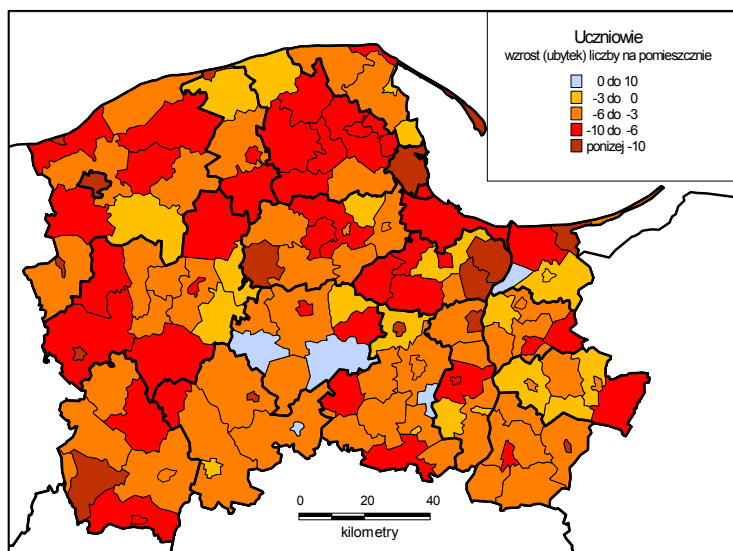
2.10. Dostępność uczniów do szkół ogólnokształcących zlokalizowanych na terenie własnego powiatu w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.11. Warunki nauczania w szkołach podstawowych dla dzieci i młodzieży bez specjalnych w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

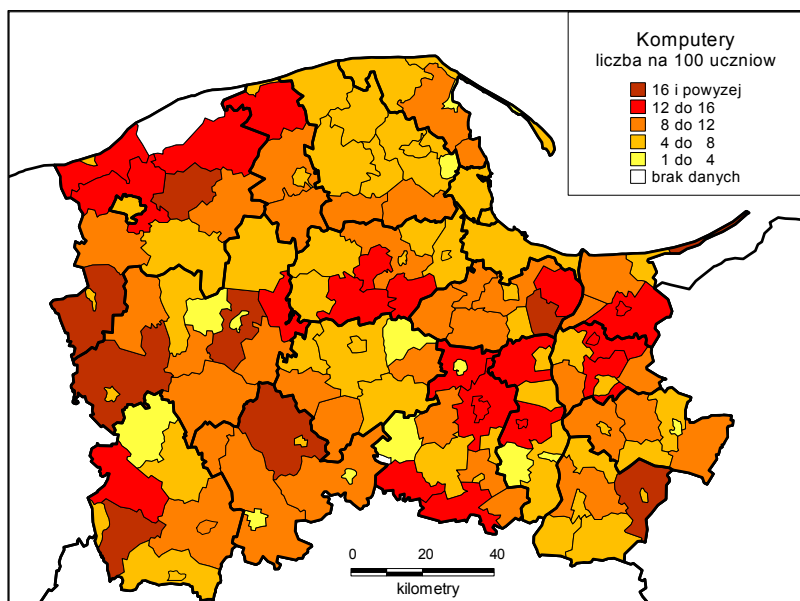
2.12. Zmiany warunków nauczania w szkołach podstawowych dla dzieci i młodzieży bez specjalnych w latach 1998-2008.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.13. Komputeryzacja w szkołach w 2008 roku

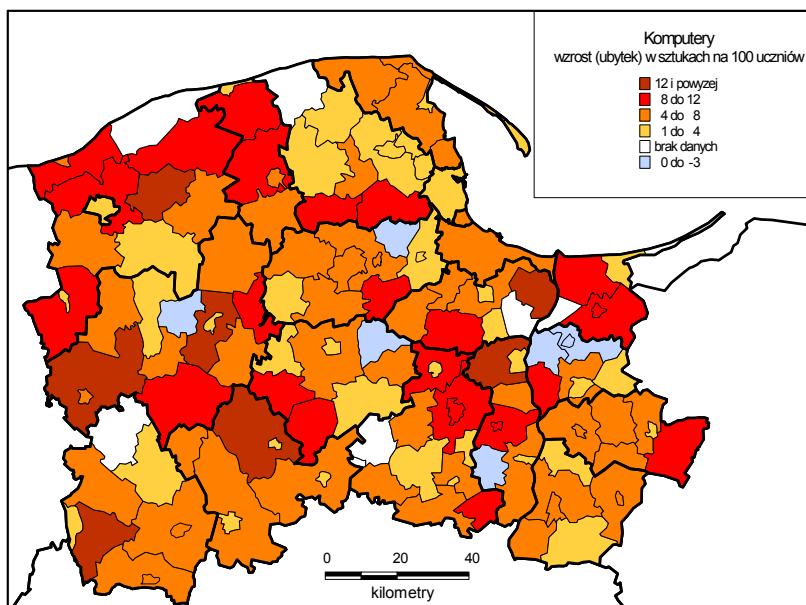
Województwo	Udział szkół wyposażonych w komputery		Uczniowie przypadający na jeden komputer	
	szkoły podstawowe dla dzieci i młodzieży bez specjalnych	gimnazja dla dzieci i młodzieży bez specjalnych	szkoły podstawowe dla dzieci i młodzieży bez specjalnych	gimnazja dla dzieci i młodzieży bez specjalnych
	%		w osobach	
Dolnośląskie	93,8	85,0	12,7	12,5
Kujawsko-pomorskie	93,8	82,1	13,2	14,2
Lubelskie	86,9	83,2	9,6	11,1
Lubuskie	87,5	82,1	13,3	14,7
Łódzkie	94,0	88,7	11,5	13,3
Małopolskie	91,3	78,7	11,4	12,6
Mazowieckie	88,8	82,5	12,7	12,2
Opolskie	93,8	86,4	10,6	12,4
Podkarpackie	89,6	81,3	8,9	10,2
Podlaskie	86,7	86,6	12,6	13,3
Pomorskie	88,4	79,5	14,5	14,7
Śląskie	92,7	86,4	15,7	13,7
Świętokrzyskie	87,5	87,3	11,0	13,7
Warmińsko-mazurskie	92,3	85,0	12,6	14,0
Wielkopolskie	89,0	81,0	12,7	13,2
Zachodniopomorskie	90,3	77,2	13,6	14,1
POLSKA	90,4	82,9	12,2	12,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

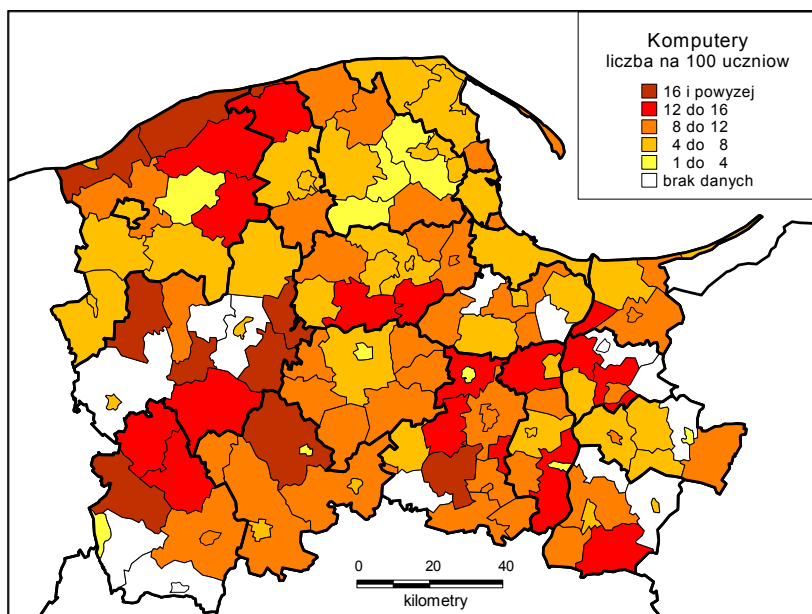
2.14. Komputeryzacja w szkołach podstawowych dla dzieci i młodzieży bez specjalnych w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

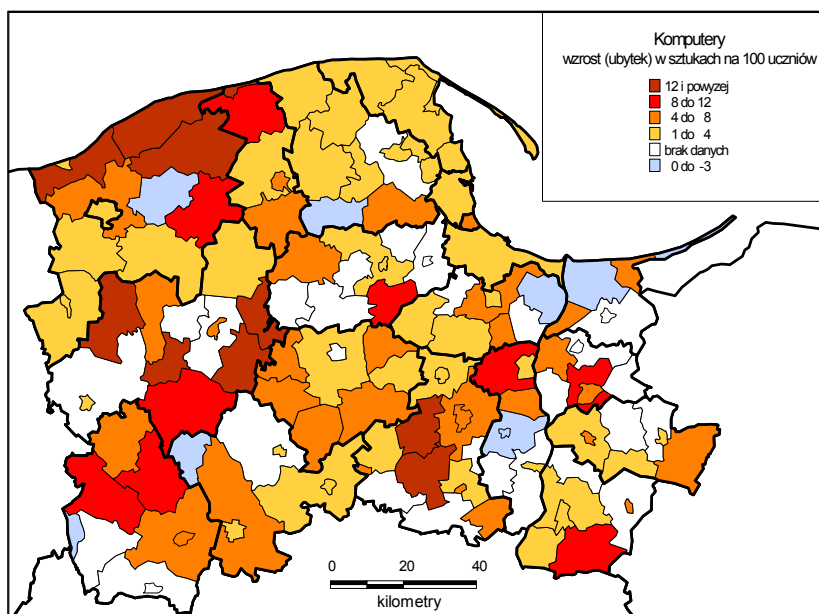
2.15. Komputeryzacja w szkołach podstawowych dla dzieci i młodzieży bez specjalnych w latach 2003-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

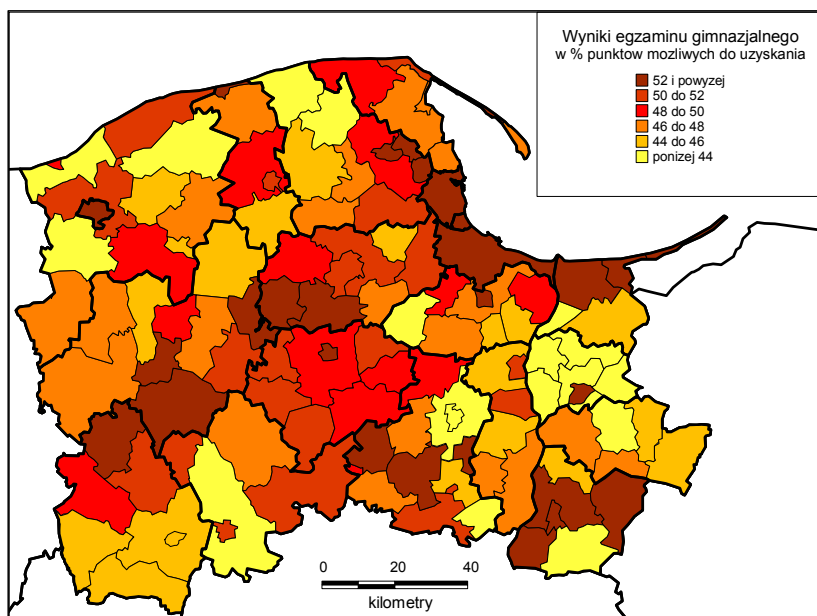
2.16. Komputeryzacja w gimnazjach dla dzieci i młodzieży bez specjalnych w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

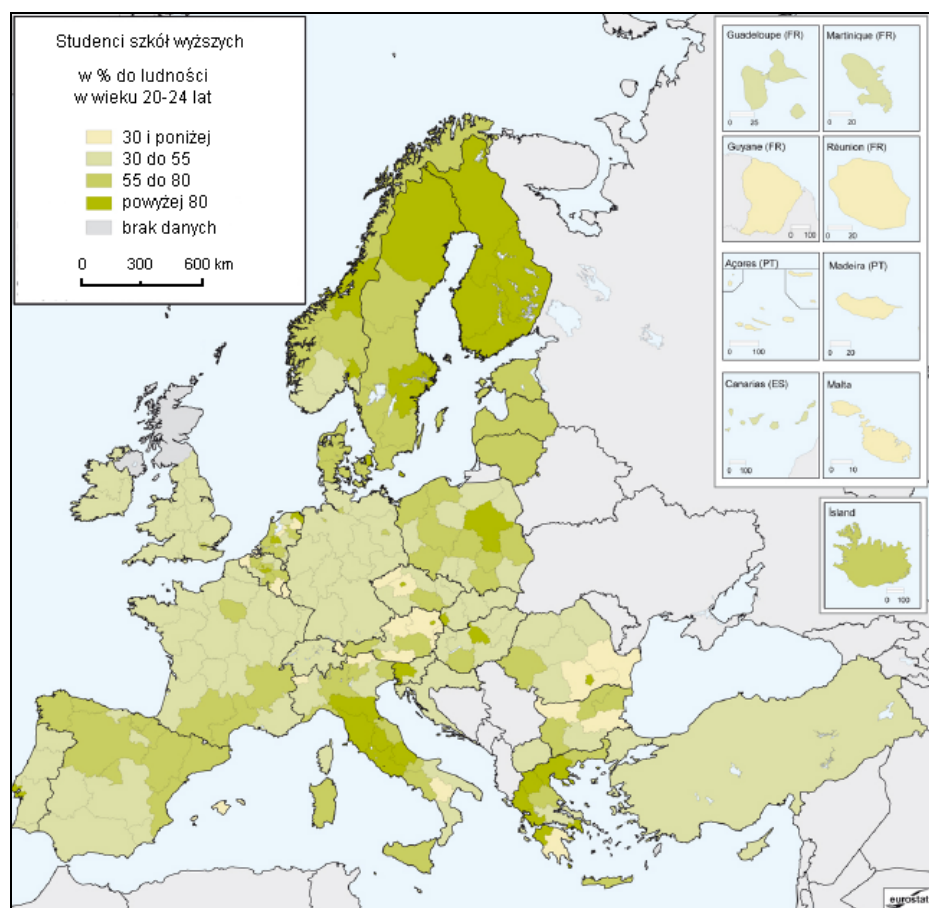
2.17. Komputeryzacja w gimnazjach dla dzieci i młodzieży bez specjalnych w latach 2003-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.18. Wyniki egzaminu gimnazjalnego z części matematyczno-przyrodniczej; średnia z lat 2007-2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Gdańsku

2.19. Studenci szkół wyższych w regionach Unii Europejskiej oraz regionach wybranych krajów europejskich w 2007 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat regional ...2009

2.20. Szkoły wyższe według typów

Województwo	Szkoly wyższe ogółem		Zmiana w latkach 2004- 2008 w liczbach	Uniwersytety	Wyższe szkoły techniczne	Akademie medyczne	Akademie wychowania fizycznego
	2004	2008		2008	2008	2008	2008
Dolnośląskie	33	36	3	1	1	1	1
Kujawsko-pomorskie	18	19	1	2	1	0	0
Lubelskie	20	19	-1	2	1	1	0
Lubuskie	8	9	1	1	0	0	0
Łódzkie	25	31	6	1	2	1	0

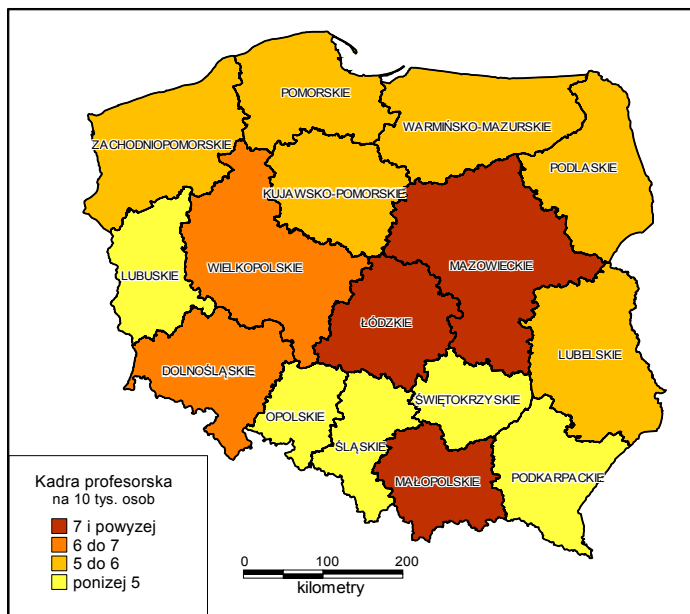
Województwo	Szkoły wyższe ogółem		Zmiana w latach 2004- 2008	Uniwersytety	Wyższe szkoły techniczne	Akademie medyczne	Akademie wychowania fizycznego
Małopolskie	32	32	0	1	2	0	1
Mazowieckie	100	105	5	2	5	1	1
Opolskie	6	6	0	1	1	0	0
Podkarpackie	17	16	-1	1	1	0	0
Podlaskie	17	18	1	1	1	1	0
Pomorskie	28	28	0	1	1	1	1
Śląskie	41	46	5	1	4	1	1
Świętokrzyskie	14	15	1	0	1	0	0
Warmińsko- mazurskie	9	9	0	1	0	0	0
Wielkopolskie	33	38	5	1	1	1	1
Zachodniopomorskie	19	22	3	1	2	1	0
POLSKA	420	449	29	18	24	9	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

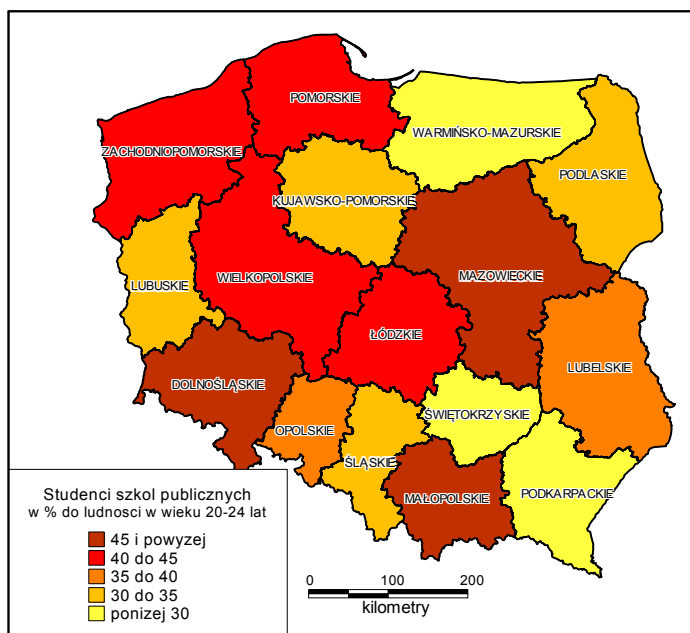
2.21. Kadra akademicka oraz studenci według województw w 2008 roku

Województwo	Nauczyciele akademiccy	Profesorowie	Studenci	Liczba studentów na nauczyciela akademickiego	Liczba studentów na profesora
Dolnośląskie	8 801	1 908	173014	20	91
Kujawsko-pomorskie	4 549	1 144	84155	18	74
Lubelskie	6 492	1 290	105674	16	82
Lubuskie	1 609	340	29763	18	88
Łódzkie	7 777	1 890	142456	18	75
Małopolskie	12 385	2 602	211077	17	81
Mazowieckie	16 770	4 416	344292	21	78
Opolskie	1 670	431	39221	23	91
Podkarpackie	3 125	719	75477	24	105
Podlaskie	3 171	661	52953	17	80
Pomorskie	5 948	1 259	104834	18	83
Śląskie	9 684	1 990	192230	20	97
Świętokrzyskie	1 833	496	49654	27	100
Warmińsko- mazurskie	2 769	733	54529	20	74
Wielkopolskie	9 355	2 155	173945	19	81
Zachodniopomorskie	4 199	970	78246	19	81
POLSKA	100 137	23 004	1911520	19	83

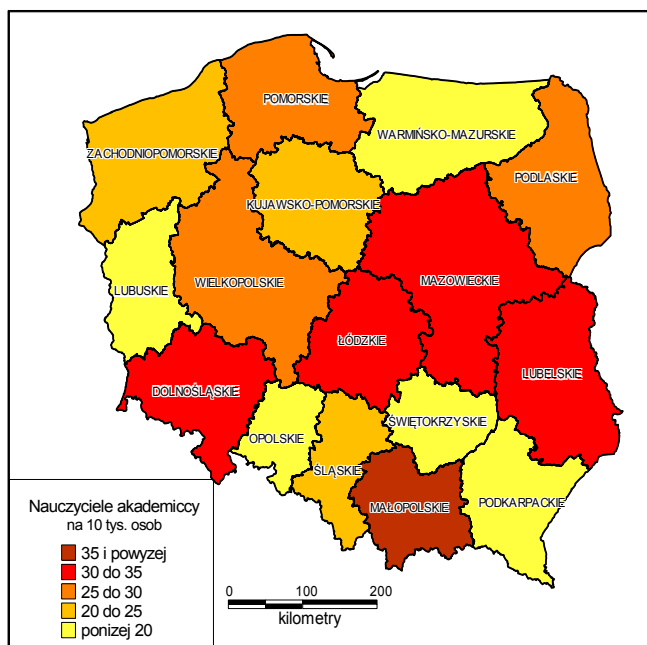
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.22. Kadra profesorska w Polsce według województw w 2008 roku
 Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

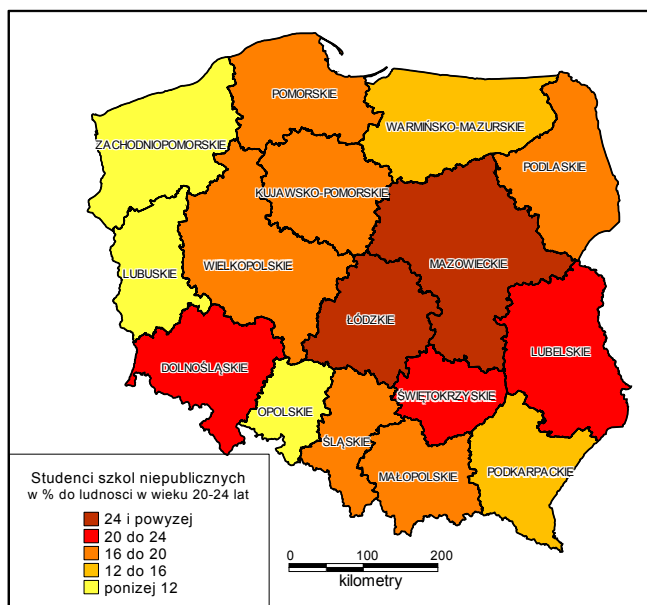

2.23. Studenci publicznych szkół wyższych w Polsce według województw w 2008 roku
 Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.24. Nauczyciele akademicy w Polsce według województw w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

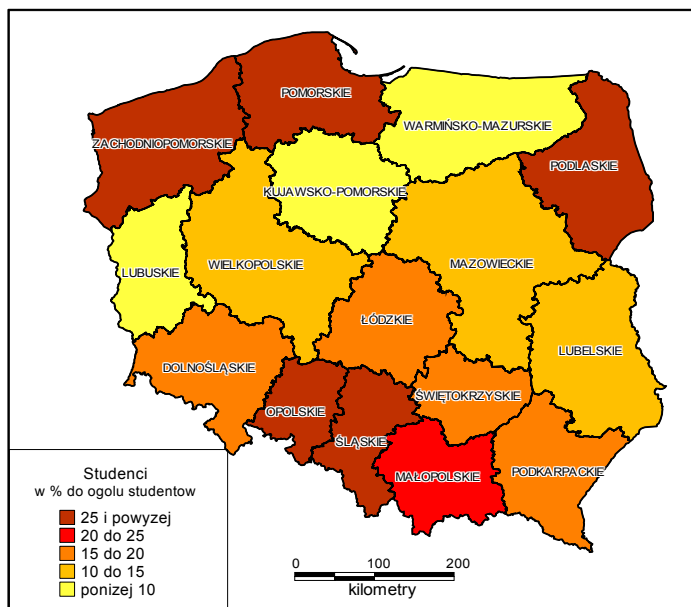
2.25. Studenci niepublicznych szkół wyższych w Polsce według województw w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.26. Studenci szkół publicznych i niepublicznych w 2008 roku

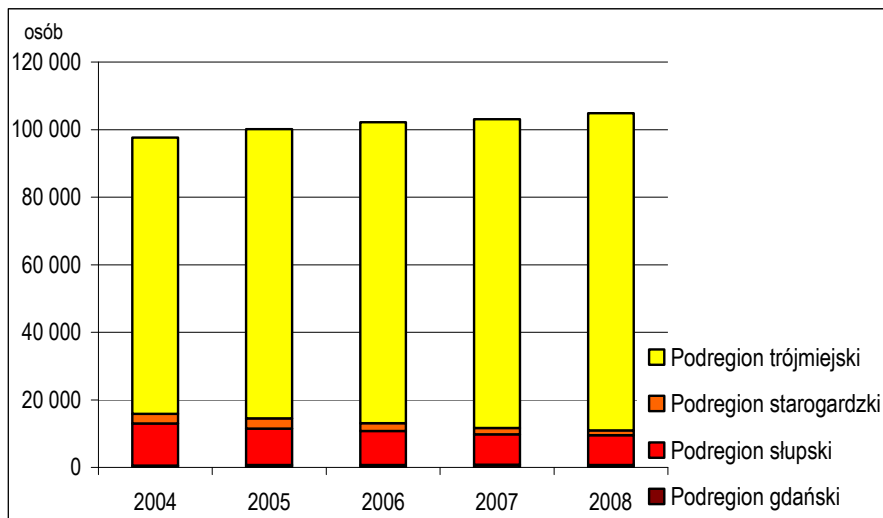
Województwo	Udział studentów szkół publicznych	Udział studentów szkół niepublicznych	Udział studentów ogółem
w % do ludności w wieku 20-24 lat			
Dolnośląskie	53,4	22,4	75,7
Kujawsko-pomorskie	33,1	16,3	49,5
Lubelskie	36,9	20,6	57,5
Lubuskie	31,1	4,0	35,2
Łódzkie	40,4	34,9	75,2
Małopolskie	59,3	18,6	77,9
Mazowieckie	47,7	41,4	89,1
Opolskie	37,7	8,1	45,9
Podkarpackie	27,2	14,5	41,6
Podlaskie	33,8	17,8	51,6
Pomorskie	40,1	17,6	57,7
Śląskie	34,7	18,2	52,9
Świętokrzyskie	24,9	23,8	48,7
Warmińsko-mazurskie	29,4	13,7	43,0
Wielkopolskie	42,2	19,6	61,8
Zachodniopomorskie	44,8	11,7	56,5
POLSKA	40,7	21,4	62,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

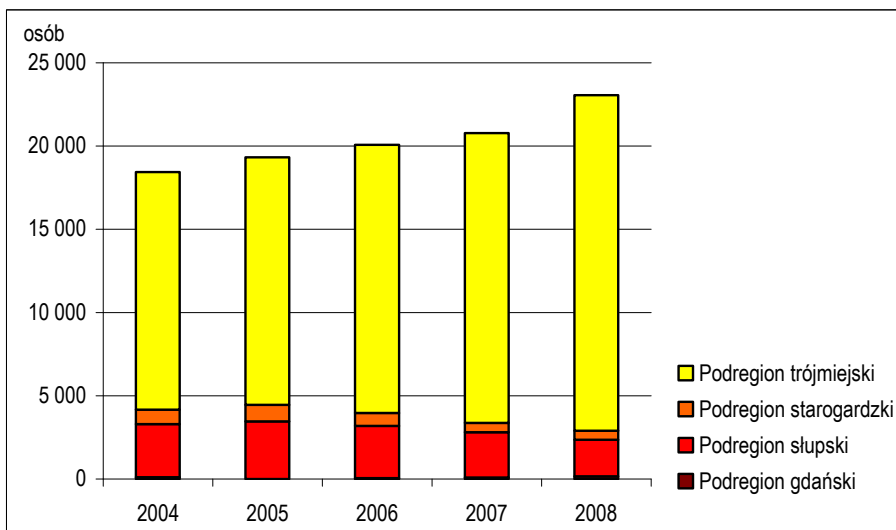
2.27. Studenci wyższych szkół technicznych i morskich według województw w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

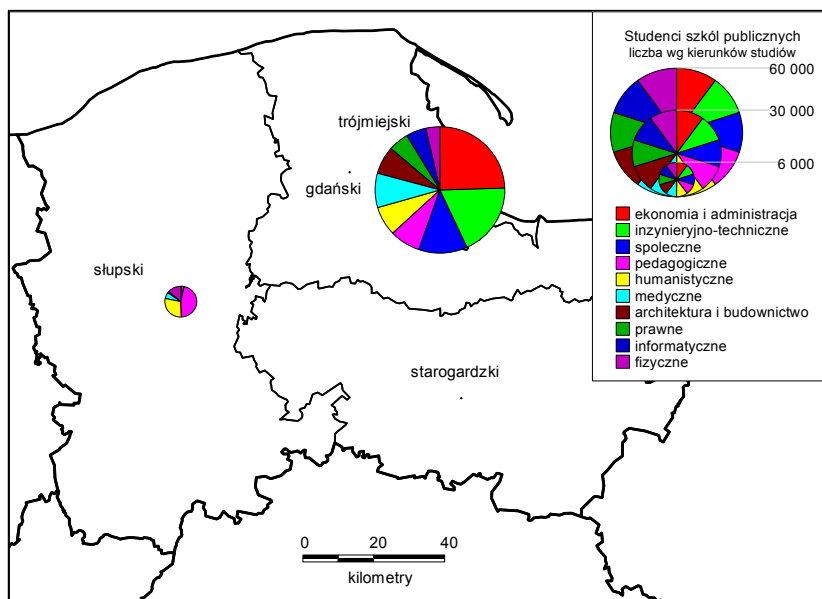
2.28. Liczba studentów uczelni wyższych według podregionów

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

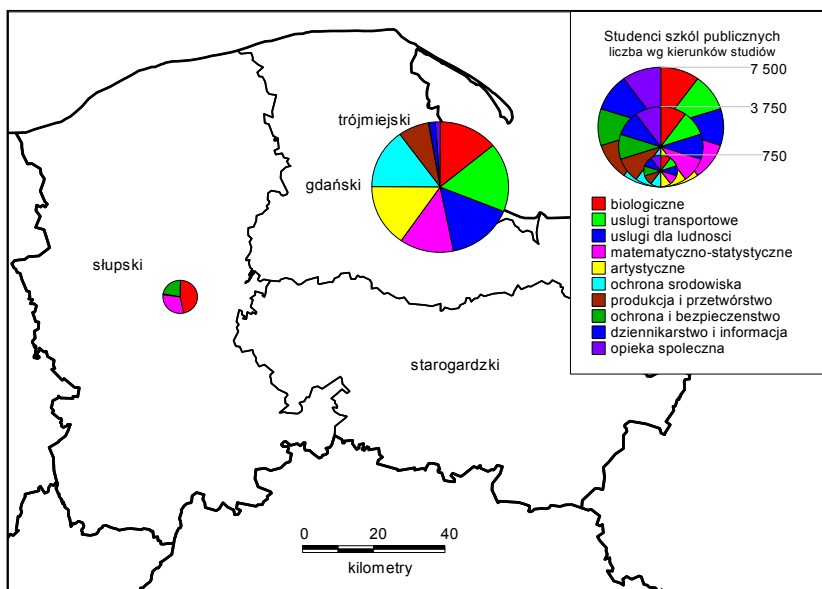
2.29. Liczba absolwentów uczelni wyższych według podregionów

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.30. Najważniejsze kierunki publicznych szkół wyższych według podregionów w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.31. Pozostałe kierunki publicznych szkół wyższych według podregionów w 2008 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.32. Studenci publicznych szkół wyższych w latach 2004 i 2008

Kierunki studiów	2004	2008	Przyrost (ubyttek) w latach 2004-2008	
			liczba	%
Ekonomia i administracja	14213	14219	6	0
Inżynieryjno-techniczne	11144	11099	-45	0
Społeczne	7149	7172	23	0
Pedagogiczne	10524	6808	-3716	-35
Humanistyczne	7509	5851	-1658	-22
Medyczne	4325	5406	1081	25
Architektura i budownictwo	3299	4124	825	25
Prawne	2712	2945	233	9
Informatyczne	2629	2944	315	12
Fizyczne	2725	2766	41	2
Biologiczne	1122	1601	479	43
Usługi transportowe	1343	1495	152	11
Usługi dla ludności	1586	1387	-199	-13
Matematyczno-statystyczne	742	1377	635	86
Artystyczne	1129	1347	218	19
Ochrona środowiska	1984	1299	-685	-35
Produkcja i przetwórstwo	305	630	325	107
Ochrona i bezpieczeństwo	0	197	197	-
Dziennikarstwo i informacja	0	125	125	-
Opieka społeczna	0	104	104	-
Ogółem	74440	72896	-1544	-2

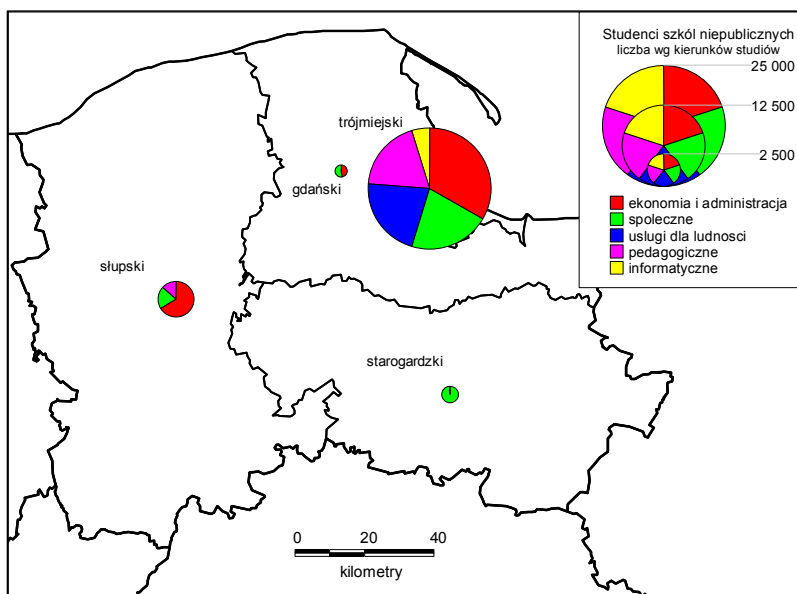
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.33. Studenci niepublicznych szkół wyższych w latach 2004 i 2008

Kierunki studiów	2004	2008	Przyrost (ubyttek) w latach 2004-2008	
			Liczba	%
Ekonomia i administracja	8491	10564	2073	24
Społeczne	4129	7154	3025	73
Usługi dla ludności	4086	5431	1345	33
Pedagogiczne	4152	5180	1028	25
Informatyczne	1528	1189	-339	-22
Medyczne	167	707	540	323
Humanistyczne	0	523	523	-
Dziennikarstwo i informacja	0	351	351	-
Produkcja i przetwórstwo	0	321	321	-
Architektura i budownictwo	109	207	98	90
Prawne	28	192	164	586
Biologiczne	0	84	84	-
Artystyczne	0	35	35	-

Kierunki studiów	2004	2008	Przyrost (ubytok) w latach 2004-2008	
			Liczba	%
Ochrona i bezpieczeństwo	339	0	-339	-100
Usługi transportowe	168	0	-168	-100
Ochrona środowiska	32	0	-32	-100
Ogółem	23229	31938	8709	37

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

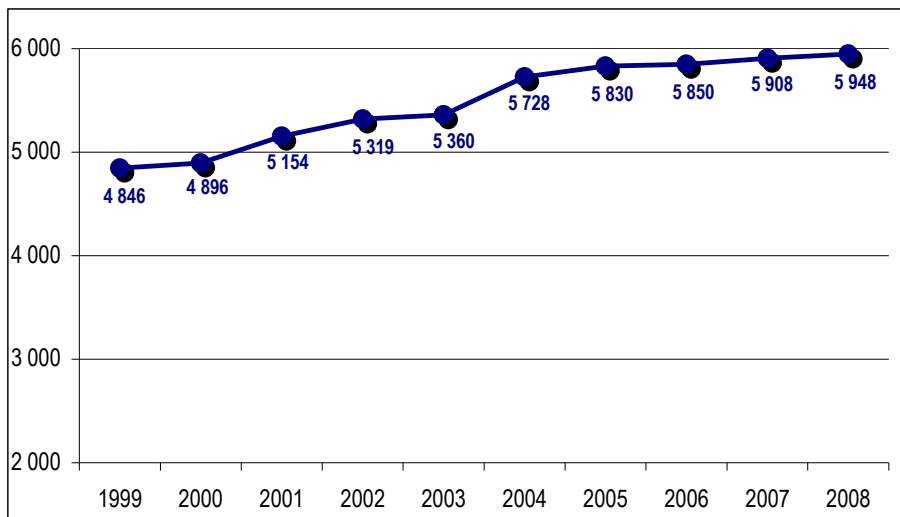
2.34. Najważniejsze kierunki niepublicznych szkół wyższych według podregionów w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.35. Zmiany liczby uczestników studiów doktoranckich według typów uczelni

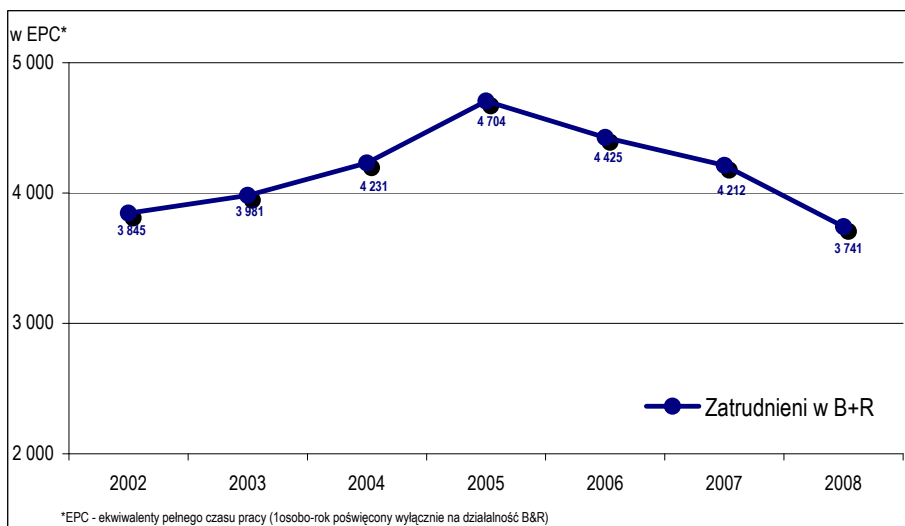
Typ uczelni wyższej	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2002 =100
Uniwersytety	523	732	776	873	916	1 144	1 112	213
Wyższe szkoły techniczne	484	503	518	491	420	354	348	72
Akademie medyczne	98	119	123	135	150	173	174	178
Akademie wychowania fizycznego	45	55	71	46	56	59	55	122
Placówki PAN, instytuty nauk.-bad.	21	32	35	35	45	36	34	162
Ogółem	1 171	1 441	1 523	1 580	1 587	1 766	1 723	147

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

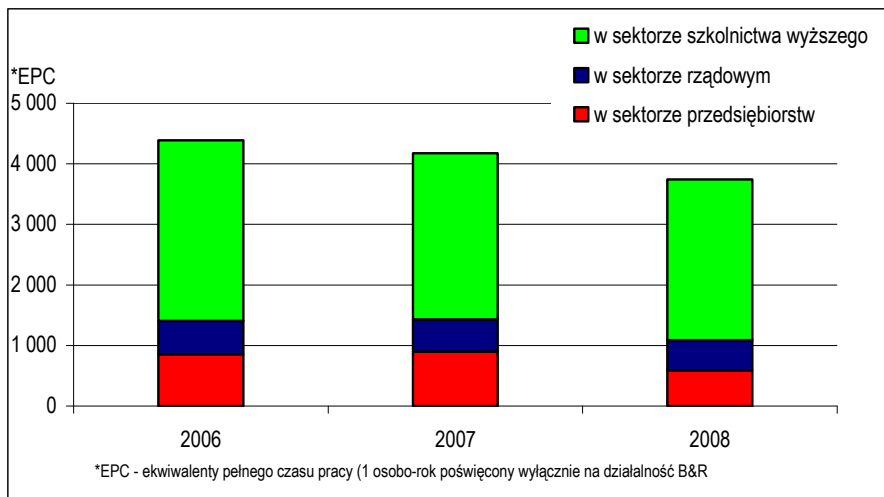
2.36. Zmiany liczby nauczycieli akademickich w województwie pomorskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

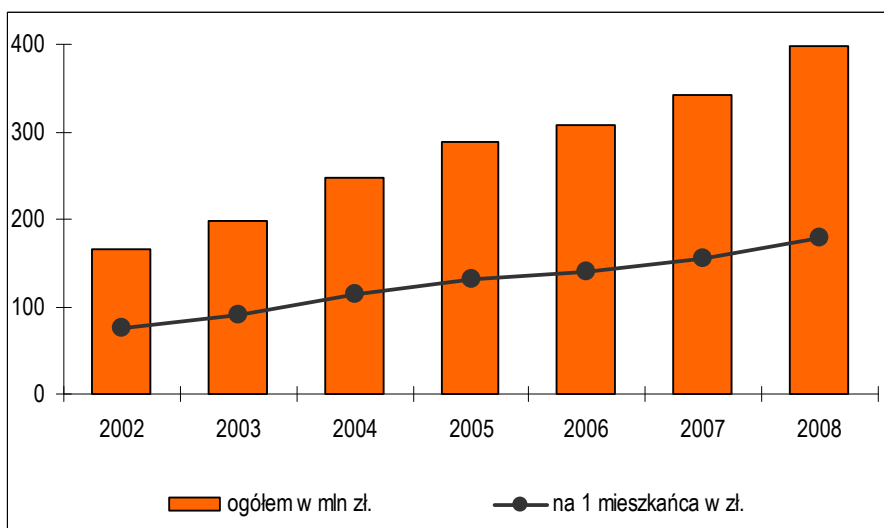

2.37. Zatrudnienie w działalności B+R w województwie pomorskim w latach 2002-2008

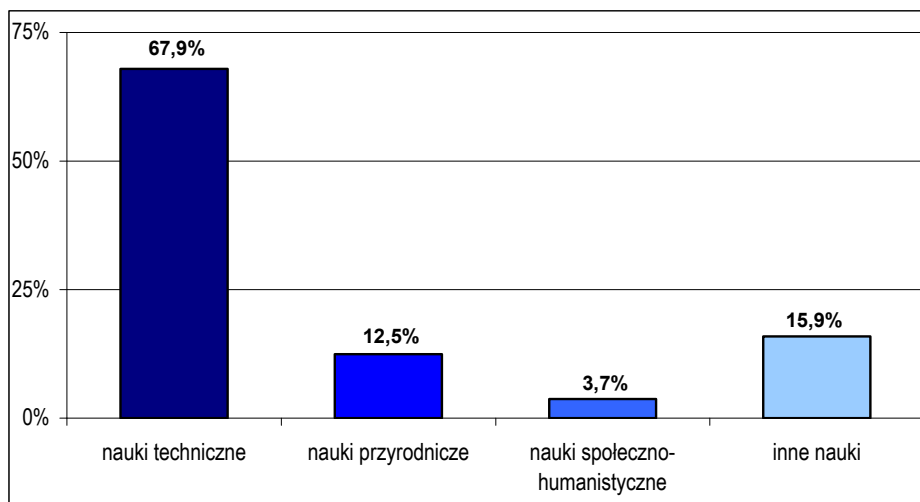
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.38. Zatrudnienie w działalności B+R w województwie pomorskim według sektorów
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

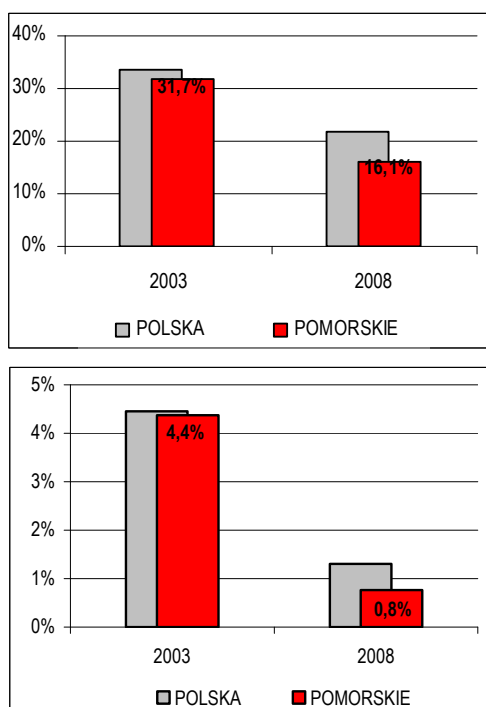

2.39. Nakłady na działalność B+R w województwie pomorskim
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

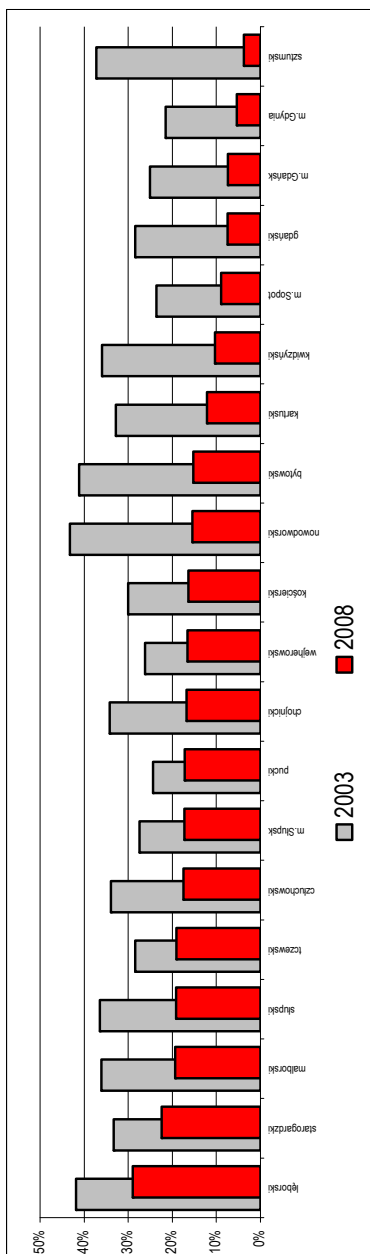
2.40. Nakłady na działalność B+R według dziedzin nauk

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

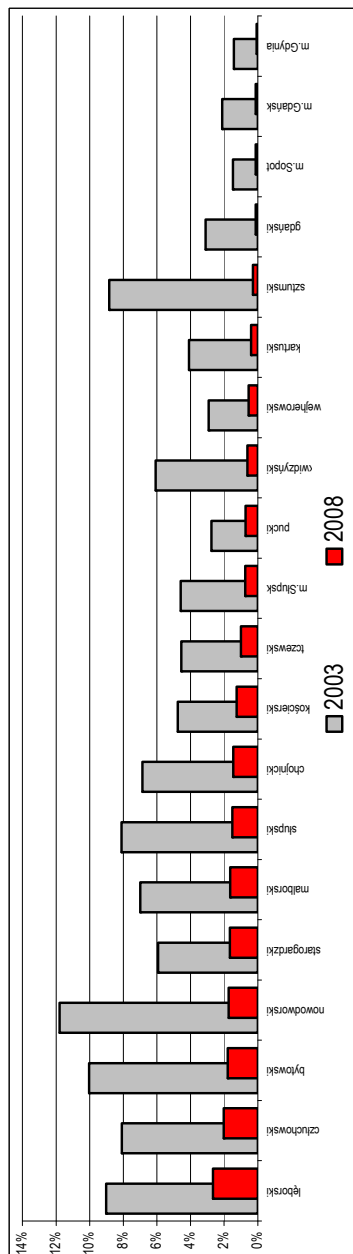

2.41. Udział osób trwale bezrobotnych na tle ogólnej liczby bezrobotnych oraz na tle liczby osób w wieku produkcyjnym w województwie pomorskim i Polsce

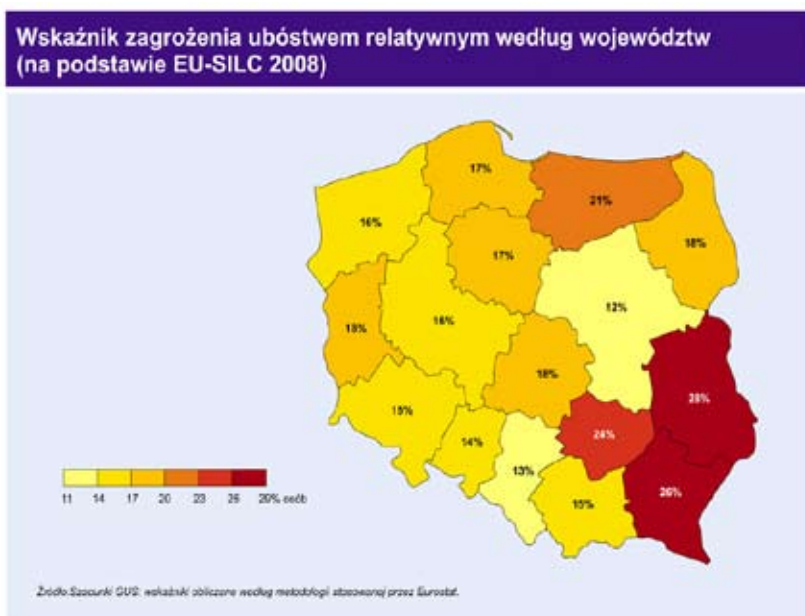
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

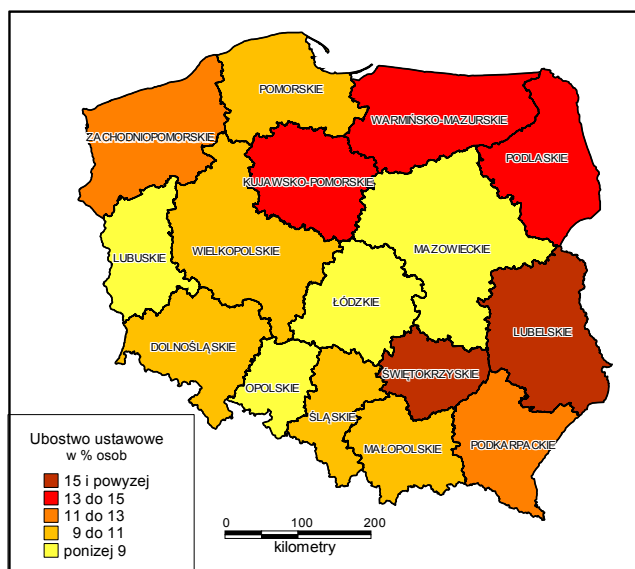
2.42. Udział osób trwale bezrobotnych w ogólnej liczbie bezrobotnych według powiatów w 2003 i 2008 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

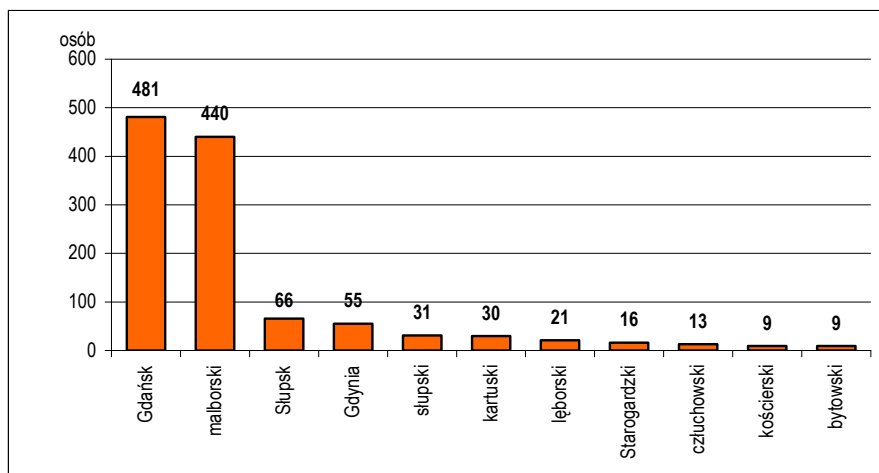
2.43. Udział osób trwale bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym według powiatów w 2003 i 2008 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

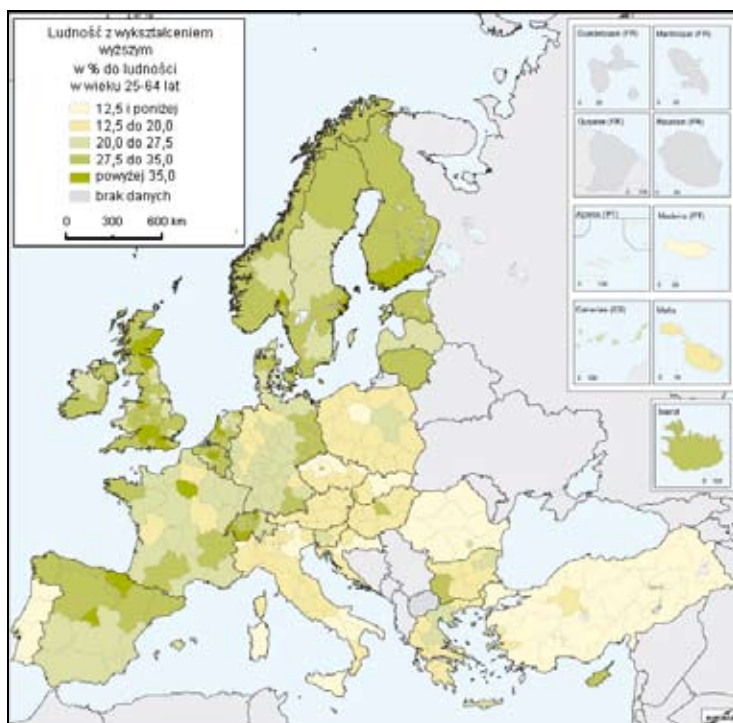
2.44. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym według województw
Źródło: Ubóstwo w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej w świetle Europejskiego Badania Dochodów i Warunków Życia – EU-SILC 2008, 2010, GUS (www.stat.gov.pl)

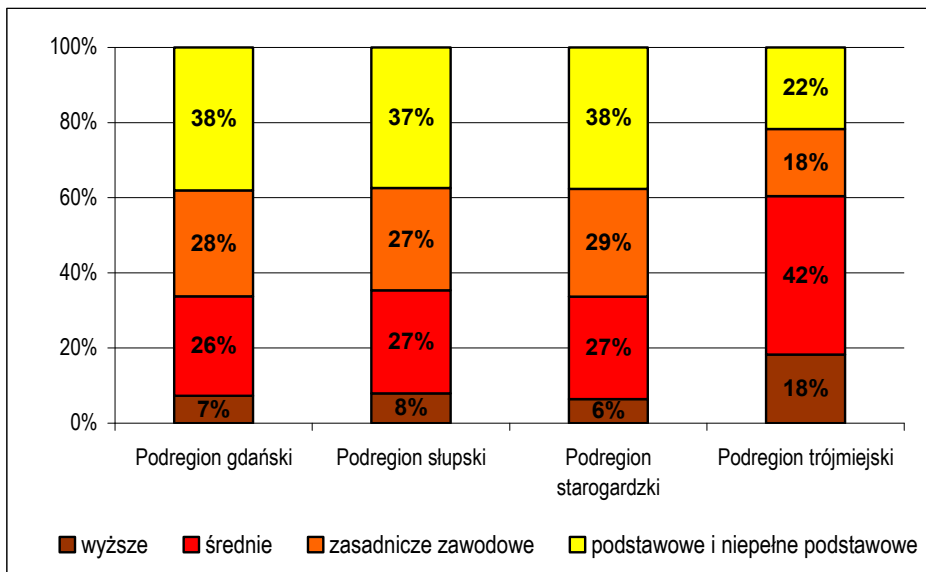
2.45. Ustawowa granica ubóstwa w Polsce według województw w 2008 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

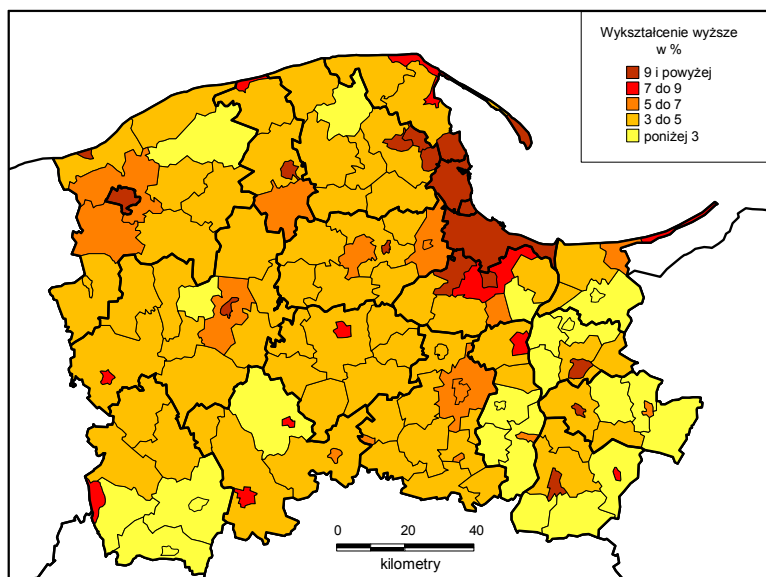
2.46. Bezdomni korzystający z opieki domów opieki społecznej w roku 2008
 Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

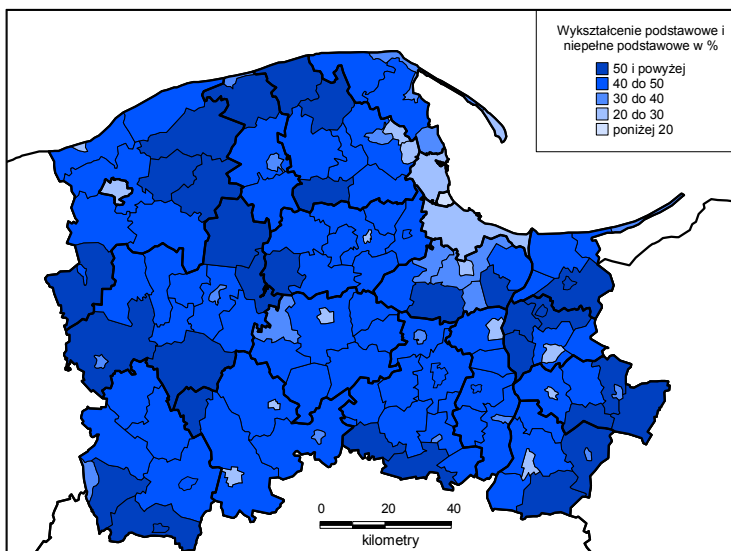
2.47. Ludność z wykształceniem wyższym w regionach Unii Europejskiej oraz regionach wybranych krajów europejskich w 2007 roku
 Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat regional yearbook 2009. 2009. Eurostat, Bruksela

2.48. Struktura wykształcenia według podregionów województwa pomorskiego
 Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

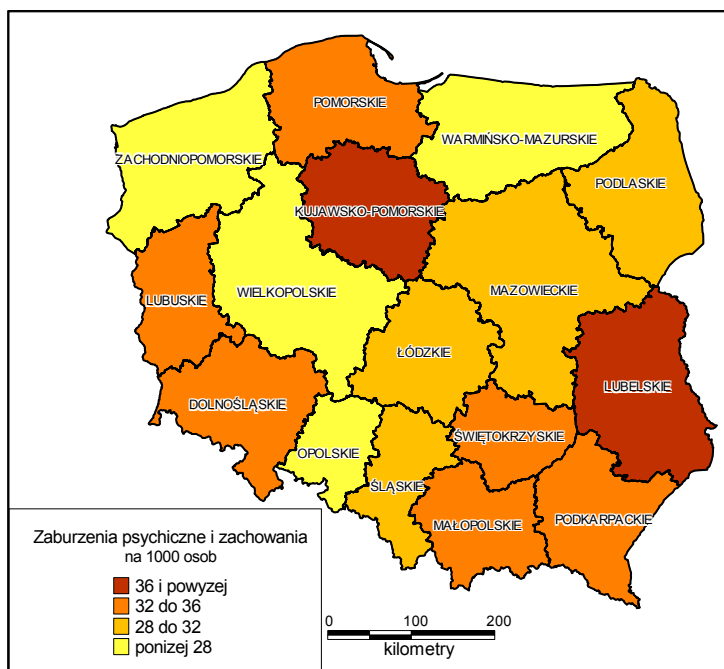

2.49. Udział osób z wykształceniem wyższym w gminach województwa pomorskiego w 2002 roku
 Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

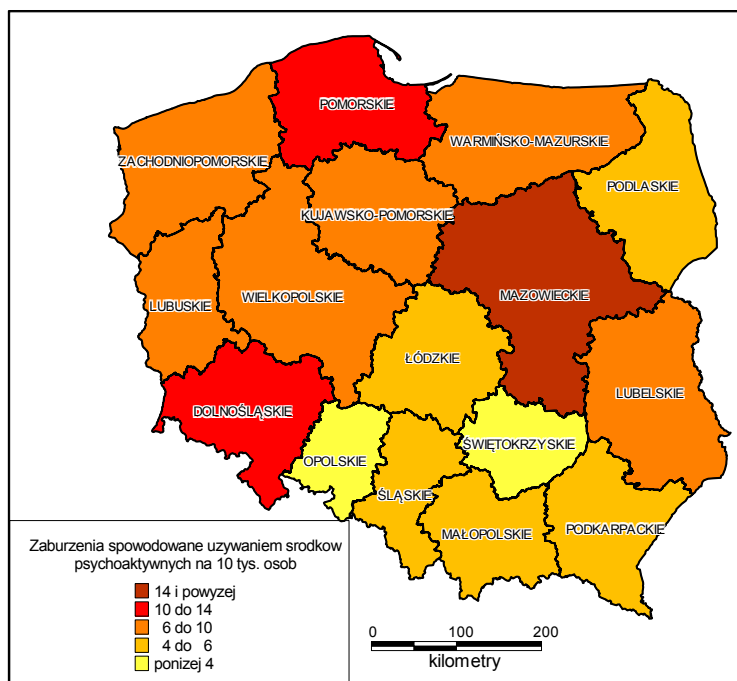
2.50. Udział osób z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym w gminach województwa pomorskiego w 2002 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

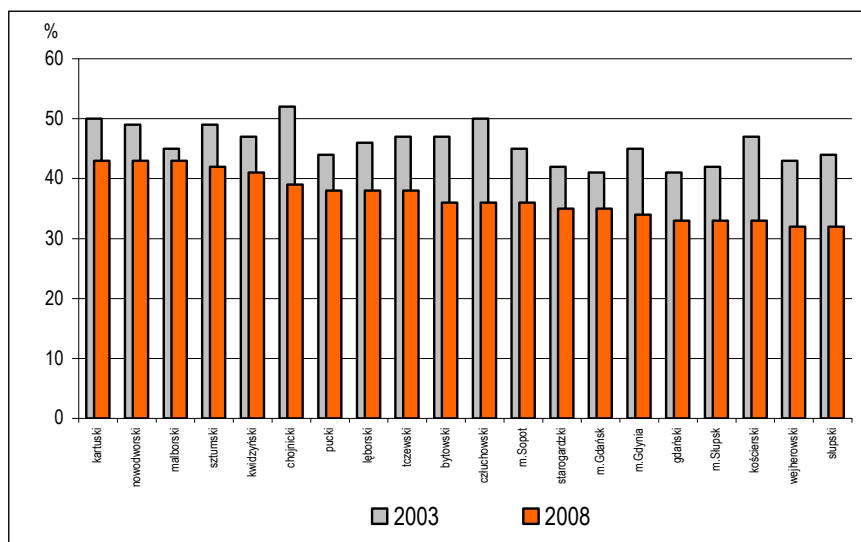
2.51. Zaburzenia psychiczne i zaburzenia zachowania (bez uzależnień) ogółem według województw w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

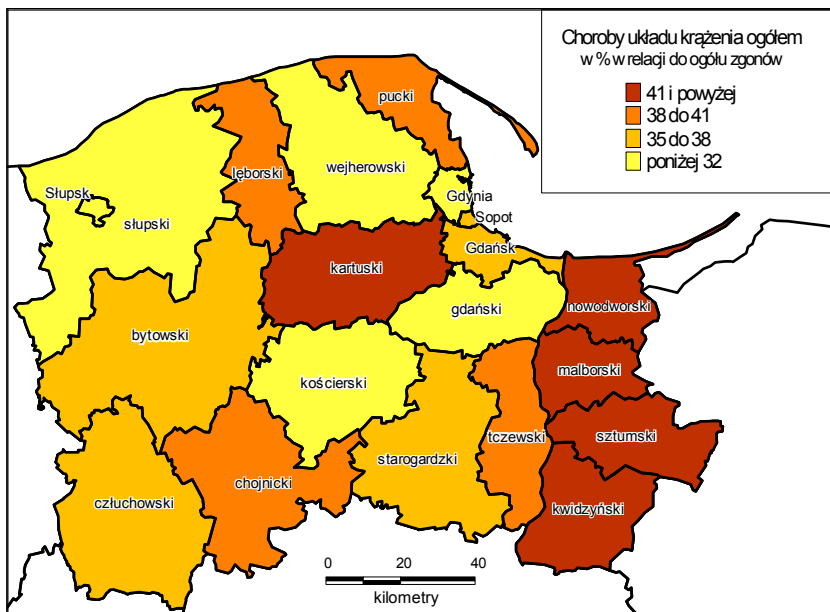
2.52. Zaburzenia psychiczne spowodowane używaniem środków psychoaktywnych według województw w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

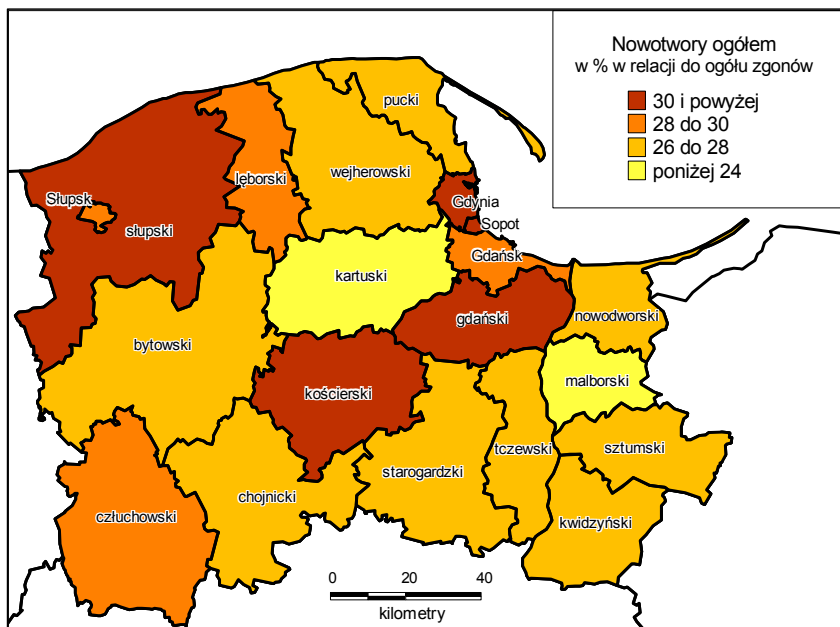
2.53. Spadek umieralności powodowanej chorobami układu krążenia według powiatów

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

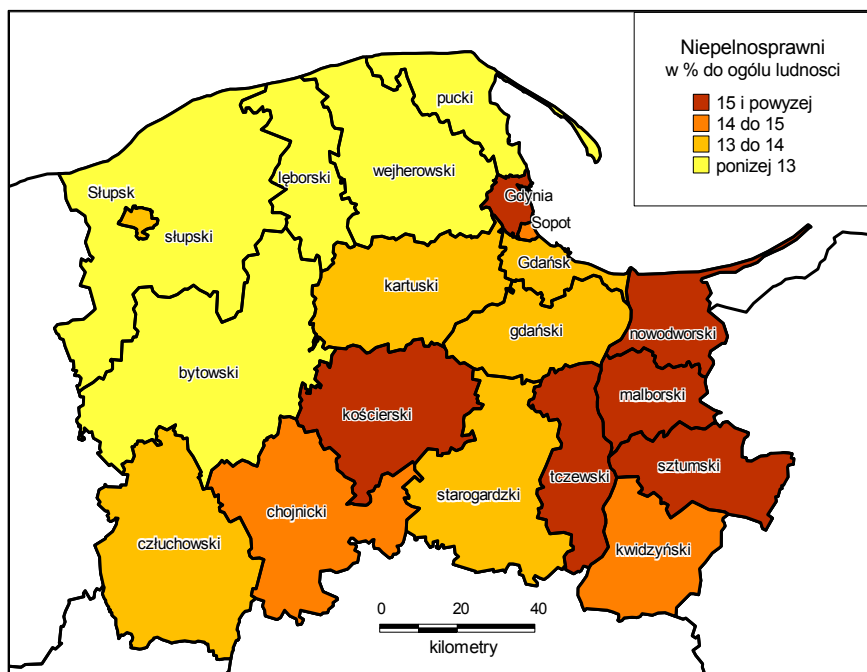
2.54. Przyczyny zgonów – choroby układu krążenia w województwie pomorskim w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

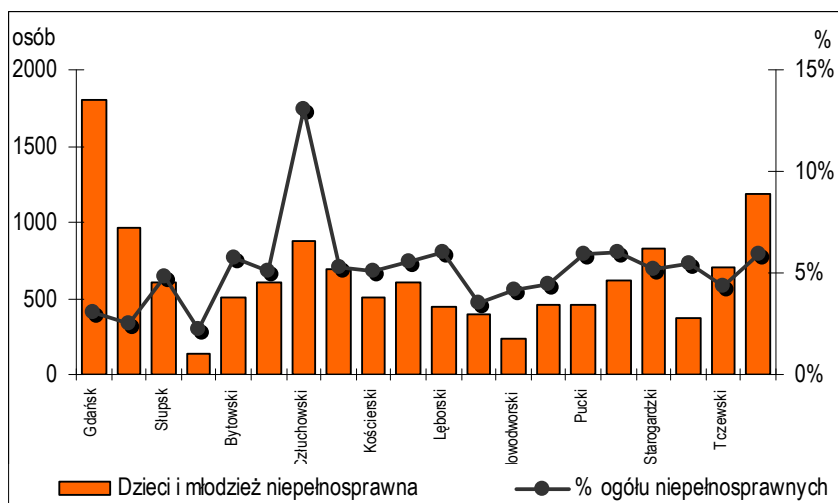
2.55. Przyczyny zgonów – nowotwory w województwie pomorskim w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.56. Niepełnosprawni w województwie pomorskim w 2002 roku

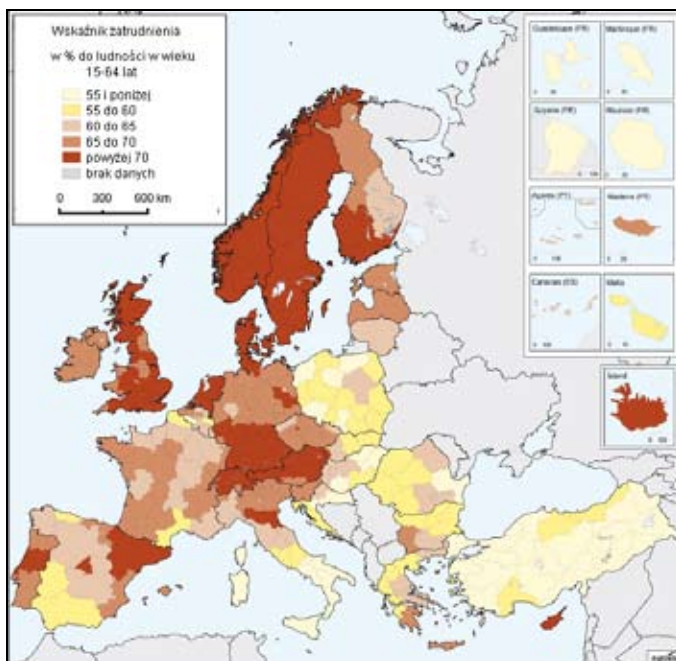
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

2.57. Niepełnosprawni dzieci i młodzież województwa pomorskiego według powiatów

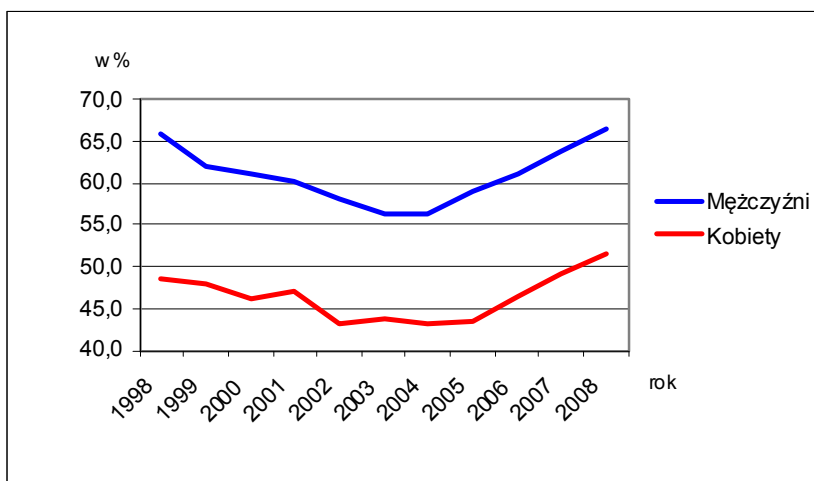
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

Załącznik 3: rynek pracy

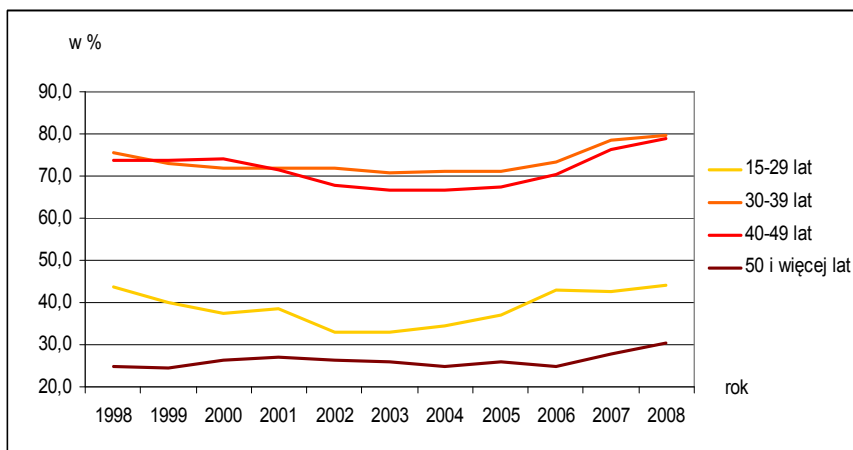
3.1. Zatrudnienie w regionach Unii Europejskiej oraz regionach wybranych krajów europejskich w 2007 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat regional ...2009

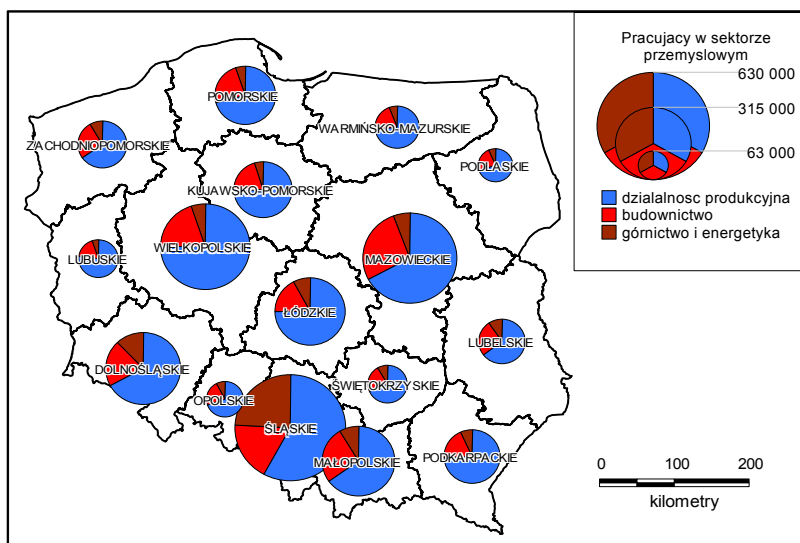
3.2. Wskaźnik zatrudnienia wśród ludności w wieku 15-64 lat według płci w województwie pomorskim w latach 1998-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

3.3. Wskaźnik zatrudnienia według grup wieku województwie pomorskim w latach 1998-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

3.4. Pracujący w sektorze przemysłowym według województw w 2008 roku³²

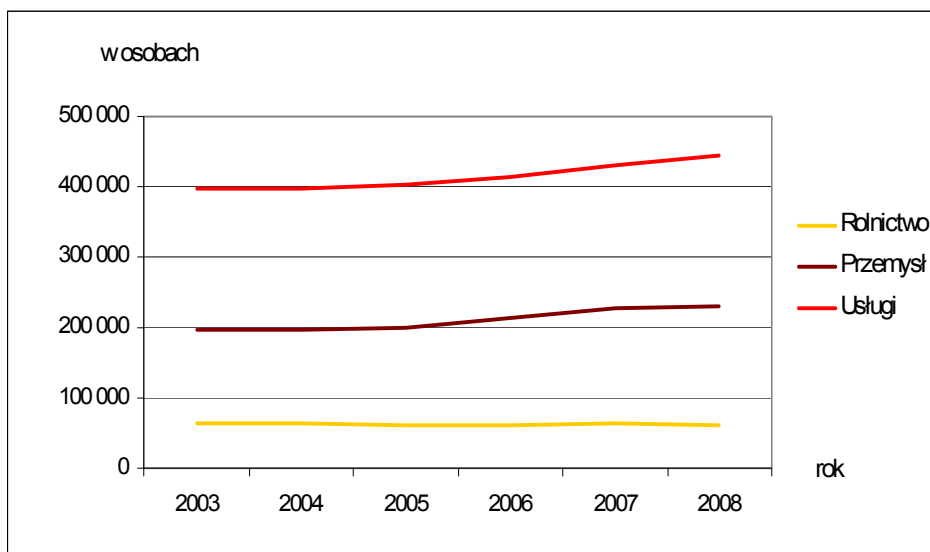
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

³² Spośród ogółu pracujących w sektorze przemysłowym, w działalności produkcyjnej pracowało 71% mieszkańców województwa pomorskiego; natomiast w budownictwie 23%. Wskaźniki dla Polski kształtowały się odpowiednio: w działalności produkcyjnej pracowało 69%, w budownictwie 21%. Struktura pracujących w województwie była więc podobna jak dla kraju.

3.5. Pracujący w usługach według sekcji PKD w Polsce w 2008 roku

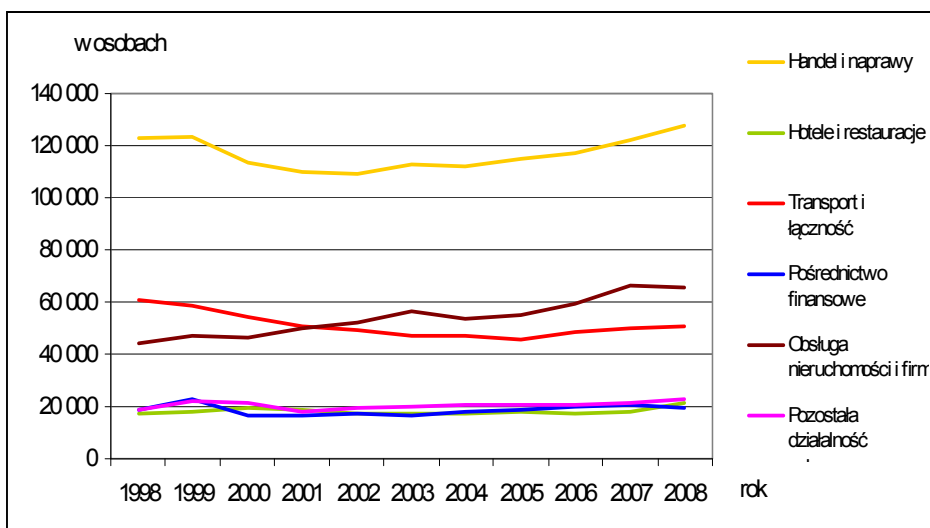
Województwo	Handel i naprawa pojazdów	Hotele i restauracje	Transport i łączność	Pośrednictwo finansowe	Obsługa nieruchomości	Administracja i obrona narodowa	Edukacja	Ochrona zdrowia i pomoc społeczna	Działalność usługowa, komunalna, społeczna i pozostała
	w % do ogółu pracujących w usługach								
Dolnośląskie	29	4	9	5	17	7	13	10	5
Kujawsko-pomorskie	32	3	10	4	13	8	15	11	5
Lubelskie	28	3	10	4	9	9	19	13	5
Lubuskie	30	4	11	4	12	9	14	10	6
Łódzkie	31	3	10	4	14	8	14	11	5
Małopolskie	29	5	10	3	15	7	15	10	6
Mazowieckie	28	3	11	7	20	7	10	7	6
Opolskie	29	3	11	4	12	9	15	11	5
Podkarpackie	30	3	10	3	11	9	17	12	5
Podlaskie	30	3	10	4	10	10	17	12	5
Pomorskie	29	5	11	4	15	8	14	9	5
Śląskie	31	4	11	4	15	6	13	10	6
Świętokrzyskie	31	3	12	3	10	8	14	13	5
Warmińsko-mazurskie	29	4	10	4	11	10	16	11	6
Wielkopolskie	34	3	11	4	14	7	14	9	5
Zachodniopomorskie	29	7	11	4	13	9	13	10	5
POLSKA	30	4	11	5	15	8	14	10	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

3.6. Pracujący w sektorach ekonomicznych w województwie pomorskim w latach 2002-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

3.7. Pracujący w usługach rynkowych w województwie pomorskim w latach 1998-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

3.8. Klastry o dużym znaczeniu dla lokalnych rynków pracy³³ w województwie pomorskim³⁴

Powiaty	Budowlany	Rolno- spozyczny	Transport i logistyka	Turystyczny	Drzewno- meblowy	Morski (stoczniowy)	Maszynowo- narzędziowy	Elektroniczny	Chemiczny	Metalowy	Jubilerski
	miejsca pracy w 2007 r. w tys.										
	100	47	42	32	30	27	16	15	13	7	3
Bytowski					X		X				
Chojnicki					X						
Człuchowski									X		
Gdański	X		X							X	X
Kartuski	X										
Kościerski	X										
Kwidziński					X			X			
Lęborski		X		X						X	
Malborski		X									
Nowodworski		X		X						X	
Pucki		X		X							
Słupski		X		X			X				
Starogardzki			X						X		
Sztumski		X									
Tczewski		X					X	X			
Wejherowski	X										X
Gdańsk			X			X		X			X
Gdynia			X			X		X			
Słupsk									X		
Sopot				X				X			X

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Identyfikacja potencjalnych klastrow...2008.

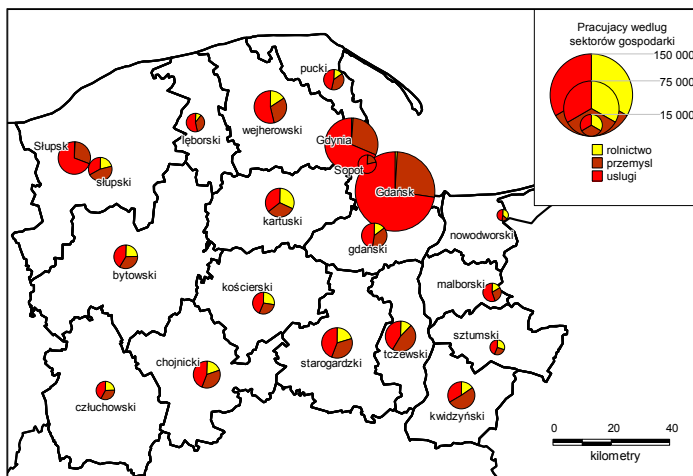
³³ znaczący udział w ogólnej liczbie zatrudnionych

³⁴ Na zielono w tablicy zaznaczono klastry, w których nastąpił wzrost liczby pracujących w latach 1999-2007, na czerwono – spadek liczby pracujących. Duże znaczenie określonego klastra dla lokalnego rynku pracy sugeruje, że istnieją możliwości „wchłonięcia” bezrobotnych. Szczególnie dotyczy to tych działalności, w których notuje się wzrost zatrudnienia. Na uwagę zasługuje rozwijająca się branża budowlana, która zatrudnia sporą liczbę osób z powiatów otaczających aglomerację Trójmiasta. Branża turystyczna rozwija się w powiatach nadmorskich, maszynowo-narzędziowa w bytowskim, słupskim i tczewskim. Miejsca pracy generowane są również w klastrze elektronicznym w powiatach kwidzińskim i tczewskim oraz w Trójmieście. Przemysł metalowy zatrudnia znaczną część mieszkańców w powiatach gdańskim, nowodworskim i lęborskim. Natomiast potencjalną i rozwojową działalnością jest jubilerstwo.

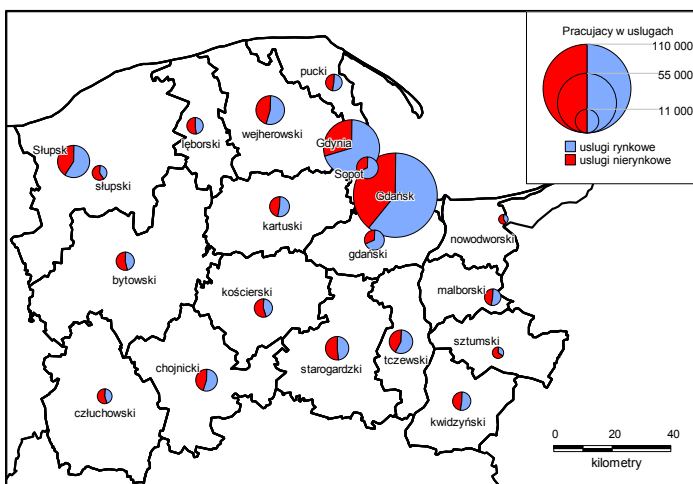
3.9. Nowo zarejestrowane podmioty gospodarki narodowej według sekcji PKD w 2008 roku

Powiaty	Ogółem	Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	Przetwórstwo przemysłowe	Budownictwo	Handel i naprawy	Hotele i restauracje	Magazynowa i łączność	Transport, gospodarka magazynowa i łączność	Pośrednictwo finansowe	Usługa nierucho- mości i firm	Edukacja	Ochrona zdrowia i pomoc społeczna	Działalność usługowa komunalna społeczna indywidualna i pozostała
Bytowski	533	5	14	29	25	1	4		2	9	2	4	5
Chojnicki	848	1	14	25	27	2	6		4	8	3	5	6
Człuchowski	411	5	8	27	25	4	5		3	11	2	2	8
Gdański	1009	1	17	21	21	3	8		3	13	1	3	8
Kartuski	1090	2	11	36	20	4	4		3	9	2	3	6
Kościerski	700	2	12	34	17	5	6		2	8	1	4	9
Kwidzyński	571	2	9	20	23	4	9		5	12	2	6	8
Lęborski	680	1	10	26	23	11	4		3	11	2	2	7
Malborski	519	1	10	19	25	3	9		5	13	2	6	7
Nowodworski	475	0	16	20	19	21	5		2	5	1	3	5
Pucki	2783	0	4	7	8	72	2		0	4	1	0	2
Słupski	671	2	10	25	22	8	7		3	8	2	2	7
Starogardzki	996	3	9	29	27	3	4		3	8	1	6	7
Sztumski	335	1	9	43	16	2	6		4	9	1	3	6
Tczewski	991	0	13	28	22	2	6		4	15	2	3	4
Wejherowski	2111	1	16	25	19	5	5		3	12	2	2	8
Gdańsk	5308	0	11	11	19	3	9		5	26	3	5	7
Gdynia	2973	1	13	11	20	5	7		5	24	3	5	6
Słupsk	901	1	6	14	25	7	7		7	16	3	5	7
Sopot	575	0	9	10	14	6	10		6	29	2	5	8
Województwo	24480	1	11	18	19	12	6		4	15	2	4	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

3.10. Pracujący³⁵ według sektorów gospodarki w województwie pomorskim w 2008r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

3.11. Pracujący w usługach rynkowych³⁶ i nierynkowych³⁷ w województwie pomorskim w 2008 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

³⁵ W jednostkach o liczbie pracujących powyżej 9 osób; z uwzględnieniem pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie (dane szacunkowe); wg faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności;

³⁶ Na usługi rynkowe (za: GUS) składają się pracujący w odpowiednich sekcjach: sekcja G - handel hurtowy i detaliczny, naprawy pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów przeznaczenia osobistego i użytku domowego; sekcja H - hotele i restauracje; sekcja I - transport, gospodarka magazynowa i łączność; sekcja J - pośrednictwo finansowe; sekcja K - obsługa nieruchomości, wynajem i działalność związana z prowadzeniem interesów; sekcja O - działalność usługowa, komunalna, socjalna i indywidualna, pozostała; sekcja P - gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; sekcja Q - organizacje i zespoły międzynarodowe;

³⁷ Na usługi nierynkowe (za: GUS) składają się pracujący w odpowiednich sekcjach: sekcja L - administracja publiczna i obrona narodowa; gwarantowana prawnie opieka socjalna; sekcja M - edukacja; sekcja N - ochrona zdrowia i pomoc socjalna;

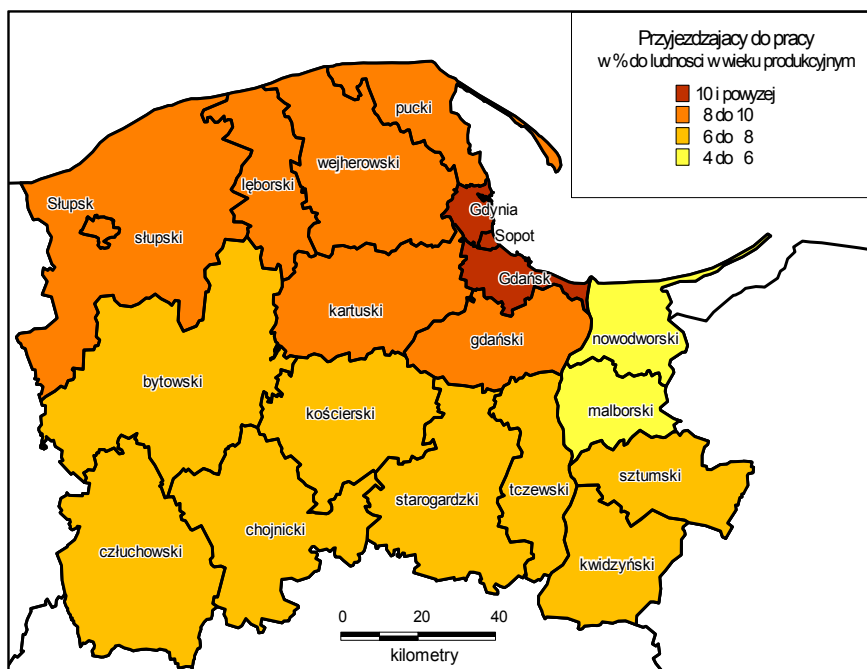
3.12. Pracujący³⁸ według sektorów ekonomicznych w powiatach województwa pomorskiego w latach 2003 i 2008.

Powiaty	Ogółem		Sektor rolniczy		Sektor przemysłowy		Sektor usługowy					
	2 003	2 008	2 003	2 008	2 003	2 008	2 003	2 008	usługi rynkowe		usługi nierynkowe	
	w osobach		w %						2 003	2 008	2 003	2 008
									w %			
Gdański	13 313	19 675	21	14	36	39	42	47	25	33	17	15
Kartuski	21 541	26 042	39	32	26	33	35	35	17	19	19	16
Nowodworski	5 524	5 883	37	36	16	16	47	48	21	20	27	28
Pucki	12 883	13 920	17	14	35	40	48	46	26	25	22	21
Wejherowski	26 365	31 438	18	15	33	31	49	53	23	29	26	24
Bytowski	15 603	17 429	27	24	31	35	42	41	17	19	25	22
Chojnicki	20 651	22 992	21	19	36	37	42	44	22	24	20	19
Człuchowski	11 187	12 373	27	24	32	34	41	41	18	19	24	23
Lęborski	10 444	12 407	11	10	35	37	53	53	23	26	30	27
Słupski	15 831	17 753	23	21	39	47	38	33	15	13	22	19
Słupsk	26 254	29 352	1	1	32	30	67	69	37	41	30	28
Kościerski	14 749	16 245	30	27	28	30	42	43	20	20	22	24
Kwidzyński	20 614	23 604	17	15	52	52	31	33	12	18	19	16
Malborski	11 515	11 806	17	16	30	29	54	55	29	29	25	25
Starogardzki	23 632	27 483	22	20	35	36	42	44	18	21	25	22
Tczewski	20 799	28 117	16	12	39	47	45	41	23	24	22	17

³⁸ bez podmiotów gospodarczych zatrudniających do 9 osób

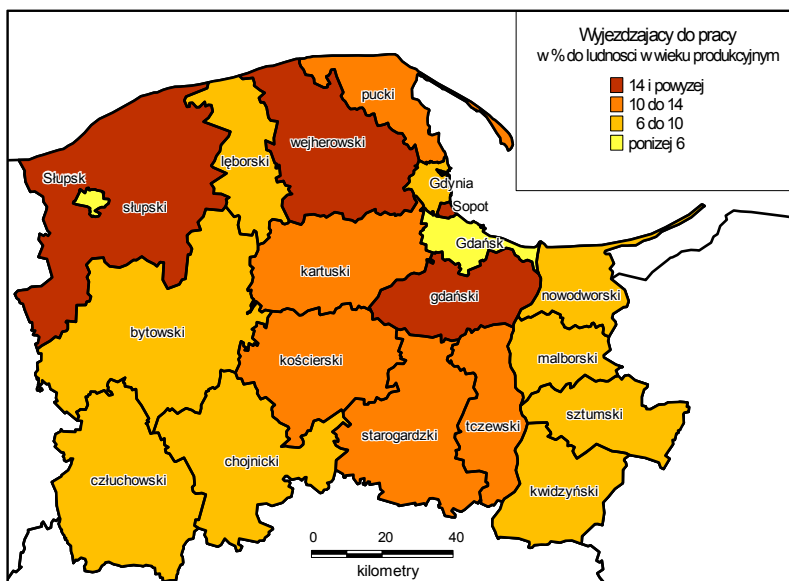
Powiaty	Ogółem		Sektor rolniczy		Sektor przemysłowy		Sektor usługowy					
	2 003	2 008	2 003	2 008	2 003	2 008	2 003	2 008	usługi rynkowe		usługi nierynkowe	
	w osobach		w %						2 003	2 008	2 003	2 008
									w %			
Sztumski	6 799	7 929	33	29	21	28	46	43	13	15	33	28
Gdańsk	131 203	141 785	1	1	27	26	72	73	43	44	29	28
Gdynia	68 511	73 294	2	1	33	30	66	69	46	49	20	20
Sopot	10 946	12 029	1	1	15	20	85	79	58	55	27	24
Województwo	488 364	551 556	12	11	32	33	56	56	31	33	25	23

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

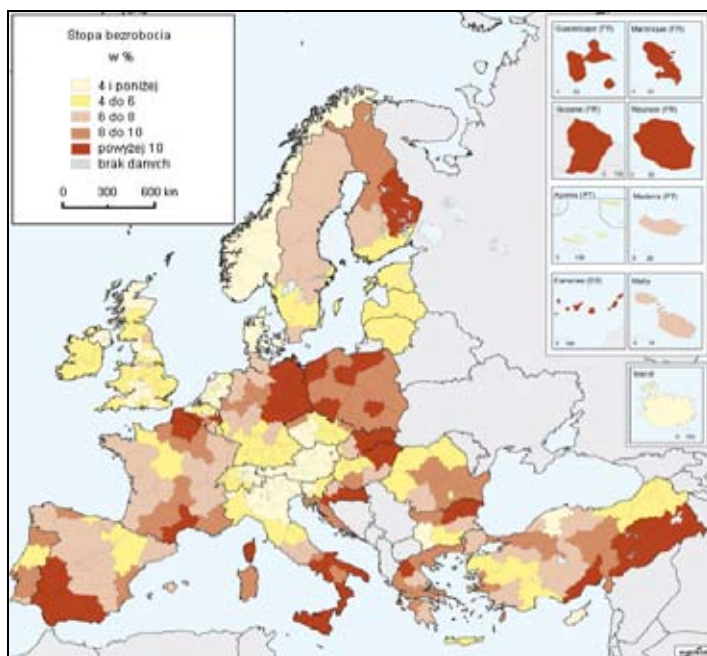
3.13. Przyjeżdżający do pracy w 2006 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

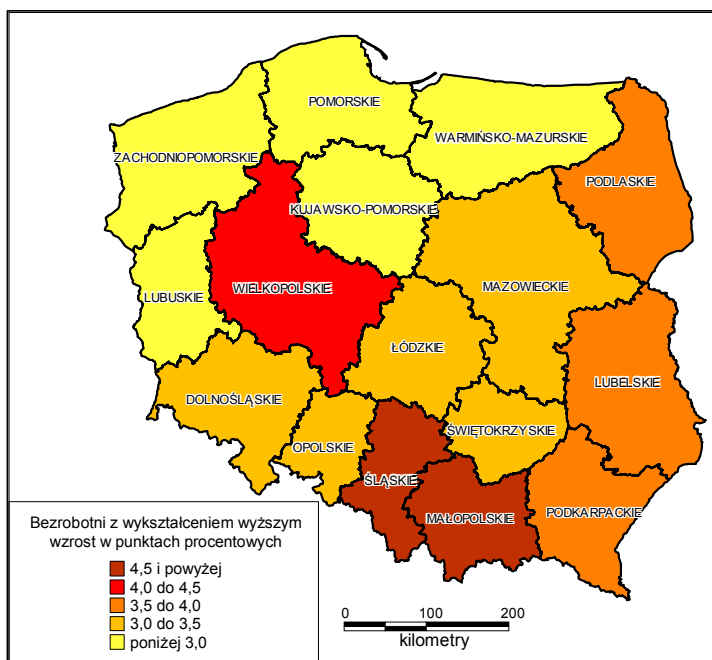
3.14. Wyjeżdżający do pracy w 2006 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

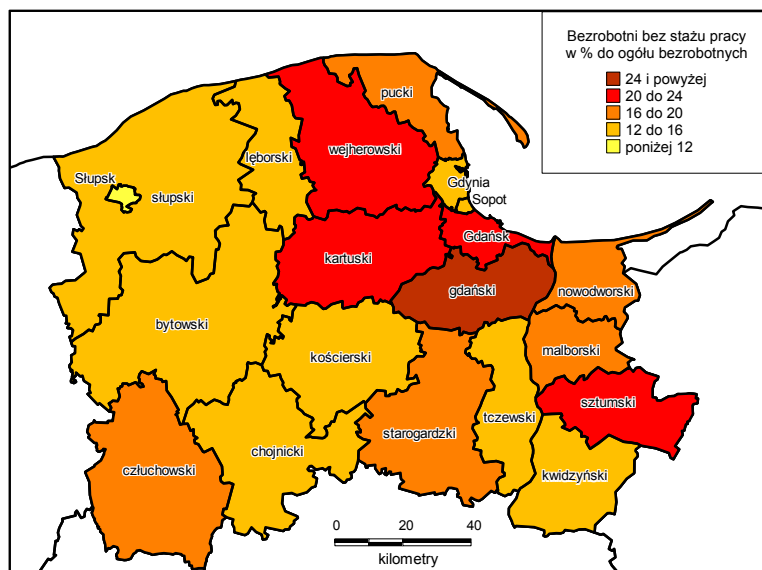
3.15. Bezrobocie w regionach Unii Europejskiej oraz regionach wybranych krajów europejskich w 2007 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat regional ...2009

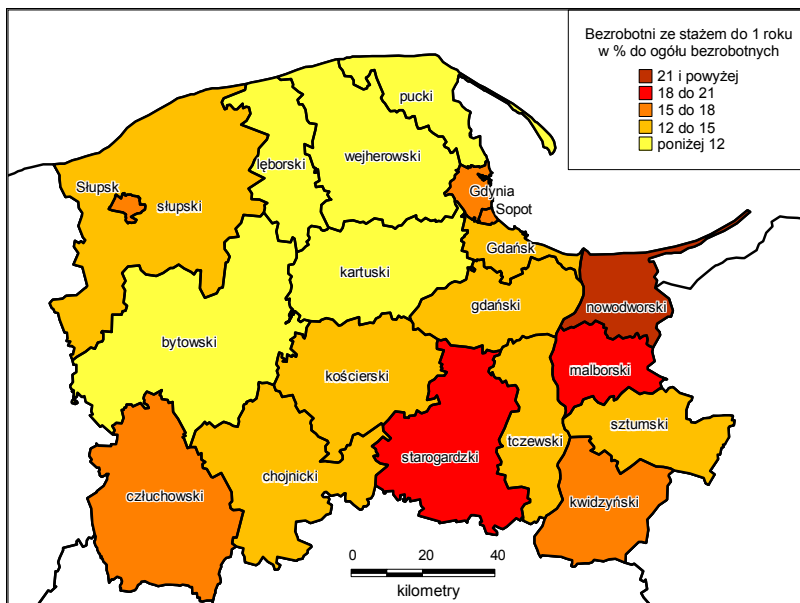
3.16. Bezrobotni z wykształceniem wyższym w Polsce według województw w latach 2004-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

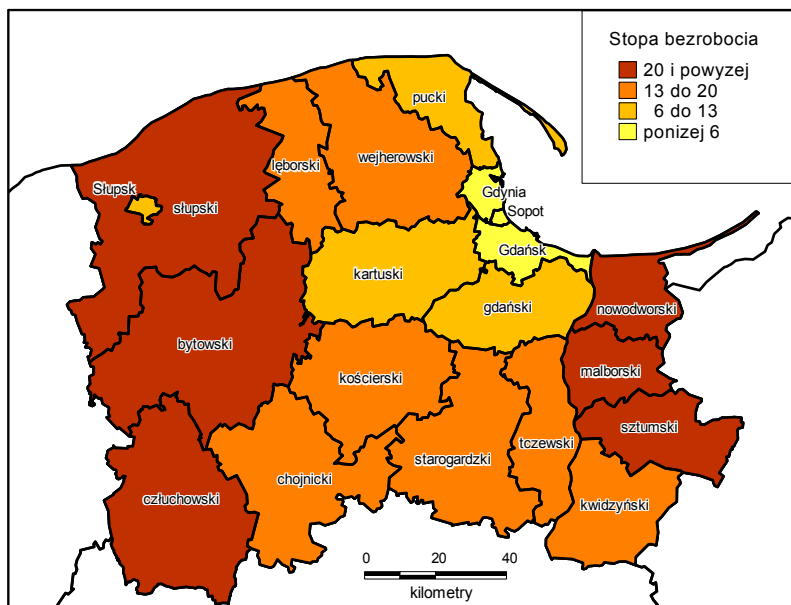
3.17. Bezrobotni bez stażu pracy w powiatach województwa pomorskiego w 2008 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

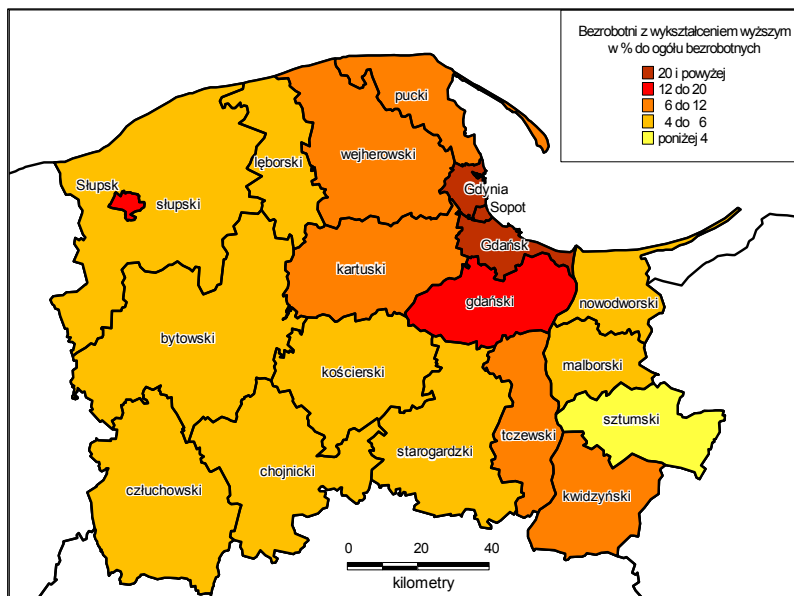
3.18. Bezrobotni ze stażem pracy do jednego roku w powiatach województwa pomorskiego w 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

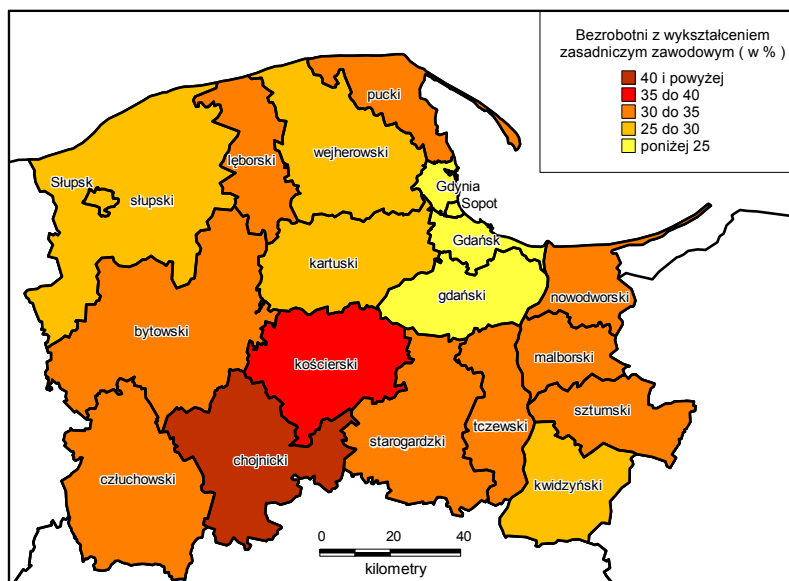
3.19. Stopa bezrobocia w IV kwartale 2009 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

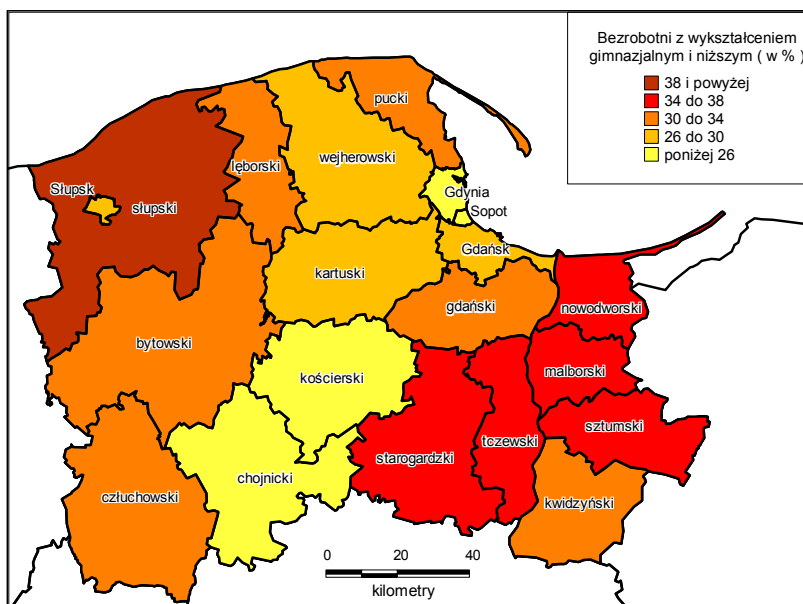
3.20. Bezrobotni z wykształceniem wyższym w powiatach województwa pomorskiego w 2008 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

3.21. Bezrobotni z wykształceniem zasadniczym zawodowym w powiatach województwa pomorskiego w 2008 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

3.22. Bezrobotni z wykształceniem gimnazjalnym i niższym w powiatach województwa pomorskiego w 2008 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych, GUS, 2010

3.23. Zawody nadwyżkowe według grup zawodów w 2008 roku - wskaźniki intensywności nadwyżki³⁹ liczone dla 4 najbardziej nadwyżkowych zawodów w powiecie⁴⁰

Grupy zawodów	Specjaliści	Technicy i inny średni personel	Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy	Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	Pracownicy przy pracach prostych
Powiat gdański			0,4076			0,8974
Powiat kartuski			0,4203	0,5065		
Powiat nowodworski			0,3709	0,6892		
Powiat pucki			0,5408	0,3053		
Powiat wejherowski			0,3639	0,3516		
Powiat bytowski			0,1983	0,1711		
Powiat chojnicki				0,2144		
Powiat człuchowski			0,6176	0,3521		
Powiat lęborski			0,5768	0,5616		
Powiat słupski				0,1956		
Powiat m.Słupsk			0,5417	0,4134		0,6923
Powiat kościerski			0,4978	0,3151		
Powiat kwidzyński			0,2055	0,2515	0,3270	
Powiat malborski			0,3368	0,6452		
Powiat			0,4366	0,3333		0,4407

³⁹ Wskaźnik liczony jest jako stosunek liczby zgłoszonych ofert pracy do liczby osób bezrobotnych w danym zawodzie

⁴⁰ Grupy zawodów w powyższej tabeli są zgodne ze strukturą klasyfikacji zawodów, która jest wynikiem grupowania zawodów na podstawie podobieństwa kwalifikacji zawodowych wymaganych dla realizacji zadań danego zawodu (specjalności), z uwzględnieniem obydwu aspektów kwalifikacji, tj. ich poziomu i specjalizacji. Omawiana struktura składa się z następujących dziesięciu wielkich grup: 1. Parlamentarzyści, wyżsi urzędnicy i kierownicy, 2. Specjaliści, 3. Technicy i inny średni personel, 4. Pracownicy biurowi, 5. Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy, 6. Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy 7. Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy, 8. Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń, 9. Pracownicy przy pracach prostych, 10. Siły zbrojne (zob. Lelińska, Gruza, Stahl 2004). Przy tworzeniu powyższej tabeli wykorzystane zostały dane dotyczące czterech najbardziej nadwyżkowych zawodów, w których zgłoszono przynajmniej 20 ofert pracy, w każdym powiecie. Uwzględniając te założenia w prawie wszystkich powiatach zawody nadwyżkowe skupiały się w dwóch wielkich grupach, jakimi są: pracownicy usług osobistych i sprzedawcy (grupa 5) oraz robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (grupa 7).

starogardzki						
Powiat tczewski			0,3557	0,3175		0,2727
Powiat sztumski			0,2334	0,2083		0,8333
Powiat m.Gdańsk		0,1020				0,2240
Powiat m.Gdynia	0,3216			0,4324		
Powiat m.Sopot			0,5676			

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Gdańsku

3.24. Zawody deficytowe według grup zawodów w 2008 roku - wskaźniki intensywności deficytu⁴¹ liczone dla 4 najbardziej nadwyżkowych zawodów w powiecie⁴²

Grupy zawodów	Specjaliści	Technicy i inny średni personel	Pracownicy biurowi	Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy	Pracownicy rolniczy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	Robotnicy monterzy maszyn i urządzeń	Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	Pracownicy przy pracach prostych
Powiat gdański						10,0625			
Powiat kartuski			46,0000			MAX	10,3333		
Powiat nowodworski			7,6667			15,0000	61,0000		
Powiat pucki	MAX ⁴³					MAX			24,6429
Powiat wejherowski						37,7143			MAX
Powiat bytowski			10,0000	32,0000					31,3200
Powiat chojnicki		MAX	MAX	MAX					
Powiat człuchowski			12,7778		71,0000				MAX
Powiat lęborski		26,0000							11,1304
Powiat słupski				24,5000		10,2000	7,0000		
Powiat m.Słupsk						19,0000	9,2000		10,7000
Powiat kościerski		4,6486				MAX	5,0000		3,5972
Powiat kwidziński		26,0000			15,0000		MAX		26,5000
Powiat malborski		5,2500	3,7727	4,3333					3,7344

⁴¹ Wskaźnik liczony jest jak wyżej

⁴² Zawody, w których najczęściej pojawiało się niedopasowanie oferty rynku pracy i zainteresowania bezrobotnych mieściły się w grupie siódmej – robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy oraz grupie dziewiątej – pracownicy przy pracach prostych

⁴³ MAX oznacza, że nie było chętnych do pracy na zgłoszone oferty

Powiat starogardzki						MAX	210,0000	
Powiat tczewski	MAX					MAX	MAX	
Powiat sztumski		9,2857	16,5714					9,4000
Powiat m.Gdańsk	MAX					40,5714		
Powiat m.Gdynia	MAX	MAX	MAX					MAX
Powiat m.Sopot			5,2500			10,0000		6,8462

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Gdańsku

